

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EKONOMİK İSTİKRAR POLİTAKALARI VE 1980
SONRASI TÜRKİYE UYGULAMASI**

Ozan ALTAN

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Hayal Ayça ŞİMSEK

2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Ekonomik İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Türkiye Uygulması**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

13 / 13 / 2009

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Ozan ALTAN

Anabilim Dalı : Maliye

Programı : Maliye

Tez Konusu : Ekonomik İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Türkiye Uygulaması

Sınav Tarihi ve Saati : .../.../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	O	OY BİRLİĞİ	O
DÜZELTİLMESİNE	O*	OY ÇOKLUĞU	O
REDDİNE	O**		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... ☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
..... ☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
..... ☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Ekonomik İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Türkiye Uygulaması

Ozan ALTAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Çalışmamız üç bölümden oluşmuştur. Öncelikle birinci bölümde ekonomik istikrarın teorik çerçevesine bir göz atıp ekonomik istikrarsızlık kavramı, göstergeleri ve temel olarak ekonomik istikrarın tanımı yapılmış, çalışmamızın sonraki bölümlerine ışık tutacak temel bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümümüzde ise, ülkemiz ile ekonomik ve sosyal olarak büyük benzerlikler gösteren latin ülkelerindeki istikrar politikaları ve krizlerine değinilmiştir. Devamında Meksika, Arjantin, Brezilya, Şili ve Bolivya örneklerine yer verilmiş, ve bu örnekler çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü ve son bölümümüzde Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında uygulanan ekonomik istikrar tedbirleri, uygulanmaya konulma nedenleri ve sonuçları incelenmiştir. Ayrıca genel olarak Türkiye'nin 1980 ve sonrasında yaşadığı krizler ve bu krizleri gidermeye yönelik uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programlarını içeren istikrar paketleri incelenerek sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak çalışmamız dünyanın olduğu gibi ülkemizin de büyük sorunu olan ekonomik istikrar kavramı ve krizlere derinlemesine bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca bu çalışmada gelişmekte olan ülke örnekleri paralelinde Türkiye ekonomisi farklı göstergeler ile mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Finansal Kriz, İstikrar Programları, İstikrar Politikaları, 24 Ocak kararları, 5 Nisan Kararları, 2000 krizi, 2001 krizi

ABSTRACT

**The Thesis of Master's Thesis Program
Politics Of Economic Stability And Turkish Case 1980 Onwards**

Ozan ALTAN

**Dokuz Eylül University
Institute Of Social Sciences
Department of Economics**

This study is composed of three parts. Firstly , in chapter one, taking a look at theoretical frame of economical stabilization; the concept of economic instabilization ,its indicators are defined and the basic definition of economic stabilization is made. Moreover, there is some basic information in this chapter which casts light upon the other chapters.

In chapter two, the stabilization policy and crisis of Latin countries are mentioned. Because these countries bear a striking resemblance to our country in economical and social aspects. Then , some examples about Mexico, Argentine, Brasil, Chile and Bolivia are given and some evaluations are made in the light of these examples.

In the third and last chapter, economic stabilization measures taken in Turkish economy after 1980, the reasons and consequences of these measures are analyzed. Furthermore,the crisis Turkey experienced in 1980 and then,stabilization programmes including structural adjustment and stabilization schedules which were conducted to remove these crisis are examined and the consequences are tried to evaluate.

Consequently, our study tries to reach an in-depth viewpoint about the concept of economic stabilization and the crisis which is a tremendous problem in our country as it is in the world. Additionaly, in this study, Turkish economy is scrutinized with different indicators being parallel to these developing country examples.

KEY WORDS: Economic Crisis, Financial Crisis, Stabilization Programmes, Stabilization Policy, Decisions of 24 January, Decisions of 5 April, The Year 2000 Crisis, The Year 2001 Crisis.

**EKONOMİK İSTİKRAR POLİTAKALARI VE
1980 SONRASI TÜRKİYE UYGULMASI**

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
EKONOMİK İSTİKRARIN TEORİK ÇERÇEVESİ**

1.1. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞIN TANIMI	5
1.1.1. İç İstikrarsızlık	6
1.1.2. Dış İstikrarsızlık	7
1.2. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞIN GÖSTERGELERİ	8
1.2.1. Fiyat İstikrarsızlığı Sorunu	8
1.2.2. Arz-Talep Dengesizliği Sorunu	10
1.2.3. Ödemeler Bilançosu Açığı ve Dış Dengesizlik Sorunu	12
1.2.4. İstihdam Sorunu	13
1.2.5. Adaletsiz Gelir Dağılımı Sorunu	15
1.3. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIK TÜRLERİ	16
1.3.1. Konjonktürel İstikrarsızlık	16
1.3.2. Yapısal İstikrarsızlık	17
1.3.3. Gelişmişlik Düzeyine Göre Ekonomik İstikrarsızlık	19
1.3.3.1. Gelişmiş Ülkelerde Ekonomik İstikrarsızlık	19
1.3.3.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrarsızlık	19
1.4. EKONOMİK İSTİKRAR KAVRAMI	20
1.4.1. Ekonomik İstikrar Politikaları	21

1.4.2. İstikrar Politikalarına İlişkin Teorik Yaklaşımlar	22
1.4.2.1. Keynesyen İktisadın Ekonomik İstikrar Politikalarına İlişkin Görüşleri	28
1.4.2.2. Monetarist İktisadın Ekonomik İstikrar Politikalarına İlişkin Görüşleri	30
1.4.2.3. Arz Yönlü İktisadın Ekonomik İstikrar Politikalarına İlişkin Görüşleri	32
1.4.2.4. Rasyonel Beklentiler Teorisi – Yeni Klasik Yaklaşımın Ekonomik İstikrar Politikalarına İlişkin Görüşleri	34
1.4.3. İstikrar Politikası Araçları	36
1.4.3.1. Para Politikası	37
1.4.3.2. Dış Ticaret Politikası	37
1.4.3.3. Maliye Politikası	38
1.4.3.3.1. Regulasyon ve Dolaysız Kontroller Politikası	38
1.4.3.3.2. Kamu İktisadi Teşebbüsleri Politikası	39
1.4.3.3.3. Harcama Politikası	40
1.4.3.3.4. Borçlanma Politikası	40
1.4.3.3.5. Vergi Politikası	41
1.4.4. İstikrar Politikalarının Türleri	42
1.4.4.1. Ortodoks İstikrar Politikaları	43
1.4.4.2. Heterodoks İstikrar Politikaları	46
1.4.4.3. IMF Tipi Yapısal Değişim ve Uyum Politikaları	48

İKİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE İSTİKRAR POLİTİKALARI VE KRİZLER

2.1. LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE İSTİKRAR VE YAPISAL UYUM POLİTİKALARI UYGULAMALARI	58
2.1.1. Meksika	60
2.1.2. Arjantin	65
2.1.3. Brezilya	68
2.1.4. Şili	71

2.1.5. Bolivya	74
2.2. Latin Amerika Ülkelerinde İstikrar ve Yapısal Uyum Programlarının Değerlendirilmesi	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1980 VE SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERLE MÜCADELEDE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

3.1. 24 OCAK 1980 KARARLARI VE EKONOMİK İSTİKRAR	84
3.1.1. 24 Ocak 1980 Kararları	85
3.1.1.1. Fiyat Politikası	86
3.1.1.2. Faiz Politikası	87
3.1.1.3. Döviz Kuru Politikası	88
3.1.1.4. Dış Ticaret Politikası	89
3.1.1.5. Yabancı Sermayeye Yönelik Politikalar	91
3.1.1.6. Para Politikası	92
3.1.1.7. KİT Politikaları ve İstihdam	93
3.1.2. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarında Uluslararası Kuruluşların Etkisi	94
3.1.3. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarının Değerlendirilmesi	96
3.2. 5. Nisan 1994 Kararları Ve Ekonomik İstikrar	104
3.2.1. 1994 Krizine Yol Açan Temel Faktörler	105
3.2.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı Kararları	109
3.2.2.1. Kamu Maliyesi	109
3.2.2.2. Para Politikası	110
3.2.2.3. Yapısal Dönüşüm Politikaları	112
3.2.3. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarında Uluslararası Kuruluşların Etkisi	113
3.2.4. 5 Nisan 1994 İstikrar Programının Değerlendirilmesi	115
3.3. 9 Aralık 1999 İstikrar Programı Ve Ekonomik İstikrar	126
3.3.1. Döviz Kuru Politikası	128
3.3.2. Para Politikası	131
3.3.3. Maliye Politikası	133
3.3.4. Gelirler Politikası	133
3.3.5. Yapısal Reformlar	133

3.4. 2000'li Yıllara Girerken Ekonomik Gelişmeler	134
3.4. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri	139
3.4.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Nedenleri	139
3.4.2. 2000 Kasım Krizi	142
3.4.3. 2001 Şubat Krizi	161
3.5. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Ekonomik İstikrar	178
3.5.1. Kamu Maliyesi	180
3.5.2. Gelirler Politikası	182
3.5.3. Özelleştirme	184
3.5.4. Bankacılık	184
3.5.5. Para Politikası	186
3.5.6. Yapısal Dönüşüm Politikaları	187
3.5. Kriz Sonrası Politikalar: Farklı Yaklaşımlar ve Makro Ekonomik Değerlendirmeler	189
3.5.1. 16. Kasım 2002 Acil Eylem Planı ve Sonrası	190
3.5.2. Ekonomik Kriz Sonrası Kurumsal Yeniden Yapılandırma Süreci	194
3.5.3. Kurumsal Yeniden Yapılandırma Yöntemleri	201
3.5.4. Türkiye'de Kurumsal Yeniden Yapılandırma	207
3.5.4.1. Kurumsal Yeniden Yapılandırma Amacıyla Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler	207
3.5.4.2. 4743 sayılı Kanun ile Taraflara Sağlanan Vergi Teşvikleri ve Diğer Avantajlar	209
SONUÇ	215
KAYNAKÇA	218

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devleti
ABK	: Alacaklı Bankalar Konsorsiyumu
AGÜ	:Asgari Geçim Ücreti
AKP	:Aydınlık ve Kalkınma Partisi
BDDK	:Bankacılık Devlet Düzenleme Kurumu
Bkz.	:Bakınız
DİBS	:Devletin Bankalara Sattığı İç Borçlanma Senetleri
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
EFT	:Elektronik Fon Transferine
FICORCA	:Meksika’da 1980’lerin başında uygulanan Şirket Borçlarının Yeniden Yapılandırılması Kurumu
FYYP	:Finansal Yeniden Yapılandırma Programı
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GEGP	:Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSM	: Global System for Mobile Communications-Mobil İletişim İçin Küresel Sistem
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HK	:Hakem Kurulu
IMF	:Uluslar Arası Para Fonu
İMKB	:İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
INDRA	:Endonezya’da Tatbik Edilen Endonezya Borç Düzenleme Örgütü
KDV	:Katma Değer Vergisi
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	:Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KS	:Koordinasyon Sekreteryası
LA	:Latin Amerika
MKEK	:Makine Kimya Endüstrisi Kurumu

MÜSİAD	:Müslüman Sanayiciler ve İş Adamları Derneği
OECD	:Dünya Bankası İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSK	:Sosyal Sigortalar Kurumu
TBB	:Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	:Tüketici Fiyat Endeksi
THY	:Türk Hava Yolları
TMSF	:Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜSİAD	:Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği
UCABE Kurumu	:Meksika'da Şirket Borçlarının Yeniden Yapılandırılması
Y.Y.	:Yüz Yıl

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 3.1: Türkiye'nin Ekonomik İstikrar Göstergelerindeki Gelişmeler (1980-1990)	97
Tablo 3.2: Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerindeki Gelişmeler (1980-1989) (Milyon \$)	98
Tablo 3.3: Türkiye'de Döviz Kuru, Enflasyon Oranlarının Gelişimi (1980-1989)	99
Tablo 3.4: Türkiye'de Yıllarda Sektörler Bazında Büyüme Hızları (1968 Sabit Fiyatlarıyla)(1980-1987)	101
Tablo 3.5: Türkiye'de Ödemeler Bilançosunda Görünmeyen İşlemler ve Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)(1980-1989)	102
Tablo 3.6: Türkiye'de Ekonomik İstikrar Göstergelerinin Gelişimi (1991-1995)	106
Tablo 3.7: Türkiye'de Ekonominin Genel Dengesi (1989 -1993) (Milyon Dolar)	107
Tablo 3.8: Türkiye'de 1994 Yılı Makroekonomik Büyüklükler	117
Tablo 3.9: Türkiye'de Toptan Eşya Ve Tüketici Fiyatları Endeksi (1994-1995)	118
Tablo 3.10: Türkiye'de Büyüme Hızları (1993-1994)	118
Tablo 3.11: Türkiye'de Sektörler İtibarıyla GSMH'nin Gelişimi (%)	119
Tablo 3.12: Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (Ocak/Aralık) (Bin \$)	120
Tablo 3.13: Türkiye'nin İç Borç Stoğu (Milyar TL)	120
Tablo 3.14: Türkiye'nin Dış Borç Stoğu (Milyon \$)	121
Tablo 3.15: 1994-1997 Dönemi Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (Milyar TL ve GSMH'ya Oranı %)	122
Tablo 3.16: 1994-1996 Dönemde Para Stoğundaki Gelişmeler	123
Tablo 3.17: 1994-1996 Dönemi Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)	124
Tablo 3.18: 1994-1996 Döneminde Dış Ticaret Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	125
Tablo 3.19: Temel Makro Ekonomik Hedefler (2000-2002)	127
Tablo 3.20: 1 ABD Doları + 0.77 Euro'dan Oluşan Döviz Kuru Sepeti Hedefleri,	130
Tablo 3.21: Net İç Varlıklar (Trilyon TL.)	132
Tablo 3.22: Türkiye'nin Makroekonomik Büyüklükleri (1996-2002)	149
Tablo 3.23: Gayri Safi Milli Hâsıla (1997 Fiyatlarıyla Büyüme) (1999-2000)	152
Tablo 3.24: Aylık Sanayi Üretim Endeksi (1997= 1 00) (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme)	153

Tablo 3.25: Konsolide Bütçe Gelirleri (1999-2000) (Yıllık: Trilyon)	154
Tablo 3.26: Konsolide Bütçedeki Bazı Temel Eğilimler (1995-2000)	155
Tablo 3.27: Yıllık Enflasyon Hızı (Yüzde) (1999-2000)	156
Tablo 3.28: Dış Ticarete Gelişmeler (Milyon Dolar)	158
Tablo 3.29: Konsolide Bütçe (kümülatif) (Ocak-Ekim 2001)	167
Tablo 3.30: Dış Ticaret Gelişmeleri (2000-2002)	169
Tablo 3.31: Türkiye’de 2000-2002 Yılları Arasındaki Sermaye Hareketleri Dengesi (Milyar)	172
Tablo 3.32: Toptan Eşya Fiyatları 2000-2004 (12 Aylık Ortalamalara Göre % Değişim Oranı)	173
Tablo 3.33: 2000-2004 Döneminde Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri (Milyar TL)	173
Tablo 3.34: 2002-2004 Döneminde Genel Bütçeye Dahil Kuruluşların Ödenek ve Harcamaları (Milyar TL)	174
Tablo 3.35: 2000-2004 Yıllar Arasındaki Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)	175
Tablo 3.36: 2000-2004 Döneminde Kurulan, Statü ve Sermayesi Değişen ve Kapanan Şirket, Sayı ve Sermayeleri	176
Tablo 3.37: 1999-2003 Döneminde Merkez Bankası Bilançosu (Milyar TL)	178
Tablo 3.38: Ekonomik Kriz Sonrası Yeniden Yapılandırma Süreci	204
Tablo 3.38: Banka Yeniden Sermayelendirmesinin Maliyeti: (GSYİH’in yüzdesi)	204
Tablo 3.39: Mali Kriz Yaşayan Ülkelerde Devletin Sahip Olduğu Aktifler, 1999 Ortası	207

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Toptan Eşya Fiyatları ve Kur Sepeti (Yıllık % Değişim)	129
Şekil 3.2: Temmuz 2001- Aralık 2002 Yılları Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı	131
Şekil 3.3: Net İç Varlıklar Ve Net Dış Varlıklar (Bugünkü Değerler, Ekim 1989-1999)	132
Şekil 3.4: Enflasyon Göstergeleri (1990-2002)	157
Şekil 3.5: Cari İşlemler Göstergeleri (1990-2002)	159
Şekil 3.6: Kişi Basına Milli Gelir ve GSMH (2000-2004)	165
Şekil 3.7: Bütçe Geliri ve Bütçe Açığı (2000-2004)	168
Şekil 3.8: Dış Ticaret Göstergeleri (1990 – 2002)	170
Şekil 3.9: Açılan ve Kapanan İşyerleri Sayısı (1998-2002)	177

GİRİŞ

Dünya üzerinde sürekliliğini sağlamak isteyen her ülke ekonomik gelişmişlik düzeyini yükseltmeyi, dışa bağımlılığını azaltmayı ve güçlü bir finansal yapıya kavuşmayı istemekte ve bu amaçlar doğrultusunda politikalar yürütmeye çalışmaktadır. Ancak günümüzde birçok ülke hedeflenen bu seviyeyi yakalayamamakta aksine çoğu zaman söz konusu ülkeler ekonomik istikrarsızlık olarak adlandırılan kriz dönemleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu süreçte ilgili ülkelerde genelde, normal olmayan ekonomik dengeler daha da bozulmakta ekonomik istikrarsızlıklar oluşmaktadır. Ekonomik istikrarsızlıklar, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle birlikte genelde, yüksek enflasyon, döviz sıkıntısı, ekonomik durgunluk, işsizlik, mali dengelerin bozulması gibi şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Farklı sebeplerle bozulan ekonomik istikrarın dengelerinin düzeltilebilmesi için bir takım farklı ekonomik istikrar politikalarının uygulanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle iktisat bilimi içerisinde geçmişten günümüze ekonomik istikrarın sağlanması ile ilgili farklı yaklaşımlar izlenmesi kaçınılmaz olmuştur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de gelişmiş veya az gelişmiş olsun hemen hemen bütün ülkelere konjonktürel olarak kriz dönemlerine rastlamak mümkündür. Ülkemizde de son otuz yıldır gündemden düşmeyen sorunların başında "Ekonomik İstikrarsızlık" gelmektedir. Ekonomik istikrarsızlık düşüncesi, ekonomik krizin olası etkileri, çözüm önerileri ve uygulamaları geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışılmaktadır.

Geçmişten farklı olarak ise, küreselleşme kavramıyla birlikte ekonomik istikrarsızlığın sadece iç dinamiklere bağlı olmaktan çıkması durumu karşımıza gelmektedir. Bu nedenle değişen ekonomik koşullarla birlikte ekonomik istikrara kavuşmak için uygulanan politikalarda küreselleşmeye uğramıştır diyebiliriz. Çalışma üç bölüme ayrılacaktır. Öncelikle ekonomik istikrarın teorik çerçevesine bir göz atıp daha sonra Latin Ülkelerindeki istikrar politikaları ve krizlerine değinilmiş ve son bölümde Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında uygulanan ekonomik istikrar tedbirleri, uygulanmaya konulma nedenleri ve sonuçları incelenecektir. Çalışmada, başlangıç olarak 1980 yılının alınmış olması, özellikle bu

tarihten sonra alınan kararların ekonomiyi büyük bir yapısal dönüşüm süreci içine sokması ve uygulama sonuçlarının çok geniş bir alana yayılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde ekonomik istikrarın ne ifade ettiğini daha iyi anlayabilmek adına öncelikle ekonomik istikrarsızlığın türleri ve göstergeleri ele alınacak olup daha sonrasında ekonomik istikrar kavramı ve farklı iktisadi yaklaşımların bu kavrama bakışı değerlendirilecektir. Bölümün devamında ekonomik istikrar politikalarının amaçları ve araçlarına değinildikten sonra kuramsal yaklaşımlarla istikrar politikaları, Ortodoks, Heteredoks ve IMF Tipi istikrar politikaları incelenerek ilk bölüm sonlanmış olacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Latin Ülkelerindeki istikrar politikaları ve krizler üzerinde durulmuş devamında Meksika, Arjantin, Brezilya, Şili ve Bolivya örneklerine yer verilmiş ve akabinde de değerlendirilmesi yapılacaktır.

Son bölümde genel olarak Türkiye'nin 1980 ve sonrasında yaşadığı krizler ve bu krizleri gidermeye yönelik uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programlarını içeren istikrar paketleri incelenerek sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle 1980 ekonomik krizi ve 24 Ocak 1980 Kararları, 1994 ekonomik krizi ve 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte detaylı olarak incelenmiştir. Daha sonra ise cumhuriyet tarihimizin en yıkıcı krizleri olduğu kabul gören ve yakınlığı sebebiyle güncelliğini koruyan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ayrıntılı bir şekilde incelenip bu son iki krizin temel makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerine değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK İSTİKRARIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler ve özellikle ülkemiz; enflasyon, işsizlik ve büyüme hızında düşme biçiminde kendini gösteren ekonomik istikrarsızlıkla karşı karşıyadır. İç ve dış açıkların sonucunda ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlık gelişmiş ülkelerde dönemsel nitelikte iken, gelişmekte olan ülkelerde kalkınma sürecinin belli aşamalarında ortaya çıkmaktadır. Ekonomik istikrar kavramına açıklık getirebilmek açısından öncelikle istikrar durumunun tam tersi olan kriz halini yani ekonomik istikrarsızlığı doğru tanımlamak gerekir. Kriz kelimesi Yunanca "krisis" sözcüğünden gelmektedir. Kelime anlamı ise karar vermektir. Kriz kavramının tanımı son derece geniştir. Sosyal bilimlerin doğası gereği ortak bir tanım üzerinde uzlaşmaya varılamamış olmasına rağmen yapılan farklı tanımlar hep aynı payda da birleşmiştir.

Kriz kavramı, ekonomik konjonktürdeki genişleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım, buhran ya da daralma evresine geçişi tanımlar (ROSEİR, 1991:20). Kriz, ekonominin dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma ya da istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma düşmesi olarak da tanımlanabilir (ÖZGÜVEN, 2001:56). Kriz kavramını bu şekilde tanımladıktan sonra ekonomik krizi; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak değerlendirebiliriz (KİBRİTÇİOĞLU, 2001:174). Büyük sıkıntı, buhran, bunalım gibi kelimeler krizle eş anlamda kullanılmakta olup karşı karşıya kalınan olayların kriz olarak tanımlanması yukarıda yapılan tanımlardan da görüldüğü gibi göreceli olabilmektedir.

Ekonomik krizler farklı şekillerde ortaya çıkabilir: Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlarda düşme, işsizlikte artış, iflaslar, iç ve dış borçlarda artma, ücretlerde gerileme, borsada ve/veya banka sisteminde çöküş, spekülasyon hareketler, siyasi iktidarlara olan güvenin sarsılması vb. faktörler ekonomik krizlerin başlıca örnekleri arasında gösterilebilir. Bir ekonomide arz-talep, yatırım-tasarruf ve ithalat-ihracat gibi makro eşitliklerin geçici olmayan ve piyasa güçleri tarafından düzeltilen nitelikteki dengesizlikleri ise ekonomik istikrarsızlıktır. Dar anlamda,

fiyatlar genel seviyesinde ve işsizlik seviyesinde meydana gelen artışlar ekonomik istikrarsızlığı doğururken, geniş anlamda ekonomik istikrarsızlık üretkenlik ve büyüme hızındaki düşüşleri de kapsamaktadır (ÇELEBİ, 1998:3-4). Ekonomik istikrarsızlık içinde bulunan durumlar enflasyon, deflasyon ve stagflasyon olarak ortaya çıkar. Ekonomik istikrarsızlık, farklı nedenlerden oluşmakla birlikte bütün ülkelerde yaşanabilen önemli bir sorundur. Ekonomik istikrarsızlık genel olarak gelişmiş ülkelerde konjonktürel dalgalanmalardan kaynaklanırken, gelişmekte olan ülkelerde yapısal nedenlerden dolayı yaşanmaktadır. Ülke ekonomisini yönetenler istikrarsızlık sorunu ile mücadele için politikalar geliştirirler ve politikalar paralelinde programlar uygularlar. İstikrarsızlıkla mücadele programlarının başarısı ülke şartlarına uygunluk, politikaların etkinliği, toplumsal destek, programın gerektirdiği kaynakların varlığı, yöneticilerin kararlılığı ve dış etkenlerin olumluluğu gibi birçok faktörden etkilenmektedir.

Ekonomik istikrarsızlık, yapısal istikrarsızlık ve konjonktürel istikrarsızlık olmak üzere 2'ye ayrılır: yapısal istikrarsızlık, öncelikle ekonomik-mali yapı kaynaklı olmak üzere sosyal ve siyasal yapılara da bağlı olarak sürekli ve önceden öngörülebilir nitelikteki ekonomik dengesizlik durumudur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki istikrarsızlık yapısal nitelikteki istikrarsızlıktır. Gelişmekte olan ülkelerde dış ekonomik yapı, piyasa yapıları, üretim teknolojisi yapısı, kamu ekonomisi yapısı,siyasi yapı, değer ve davranış yapısı gibi alanlarda yapısal sorunlar yaşanmaktadır (ÇELEBİ, 1998:6 ve 9).

Ekonomik konjonktür, ekonominin içinde bulunduğu durumu ifade etmek için kullanılır. Bir ekonomide faaliyetler hep aynı düzeyde devam etmeyip, aksine her ekonomik genişleme ve refah dönemini, bir ekonomik gerileme ve çöküntü dönemi izlemektedir. Ekonomik faaliyetlerde görülen bu dalgalanmalara konjonktür dalgalanmaları denir. Konjonktür dalgalanmaları daha çok sanayileşmiş ülkelerde görülür. Bu açıklamalar çerçevesinde ekonomik istikrarın , gelişmiş ve gelişmekte olan her ülkenin sağlamayı amaçladığı olumlu bir konjonktürdür diyebiliriz.

1.1. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞIN TANIMI

Bir ekonomide fiyat istikrarı ve tam istihdam birlikte gerçekleştiği zaman iç istikrar sağlanmış olur ancak sadece iç istikrar ekonomik istikrar olarak algılanamamalıdır. Ekonomik istikrardan bahsedebilmek için iç ve dış istikrarın aynı anda sağlanabiliyor olması gerekmektedir. Fiyat istikrarı ve istihdam sorunu ekonomik istikrarsızlığın en temel göstergeleridir. Fiyat istikrarı denilince bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesi anlaşılmaktadır. Ekonominin genel fiyat düzeyinde meydana gelen ve süreklilik gösteren dalgalanma iki tür olabilir. Fiyatlar genel düzeyi ya sürekli yükselir ya da sürekli düşer. Fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesi durumu enflasyon, düşmesi durumu ise deflasyon olarak isimlendirilir.

Fiyat istikrarını koruma çabası, enflasyon ve deflasyon durumları ile mücadele çabalarıdır. Ancak günümüz ekonomileri genel olarak enflasyon sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır ve deflasyon yalnızca teoride tartışılmaktadır.(ATAÇ, 1991:29) İstihdam üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla mal ve hizmet üretiminde kullanılması ya da çalıştırılması demektir.(PEKİN, 1993:93) Ekonomide iç istikrarın sağlanabilmesi için fiyat istikrarı ve tam istihdam seviyesinde çalışmanın birlikte gerçekleştirilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Faktör ve ürün piyasalarının eksik rekabet koşullarında çalışması fiyat istikrarı ve tam istihdam amaçlarının birlikte gerçekleşmesini engellemektedir. Eksik rekabet piyasası koşullarında fiyatın daima tam rekabet fiyatının üzerinde, üretim miktarı da tam rekabet üretim miktarının altında gerçekleşiyor olması böyle bir etki yaratmaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde fiyatlar genel seviyesinde istikrarı sağlayarak tam istihdama ulaşmak çok zordur. Çünkü ekonomideki tıkanıklıklar; emek arzı, ulaşım hizmetleri ve enerji arzı gibi mevcut kapasiteden tam bir randımanla yararlanmayı engelleyebilir. Ekonomideki birim maliyetler sabit üretim maliyetleri arttığı için yükselecektir. Bu ülkelerde, çoğunlukla tam istihdam düzeyine ulaşmadan önce enflasyon sorunu yaşanmaktadır. Ekonomik istikrarsızlığın iç ve dış kaynaklı yapısını daha iyi kavrayabilmek adına kısaca iç ve dış istikrarsızlığa değinmek yerinde olacaktır.

1.1.1. İç İstikrarsızlık

Ekonomide iç istikrarın sağlanabilmesi için fiyat istikrarı ve tam istihdam seviyesinde çalışmanın birlikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Fiyatlar genel seviyesinde büyük dalgalanmaların gerçekleşmediği tam istihdam seviyesine ulaşılan durumda iç istikrara kavuşulmuş demektir. İç istikrarsızlığın en belirgin göstergesi sürekli artan kamu açıklarıdır. Aşırı enflasyon nedeniyle devlet harcamalarında sürekli bir büyüme olmakla beraber tam istihdam seviyesinde bir üretim olmadığı için devlet harcamalarını iç borçlanmaya giderek karşılamak zorunda kalmaktadır.

Ekonomik istikrarsızlığın yurtiçindeki nedenleri arasında tahıl üretimindeki yetersizlikler, yurtiçindeki para ve maliye politikalarındaki dalgalanmalar, politik amaçlı yatırım projeleri ve teşvikler, tüketim harcamaları veya para arzını artıran politik ücret artışları, devlet işletmeleri tarafından üretilen malları fiyatlarına yapılan sübvansiyonlar sayılabilir. Tarımsal üretime dayalı ekonomilerde önemli ihraç malları olan tarımsal üretimdeki düşüşler üretim ve istihdam hacmi ile fiyatlar genel seviyesini etkileyecektir. Söz konusu ülke dünya ticaretinde nispi olarak az yer tutuyorsa ve dünya fiyatlarını da etkilemiyorsa üretim azalmasını dengelemek için ihracatını azaltacak ve/veya ithalatını artıracaktır. Bu ise döviz sıkıntılarını neden olacaktır.

Eğer ülke yurtdışı kredi ve sermaye çevrelerince desteklenmezse yurtiçi yatırım ve üretim miktarlarında olumsuzluk yaşanacaktır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre ekonomilerindeki istikrarsızlık kaynakları da farklılık gösterir. Gelişmiş ülkelerde üretim ve istihdam düzeyindeki istikrarsızlıkların temel kaynakları olarak yurtiçi yatırım miktarındaki değişiklikler gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, tarımsal üretimde meydana gelen dalgalanmalar, uluslar arası ticarete meydana gelen değişiklikler, devletin parasal ve mali sorunları yönetmedeki hataları, politik karışıklıklar istikrarsızlık yaratan unsurlar olarak sıralanabilir. İç istikrarsızlığın bir diğer kaynağı ise ekonomideki tüm üretim faktörlerinin ekonominin içerisine katılamamasıdır. Burada ilk akla gelen üretim faktörü emektir ancak geniş anlamda yaklaştığımızda bütün üretim faktörlerinin bilfiil üretime katılması anlaşılmalıdır. Ancak üretim faktörlerinden emek üzerinde yoğunlaşılmasından dolayı kısaca tam istihdamı; düşük işsizlik oranı olarak ta

nitelendirebiliriz. Günümüz ekonomilerinin iç istikrarı sağlamak adına başvurduğu politikalar kimi zaman bozucu etkilere de sahip olabilmektedir çünkü ekonomik birimler geçmişte olduğundan daha entegre bir yapı sergilemektedir. Örneğin istihdama yönelik geliştirilecek bir politika üretimi ve tüketimi arttırarak ekonomik istikrara yaklaşılmalarını sağlarken ters bir etki de doğurarak ekonomi üzerinde enflasyonist bir baskı yaratacaktır. Bu nedenle iç istikrarın sağlanmasında tercihler ve izlenecek politikalar büyük önem taşımaktadır.

1.1.2. Dış İstikrarsızlık

Dış istikrarsızlık sorununun belirlenmesinde kullanılacak en önemli araç dış ödemeler bilançosudur. Ödemeler bilançosu, bir ülkenin bir yıl içinde diğer ülkelere çeşitli nedenlerle yaptığı ödemeleri ve diğer ülkelerden sağladığı dövizleri (ya da döviz karşılığı ulusal parayı) gösteren bir tür bilançosudur.(ALKIN,1990:7) Bir ülkenin ödemeler bilançosu incelendiğinde, o ülkenin bir yıl içindeki uluslararası ekonomik ilişkilerinin nitelik ve büyüklükleri hakkında fikir sahibi olabiliriz. Eğer bir ülkenin döviz giderleri döviz gelirlerini aşıyorsa, ödemeler dengesi açığından, döviz gelirleri döviz giderlerinden fazla ise ödemeler bilançosu fazlasından söz edilir. Dış istikrar açısından en önemli sorun ödemeler bilançosunun açık veya fazla vermemesidir.

Eğer ödemeler bilançosu açık veya fazla ise ekonomi dış dengeden yoksun demektir. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında zaman, dış istikrar ile ilgili en önemli problem ödemeler bilançosu açıklarıdır. Bir ekonomide dengenin tam olarak sağlanabilmesi için hem yurtiçi istikrarın sağlanması, hem de ödemeler dengesi açığının giderilmesi gerekmektedir. Ancak, yalnızca maliye politikası ile bu denklemin aynı anda sağlanması mümkün olmamaktadır. Günümüzde dış ticaretin öneminin artması, iç piyasada geliri arttırmak için alınan maliye politikası önlemlerinin etkinliğini zayıflatmaktadır. Bu durumda bir ekonomide iç ve dış istikrarın bir arada gerçekleştirilmesi için maliye politikasının diğer politikalarla uyumlu bir biçimde kullanılması gerekmektedir.(ATAÇ, 1991:29)

Globalleşme kavramı çerçevesinde ekonomilerin dışa bağımlılığı arttıkça istikrarsızlıkların temel nedeni de dış kaynaklı olmaya başlamıştır. Çünkü

hükümetlerin uygulayabileceği politikaların sınırları belirlidir ve dış göstergelerin etkilerini ancak belirli ölçülerde engelleyebilirler.

1.2. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIĞIN GÖSTERGELERİ

Ekonomik istikrar kavramı , kısaca piyasaların işleyişindeki sağlıklı yapıyı ifade etmektedir. Bunun tam aksi olan durum ise ekonomik istikrarsızlıktır. Bir piyasanın içerisinde bulunduğu durumu değerlendirebilmek için pek çok göstergeden yararlanmak gerekir. Bu göstergeleri fiyat istikrarsızlığı , istihdam sorunu , adaletsiz gelir dağılımı , ödemeler bilançosu dengesizliği ve arz-talep dengesizliği başlıkları altında inceleyebiliriz

1.2.1. Fiyat İstikrarsızlığı Sorunu

Ekonomik krizler birbirleri ile bağlantılı olsalar da yine de farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik krizler öncelikle fiyat istikrarsızlıklarına neden olmaktadır. Fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanması para politikasının ilk amacı olup, fiyat düzeyindeki gelişmeler milli gelir ve istihdam seviyesini, gelir dağılımını, dış ödemeler dengesini ve ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkiler. (PRİMOĞLU, 1989:11). Fiyat istikrarının amacına para değerinin korunması amacı da denir. Para değerinin istikrarından paranın iç değeri anlaşılır. Fiyatlar genel düzeyinin yıllık ortalama artış hızı enflasyon oranını verir. Ekonomik literatürde eğer fiyat artışı % 1–2 oranında ise ekonomide fiyat istikrarı vardır denilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde % 5’lik fiyat artışı da normal karşılanabilir (PARASIZ, 1998:2).

Fiyat istikrarsızlıkları enflasyon, stagflasyon ve depresyon gibi problemlerdir. Bunlardan en çok rastlanılan enflasyondur. Çoğu ülke ekonomilerinin değişik zamanlarda farklı boyutlarda karşılaştığı enflasyon, günümüze gelinceye kadar ekonomik anlamda tartışılan en önemli konu olmuştur. Kelime anlamı olarak şişkinlik ve genişleme anlamına gelen enflasyon ekonomik anlamda bu güne kadar çok değişik şekillerde tanımlanmıştır. Enflasyona bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinin sürekli bir şekilde artması şeklinde genel bir tanım yapılabilir. Genel olarak enflasyonun sebebi, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli bir fiyat yükselmesidir. Birinci Dünya Savaşı’ndan günümüze kadar geçen zamanda ülkeler hızla yükselen fiyatlarla karşılaşmışlardır. Enflasyon talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, fiyat

enflasyonu, ithal enflasyonu, yapısal enflasyon olarak karsımıza çıkmaktadır (PARASIZ, 2000:363). Talep enflasyonu, mevcut üretim faktörlerinin tam olarak kullanıldığı bir ekonomide toplam talepte bir artışın fiyatları arttırması sonucu ortaya çıkan enflasyondur. Monetarist ekonomistlere göre toplam talepteki artışların temel nedeni para arzındaki genişlemedir. Neoklasik ekonomistlere göre ise parasal genişleme enflasyonun sebebi olmakla birlikte talep enflasyonuna tüketim, yatırım, devlet harcamalarındaki kaymalar da neden olabilir (PARASIZ, 1996:8 ve15).

Üretimde kullanılan, faktörlerden birinin veya birkaçının ya da hepsinin fiyatlarındaki artışın üretim maliyetini arttırarak genel fiyat düzeyini arttırması sonucu ortaya çıkan enflasyon çeşidi de maliyet enflasyonudur. Maliyet artışı sonucu fiyatlar artarken para miktarı ve paranın dolaşım hızı aynı kalırsa nispi fiyatların yapısı değişebilir ya da fiyatlar genel seviyesi artar (TÜRK, 1999:86). Fiyat enflasyonu, eksik rekabet şartlarının olduğu bir ortamda üretilen malların piyasa fiyatı üstünde değerlendirilmesi sonucu gelir elde edenlerin aktif talebi yükselterek toplam arzın toplam talebi karşılayamaması sonucu ortaya çıkar. İthal enflasyonu, ithalatçı ülkenin mallarının fiyatını arttırması sonucu olabileceği gibi ithalatçı ülkenin parasının değerini düşürmesinin sonucu da olabilir (PARASIZ, 2000:367).

Enflasyon bir toplumun ekonomik birimlerinin toplu olarak mevcut miktarından daha fazla mal ve hizmet talep etmeleridir. Talebe göre mal ve hizmet miktarı kıt olduğundan fiyatlar yükselir. Bununla birlikte enflasyonist bir süreçte toplam talebin parasal değeri mal ve hizmetlerin değerinden daha hızlı artar. Böylece enflasyonist süreç sürekli fiyat artışlarıyla başlamaktadır. Enflasyonu, hiperenflasyon, Latin enflasyonu (yüksek enflasyon), sürünen enflasyon ve istikrar krizi şeklinde farklı şekillerde ele alabiliriz. Bunlardan hiperenflasyon aylık % 50 fiyat artışları ve yıllık % 200'leri aşan enflasyon olarak karsımıza çıkmakta, dolaşımdaki parayı tahrip etmekte, yabancı paraların ya da yabancı mevduat hesaplarının yerli paranın yerini almasına neden olmaktadır (DORNBUSH, 1992:88). İkinci grup parasal değer kaybını %100'lere kadar yükselen iki rakamlı yüksek enflasyon oluşturmaktadır. Kronik enflasyonun özelliği kendi kendine sürmesidir. Sürünen enflasyonun en önemli özelliği ise sosyal güçler arasındaki değerdir (PARASIZ, 1996:8 ve 15) . Çoğu ülkelerin zaman zaman farklı boyutlarda

karşılaştığı enflasyon, günümüze kadar ekonomik alanlarda tartışılan en önemli sorun olmuştur.

Enflasyonların ortak özelliği hükümetlerin büyük bütçe açıklarını finanse etme gereksinimi sonucu para arzında meydana gelen büyük artıştır. Enflasyon oranı yükseldikçe toplanan vergilerin reel değerinde hızlı düşümlere neden olur. Bu durum bütçe açıklarını arttırmaktadır. Bu yüzden kamu harcamalarının kısılmasını gerektiren politikalar uygulanmalıdır. Ayrıca dışsal şoklar bütçeyi olumsuz etkilemekte, borç sorunu da hiperenflasyonu tetiklemektedir (OKTAR, 1995:7). Kronik enflasyonlar da fiyat düzeyindeki artış, yeni para arzı artışları, para talebinde sürekli kaymalar, toplam talep artışları, yenilenen arz baskıları ve yinelenen şoklar sonucu meydana gelmektedir (PARASIZ, 1996:85).

Enflasyon oranının gelecekte ne olacağı belirsiz olduğundan, ekonomik faaliyetleri çok daha kötü yönde etkiler. Enflasyon bir kez ortaya çıkınca, halk enflasyonun devam edeceğini beklemeye başlar. İnsanlar tüketim, tasarruf, aktif – pasif pozisyonları ve sözleşmelerle ilgili kararlarını alırken gelecekteki enflasyonla ilgili beklentileri göz önünde tutarlar (OKTAR, 1995:9). Dolayısıyla önceden enflasyona yol açmış bütün uygulamalar ile tüm politikalar yürürlüğe girse bile, enflasyonist sonuç doğuracakmış gibi değerlendirilmektedir. Tarihi oldukça eskilere dayanan ve fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması anlamına gelen enflasyon, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmesini engelleyen önemli faktörlerden biridir. Ekonomik yapıda ve finansal mekanizmada bozulmalara yol açan enflasyon, makro düzeyde gelir ve kaynak dağılımı, ödemeler dengesi, bütçe ve istihdam gibi temel unsurlar için gerekli olan finansal işlevlerin yerine getirilememesine ve üretime dayalı mali yapıların bozulmasına neden olmaktadır.

Gerek mali sistemde yarattığı aksamalar gerekse reel piyasa üzerinde yarattığı belirsizlik ve güvensizlik ortamı nedeniyle ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için giderilmesi gerekli olan en önemli sorunların başında enflasyon gelmektedir.

1.2.2.Arz-Talep Dengesizliği Sorunu

Üretim ile tüketim, arz ve talep, ekonominin en temel faktörleridir. Genellikle arzı arttırmaya yönelik politikalar, yüksek maliyetli, yapısal içerikli ve uzun vadeli. Talep yönlü politikalar, etkisi kısa dönemde görülebilen para ve maliye

politikalarından oluşmaktadır. Henüz gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkan ekonomik krizlerin ortak sebeplerinden birisi, üretim seviyesinin düşük olmasıdır. Bir ülke ekonomisinin üretim kapasitesinin yetersiz olmasının değişik nedenleri vardır. Bunların yapısal olanlar ve olamayanlar diye ikiye ayırmak mümkündür. Yapısal nedenlere bağlı üretim yetersizliği çoğunlukla sanayi üretiminin yetersizliğine, teknoloji ve teorik bilgi birikimi eksikliğine dayanmaktadır.

Yurt içi üretimle karşılanamayan bir tüketim, yurt dışından karşılanmaktadır. Ancak üretim-tüketim dengesinin kurulması açısından ürünlerin yurt içinden ya da yurt dışından sağlanması herhangi bir problem oluşturmasa da, bir ekonominin dışalım yoluyla ürettiğinden fazla tüketerek uzun süre dengesini koruması mümkün değildir. Ancak ülkede tüketilen bütün malların yurt içinde bire bir üretilmesinin de imkanı yoktur. Fakat bir ülke için olması gereken, dışarıdan olmak zorunda olduğu malların parasal değerine eş değer bir malı, dışarı satabilecek güce sahip olmasıdır. Söz konusu ülke böylece dış dengelerini koruyabilecektir (AKDİŞ, 1991:63).

Üretim yetersizliğinin, yapısal olmayan nedenleri, genellikle ekonominin kötü yönetilmesinden ve özellikle para politikalarının iyi uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Burada esas olan, para arzının bütün boyutları ile iyi ayarlanmasıdır. Ayrıca devletin, üretime yönelik takip ettiği politikalar son derece önemlidir. Çünkü reel ekonominin yeterince desteklenmemesi ülke açısından üretim kapasitesinin yeterli derece gelişmesini engelleyen son derece önemli bir faktördür. Bu nedenle, sermayenin üretim dışı alanlardan reel sektöre yönelmesi için teşvik edici politikalar uygulanmalıdır. Hatta sermayeyi reel sektörün dışında değerlendiren ve bundan gelir elde eden kesime uygulanan vergi ve denetimler arttırılmalıdır. Buna bağlı olarak, kamu sektöründe en kısa sürede iç borçlanma politikalarına son verilmeli ve böylelikle ülkede kıt olan sermaye daha yoğun bir şekilde üretime yönlendirilmelidir (AKDİŞ, 1991:65). 1970'lerde yaşanan stagflasyon, yüksek işsizlik, düşük büyüme ve yüksek enflasyon gibi ekonomik istikrarsızlığın üretimi arttırmaya yönelik para ve sosyal politikaların uygulanması ile aşılabileceği savunulmuştur (BULUTAY, 1995:15). 1972'lerin sonlarından itibaren ise gelişmiş ülkelerde yeniden yapılanma politikalarıyla yaratılan üretim süreci ve işgücünün değerinin düşürülmesiyle kar oranlarının tekrar arttırılması hedeflenmiştir.

Yeni liberal politikalarla 1980'lerde dünya yeni bir döneme girmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde borç krizinin etkisiyle sanayilerinin üretimleri yetersiz kalmaktadır. Üretim miktarının azlığı ile beraber gerçekleşen üretimlerin de ileri teknoloji ürünü olmaması, sonuçta ülkelerin dış piyasalarda rekabet edebilme imkanını ortadan kaldırmaktadır (SÖNMEZ, 2005:184). Ekonomideki bütün değişkenlerin birbirleriyle iç içe olduğu düşünüldüğünde arz talep dengesizliğinden dolayı ihracat gelirlerinin ithalat giderlerini karşılayamaması ekonomik verinin bir başka sorunu olan ödemeler bilançosu dengesizliğini açığa çıkarmaktadır.

1.2.3. Ödemeler Bilançosu Açığı ve Dış Dengesizlik Sorunu

Ödemeler bilançosu, bir ülkenin belirli bir dönemde dış dünya ile gerçekleştirilmiş olduğu tüm iktisadi faaliyetlerinin muhasebe kayıtlarından oluşmaktadır. Bütün bu kalemleri gelir-gider şeklinde gösteren ödemeler bilançosu bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin denge ve dengesizliğini ortaya koymaktadır (SEYİDOĞLU, 1986:135). Ödemeler bilançosunda açık veya fazlalıklar dengesizliklere neden olmaktadır. Ülkelerin yurt dışından ithal ettiği mal ve hizmetler ile ihraç ettiği mal ve hizmetler arasındaki parasal değer farklı olmasından kaynaklanır. Özellikle uzun vadeli sermaye hareketleri ülkelerin ödemeler bilançosunu önemli ölçüde etkiler (KARLUK, 2002:160). Ödemeler bilançosunda yer alan dış ticaret ve sermaye hareketlerini etkileyen faktörler ikiye ayrılır. İç faktörler, ülkenin ekonomik yapısındaki yetersizliklerden kaynaklanır. Üretimin yetersiz oluşu, ödemeler bilançosunun açığının bir sebebidir. Ödemeler bilançosu açığının bir diğer sebebi ülkenin dış ekonomidir. Bu konuda ihracata teşvik politikaları, döviz kuru politikaları ve sanayileşme politikaları ödemeler bilançosunu etkileyen faktörlerdir. Bunlara ilaveten yabancı sermaye politikalarının ülke çıkarlarıyla uyuşmaması, ülkede iktisadi ve siyasi istikrarın bulunmaması ve sermaye piyasasının yeterli derecede gelişmemesi de sermaye hareketleri açısından ödemeler bilançosunu olumsuz yönde etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Konjonktürel dalgalanmalar, hava şartlarındaki olumsuzluklar, doğal afetler ve savaşlar da ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarına neden olan dış etkenlerdir. Dış etkenlerin bir kısmı da dış şoklar olarak ele alınmaktadır (ULUDAĞ, SERİN, 1987:14). Ödemeler bilançosu dengesizliği bir ülkenin milli gelirini doğrudan etkiler. Bu etkileşimde

ithalatın milli gelire olan etkisi negatif yönde olurken, ihracat değerlerinin etkisi ise pozitif olmaktadır (SEYİDOĞLU, 1986:134).

Ödemeler bilançosu dengesizliği enflasyonu da etkilemektedir. İthal edilen malların fiyatlarındaki yükselmeler ülke içi fiyatları yükseltmektedir. İthal mallardaki fiyat artışları iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu malın yurt dışı fiyatı artarken ülkede devalüasyona gidilmesi sonucu ülkenin ithal mallarının fiyatları artar bu da enflasyonu tetikler. Ödemeler bilançosunun diğer bir etkisi de gelir dağılımı üzerinde görülmektedir. Ödemeler bilançosunun açık vermesi halinde, bunun kapatılması için ülkede harcama kaydırıcı politikalar izlenirse iç talep yabancı mallardan yerli mallara doğru kayar.

Ancak bu kayma bazı durumlar da yerel hizmet üretimleri de diyebileceğimiz dış ticarete konu olmayan yüreten yan sektörler milli gelirden eskiye oranla daha fazla pay almaktadır. Gelir dağılımı ödemeler bilançosu dengesizliklerinden etkilenmektedir (JOHNSON, SOLOP, 1980:1-5). Ülkeleri iktisadi krize iten faktörlerin en başında aşırı dış borçlanma gelmektedir diyebiliriz. Dış ticaret gelirleri ile giderlerini karşılamayan ülkeler, söz konusu açığı dış borçlanma ile kapatmaya çalışmaktadırlar. Bu durumda üzerlerindeki dışa bağımlılığı ve faiz yükünü günden güne arttırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin büyüme hedefleri ve ihtiyaçları karşısında ihracatın büyümeyi uyarıcı bir faktör olduğu düşünüldüğünde ödemeler bilançosundaki dengenin ihracatı en azından yapılan ithalatı karşılayacak düzeye getirmenin temel amaç olması gerektiği kaçınılmaz bir gerçekliktir.

1.2.4. İstihdam Sorunu

İstihdam geniş anlamda tüm üretim faktörlerinin üretim sistemine dahil edilmesi ve aktif olarak kullanılmasıdır. Dar anlamda ise çalışan nüfus içerisinde çalışmak istemesine rağmen çalışmayan işsiz bir kesimin bulunmasını yani emek faktörünün üretimin içerisine tam anlamıyla katılmayarak atıl bırakılmasını ifade etmektedir. Her piyasada olduğu gibi emek piyasasının da temel işleyiş mantığında arz ve talep dengesi yer almaktadır. Emek arzıyla emek talebinin kesiştiği noktada reel ücretler oluşmaktadır. Ekonominin tam istihdama ulaşabilmesi için tam istikrar seviyesinde emek arzı ve emek talebinin eşitlenmesi gerekmektedir. Bir ekonomi

içerisindeki tüm üretim faktörlerinin en verimli şekilde kullanılması reel anlamda başlı başına bir refah ekonomisini ifade etmektedir çünkü piyasa üretebileceği en yüksek üretim seviyesine ulaşmış durumdadır.

Bütün ekonomilerin ulaşmayı amaçladığı bu üretim seviyesi ütopyik bir yaklaşımdır. Ancak bu seviyeye ne kadar yaklaşırsa ekonomik istikrarsızlıktan o kadar uzaklaşılacağı da aşıkardır. Tam istihdam seviyesine ulaşmak her ekonomi için bir hedefdir, ekonomik refahı arttırmaya yönelik programlar bu doğrultuda oluşturulur ancak bu programlar kısa dönemde sonuç verecek programlar değildir. Şöyle ki ; alınan kararlar neticesinde üretim faktörlerinden atıl olan sermaye ve emek kısa süre içerisinde üretim sürecinin içerisine katılmış olabilir ancak gerekli üretim yatırımlarının yapılması, alt yapının hazırlanması ve bilgi düzeyine ulaşılması ise uzun zaman alacak süreçlerdir . bu nedenle istihdam sorunun köklü bir çözüme kavuşturulabilmesi için büyük yapısal atılımlara ihtiyaç vardır.

1.2.5. Adaletsiz Gelir Dağılımı Sorunu

Bir ülkede elde edilen toplam gelirin o ülkenin toplam nüfusuna oranı olarak ifade edebileceğimiz kişi başına gelir ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu gelirin yüksek olması kadar ülke nüfusu arasında hangi oranda dağıtıldığı da önemli bir noktadır. GSMH'nin (Gayri Safi Milli Hasıla) büyük bir kısmı nüfusun küçük bir kısmının kontrolündeysen o ülkede adaletli bir gelir dağılımından söz etmekte mümkün değildir. Böyle bir durumda ülkedeki ekonomik krizler sosyal sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Aslında adil olmayan gelir dağılımının ekonomik istikrarsızlığın bir sonucu mu yoksa nedeni olduğu sorusu tam olarak cevaplanamamaktadır çünkü talebin belirlenmesinde nüfus ve kişi başına düşen ortalama gelir önemli bir etkidir. Ortalama gelir düştüğünde buna paralel olarak toplam tüketiminde düşmesi kaçınılmazdır buda ekonominin kendi kendisini bir durgunluk dönemi içerisine sokmasına neden olmaktadır. Adaletli bir gelir dağılımı, GSMH'nin paylaşımında kişiler ve sektörler arasında nasıl gerçekleştiği bakımından da önemlidir (ÇEÇEN, DOĞRUEL, 1996:124).

Çünkü marjinal faydası ve getirisi daha çok olabilecek sektörler kaynakların aktarılması ekonomik istikrarın sağlanması ve temellerinin sağlamlaştırılması için rasyonel bir yaklaşımdır. Bu konuda uygulanan kalkınma politikaları da önemlidir. Çünkü bu politikalar çerçevesinde ülkenin kalkınması için bazı sektörler öncelik tanınması veya desteklenmesi bu sektörlerin diğerlerine göre GSMH'den daha fazla pay almasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak, sanayi, sektörünün dışında kalan tarım ve diğer sektörlerin ülkelerin GSMH'sinden aldıkları pay azalmaktadır. (SAVAŞ, 1994:30). Gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı, bu ülkelerin kalkınmaları açısından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü ülkelerin kalkınmaları iç talebin seviyesine bağlıdır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin iç pazarlarını büyütme, yani sanayi teşvik etmeleri gerekmektedir. Bu nedenle ülkelerin içinde buldukları durum ve ihtiyaçları göz önüne alınarak kalkınma politikalarını uygulamak politikanın etkinliği açısından büyük önem taşımaktadır.

1.3. EKONOMİK İSTİKRARSIZLIK TÜRLERİ

Ekonomik krizler; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü ve döviz piyasasındaki fiyat veya kabul edilebilir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanır. Makro ekonomik krizleri; reel sektör ve finansal sektör krizleri olarak ikiye ayırabiliriz. Reel krizler; mal ve hizmet, işgücü piyasalarındaki “miktar”lar da yani üretimde veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve işsizlik krizi) şeklinde ortaya çıkar. Mal ve hizmetler piyasasındaki genel fiyat seviyesinin sürekli olarak artması genelde “enflasyon krizi” olarak nitelendirilir. Eğer bu artışlar belirli sınırın üzerindeyse bu durumda da “enflasyon krizi” diyoruz. Finansal krizler; döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarında şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sistemine geri dönmeyen batık kredi miktarlarında artışlar sebebiyle yaşanan ekonomik zorluklardır diyebiliriz. Yukarıda açıklanmaya çalıştığımız gerek reel gerekse finans piyasalarındaki istikrarsızlık kavramı (kriz kavramı) iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; konjonktürel ve yapısal istikrarsızlık türleridir.

1.3.1. Konjonktürel İstikrarsızlık

Konjonktür genellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan dalgalanmalardır (SHIPS, 2002:7). Bu dalgalanmaları açıklamaya yönelik farklı konjonktür teorileri geliştirilmiştir (BARLİNG, LUZİUS, 1998:184). Bunlar eksojen (ekonomi dışı) veya endojen (ekonomi içi) nedenlere ağırlık vermelerine göre ayrılmaktadır. Endojen konjonktür teorileri genellikle aşırı üretim veya eksik tüketim teorileri, nakdi teori ve sektörel olarak yatırımların orantısızlığı teorileri olarak kendi içerisinde sınıflandırılır. Diğer bir konjonktür teorisi olan eksojen teorisini ise, piyasada yer alan kara birimleri belirlemektedir.

Bu çok sayıdaki karar birimlerinin geleceğe dönük beklentileri, bu beklentiye göre oluşturdukları ve verdikleri kararları, konjuktürel dalgalanmaları hızlandırdığını kabul edilmektedir. Ortaya çıkan bu tür devresel hareketlerdeki ekonomik dengesizliği (istikrarsızlığı) ortadan kaldıracak farklı çözüm yaklaşımları söz konusudur. Burada, devresel ekonomik istikrarsızlığı çözebilecek birbirleriyle zıt iki ekonomik düşünceden söz etmek gerekmektedir. Birincisi neo-klasik yaklaşımdır. Bu düşünceye göre ekonomik istikrarsızlığa ekonominin arz cephesindeki tıkanıklık

ve devletin genişleyici para politikası neden olmaktadır. Bu düşünceye göre devlet ekonomik istikrara hizmet etmek istiyorsa, ekonomiye olan devlet müdahalesinin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi gerekmektedir. Aksi durum, devletin ekonomiye istikrarı sağlamaya yönelik müdahalesi etkin olmayacaktır. Bir başka görüşe göre ekonomik dengesizliği talep cephesindeki gelişmelerle çözmeye çalışan Keynesyen ekonomik görüşüdür (FELDERER, HOMBURG, 1991:97 ve 153). Bu görüşe göre ekonomide bireylerin geleceği ilişkin beklentileri daraltıcı veya genişletici maliye ve ekonomik politikalarla değiştirilmek suretiyle konjoktürden kaynaklandığı düşünülen geçici istikrarsızlık hali giderilebilir. Konjoktür daha ziyade bir ekonominin genel durumunu açıklamakla birlikte, ekonomide belli aralıklarla meydana gelen devresel hareketleri ifade etmektedir (ÇELEBİ, 1998:4). Bu periyodik devresel hareketler; refah, daralma, çöküntü ve canlanma şeklinde birbirini takip eden bir süreçtir.

Konjoktürel istikrarsızlık ise açıklanan bu periyodik süreç içerisinde ortaya çıkan ekonomik dengesizliktir. Bu dengesizlikler bu devresel hareketler boyunca mal, para ve faktör piyasalarında oluşan genel fiyat seviyesindeki ya da istihdam seviyesindeki dengesizlikleri kapsamaktadır. Bu dengesizlik işsizlik ve enflasyon olarak ortaya çıkmaktadır. Yalnız burada ortaya çıkan dengesizlik hali kalıcı değildir; konjoktürün o anda geçirmekte olduğu süreçten kaynaklanmaktadır. Bu hal uzun süre devam etmeyecektir. Konjoktürün daha sonraki bir devresinde kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Normal olarak konjoktür olarak adlandırılan sürecin, örneğin Almanya’da yapılan ampirik bir inceleme sonucu Almanya için ortalama 4 veya 5 yıl sürdüğünü göstermektedir (BARLİNG, 1988:184).

Sonuç olarak iç konjoktürel istikrarsızlık, kaynağının iç yada dış olduğuna bakılmaksızın ekonomi içerisindeki geçici sorunlar olarak anlaşılmaktadır. Bu süreç bazen uzun bazen bazı durumlarda ise uzun olabilmektedir ancak ekonomi içerisindeki tüm aktörler mevcut durumun geçici olduğunun bilincindedir.

1.3.2. Yapısal İstikrarsızlık

Genelde “yapı”, verilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (ÇELEBİ, 1998:6). Bu veriler; ekonomik faaliyetin fiziksel şartlarından, teknik şartlardan, ekonomik hukuk düzeni ve ahlaki değerlerden meydana gelmektedir. Bu sayılanların, yapıyı

açıklamaktan uzak olduğunu belirtmekte yarar vardır. Yapı, verilerin bütünü içerisindeki oranları ve ilişkileri de kapsamaktadır. Oranlar, verilerin birbirleri arasındaki ilişkileri açıklamakta ve önemini ortaya koymaktadır (MUTER, 2003:3 ve 6). Buradan yapıyı, aralarında belli oranlarda ilişki olan verilerin belli bir yer ve zamanda oluşturdukları bütün olarak tanımlayabiliriz. Ekonomik mali yapı, kendi içerisinde üretim teknolojisi yapısı, dış ekonomik yapı, kamu kesimi mali yapısı ve değerler yapısı gibi kısımlara ayrılmaktadır. Ekonomik-mali yapı, toplumsal yapının alt yapılarından birisi olarak, sosyal ve siyasal alt yapılarla yakın ilişki ve etkileşim içerisindedir.

Yapısal istikrarsızlık, öncelikle ekonomik-mali yapı olmak üzere sosyal ve siyasal yapılara bağlı olarak uzun süreli ve ısrarlı ekonomik dengesizlik durumudur. Gelişmekte olan ülkelerdeki istikrarsızlığın yapısal karakterli olduğu yönündeki görüşler ilk kez Latin Amerikalı iktisatçılarca dile getirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik yapı ile gelişmiş ülke ekonomileri arasındaki önemli farklar olduğunu dile getiren bu iktisatçılar, daha önce açıklanan ve önerilen istikrarsızlıktan çıkış, ekonomik çözümlerin daha ziyade gelişmiş ülkelere uyarlanabileceği ve bu ülkeler için geçerli olduğunu ifade etmektedirler.

Bu toptancı yaklaşımların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bu yapısal farktan ötürü, gerek neo-klasik gerekse Keynesyen yaklaşımın bu tür yapısal açıdan farklılık arz eden gelişmemiş ülkelere uyarlanamayacağıdır. Bu görüşlerin yerine bu tür gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen istikrarsızlığı önlemek için, daha ziyade ekonomik yapıda değişim sağlayarak giderilebileceğidir. Gerek konjktürel gerekse yapısal istikrarsızlık arasına bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlar; konjktürel istikrarsızlık geçici ve yön değiştirici özellik arz ederken, yapısal istikrarsızlık ise daha kalıcılık arz etmesidir. Konjktürel istikrarsızlık süreç içerisinde ekonomik parametrelerin değerlerindeki değişmelere, yapısal istikrarsızlık ise ekonomik sosyal ve siyasal verilere bağlı olarak meydana gelmektedir. Bir başka fark ise, konjktürel istikrarsızlık önceden öngörülebilir olmasıdır. Diğer bir fark ise konjktürel istikrarsızlık halinde, ekonominin uyum kapasitesinin yapısal istikrarsızlığına nazaran yüksek olmasıdır (ÇELEBİ, 1998:7). Konjktürel istikrarsızlık gelişmiş ülkelerin başını ağrıtırken, yapısal istikrarsızlık daha ziyade gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmakta ve bu tür ülkelerde etkili olmaktadır.

1.3.3. Gelişmişlik Düzeyine Göre Ekonomik İstikrarsızlık

İktisadi istikrarsızlık bir ekonomide iç ve dış dengedeki olumsuzluğu ifade eder. İktisadi dengesizlikler de ortaya çıktığı ülkelere göre farklılık arz eder. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlığın süresi, şiddeti, ekonomide ve toplumsal yaşamın tüm alanlarında yaptıkları tahribat ve buna karşın tavsiye edilen çözüme ilişkin çabalar ülkeden ülkeye değişik türden olmaktadır (ÇELEBİ, 1998:8). Kısaca bu ayırıma göre ekonomik istikrarsızlığa değinmek yerinde olacaktır.

1.3.3.1. Gelişmiş Ülkelerde Ekonomik İstikrarsızlık

Bu tür ülkelerde ekonomik istikrarsızlık konjonktürel olmaktadır. Bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları diğer gelişmekte olan ülkelere göre oldukça sağlam ve gelişmiş bir durumdadır. Bu tür ülkelerde meydana gelen ekonomik istikrarsızlık yada dengesizlik nedeni daha ziyade gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında uluslararası piyasalarda ortaya çıkan kontrol edilemeyen ekonomik göstergelerdir. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan konjonktürel istikrarsızlığın ana nedenlerinden birisi, yurtiçi tüketim ve ihracattan oluşan toplam tüketim hacmindeki dalgalanmaların, yatırım hacmi ve kapasite kullanım oranlarında meydana getirdiği etkilerdir. Diğer en önemli istikrarsızlık nedeni olarak ta bu tür ülkelerin yurt dışından ithal ettikleri hammaddelerin fiyatlarındaki dalgalanmalardır. Bunun bir sonucu olarak fiyatlar genel seviyesinde ve istihdam hacminde görülen değişimlerdir.

Gelişmiş ülkelerde verimlilik oranlarındaki azalmalar da önemli bir ekonomik istikrarsızlık göstergesi olarak belirmektedir. Bu ülkelerde ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlığı ortadan kaldırmaya yönelik makro ekonomik politikalar, bu ülkelerin yapılarının sağlamlığı nedeniyle gelişmekte olan ülkelere nazaran daha etkili olabilmektedir.

1.3.3.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrarsızlık

Bu tür ülkelerde dış ve iç ekonomik dengesizlikler enflasyon ve işsizlik sorunlarına yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik zorluklar gelişmiş ülkelerin aksine konjonktürel olmaktan ziyade yapısal olarak belirmektedir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik dengesizlikler; dış ekonomik yapı,

piyasa yapıları, üretim teknolojisi yapısı kamu ekonomisi yapısı, siyasi yapı, değer ve davranış yapısında karşımıza çıkmaktadır (ÇELEBİ, 1998:9).

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrarsızlık arızı olmadığı için, bu ülke ekonomilerinde ortaya çıkan iç ve dış dengesizlik sorunu sürekli ekonomik krizi tetiklemektedir. Bu ülkeler özellikle büyüme ve kalkınmaya ihtiyaç duyan ülkeler konumunda olduklarından, kalkınma çabalarına destek olacak olan yatırım malları ithalatı yapmak durumunda kalmaktadır. Dışarıya bu şekilde bağımlı durumda olan gelişmekte olan ülkeler ithalatını kendi ihracat büyüklükleri ile karşılayamamaktadır. Bu durumda oluşan açık ekonominin kendi normal kanallarından kapatılamadığı için genellikle borçlanma yoluna gidilmektedir.

Borçlanma ise gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça ağır maliyeti içermekte, bunun sonucunda ekonomik büyümeyi yavaşlatacak ve sonuçları itibariyle ağır bir krize yol açacak bir süreci başlatacak olmasıdır. Belki burada gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasında bir benzerlik kurmak gerekirse, nasıl gelişmiş ülkeler belli aralıklarla konjoktüre yakalanıyorsa, gelişmekte olan ülkelere düzenli olarak belli aralıklarla krizlere yakalanmaktadır. Bu krizler, aynen konjoktürel sürecin gelişmekte olan ülkeleri yalnız bırakmadıkları gibi, gelişmekte olan ülkeleri ekonomik faaliyetlerinde yalnız bırakmamaktadırlar.

1.4. EKONOMİK İSTİKRAR KAVRAMI

Ekonomik istikrar, bir ekonomideki fiyatlar genel düzeyi, istihdam hacmi, döviz kurları, faiz oranları gibi unsurların kararlı bir dengede olduğu, iç veya dış faktörler nedeniyle ekonomide önemli değişikliklerin gerçekleşmesinin beklenmediği bir durumdur (SAVRAN, 1992: 550). Ekonomik istikrar bir ülkede istikrarlı fiyatların ve tam istihdamın aynı anda gerçekleşmesi ile gerçekleşen bir olgudur. Bunu gerçekleştirmeyi amaçlayan politikalar demeti istikrar politikaları olarak adlandırılır. Ekonomik istikrarı veya istikrarsızlığı sağlayan nedenler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterdiği için, istikrarın tek bir tanımı bulunmamakta; ülkelerin siyasal, sosyal ve ekonomik politikalarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar sebebiyle geçmişten günümüze ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik farklı ekonomik istikrar politikaları geliştirilmiştir.

1.4.1. Ekonomik İstikrar Politikaları

Bir ekonomide zaman zaman yaşanan konjonktürel dalgalanmaların (ekonomik istikrarsızlıkların) etkisini yumuşatmak ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla uygulanan politikalara antikonjonktürel istikrar politikaları denmektedir (ORHAN,1995:110). İstikrar politikaları, ödemeler dengesi açıklarını, fiyatlar genel seviyesindeki dalgalanmaları ve ekonomik faaliyetlerde meydana gelen değişiklikleri azaltmak amacını gütmektedir.

Ödemeler dengesinde iyileşme, fiyatlar genel düzeyinin artış hızında gerileme, döviz kurları ve faiz oranlarında istikrarın sağlanması gibi makro ekonomik hedeflere ulaşmak amacı ile hazırlanan istikrar programlarının daha çok gelişmekte olan ülkelerde uygulandığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde, temel makro ekonomik göstergeler istikrarlı bir durum arz ettiğinden dolayı istikrar programlarına pek sık rastlanılmamaktadır. İstikrar politikaları para, maliye ve gelirler politikasından oluşmaktadır. Ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik bu programlar genellikle enflasyon oranının azalmasına yönelmekte ve diğer fiyat mekanizmalarında buna uygun düzenlemelere gidilmektedir. Bu politikaların temel amacı önceden belirlenmiş döviz kuru çapısıyla enflasyon oranının düşürülmesidir. İstikrar programları, yalnızca büyüme üzerine değil aynı zamanda gelir dağılımı üzerinde de etkili olmalıdır. Bu programların başarısını ölçmek için ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerindeki başarısını ölçmek gerekmektedir. Gelir dağılımında eşitsizliği artıran, ekonomik büyümeyi yavaşlatan, fiyatlar genel seviyesinde istikrarı sağlayamayan programların uluslararası piyasalar da kredibilitesi düşüktür. İstikrar programlarının başarısının en önemli koşulu, kararlı ve güçlü bir siyasal iradedir. Dolayısıyla böyle bir irade ile ekonomi politikalarının birbirlerini tamamlaması gerekir. Halkın ve özel sektörün uygulanan programın başarılı olacağına inanması da programın başarısı açısından önem arz etmektedir.

Zira istikrar politikası tedbirlerinin aksi yönündeki bazı uygulamalar (kira artışlarının enflasyon hedefleri ile uyumsuz olması, sendikaların aşırı ücret artışı talepleri) programın başarılı olma ihtimaline sekte vurabilmektedir. Kamuoyundan bu şekilde tepki gelmesinin nedeni daha önceki yıllarda uygulanan istikrar politikalarının başarısız olması nedeniyle uygulanan bu programların da başarısız

olacağı yönündeki bekleyişleridir. İstikrar politikaları ekonomiyi genel olarak toplam talep kanalıyla etkilemelerine rağmen etkilerinin tam olarak kestirilememesi, istikrar politikalarının uygulamada karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir. İstikrar politikasının başarısı, kullanılan araçların toplam arz ve toplam talep etkisinin zamanlama ve büyüklük açısından tahmin edilmesine bağlıdır. Başarısız bir istikrar politikası, istikrarsızlığı daha da artırabilir bu nedenle uygulanması gereken istikrar politikalarının seçimi için geçmişten günümüze farklı iktisadi akımlardan farklı istikrar politikası yaklaşımları geliştirilmiştir.

1.4.2. İstikrar Politikalarına İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Bu bölümde, 1970'lerde başlayan ve özellikle gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına alan ekonomik krizlere karşı uygulamaya koydukları istikrar politikaları ve yapısal uyum programlarının teorik olarak bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. İstikrar programları IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik krizleri önlemek ve yeniden yapılanmayı sağlamak amacıyla önerilen iktisat politikalarını ve programlarını içerir (PARASIZ, 1996:82). Uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programlarının birinci süreci ekonomide ortaya çıkan dengesizlikleri kısa süreli istikrar politikalarıyla ortadan kaldırarak makro ekonomik istikrarı sağlamak, ikinci dönemi üretimi ve sermaye birikimini hızlandırmak, üçüncü dönemi işgücü piyasalarını düzenlemek ve sonuncusu da sosyal politikalarda yeniden yapılanmayı sağlayacak politikaları kapsar. Bu dönemlerde uygulanan istikrar politikaları bir taraftan ekonomik krizi gidermeye yönelik olurken, öte yandan uygulama sonuçlarının yol açacağı yeni krizleri tespit etmeye çalışmaktadır (ALTIOK, 2000:79).

Ekonomik faaliyetlerin en basta zaten temel amacı sınırsız olan insan ihtiyaçlarının sınırlı kaynaklarla karşılanmasıdır. Genel olarak ekonomik büyüklüklerden birinde veya hepsinde ortaya çıkabilecek dengesizlikleri ekonomide istikrarsızlık olarak adlandırılabilir. Mesela, aşırı üretim, eksik tüketim, ödemeler bilançosu açığı, enflasyon ve işsizlik gibi makro ekonomik dengesizlikler biçiminde kendini gösteren ekonomik krizlerde, ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi için kısa dönemli talep genişletici ya da talep daraltıcı düzenlemeleri içeren, istikrar politikaları uygulamaya konulmaktadır (PAYA, 2000:191).

İstikrar programlarında kısa dönemli istikrar politikalarının uygulamalarından sonra, daha uzun dönemli istikrar ve yapısal uyum politikaları ve programlarına geçinmektedir. İstikrar politikalarıyla desteklenen yapısal uyum politikalarının amacı üretimi verimli hale getirerek sürekli büyümeyi sağlamaktır. Yapısal uyum programı, sermaye ve emek gibi üretim faktörlerini daha verimli kullanılmak üzere yeni teknolojiler içermektedir. Uzun dönemde üretimi arttırmaya yönelik programlar, dengesizliğin ekonomik yapısında var olduğunu, orta ve uzun vadeli politikaların izlenmesi gerektiğini savunmaktadır (DORNBUSCH, FİŞHER, 1994:701).

Gelişmiş ülkelerde 1970'lerde başlayan yapısal krizler gelişmekte olan ülkelere de krizlere yol açmıştır. Dünya'da yaşanan petrol şoku, aşırı borçlanma ve sermaye yetersizliği bu krizleri daha da derinleştirmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler 1970'lerde IMF ve Dünya Bankası'nın uygulamaya koyduğu Monetarist uygulamalarla, krizlerden kurtulmayı amaçlamışlardır. IMF tipi istikrar programları olarak adlandırılan, IMF tarafından hazırlanan programlarda, performans kriterleri karşılığında ülkeye kredi imkanı sağlanmaktadır. 1970'lerin sonunda gelişmekte olan ülkelere bakıldığı zaman IMF, ülkelerin ekonomik istikrarı ile ilgilenirken, Dünya Bankası ağırlıklı olarak, alt-yapı projelerine yönelik kredilerle kalkınma amaçlamaktaydı. Ancak 1980'lerin başında Keynesci iktisat politikalarının yerine Monetarist iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. IMF Stand-by düzenlemeleriyle istikrar politikalarını desteklemektedir. IMF istikrar programının amacı, orta vadede ödemeler bilançosu dengesini ve büyüme oranının sürdürülebilir bir düzeyde tutabilmek için politikalara ve reformlara yardımcı olmaktır. Sektörel uyum kredileri ise sektörlerde yapısal uyumu hızlandırmayı, makro ve mikro ekonomik politikalardaki dengesizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlayan, sektörel olarak enerji, tarım, ulaştırma ve mali sektöre verilen hızlı geri ödenen kredilerdir. Karma krediler ise, özellikle sektörel uyuma destek olmak amacıyla verilmektedir (WORLDBANK, 1991:11-12).

1980'li yıllarda meydana gelen ekonomik krizlerde IMF ve Dünya Bankası ülkelere öncelikle ödemeler bilançosunu finanse etmek için kredi vermiş olup, her iki kurumun da önerdiği programlar birbirini tamamlayıcı olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu enflasyon, dış sorunlar ve birçok ekonomik istikrarsızlıkla mücadele etmişlerdir. Ülkeler kendisi için uygun olan bir istikrar politikasını seçmek

durumunda kaldığı ekonomik krizler yaşamışlardır. Makro ekonomik istikrar programları toplam talebi daraltmaya yönelik, para ve maliye politikalarından oluşan monetarist nitelikli “Ortodoks İstikrar Politikaları” ve geçici olarak fiyat, ücret ve döviz kurlarının dondurulmasıyla enflasyonu düşürmeyi amaçlayan müdahaleci yaklaşımla desteklenen heteredoks istikrar politikalarını içermektedir (ORHAN, 1995:18).

İstikrar politikaları, kısa dönemde yüksek enflasyon, ödemeler dengesi, üretim, toplam talep, işsizlik ve döviz kurlarındaki dengesizlikleri gidermeye çalışırken, ekonomik dengesizlikleri acilen gidermek için geçici ve talep yönlü politikalar içerir. Krizi önlemek amacıyla uygulamaya konulan istikrar programlarının amacı kredi, faiz, vergi politikaları ile dengesizliklerin asgari düzeye indirmeye çalışarak sermayenin yeniden yapılanmasını hızlandırmaktadır. Yani yapısal uyum programları ekonomide yapısal reformlar öngörürken enflasyonu, işsizliği ve ödemeler dengesi açığını azaltmayı hedeflemektedir. Yapısal uyum programlarının son dönemlerinde daha köklü reform uygulamaları görülmektedir. Yapısal uyum programları üretim, sermaye, işgücü politikaları ve sosyal politikaların yeniden yapılanmasını içermektedir. Bu bağlamda yapısal uyum politikalarıyla istikrar programları birbirlerini tamamlayan süreçlerdir (ALTIÖK, 2000:82 ve 85). Gelişmiş ülkelerin ve az gelişmiş ülkelerin krizi çözmek ve ekonomik dengesizlikleri azaltmak ya da tamamen yok etmek amacıyla uygulamaya koydukları önlemlere istikrar politikası denilmektedir. İstikrar politikalarının amacı, ekonominin istikrara kavuşturulması için öncelikle kısa dönemli olarak, istikrar politikaları uygulayarak, bir ekonomide makro istikrarı sağlamaktır (ORHAN, 1995:18).

İstikrar politikalarının “ciddi bir enflasyonist veya deflasyonist açık vermeksizin milli gelir düzeyini istikrara kavuşturma ve hızlı bir enflasyonla karşılaşmaksızın tam istihdama bir parça yaklaşmayı başarabilme politikaları” olarak tanımlanmaktadır (UPSEY, STEİNER, 1978:74). İstikrar politikalarını Ahmet Laquot ise “fazla ve tam olmayan ödemeler dengesi açıklarının veya enflasyon oranının düşürülmesi girişimi” olarak tanımlar (ATAÇ, 2002:36). Dolayısıyla istikrar politikaları genellikle istikrar programlarının uygulama sonuçları gerçekleşinceye kadar zaman kazanmak için başvuru olan kısa süreli önlemlerdir. Ekonomik istikrar

programlarında kullanılan araçlar, döviz kuru politikaları, para politikaları ve maliye politikalarıdır. Bunların hangisinin veya hangilerinin nasıl ve ne durumda uygulanacağı, ekonomik krizin türüne, nedenine ve ülkenin genel olarak siyasi, sosyal ve ekonomik yapısına bağlıdır.

İstikrar programları çerçevesinde döviz kuru politikalarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Ülkelerin büyüme ve kalkınmasında ekonominin liberalleşmesi ve ihracatın artırılması önemli faktörlerdir. Bunun için de döviz kuru politikasının istikrarı en önemli etkidir. Döviz kuru politikaları ülkenin ihracatı, ithalatı ve ödemeler bilançosunu doğrudan etkilemektedir. Ayrıca ülkenin dış ticaret hadleri ile yakın ilişki içindedir. Döviz kuru politikaları aynı zamanda, hem harcama kaydırıcı hem harcama değiştirici etkide bulunduğu için bir taraftan yurtiçi emisyonu etkilerken, diğer taraftan arz ve talebi değiştirebilmektedir (KARLUK, 1991:565).

Döviz kuru politikalarının ekonomi üzerindeki etkileri uygulanan programın sürekliliği ile doğrudan ilgilidir. Döviz kuru politikalarından devalüasyona ağırlık verilmesinin nedeni, ekonomik krizle karşılaşan gelişmekte olan ülkelerde sık sık devalüasyon yapılmasıdır. İhracat veya ithalattaki değişimler; ülkenin üretim kapasitesi, üretim kapasitesinin esneklik durumu, milli para ile yurtiçi üretici fiyatları, milli para ile yurt dışı üretici fiyatları, ithal mallara olan yurt içi talep esnekliği, ihraç mallara olan yurt dışı talep esnekliği ve döviz kurları gibi faktörlerden etkilenmektedir. Ayrıca ülkelerin dış ticaretini etkileyen dolaylı faktörler de dahil edilmelidir. Ödemeler bilançosu açığını daraltmak için yapılan devalüasyondan beklenen amaç, döviz gelirlerini artırıp giderleri kısmaştır (APAK, 1993:34).

Ülkelerin devalüasyon yaptıktan sonra, ülke içi üretim faktörlerinin fiyatı, yerli ürünlerin fiyatına nispeten daha az arttığı için, üretici sektör açısından avantajlı olmaktadır. Ayrıca ithal tüketim mallarının fiyatları da yerli mallara oranla daha fazla arttığından yerli mallara olan talep artmaktadır. Böylece ülkenin ithalatı azalmaktadır. İhracatı artırmak için yapılan devalüasyon, ihracat yapmayı milli para cinsinden daha karlı duruma getirmektedir. Bir ülkenin devalüasyon uygulaması, ancak diğer faktörlere de bağlı olarak etkili olabilmektedir. Örneğin, ülkedeki

enflasyon, üretim kapasitesi, ihracatı etkili olabilmektedir. Devalüasyon, ülkenin GSMH'sını da etkilemektedir. Dış ticaret hadleri bozulan bir ülkenin gelirinde devalüasyon sonunda azalma görülebilmektedir. Devalüasyonun uzun dönemde büyüme üzerinde olumsuz etki yaptığıyla ilgili görüşler de bulunmaktadır (ABUŞOĞLU, 1990:90-91).

Ülkelerin devalüasyon ayarlaması sonucu ihracatının artırılması, ithalat giderlerinin azaltılmasıyla enflasyona doğrudan olumlu bir etki yaptığı söylenebilir. Ancak yerli üretimde ithal girdilerin oranı fazla ise, söz konusu fiyat artışı daha fazla görülür. Devalüasyon neticesinde ülkenin üretiminde talebi karşılayacak bir genişleme sağlanamazsa, üretimin bir kısmı dış pazarlara kayacaktır. Bundan dolayı ülkede üretim yetersizliğine bağlı fiyat artışları görülmektedir. Kur ayarlamaları nedeni ile iç üretimin artması, ülkede kaynak ihtiyacını yükseltmektedir. Eğer ülkede ek kaynak bulunmuyorsa, bu gelişme maliyet fiyatlarında yükselmeye neden olmaktadır. Diğer yandan, devalüasyon sonrası kaynaklar ticari olmayan sektörlerden ticari olan sektöre kaymaktadır. Bu da yine ülkede fiyat artışına neden olmaktadır (APAK, 1993:41). Piyasa ekonomisinin söz konusu olduğu ülkelerde yaşanan dengesizlikler para ve maliye politikalarıyla aşılmaya çalışılır. Para politikalarının da istikrar programlarında sık kullanılan bir araç olması, özellikle son yıllarda finansal entegrasyonun sonucu, sermaye piyasalarının gelişmesi ve sermaye ve para piyasalarının globalleşmesi, para politikalarının rolünün daha fazla artmasına neden olmaktadır. Para politikasının araçları emisyon, faiz oranları, kredi ve devlet borçlanma politikaları olarak sınıflandırılabilir. Ekonomide enflasyon ve talep fazlası varsa, genellikle toplam talebi daraltıcı sıkı para politikalarını ekonomide işsizlik ve büyük bir talep yetersizliği sorunu varsa, bunları gidermek için toplam talebi arttırıcı, genişletici para politikaları uygulanır. Özellikle para piyasalarının yeterince gelişmediği ülkelerde para politikasının etkinliği sınırlı olmaktadır (SAVAŞ, 1982:73).

Para politikası araçları genelde talebin azalmasına ve enflasyon artışına neden olabilmektedir. Ancak bu tür politikalar bir yandan da yatırımların yükselmesine neden olmaktadır. Enflasyonu indirmek için para arzını daraltıcı yöndeki politikalar üretim artışı amacına genelde ters düşmektedir. Diğer taraftan da, talebin daralması, faizlerin yükselmesi üreticiler ve yeni yatırımcılar için olumsuz gelişmeler olup, para

politikalarının diğ er politikalarla da desteklenmesini gerektirir (GÜRAN, 1987:761). Maliye politikalarının kullanımı diğ er araçlara oranla daha zor ve etkisi diğ erlerine kıyasla daha uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Çünkü maliye politikaları genelde bütçe çerçevesinde Meclis'in yetkisinde uygulanır.

Ekonomide enflasyonist bir dengesizlik ve talep fazlası varsa, genellikle toplam talebi daraltıcı maliye politikalarını baz alan istikrar politikalarını, işsizlik ve büyük bir talep yetersizliği sorunu olan ekonomilerde ise toplam talebi arttırıcı, genişletici maliye politikalarını uygulamaya koymak gerekmektedir. Maliye araçların genel özelliğ i, kamu gelirlerinin arttırılmasıyla ilgilidir. Vergi gelirleri yükseltilmesi, üretimin kısılması sonucu enflasyona neden olurken, talebin daralması da talep enflasyonunun düşmesine yol açmaktadır. Kamu harcamalarının arttırılması ise maliye politikalarının bir diğ er aracıdır. Ekonomide durgunluk olduğ u anlarda kamu harcamalarının arttırılması, talep fazlası bulunduğ u hallerde de kamu harcamalarının daraltılıp kamu gelirlerinin arttırılması gerekmektedir. Ancak kamu gelirleri arttırılırken, toplam talebin daralması açısından, dış ticaret bilançosu kısa vadede olumlu sonuçlar verebilmektedir (APAK, 1993:45). İstikrar politikasında para politikasına daha fazla önem verilmesine karşın, maliye politikalarıyla da koordine edilmiş bir karma politikanın uygulanması ekonomik istikrarsızlığın yumuşatılmasında başarıya ulaşmada daha etkili olabilecektir. Ekonomik istikrarın kalıcı olması için politika araçlarının kullanımında birliktelik sağlanması gerekmektedir. Alınan tüm önlemler ısrarla uygulanmalı, çeşitli alanlarda yapısal tedbirler diğ er önlemlerle birlikte uygulanmalıdır (ABUŞOĞLU, 1990:103).

İstikrar politikalarının araçlarını kısaca açıkladıktan sonra, istikrar politikası uygulamasına ilişkin teorik yaklaşımlar değ erlendirilecektir. İstikrar politikalarının önemi, çeşitli ekonomi okullarına göre değ iş iklik göstermektedir. Klasik teoride istikrar politikalarına fazla bir ihtiyaç yoktur. Çünkü ücret ve fiyat esnekliğ inin bir sonucu olarak tam istihdam kendiliğ inden sağlanmakta, işsizlik ise ücret ve fiyatlara bağlanmaktadır. Para politikası da tam istihdamı sağlamak için ücret fiyat ayarlama mekanizmasına yüklenmiş olan yükü azaltmaktadır. Klasik teoride özensiz olmakla birlikte para politikalarına bile bir önem verildiğ i halde maliye politikalarına herhangi bir önem verilmemiştir (SAVAŞ, 2007:191). Bu açıklamalar ışığında farklı

ekonomik bakış açılarıyla ekonomik istikrar politikası uygulamalarını kısaca değerlendirmek yerinde olacaktır.

1.4.2.1. Keynesyen İktisadın Ekonomik İstikrar Politikalarına İlişkin Görüşleri

Ekonomik istikrarsızlıkların en önemli sebeplerinden olan enflasyonu Keynesyen düşünce, ekonominin tam istihdam seviyesine gelmesiyle artan talebe bağlamıştır. Keynesyen düşünce, miktarların değişebildiği bir piyasadaki toplam talepte meydana gelen değişmelerin sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Bu düşünceye göre, toplam harcamalardaki artış fiyatlar genel düzeyinden daha çok üretimde yani toplam arzda bir değişmeye yol açacaktır. Bu düşünceye göre genel olarak ekonomi eksik istihdam koşullarında kabul edildiğinden, ekonomideki işsizlik, para ve maliye politikaları gibi talep yönetimli politikalarla çözülebilecektir (PARASIZ, 1985:2). Keynesyen düşüncede enflasyon ile işsizlik arasında belli bir ilişki ve etkileşim vardır. Philips Eğrisi'ne göre toplam talep arttıkça işsizlik oranının düşmesi beklenirken, işsizlik oranında bir düşüş ve ücretlerde daha yüksek bir artış oranı gerçekleşecektir (WALLACE, 1962:365). Keynesyen düşünce, para politikası ile toplam talebin genişletilmesinin mümkün olmayacağını bu durumda kamu harcamalarını azaltılıp vergilerde artış sağlanarak maliye politikasının istikrarı sağlayacağını savunmaktadır. Keynesyen modelde enflasyonun uluslararası aktarımı, ithalat fiyatlarındaki değişmeler yoluyla gerçekleşmektedir (ORHAN, 1995:80-81).

Keynesyen teori genel olarak, ekonominin kendi haline bırakılması durumunda para arzı sabit tutulsa bile, tasarruf ve tüketimdeki değişmelere veya yatırım harcamalarına bağlı olarak istenilen dengeye gelmeyeceğini savunmaktadır. Bu teori, eksik istihdam, işsizlik, durgunluk ve enflasyon gibi istikrarsızlık ortamından ekonomiyi çıkarmak için yoğun olarak hükümet müdahalesinin gerekli olduğunu ve hükümetlerin para politikası araçlarından önce, maliye politikası araçlarını devreye sokması gerektiği görüşünü savunmaktadır (UPSEY, STEİNER, 1978:385).

Keynesyenler ekonomideki istikrarsızlıkların nedenini yatırımlardaki istikrarsızlıklar olarak savunurlar. Çünkü yatırım talebi müteşebbislerin geleceğe yönelik umut ve beklentilerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ekonomide

durgunluğun çözümü için yatırımların artırılarak toplam talebin genişletilmesini sağlayacak maliye politikalarının uygulanması görüşünü savunurlar. Keynesyenler, likidite tuzağı ve yatırımların faiz esnekliğinin düşük olması gibi para politikası ekonomisi ile toplam talebin genişletilmesi, dolayısıyla işsizliğin yok edilmesi ve tam istihdam düzeyine ulaşılarak reel gelirin artırılması sağlanacaktır.

Para politikası ise maliye politikasını destekleyici bir araç olarak uygulanmaktadır (ORHAN, 1995:113). Para piyasasındaki değişiklikleri de göz önüne alan Neo Keynesgil iktisatçılar ise, durgunluk dönemlerinde, genişletici politikalar uygulayarak, faiz oranlarını düşürüp bütçe açığını desteklenmesi gerektiğini aynı şekilde enflasyonist açığı durdurmak için gerektiğinde ise bütçe fazlası ile koordineli bir şekilde sıkı para politikası uygulaması önermektedir. Neo Keynesçiler ekonomik faaliyetteki değişmelerin para arzında değişmelere neden olacağını ifade ederler. Para arzındaki artışları ise enflasyonu sadece finanse eden ama enflasyonun kaynağı olmayan bir faktör olarak görmektedirler. Ancak enflasyonun devam etmesi için de belli bir noktadan sonra para arzında artışların meydana gelmesi gerektiğini belirtirler (ATAÇ, 1984:335-336).

Keynesyen model istikrar politikalarının kısa dönemde meydana gelen değişmelerin etkileriyle ilgilenmektedir. Keynesyen modelde, ekonomi eksik istihdam koşullarında kabul edildiğinden toplam arz eğrileri tam istihdam düzeyine kadar esnek olduğundan ekonomideki işsizlik, para ve maliye politikaları gibi talep yönetim politikalarıyla giderilebilmektedir. Bu yüzden Keynesyen modelde işsizlik çok önemli olup bu konuda Philips Eğrisi analizini kabul edilmektedir (PARASIZ, 1996:2). Yani Philips Eğrisi, işsizlik düzeyi ile enflasyon arasındaki mevcut ters yönlü ilişkiyi göz önüne alarak, istikrar politikası aracı olarak, hükümetlerin, eğri üzerindeki alternatif enflasyon, işsizlik oranlarını gösteren noktalardan birisini seçme imkânı verir. Eğer işsizlik oranı yüksekse fiyat yükselişlerine neden olabilir (SAVAŞ, 2007:802).

Keynesyen modelde, milli gelir marjinal tüketim eğiliminin değeri ile belirlenmektedir. Keynes'e göre, kaynakların eksik kullanımı durumunda, özellikle de bütçe açıklarında maliye politikası araçlarıyla, toplam talep hacmi etkilenebilecek ve böylece ekonomide istihdam ve üretim düzeyi genişletilebilecektir. Resesyona

mücadelede maliye politikası, vergilerde kısıntıya gidilerek veya kamu harcamaları artırılarak kullanılabilir. Ancak kamu harcamaları açık finansman kullanılarak artırılabilecektir. Enflasyon durumunda ise kamu harcamaları azaltılıp, vergilerde artış sağlanacaktır. Keynesyen maliye politikası enflasyonu önlemede resesyona mücadelede gösterdiği başarıyı gösterememektedir.

1.4.2.2. Monetarist İktisadın Ekonomik İstikrar Politikalarına İlişkin Görüşleri

M. Friedman'ın öncülük ettiği Monetarist iktisatçılar, enflasyonist bekleyişlerin önemi üzerinde durup, enflasyonla işsizlik arasındaki seçimin imkânsız olacağını vurgulayıp, enflasyonun piyasa mekanizmasına müdahalelerin bir ürünü olduğunu savunmaktadırlar (SAVRAN, 1998:35-36).

Monetaristler enflasyonun kaynağını, piyasada aşırı miktarda para dolaşımına bağlayıp, kamu otoritelerinin ekonomik birimlere gizli olarak ödettiği bir vergi olarak değerlendirmektedir. Böylece Monetaristler para stoğu ile enflasyon arasında güçlü bir bağ olduğu ileri sürerler. Para stoğundaki bir artışın tüketime yönelik talebi aynı oranda arttırmadığı için her zaman enflasyonun yükselmesine neden olmadığını da ileri sürerler (ORHAN, 1989:81). Milton Friedman'ın öncülük ettiği bu teori, hem devletin ekonomideki yeri, hem de uygulanacak politika araçlarının neler olması gerektiği hakkında yeni tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Monetaristler, ekonominin doğası gereği istikrarlı olduğunu, istikrarsızlıkların ise devletin yerli yersiz para arzı ile oynamasından kaynaklandığını ileri sürmektedirler.

Monetaristlere göre, ücret ve fiyat esneklikleri, uzun dönemde dengeyi sağladıklarından özel sektör tabiatı itibariyle istikrarlıdır. Monetaristlere göre genel olarak ele alındığında, ekonomiye yapılacak her türlü devlet müdahalesine, özellikle de maliye politikasına karşı bir tavır takınmaktadır. Monetarist yaklaşım, düzenleyici para ve maliye politikalarının kullanılması gerektiğini ileri sürmektedir. Esas olarak da istikrar politikası aracı olarak maliye politikasının önemli olmadığını, bunun yerine para politikasına ağırlık verilmesi gerektiğini ve para politikasının maliye politikasından çok daha etkin bir araç olarak görür. Monetaristlere göre, paranın dolaşım hızı, oldukça istikrarlı bir yapı gösterdiğinden para arzındaki bir değişme,

toplam harcamaları ve GSMH'yı oldukça tahmin edilebilir bir miktarda değiştirecektir (FRİEDMAN, KALDOR, 1978:183).

Monetarist ekonomistler, enflasyonla işsizlik arasındaki ilişkinin yani Philips Eğrisinin kısa dönemde düşey şekil alacağını ve enflasyon ile işsizlik arasında seçim yapmanın olanaksız olacağını söylemektedirler (SAVAŞ, 1982:3). Monetarist teorinin en önemli özelliği, paranın ekonomik hayattaki etkin rolüdür. Bu nedenle, üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesindeki değişimler para arzındaki hareketlere bağlıdır. Bu reel değişkenleri ancak geçici bir süre etkiler. Çünkü gerçek faiz dengesi, gerçek istihdam dengesi ve gerçek ücret dengesi sadece bir şekilde olup, parasal araçların etkileri de belirli bir süre için geçerli olmaktadır. Daha sonra her ekonomik sistem kendi içinde tekrar dengeye gelir. Para arzındaki artış ortalama olarak nominal gelirleri yaklaşık altı ve dokuz ay arasında değişen zaman boyutu içerisinde ortaya çıkar ve para arzındaki artış ile enflasyon arasındaki toplam gecikme ortalama 12-18 ay arasındadır. Kısa dönemde 5 veya 10 aya kadar bir sürede para arzındaki değişimler öncelikle üretimi etkiler. 10 ayı aşan bir sürede para arzının büyümesi fiyatları etkiler (AKTAN, 1990:213). Ekonominin içyapısı hakkında bilgi düzeyi yetersiz ise, mevcut istikrarsızlık daha da derinleşebilir. Bu bakımdan, istikrar politikalarının ekonomi üzerinde belirsiz zamanda ortaya çıkması özelliğiyle yoğun şekilde uygulanan ayırıcı politikalar, her sene para arzının sabit bir oranda artırılması ve bunun devam ettirilmesi biçiminde uygulanan politikalar şeklinde olmalıdır.

Monetaristler, para arzının bu şekilde artırılmasına “yüzde k” kuralı ismini vermektedirler. Bu kurala göre Merkez Bankasının para arzına ilişkin hedefi ortaya koyması ve bunu gerçekleştirmesi gerekir. Merkez bankası, milli gelirin potansiyel gelire eşit olması ve fiyat düzeyinde istikrarlı olması halinde, para talebinin hangi oranda büyüyeceğini tahmin ederek hedefi saptar. Burada, para arzının istikrarlı bir şekilde yavaş yavaş artırılması önemlidir. Çünkü para arzındaki artışlar kısa vadede ekonominin reel kesimini, yani üretim sektörünü etkilerken, uzun dönemde fiyatlar genel seviyesi üzerinde etkili olabilmektedir. Dolayısıyla para arzının konjonktürden bağımsız olarak artırılması, uzun dönemde enflasyonu yükseltmektedir (LİPSEY, STEİNER, 1986:381).

Yine enflasyonu ölçmek için yürürlüğe konulan sıkı para politikalarıyla tekrar ekonominin durgunluğa geçmesini “dur-devam et” şeklindeki politikalarıyla açıklamışlardır. Zaten para arzının istikrarı sihirli bir değnek gibi, ekonominin dengesizlikleri ortadan kaldıracak ve ekonominin uzun dönemde istikrarlı olmasını sağlayacaktır. Monetaristler enflasyonun önlenmesinde maliye politikalarının öneminin olmadığını ileri sürmektedirler (FRIEDMAN, KALDOR, 1978:183). Maliye politikasının toplam harcamaları etkileyebilmesi için bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesi gereklidir.

Çünkü Monetaristlere göre önemli olan, kamu harcamalarının artması değil, bu harcamaların hangi yöntemler kullanılarak finanse edildiğidir. Ekonominin istikrarlı olduğunu, bu nedenle ekonominin para ve maliye politikaları ile istikrara kavuşturulmasına gerek olmadığını, para otoritelerinin müdahalelerinin istikrarsızlıkları hafifletmek yerine kötüleştirdiklerini savunmaktadır.

1.4.2.3. Arz Yönlü İktisadın Ekonomik İstikrar Politikalarına İlişkin

Görüşleri

Arz yanlı iktisatçılar, Monetarist, Rasyonel Beklentiler Okulu, teorik ve ampirik bulgulara dayalı olarak bazı ekonomistlerin de katkılarıyla teorik bir temele dayalı olarak ortaya çıkmış ekonomik düşünce okullarından oluşmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinde 1980’li yılların başlarında, ekonomik programın temelini arz yönlü ekonomi oluşturmuştur. Arz yönlü istikrar politikaları, vergi indirimleri politikasına ağırlık verdiği için, arz yönlü vergi politikası ya da arz yönlü maliye politikası olarak da isimlendirilebilir (CUTHBERTSON, 1987:8).

Esas olarak, arz yönlü ekonomistler, vergi oranlarının, nispi fiyatlar, toplam arz ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine dayanarak, vergi indirimleri ile insanların uzun süre çalışmalarını sağlayarak ve daha çok tasarruf ederek üretime ayırmak için daha çok sermaye malı almalarını sağlayacak bir gelir artışı sağlamaktadır. Bu şekilde daha çok emek ve sermaye üretime katılarak toplam üretim ve reel gelirler artacaktır (AKDIŞ, 1992:31). Arz yönlü ekonomistler, özel sektörün istikrarlı bir ekonomik büyümeyi sağlayabileceğine inanırlar.

Devletin her alana müdahalesini, kamu sektörünün aşırı büyümesini, verimlilik ve büyüme bakımından tehlikeli görürler. Arz yönlü ekonomistlere göre,

devlet faaliyetleri sadece fiyatları etkileyecektir. Böylece devletin ekonomik faaliyetlerinin reel gelir düzeyini derhal etkileyeceği şeklindeki Keynesyen görüş reddedilmektedir. Reel gelirlerdeki değişiklikler ancak üretim değişirse ortaya çıkar. Üretimdeki değişiklikler ise, üretim girdilerinin miktar yoğunluğu ve etkinliği değişirse meydana gelir. Reel gelirdeki değişiklik, devlet faaliyetlerinin üretim girdilerinin miktar ve etkinliği değiştirebilmesiyle mümkün olur (ORHAN, 1995:197).

Arz yönlü ekonomistler, Laffer eğrisi adı verilen tablolarla, vergi indirimlerinin göreceli fiyatları pozitif etkilediği ve toplam piyasa üretiminin ve vergi gelirlerini artırdığını ileri sürüyorlardı. Arthur Laffer, ekonominin canlandırılmasının vergileri düşürerek mümkün olacağını ileri sürer ve % 100 vergi oranı uygulandığı zaman fertlerin vergi ödeyemez duruma geldiğini, bunun da fertlerin kazanma ve gelir elde etme sevkini kırdığını belirtir (AKDİŞ, 1991:32).

Arz yönlü iktisatçılara göre, gelir vergisindeki bir azalma emeğin istihdam edilme isteğini ve çalışma gayretini artırır. Böylece emek arzı artar. Üretim kapasitesinin artması ve mal ve hizmet ihracatı artacağından milli paranın değeri yükselip ithalatı ucuzlayacağından enflasyon hızı azalır. Ayrıca düşük gelir vergisi oranları, toplu sözleşmelerde istenen ücret artışlarını da azaltır. Enflasyon hızının azalması; geliri, tüketimi, üretimi ve istihdamı artıracak ve yatırımları da teşvik edecek ve böylece istikrara ulaşılacaktır (SAVAŞ, 1994:182).

Arz yanlı ekonomik politikaları, maaş ve ücretlerdeki vergi indiriminin çalınması arzunu artırmasına, ticaret kesimine tanınacak vergi teşviklerinin de sermaye birikimini artırmasına, yatırım gelirlerindeki vergi indiriminin özel tasarrufları daha da çok artmaya teşvik etmesine özen göstererek, bu politikalarla birlikte kamu harcamalarının azaltılması ve yasal, kurumsal serbestleşme politikası görüşlerini içermektedir. Arz yönlü istikrar politikaları, ekonomi üzerinde olumlu bir etki yapabilmesi için, kişisel vergi indirimleri, işletmenin vergi indirimleri ve kamu harcamalarındaki kısıntıların aynı anda ele alınması gerekli olduğunu savunur (AKDİŞ, 1991:32).

Arz yönlü ekonomistler enflasyonu önlemede “bütçe denkliliği prensibi”ni ileri sürerler. Bütçe açıkları, ödünç verilebilir fonlar talebini artırarak faiz oranlarının

yükselmeye neden olur. Arz yönlü ekonomik politikaların vergi indirimlerinin tasarruflarda büyük bir artış sağlayacağı konusundaki ve enflasyon ve verimlilik arasında kesin bir ilişkinin olmadığını kabul etmemeleri eleştiriye konu olmuştur. Vergi indirimlerinin özellikle tüketim üzerinden enflasyonu artırabilme ihtimali olduğunu ileri sürerler. Arz yönlü ekonomistler, devletin temel görevinin piyasa ekonomisinin etkinliğini artıracak önlemler alma ve ekonomiyi büyüme hızına kavuşturmak olduğunu vurgulamaktadırlar (SAVAŞ, 1994:182). Arz yönlü iktisatçılar, meselenin arz yönüyle uğraşmışlar ekonomik krizlerin ancak arzı önem verilerek yani üretimi artırarak aşılabileceğini savunmuşlar, vergi teşviklerini önermişler hatta bunun enflasyonla mücadelede tek çözüm olduğunu ileri sürmüşlerdir(LIAQUAT, 1986:36). Arz yönlü iktisatçılar enflasyonun asıl sebebinin arz yetersizliği olduğunu savunmuşlar, vergi indirimlerinin verimliliği ve üretim miktarını arttırabileceğini ve böylece ekonomideki enflasyonist baskının ortadan kalkabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu çerçevede üretimi arttırmaya yönelik politikalara genel olarak ağırlık vermişlerdir

1.4.2.4. Rasyonel Beklentiler Teorisi – Yeni Klasik Yaklaşımın Ekonomik İstikrar Politikalarına İlişkin Görüşleri

Rasyonel Beklentiler Teorisi, ilk olarak 1961 yılında John F. Muth daha sonra, 1970'lerin ortalarında T. Sargent, M. Wallace (1975) ve R. Lucas (1972;1975) gibi iktisatçılar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Yeni Klasik ekonomik yaklaşımın temel amacı, ekonomik hayatta üretim ve istihdam düzeyinde dalgalanmaların nedenini varsayımlara dayanarak açıklamaktır. Bu yaklaşımda önemli bir yeri olan rasyonel beklentiler teorisine göre, kişilerin bugünkü yaklaşımlarını belirleyen temel öğe geleceğe ait beklentilerdir ve kişiler bu beklentilerinde rasyoneldirler. Bu teoriye göre bireyler, ekonomik beklentilerini oluştururken mevcut tüm bilgileri doğru biçimde yorumlamakta, sistematik hatalar yapmaktan kaçınabilmekte ve dolayısıyla isabetli tahminlerde bulunabilmektedirler. Halk çabuk bir şekilde hatasını öğrenir, tesadüfi hatalar hala olsa bile halk sistematik ve sürekli hatalar yapmaz (SAVAŞ, 1994:182).

Rasyonel Beklentiler Teorisine göre, bireyler devletin yürüttüğü ekonomi politikası uygulamaları karşısında derhal aktif bir tavır alıp, bu politikaların beklenen

sonuçlarını değiştirip uygulanan ekonomi politikasını etkisiz hale getireceklerdir. Rasyonel Beklentiler Teorisine göre, devlet kısa dönemde dahi vergiler, kamu harcamalar ve para arzı gibi araçları kullanarak üretim, istihdam, fiyat istikrarı gibi ekonomik değişkenler üzerinde etkili olamaz. Bu yüzden aktif ekonomi politikaları yerine istikrarlı politikalar kullanılmalıdır. Devletin uyguladığı istikrarlı politikalar karşısında, fertler kararların sonuçlarını bilebilmelidir. Politikalar uygulanmadan önce, önceden belirlenmeli ve sık sık değiştirilmemelidir. Politika değişiklikleri zorunlu olduğu zaman ise, bu değişiklikler yavaş yavaş yürürlüğe konulmalıdır. Devletin yanlış yönlendirmeleri, hataların ücretler ve fiyatlar hakkındaki yanlış uygulamalar nedeniyle tam istihdamdan uzaklaşan geçici dengesizlikler yaşanmaktadır (SAVAŞ, 1994:226). Yeni klasik yaklaşım, Keynesci yaklaşımın Philips eğrisi analizini reddeder. Eğer bekleyişler rasyonel ise Keynesci politikalarının işsizliği azaltıcı etkisi farklı olacaktır. Keynesci yaklaşımda, para politikasındaki değişimler geçici olarak toplam talep ve işsizlik üzerinde etkide bulunmaktadır.

Yeni Klasik Yaklaşım ise, Monetarist yaklaşımın hataların fark edildiği anda işsizliğin doğal dengeye geleceği varsayımını kabul ederek beklentilerin rasyonel olması nedeniyle, bireylerin bu politikalara anında cevap vereceğini ileri sürer. Bu varsayımlar altında devletin üretim ve istihdamı artırmak için maliye ve para politikalarına başvurması gereksiz olduğunu savunur. Yeni Klasik Yaklaşım, paranın yansız olduğunu savunarak Monetarist Yaklaşımın para arzındaki değişikliğin kısa dönemde reel değişkenleri etkilediği görüşünü eleştirir. Kısa ve uzun dönemde, bir parasal genişleme politikasının yalnızca fiyatlar genel düzeyi yükseltmektedir. Teoriye göre, ancak sistematik olmayan para politikasının gerçek etkileri söz konusu olabilir (CUTHBERTSON, 1987:109). Lucas'ın kuramsal modeli, parasal şokların üretim üzerindeki etkisini açıklamada yetersiz kalmıştır (KAZGAN, 2000:135).

Kydland-Prescot ABD'deki iş çevrimlerini ölçerek, rastsal teknolojik şokların çevrimsel dalgalanmaların tek nedeni olduğuna dayalı bir model geliştirerek rasyonel beklentilerin denge yaklaşımını makro ekonomik temellerden mikro ekonomik temellere indirmiştir. Reel iş çevrimleri yaklaşımı, üretim ve istihdamdaki dalgalanmaları, teknolojiye rasgele yapılan şoklarla etkilenmesine bağlamaktadır. Reel iş çevrimleri yaklaşımı, üretimdeki değişikliğin nedeni olmaktan çok para arzı

değişikliklerinin bir sonucu olarak açıklar. Buradaki varsayım para arzındaki değişiklikler, ekonomik dalgalanmalara neden olmaz. Dolayısıyla, vergi oranlarındaki veya para politikalarındaki değişimler gibi ani şokların ekonomik dalgalanmalar üzerindeki etkisi az olacaktır (SAVAŞ, 1994:89). Bu yaklaşım en önemli dengesizlikleri, verimlilik, arz ve devlet şokları olarak kabul eder. Devlet gereksinim duyduğu mal ve hizmetleri üretmek için reel ücretleri arttırırsa, bireyler daha çok çalışacak ve reel faiz oranı yükselirse daha çok tasarruf edip daha az harcayacaklardır. Bu nedenle, devletin uyguladığı talep genişletici politikalar sonucu harcamalardaki bir artış reel ücret ve faiz oranlarını arttıracaktır (EKE LUND, TOLLİSON, 1986:683).

Rasyonel beklentiler teorisi iktisatçıları beklentiler konusu üzerinde durmuşlardır. Rasyonel beklentiler ekolü, uyumcu beklentiler olarak isimlendirilen bu beklentilere göre bireyler devletin uyguladığı ekonomi politikalarına karşı belli bir davranışta bulunurlar. Böylece uygulanan ekonomi politikalarının beklenen sonuçları yalnızca kısa dönemde ve geçici olarak ortaya çıkacaktır (PAYA, 1998:262). Buna göre fertler mevcut bilgileri ile uygulanan politikaların sonuçlarını değerlendirecekler beklentilerini de katarak kesin bir şekilde formüle ettikleri davranışlarını ileriye dönük uygulamalarına yansıtacaktır (KRIEGER, 1992:4-27).

Sonuç olarak, yeni klasik ekonomi teorisine göre, ekonomide istikrarın sağlanması, ekonomi politikaları ile başarılmaz. Çünkü hem kısa hem de uzun dönemde bu tür değişkenlerin değeri sistematik ekonomi politikası araçlarına karşı duyarsız bulunmaktadır. Bireyler devletin vermiş olduğu her türlü uyarıcıya karşı hazırlıklı olacaktır ve ulaşılmak istenen asıl amaca uygulanan ekonomi politikalarıyla ulaşamayacaktır. Merkez bankası önceden ilan edilen bir parasal büyümeyi güvenle izlerse, daha önceki politikaların yarattığı istikrarsızlığı ortadan kaldırır çünkü sistematik bireylerin toplumsal tepkileri de sistematiktir. Buradan ulaşılabilecek temel fikir ise, büyük resesyonlarda bile uygulanacak en iyi istikrar politikası Laissez-Faire'dir (SAVAŞ, 2007:974).

1.4.3. İstikrar Politikası Araçları

Ekonomik istikrarın sağlanması için çeşitli istikrar politikası araçları kullanılır. Bu araçların etkinlik dereceleri, alanları ve sonuçları farklıdır. Seçilecek

politika araçları politika hedefleri ile ilgilidir. Yönelen amaca en kolay ulaştıracak araç tercih edilecektir.

1.4.3.1. Para Politikası

Merkez Bankası, açık piyasa işlemleri, faiz ve reeskont işlemleri, selektif kredi uygulamaları, karşılık oranları ve emisyon araçlarını kullanarak para politikalarının uygulayıcısı konumundadır. Merkez bankalarının para politikalarının amacı, enflasyonun düşük ve değişken olmayan seviyelerde tutulmasıdır. Enflasyonun düşük seviyesi karar alıcıların karar alma süreçlerinde dikkate almaya gerek duymayacakları bir seviyeyi ifade eder. Para politikasının nihai amacı, üretim ve istihdam gibi büyüklüklerin olması gereken seviyelere yükseltilmesi ve bu seviyenin korunmasıdır (TCMB, 2002).

Ekonominin uzun vadede istikrarlı bir büyüme oranını düşük enflasyon altında sürdürmesi hedefi belli bir süreci gerektirmektedir. Orta vadede sürdürülebilir, sağlıklı bir ekonomik büyüme için fiyat istikrarı ve güçlü bir mali sistem şarttır. Merkez bankaları, nihai hedef olan fiyat istikrarına ulaşmada para politikası uygulamalarını belirlerken üç kısıtı dikkate alırlar. Bu kısıtları etkisi tabii ki ekonomilerinin gelişmişlik düzeyine ve hassasiyetine göre farklı ağırlıklara sahip olabileceklerdir. Bu kısıtları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Kamu kesimi borçlanma ihtiyacının yüksekliği,
- 2- Uluslararası sermaye hareketlerinin serbest oluşu,
- 3- Finans sisteminin yapısı ve gücü (ERÇEL, 1997)

Sıkı para politikaları, enflasyona karşı önerilen para politikasıdır. Sıkı para politikaları ile, bankacılık sisteminin özel sektör ve devlete verdiği kredilere sınırlamalar getirilerek para arzı daraltılmaktadır.

1.4.3.2. Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, ödemeler dengesi açığını kapatmak ve ödeme zorluklarını gidermek için alınan önlem ve yapılan müdahalelerin bütünüdür. Dış ticaret politikası tarife ve kotolar, kambiyo kontrolü, devalüasyon, ihracatta prim ve vergi iadesi gibi araçlarla yönlendirilebilmektedir. Tarifelerin yükseltilmesi ithal mallarının fiyatlarını yükseltir ve bu mallara olan talebi azaltıp yerli mala olan talebi

artırır. Tarife artışının talep elastikiyeti düşük mallara uygulanması vergi gelirlerinde artış yaratırken, ithal talebini kısmaz. Bu nedenle artışlar yapılırken malın niteliği göz önünde tutulmalıdır. İthalatın kota veya kontenjan sistemine bağlanması ise sınırlı döviz miktarının planlı ithalat yöntemine göre harcanması ödemeler dengesi açıkları üzerinde olumlu etki yaratır. Kambiyo ve döviz kontrolü döviz kurunu sabit tutmak ve paranın dış değerinin düşmesini (veya yükselmesini) önlemeye çalışmaktadır. Kambiyo kontrolü ile kur istikrarının sağlanabilmesi için ödemeler dengesi açığı kronik olmamalıdır. Açık ekonomik yapıdan kaynaklıyorsa bu sorunlar giderilmedikçe kur istikrarının devamlı kontrol edilerek sağlanması mümkün değildir.

1.4.3.3. Maliye Politikası

Kamu kesiminin yetki ve imkanlarını kullanarak ekonomik yapıyı ekonomi politikası amaçları doğrultusunda; kamu gelirleri, kamu harcamaları, kamu hizmetleri miktar ve birleşimi ile kamu iktisadi teşebbüslerinin üretim ve satış politikalarında ayarlamalar yapmak suretiyle yönlendirmesi maliye politikası olarak tanımlanır (GÖRGÜN, 1988:1). Maliye politikası kamu harcamaları ve gelirlerinde ekonomik istikrarın sağlanması ve istenilen ekonomik büyüme seviyesine ulaşılması için yapılan ayarlamaları kapsamaktadır

Maliye politikasının iki yönü vardır. Birinci yönü bütçede açık veya fazla verdirilmesi yöntemidir ve etkileri bakımından para politikasına bezemektedir. Bütçenin açık vermesi para miktarını artırırken, fazla vermesi ise azalmasına neden olur. Diğer yönü ise vergi ve harcamaların kontrol edilmesi yöntemidir ve spesifik etkiler yapmaktadır.(BAYRAKDAR,1997:106)

1.4.3.3.1. Regülasyon ve Dolaysız Kontroller Politikası

Dolaysız kontroller, devletin siyasi yetkisini kullanarak, ekonomik hayatı düzenlemek üzere almış olduğu tedbirlerdir ve içerikleri gereği daha çok enflasyonla mücadele için uygundur. Dolaysız kontrollerin başlıca iki uygulama aracı vardır.

FİYAT KONTROLÜ: Bazı malların talebe nazaran arzlarının az olması sebebiyle fiyatlarının yükselmeye başlaması, bir süre sonra diğer malların fiyatlarını da etkileyip genel bir fiyat artışına neden olabilir. Bu durumda fiyatları ilk yükselmeye başlayan mallara fiyat kontrolü yapılabilir. İlerlemiş, yani fiyat-ücret

helezonu haline gelmiş enflasyonda, fiyat kontrolü bütün mallara yapılabilir. İlerlemiş bir enflasyonda, enflasyonun sebebi bizzat kendisi olduğu için genel bir fiyat kontrolü konulması sebebi tedavi edeci bir rol oynar.

ÜCRET KONTROLÜ: Gelişmiş sanayi ülkelerinde enflasyon çok defa işçi ücretlerinin, prodüktivitedeki artıştan daha çok artması suretiyle başlar. Sendikaların etkisiyle zam yapmak zorunda kalan işverenler, bunu fiyatlara yansıtırlar. Fiyatların yükselmesi bir süre sonra ücretlere yapılan zammı telafi edeceğinden, işçiler tekrar zam talebinde bulunurlar ve böylece ücret-fiyat kovalamacası başlar. Böyle bir durumda enflasyon ancak ücret kontrolleri şeklinde durdurulabilir. Ücret kontrolü, zam taleplerinin hangi durumlarda kabul edileceğinin bir usule bağlanması suretiyle yürütülecektir. Regülasyon, hükümetin firma davranışlarını düzenlemeye yönelik olarak kural ve ilkeler belirlemesi anlamına gelmektedir. Regülasyonun hedefleri arasında şunlar sayılabilir:

- Söz konusu hizmetlerin tüketiciler arasında etkin olarak dağılımının sağlanması,
- Hizmetin belki de maliyetini bile karşılayamayacak durumda olan bölge ve gelir gruplarına ulaşmasını sağlamak,
- Aşırı karları sınırlamak yani tüketicilerin ödediği fiyatların makul olmasını sağlamak.

Özel kesimden yatırımcıların bu sektörlere yatırım yapmalarını sağlamak için de şu hedefler gözetilmelidir:

- Yatırımcıları rekabetçi bir kar elde edebilmelerini öngörmek,
- Yatırımcıların teknolojik yenilikleri yakından takip edecek biçimde yatırım yapmalarını sağlamak,
- Kuralların ileride de istikrar göstereceğine taahhütlerde bulunmak.

Böylelikle özel kesimin bu alanlara yatırım yapması sağlanırken, aynı zamanda hizmette etkinlik tüketici fiyatlarında istikrar sağlanır.

1.4.3.3.2. Kamu İktisadi Teşebbüsleri Politikası

KİT'ler modern işletmecilik kurallarına göre mal ve hizmet üretiminde en ucuza ve en kaliteli üretimde bulunmak, fiyat istikrarını korumak ve dengeli kalkınmaya yardımcı olmakla görevlidir. Ancak üretilen mal ve hizmetlerin

maliyetleri artarken sosyal, ekonomik ve politik nedenlerle fiyatlarda gerekli artışların yapılmaması KİT kaynaklarını ve yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir.Bu durum aynı zamanda sektörler arası fiyat dengesinin bozulmasına neden olmuştur.

Uzun bir süre sonra kuruluşların faaliyetlerine devam edebilmek için yüksek oranlarda yapılan zamlar düşük fiyatlara göre kurulmuş ekonomik ve sosyal dengeyi olumsuz etkilemiştir ve yarattığı maliyet enflasyonu ile enflasyonu arttırmıştır.(BAŞOL, 1995:201) 1980 sonrası dönemde iktisadi devlet teşebbüsleri özelleştirme kapsamına alınmıştır.Bunun nedeni bu kuruluşların önemli bir kısmının zarar etmesi ve bu nedenle bütçe üzerinde olumsuz etkilerde bulunmasıdır.Özelleştirilen kuruluşların kar eden kuruluşlar olması bu hedefe ulaşmayı zorlaştırmıştır.Günümüzde de özelleştirme çabaları devam etmektedir.

1.4.3.3.3. Harcama Politikası

Kamu harcamaları, kamu gelirlerinin kamusal ihtiyaçların giderilmesi için kullanılmasıdır.(EKER, 2001:54) Enflasyonla mücadelede cari ve yatırım harcamalarını kısmak gerekmektedir. Ancak modern devlet görüşü devletin görevlerini ve bununla bağlantılı olarak kamu harcamalarını artırmaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması için kamu harcamalarının azaltılması açısından önemli bir sorun sosyal güvenlik ve siyaset ile ilgili harcamalar, devlet borçları, idari giderler, milli güvenlik giderleri ve yıllara yaygın yatırımlara ait giderlerde kısıntıya gitmedeki zorluklardır.(DEVİRİM, 1983:168:169)

1.4.3.3.4.Borçlanma Politikası

Hazine bütçe açıklarını halktan ödünç alarak finanse ettiği zaman borçlanma ile finansmana gitmiş demektir.Borç yönetimi politikası ile devlet kamu borçlarının miktar ve bileşimini değiştirir. Ekonomik istikrarsızlık ve kriz dönemlerinde kamu açıklarının yüksekliği nedeniyle kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi milli hasılaya oranı yüksektir ve borçlanma politikası bir araç olarak kullanılamaz. Böyle dönemlerde diğer araçlarla kamu açıkları azaltılmaya ve borçlanma faizleri aşağıya çekilmeye, vadeler uzatılmaya çalışılır.(ÇELEBİ:50:51) Devlet borçları vadelerine göre genellikle kısa vadeli ve uzun vadeli olarak ikiye ayrılır. Ülkemizde son yıllarda

3, 6 ve 9 aylık olarak çıkartılanlar kısa, 1-5 yıl arası orta, 5 yıl üzerinde vadeli olanlar ise uzun vadeli olarak nitelendirilmektedir.

Ekonomide bütün sektörleri etkileyecek nitelikte derin bir depresyon döneminde devlet uzun vadeli borçlanma imkanına sahiptir. Çünkü ekonomide yatırımlara gitmeyen fonların miktarı yüksektir. Enflasyon dönemlerinde ise devlet borçlanma yolu ile kısa dönemde toplam talep seviyesini düşürücü, uzun dönemde toplam arzı artırıcı bir politika izler. Ekonomik açıdan uzun vadeli borçlanma daha uygun olmaktadır. Ekonomik konjonktürün gerileme döneminde borçlanma politikası tüketimi genişletici etki yaratabilir. Bunu sağlamak için vadesi gelen borçların geri ödenmesi, borçların konsolide edilmemesi harcamalarda artış yaratarak ekonomiye canlılık getirebilir.

1.4.3.3.5. Vergi Politikası

Vergilemenin birincil amacı ulusal gelirin yeniden bölüşümünü ve devlet bütçesinin finansmanını sağlamaktır. İkincil amaçları ise ekonomik istikrarın sağlanması, enflasyonun önlenmesi, paranın dolanım miktarının ve talebinin ayarlanması, ihracatın teşviki ve işsizliğin azaltılması olarak sıralanabilir. Devletin vergilemede benimsediği amaçlar ve vergileme yetkisini kullanım biçimi vergi politikasını oluşturur. (ALİEFENDİOĞLU, 1984:3) Alınan vergiler mükelleflerin ekonomik kararlarına etki eder. Bu etki iki yönlü olmaktadır:

- Vergilemenin ‘gelir’ etkisi; vergileme sonrası kişinin elindeki harcanabilir gelir ve sermaye azalmaktadır. Böyle bir azalma karşısında mükellef kuracağı yeni ekonomik denge için daha çok gelir elde etmek amacıyla daha çok çalışmak şeklinde bir davranış içine girerse genel ekonomi açısından da faydalı olan ‘vergilemenin gelir etkisi’ meydana gelir.
- Vergilemenin ‘ikame’ etkisi; üzerine ilave vergi yükü gelen mükellef ödediği vergi sonrasında yeniden kuracağı ekonomik denge için daha çok çalışıp daha çok kazanmak yerine, daha az çalışıp daha çok boş durmayı tercih etmesi halinde ‘ikame etkisi’ meydana gelir. (DEVİRİM:162)

Konjonktür politikası aracı olarak maliye politikasının temel görevi, enflasyonist ve deflasyonist gelişmelerle mücadeledir. Eksik istihdam düzeyinde bulunan bir ekonomiyi genişletebilmek için toplam talebi artırıcı yöntemlerin uygulanması gerekmektedir. Ekonomiyi genişletebilmek için vergilerde değişiklik yapılmaksızın devlet giderlerinde artış yapmak veya giderleri değiştirmeksizin devlet gelirlerinde özellikle vergi gelirlerinde azaltma yapmak yöntemlerine başvurulabilir. Günümüzde enflasyon önemli bir sorundur. Enflasyonu önlemenin yolu talebi kısırmaktır. Arz artırımını kendine ek talep yaratacağından talebin kısılması enflasyonla mücadelede gereklidir. Vergi politikaları enflasyonla mücadelede etkin bir araçtır.

Enflasyonun sebeplerinden olan kamu harcamalarının kısılması efektif talebi her zaman daraltmaz. Çünkü enflasyon dönemlerinde milli gelir ve istihdam seviyesi yüksektir. Eğer vergiler yükseltilmezse kamu harcamalarındaki azalmanın yerini özel harcamalar alabilir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarını kısımak zordur. Enflasyonla mücadelede şahıs gelirlerini vergi politikaları ile azaltmak mümkün ve uygun olacaktır. Enflasyon dönemlerinde vergiler 'pay as you go' usulüne göre alınmalıdır. Vergi matrahların değer üzerinden alınması matrahların donmasını önlemektedir. Ayrıca teşvik edici politikalarla arz artırılmaya çalışılmalıdır. Enflasyon dönemlerinde gayri safi vergi yükünü artırmak mükellefleri likiditelerden yoksun bırakmak ve bütçe fazlası meydana getirmek ekonomideki likidite fazlasını emmek bakımından önemlidir. Uygulanacak olan vergi politikası düzenleyici bir vergi politikasıdır. Öncelikle enflasyonu besler nitelikteki istisna ve muafıklar uygulamadan kaldırılmalıdır. Dolaylı vergiler gelirin kullanımı üzerinden alındığı için likidite fazlasını gecikmeksizin hemen alırken, dolaysız vergiler doğrudan doğruya gelir ve servet üzerinden alındıklarından likidite fazlasını bir yıl gecikme ile emerler. Gelir üzerinden alınan vergilerin 'pay as you as' yöntemine göre tahsili likiditeyi emmesi ve paranın değer kaybetmesinden dolayı devletin zarar görmesini engellemesi açısından olumludur.

1.4.4. İstikrar Politikalarının Türleri

Ekonomik istikrar politikalarının amaç öncelikleri ve kullandıkları araç bileşimleri farklı olan değişik istikrar politikaları mevcuttur. Aşağıda daha ayrıntılı şekilde değineceğimiz değişik istikrar politikası araçlarını kısaca açıklayalım. IMF,

ödemeler dengesi krizine giren ülkelerin tekrar sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmaları sürecinde ülkelere finansal yardım sağlayan bir uluslararası kredi kuruluşudur. Kriz ekonomileri için önem taşıya dış yardım IMF ile yapılan anlaşmalarla sağlanmaktadır. IMF tipi istikrar programları olarak nitelendirilen ve ülkenin dış ekonomik dengesini düzenlemek için hazırlanan programlar; maliye, para ve kur (YETİM, 1997) politikalarından oluşturulmaktadır.

Bu tür istikrar programları neoklasik ve monetarist yaklaşımla hazırlanırlar. IMF tipi programlar genellikle ortodoks yaklaşıma göre hazırlanmaktadır. Ödemeler dengesi hesapları bir ülkenin kaynak açığını nasıl finanse ettiğini ve kaynak fazlasını nasıl kullandığını göstermektedir. IMF, sürdürülemeyen açıkların sürdürülebilir hale gelmesi için dış destek sağlamaktadır. Dış desteği sağlarken de kaynak dengesini kurmak ve ekonomiyi yeniden işler duruma getirmek için bazı politikaların uygulanmasını istemektedir. İstikrarın sağlanması için uygulanabilecek Ortodoks, heterodoks ve IMF tipi yapısal değişim ve uyum politikaları gelişmiş v gelişmekte olan ülkelerin yol haritaları olarak değerlendirilmektedir.

1.4.4.1. Ortodoks İstikrar Politikaları

İstikrar programları içsel ya da dışsal sebeplerle ekonomide bozulan arz-talep dengesini yeniden kurmayı ve bunun yansıması olarak ortaya çıkan ekonomik problemleri (yüksek enflasyon, cari açık gibi) çözmeyi hedeflediği için, programların içerdiği politikalar talep yönlü ve arz yönlü politikalar olmak üzere iki grup altında incelenmektedir. Bu politikalar arasındaki fark, iyileşmenin talebi kısıtlayarak mı arzı genişleterek mi sağlayacaktır. Talep yönlü politikalara fazla talep baskısını nihai talebi azaltarak düşürmeye çalışırlar. Bu politikalar geleneksel makro ekonomik politikalar sayılan sıkı maliye, para ve kredi politikalarından oluşmaktadır (BAHÇECİ, 1997:3). Ana hedef nihai talep düzeyini kontrol altına almaktır. Arz yönlü politikalar ise reel mal ve hizmet hacmini artırmayı hedeflemektedir.

Bu politikalar çok çeşitli olmakla birlikte, arz ve talep yönlü politikalar arasındaki en önemli fark, arz yönlü politikaların çoğunlukla mikro ekonomik özellikleri taşıması ve sektörel öncelikleri dikkate alması, talep yönlü politikaların ise makro ekonomik karaktere sahip olmasıdır. Ayrıca arz yönlü politikaların talep yönlü politikalara göre daha uzun uygulama sürecine ihtiyacı vardır. Bu politikalar

birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Bir politika demetinin yarattığı olumsuz etkiler diğer bir politika demeti ile azaltılabilmektedir. Örneğin, talep politikalarının üretim ve işsizlik üzerinde yarattığı deflasyonist etkiler, arz yönlü politikalar ile azaltılıp desteklenebilir (ÇELEBİ, 1998:54).

Talep yönlü Ortodoks politika, ekonomik istikrarsızlığın temelini aşırı talep baskısının oluşturduğu görüşünden hareketle bu baskının azaltılması için sıkı maliye ve para politikalarının uygulanmasını öngörmektedir. Arz yönlü Ortodoks politika ise istikrarsızlığın başlıca kaynağının arz yetersizliği olduğu görüşündedir. Arz yönlü politikaların uygulama sonuçları talep yönlü politikalara kıyasla daha uzun sürede ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bu politikalar birbirini tamamlayıcı bir özellik taşırlar. Birinin yol açtığı olumsuz etkiler diğer politika tarafından bertaraf edilebilmekte veya azaltılabilmektedir.

Ortodoks programlar temelinde makro denge hedeflerinin yer aldığı programlardır. Makro dengenin kurulması reel ve parasal dengenin sağlanması ile gerçekleşir. Parasal denge genel fiyat istikrarını (mal ve hizmet fiyatları, ücret, kur vs.) içerdiği için, reel dengenin dışında fiyat dengesinin de kurulması çok önemlidir. Böylece konu iki noktada düğümlenmektedir: Ekonomideki temel (reel) değişkenlerin dengelenmesi ve fiyatların (kur, ücret, faiz vb.) dengelenmesi. Fiyat dengesinin sağlanması, yani enflasyonun düşürülmesi konusunda ortodoks programları, sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur politikasından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar ortodoks politikalarlardır. Sıkı maliye ve para politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla fazla talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir.

Ortodoks istikrar programları genellikle gelişmekte olan ülkelerde kabul görmüştür. Bu ülkelerde yaşanan istikrarsızlığın temel kaynağı enflasyon olduğundan Ortodoks programlar öncelikle enflasyonun azaltılmasına ilişkin önlemler ortaya koymuşlardır. Bu önlemler uygulanırken iki yaklaşımın etkisinde kalınmıştır. Bunlar monetarist yaklaşım ve yapısalcı yaklaşımdır. Gelişmekte olan ülkelerde istikrarın sağlanması genellikle enflasyon ile mücadele eşanlı olarak kullanıldığından

Ortodoks istikrar politikası; Ortodoks monetarist istikrar programları ve Ortodoks yapısalcı istikrar programları olarak literatüre girmiştir.

Ortodoks monetarist istikrar programları; sıfır enflasyon oranını hedeflemektedir. Bu orana ulaşmak için ise para arzının kontrolü, kamu açıklarının azaltılması, döviz kurunun devalüasyonu, fiyatların serbest bırakılması ve sübvansiyonların kaldırılması şeklindeki politikaların uygulanmasını önermektedir. Ülke örneklerine bakıldığında Güney Amerika ülkelerinde 1950-1960'lı yıllarda uygulanan Ortodoks monetarist programların tamamen başarısız olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde uygulama sonrasında kısa dönemde enflasyon oranları düşmesine (parasal istikrar sağlanmasına) rağmen uzun dönemde üretim ve istihdam hızla azalmış (PARASIZ 2001:124), ekonomide arz yetersizliği ve işsizliğin beraberinde getirdiği istikrarsız bir süreç başlamıştır. Ortodoks yapısalcı istikrar programları ise enflasyonun kaynağının ekonominin yapısında olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde yapısal problemler (kaynak yetersizliği, çeşitli sektörlerdeki arz talep dengesizlikleri v.b.) enflasyonun ciddi bir sorun haline gelmesine yol açmaktadır. Enflasyonun azaltılması için önce yapısal problemlerin ortadan kaldırılması gerekir. Ancak yapısal problemlerin kısa dönemde çözülmesinin mümkün olmaması uzun vadeli politikaları gerekli kılmaktadır. Örneğin; kaynak yetersizliği yatırım artışı ile çözülebilir. Ancak yatırım artışını sağlayacak politikalar uzun vadeli politiklardır. Bu nedenle enflasyonun çözümünde de uzun vadeli sürece ihtiyaç duyulmaktadır.

Ortodoks yapısalcı programlar enflasyonun azaltılarak istikrarın sağlanması için, uzun vadeli uygulamaların yanı sıra bazı önemli kurumsal reformları da (vergi reformu, toprak reformu) gerekli görmektedir. Bu da devletin pek çok alanda ekonomiye müdahalesini beraberinde getirmektedir. Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrar sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politiklardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır. Bu noktada fiyat ve ücret politikaları gündeme gelmekte ve ortodoks programların görece fiyat dengesinin kurulmasıyla ilgili eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır.

1.4.4.2. Heterodoks İstikrar Politikaları

1980'li yıllarda bazı gelişmekte olan ülkeler kronik enflasyon nedeniyle önemli sorunlar yaşamışlardır. Bu problemlerin giderilmesi için uygulanan Ortodoks politikalar yetersiz kalınca, bunlara ek olarak bazı önlemlerin alınması gerekli olmuştur. Ekonomide geriye yönelik endeksleme ve ileriye dönük enflasyon beklentileri nedeniyle bir dönem önceki enflasyonu ileriye taşıması(inertia),daha önceki istikrar çabalarının başarısız olması ve benzeri etkenler enflasyonun düşmesini engellemektedir. Bu nedenle süregelen enflasyonun azaltılması için heterodoks politikaların kullanılması gündeme gelmiştir. Heterodoks programlara göre sıkı politikaların yanı sıra ücretlerin ve fiyatların geçici olarak dondurulmasını içeren ücret ve fiyat kontrolleri -gelirler politikası- istikrarın sağlanması için kullanılmalıdır. Burada amaç;işsizliğe ve üretimde yüksek maliyetlere yol açmadan enflasyonu hızla azaltmaktır. Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır. Heterodoks programları ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır (BAHÇECİ, 1997:5).

Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir şekilde düzeltmektir. Bu programlar genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmektedir. Bazı durumlarda ortodoks programların uygulanması ile kamu açığının kapatılması ve mali dengenin kurulması enflasyonun düşürülmesi için gerekli olmakla birlikte yeterli olmamaktadır.

Ortodoks uygulamalara rağmen enflasyonun düşmemesinin çeşitli nedenleri vardır. Ekonomide geriye yönelik endeksleme mekanizmasının çalışması ve ileriye dönük enflasyonist beklentiler nedeniyle, bir dönem önceki enflasyonun ileriye taşınması (inertia), ve/veya daha önceki istikrar girişimlerinin başarısız olması ya da alınan önlemlerin uzun dönemde sürdürülemeyeceği inancıyla ortaya çıkan güven eksikliği, enflasyonun düşmesini engellemektedir. Bu noktada, süregelen enflasyonu (inertia) kırmak için heterodoks politikalarından yararlanılmaktadır (ÇELEBİ, 1998:55).

Programın başında fiyat ve ücretlerin bir anda dondurulması (şok tedbirler) ile enflasyon kısa sürede kontrol altına alınabilmektedir. Heterodoks programlar

enflasyonun düşürülmesinde ortodoks programlara göre daha etkilidir. Enflasyon, heterodoks uygulamanın başında hızla düşerken, ortodoks uygulamada yavaş yavaş düşmektedir. Fakat tek başına uygulandıklarında programların başarılı olma şansı oldukça düşüktür.

Heterodoks programlar kronik enflasyonun azaltılmasında başarıyla kullanılmasına rağmen hiper enflasyonlar için uygun değildir. Çünkü hiper enflasyon dönemlerinde beklentiler uzun vadeye yayılmaktadır ve fiyatlar serbest döviz kuruna dayandırılmaktadır. Halbuki heterodoks programlar; enflasyon beklentilerini kısa vadede kırmayı ve sabit döviz kurunu kullanarak enflasyonu düşürmeyi amaçlayan programlardır. Heterodoks programların temel avantaj ve dezavantajlarını kısaca sırlamak gerekirse;

Heterodoks programların avantajları;

1. Enflasyonu azaltma maliyetlerinin düşük olması,
2. Mali açıdan potansiyel gelirlerin artması (Oliver-tanzi etkisi)
3. Mali uyarılmanın büyük ölçüde sağlanabilmesi,
4. İstikrara hız kazandırılması.

Heterodoks programların dezavantajları;

1. Enflasyonun azaltılmasının daha sonra ortaya çıkan yüksek maliyetleri,
2. Bazı durumlarda mali uyarılmanın sağlanamaması,
3. Fiyat kontrollerinin istikrar bozucu etkisi,
4. Kontrollerin ortadan kaldırılmasındaki zorluklar,
5. İlerlemenin gerçekleştirilmesindeki zorluklar.

Heterodoks programların uzun dönemdeki, başarısı mali dengenin sağlanmasına (ortodoks kısma) bağlıdır. Uygulamada örnekleri, tek başına uygulanan heterodoks programların başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Heterodoks programları 1980'li yılların ortalarına kadar tek başlarına uygulanmış, fakat kalıcı başarı sağlanamadığı için, daha sonraki uygulamalarda ortodoks programlarla birlikte uygulanmışlardır. Reel dengelerin kurulması ve mali disiplinin sağlanması ortodoks, fiyatlar arasındaki dengesizlik ise heterodoks politikalar ile sağlanabilmektedir.

1.4.4.3.IMF Tipi Yapısal Değişim ve Uyum Politikaları

IMF,ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında bir araya gelen 45 ülkenin,ana sözleşmeyi imzaladıkları 27 Aralık 1945'de kuruldu ve 1 Mart 1947'de finansal operasyonlarına başladı.

IMF'nin temel amacı; uluslararası parasal işbirliğin geliştirilmesini sağlama, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak,çok taraflı ödemler sisteminin kurulmasına destek olmak,ödemler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini almak kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak,üye ülkelerin ödemler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmektir. IMF tipi istikrar politikalarının temel amacı ödemeler dengesinin sağlanmasıdır. Ortodoks ve heterodoks programlardan farklı olarak enflasyonun düşürülmesini ikinci plana atmıştır. IMF ve Dünya Bankasının 1980'lerden itibaren öncelikle Az gelişmiş ülkelerde önerdiği yapısal uyum programları birbirini izleyen dönemler içinde daha etkili reform uygulamaları önermektedir. Yapısal uyum programlarıyla, ülkelerin iç ve dış ekonomik dengesizliğe yönelik istikrar önlemlerinin yanı sıra uluslararası ekonomiye uzun dönemli yapısal uyumu amaçladıkları görülmektedir (ERSOY, 1990:117).

1970'lerden itibaren etkin olmaya başlayan Monetarist yaklaşımın da etkisi ile IMF ve ardından Dünya Bankası yeni çözümlerle krize çözüm üretmeye çalışmışlardır. Çünkü Monetarist yaklaşımda, döviz kurlarının serbestleştirilmesi, devletin ekonomideki rolünün azaltılması, fiyat kontrollerinin ve sübvansiyonların kaldırılması, enflasyonist baskıları azaltmaktadır (APAK, 1993:156). Yapısal uyum programıyla, mali piyasaların ve döviz rejiminin serbestleştirilmesi, devletin ekonomik faaliyetlerinin küçültülmesi amacıyla girişimlerinin özelleştirilmesi, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik politikaları öngörülmektedir. Yapısal uyum programları yeniden yapılanma için birbirini izleyen dönemler içinde daha köklü uygulamalar öngörmektedir.

Üretimde ve sermaye birikiminde yeniden yapılanma, bu süreçlerin serbestleştirilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Serbestleşmenin iki boyutu vardır. Bunlar, ticaretin serbestleştirilmesi ve mali serbestliktir. Dünya Bankası aşırı borçlu orta gelir grubundaki ülkeleri SUK'ları (Sektörel Uyum Kredileri) devreye sokarak desteklemekte ve dış ticaretin serbestleştirilmesine imkân sağlamaktadır. Azgelişmiş ülkelere yapısal uyum sürecinde, ihracata yönelik sanayileşme politikaları uygulanır. Bu politikalarda ise, mali ve parasal politikalar, reel döviz kuru, dış ticaret politikası, kredi piyasalarının düzenlenmesi, fiyatların kontrollerinin kaldırılması ve dünya piyasa koşullarına uyum sağlamasıdır. Ticaretin serbestleştirilmesinde temel politika, iç ve dış piyasaların serbestleştirilmesi olup, gerçekçi ve esnek döviz kuru uygulamaktır. Bu uygulamalar ithalatının gümrükten muaf tutulması, ihracat vergilerinin azaltılması, ihracata kredi finansmanı, GATT'ın (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) izin verdiği ölçüde ihracatın teşviki ihracatın ilgili kurumsal düzenlemelerin etkinliğinin sağlanmasından oluşmaktadır. Uruguay görüşmeleri sonucunda ihracatın tevsik edilmesi ve vergi indirimi GATT çerçevesinde yasaklanmıştır.

Aynı şekilde ihracatın serbestleştirilmesiyle uzun yıllar, miktar kısıtlamaları, yüksek gümrük duvarları ve kur politikası yoluyla korunan yerli firmaların dışa açılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, miktar kısıtlamalarının kaldırılarak veya azaltılarak yerine tariflerin alması, ithalat yasaklarının kalkması, ithalatı yasaklı malların listesinin daraltılması, tarifelerinde indirimle gidilmesi ve ithalat işlemlerinin kolaylaştırılmasından oluşmaktadır (WORLDBANK, 1987:56-57-60-62).

Ancak, teşvikler ihracat artışı iç ve dış fiyatları eşitleyecek yapısal politikalarla desteklenmediği takdirde teşvikler kaldırıldığında ihracatta yavaşlamaya neden olmaktadır. Böylelikle yapısalcılara göre, tarımsal ürünler arzının yeterince esnek olmaması, dış ticaret dengesinin devamlı açık vermesi ve ekonomik kurumların yetersiz uygulamaları sonucu ekonomilerin yapısal bozuklukları uzun vadeli ve reformcu politikalarla giderilebilir (PARASIZ, 1996:30). Yeniden yapılanmanın temel araçlarından birisi de mali serbestleşme politikalarıdır. Az gelişmiş ülkelerde mali serbestleşme 1970'ler boyunca uygulanan müdahaleci mali politikaların 1980'lerde yaşanan krize yol açması nedeniyle gündeme gelmiştir.

Mc Kinnon Show tarafından ortaya atılan mali serbestleşme yaklaşımı, faiz oranlarının dalgalanmaya bırakılması, tasarruf-yatırım dengesini sağlayarak makro ekonomik dengeye katkıda bulunacağı savunulmaktadır (SEYİDOĞLU, 1986:120). Az gelişmiş ülkelerde mali serbestleşme 1980'lerde yaşanan kriz sonucu gündeme gelmiştir. Az gelişmiş ülkelerde serbestleşme politikaları, faiz oranları, tasarruf-yatırım dengesini sağlayan önemli bir değişken olarak önem kazanmaktadır. Çünkü Az gelişmiş ülkelerde finansal piyasalar kamu otoriteleri tarafından baskı altında tutulmaktadır. Özellikle yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde tasarrufların azalması ve gayrimenkul gibi spekülasyon alanlarına kayması düşük faiz oranları nedeniyle bu ülkelerden sermaye kaçıışı da hızlanmaktadır (AKAT, 1988:62). Yeni liberal stratejiler altında dışa açık politikalar izleyen Az gelişmiş ülkeler finansman ihtiyaçlarını, uluslararası mali piyasalardan fon temin ederek gidermek amacıyla 1980'lerden sonra mali serbestleşmeye gitmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda Az gelişmiş ülkelerde uygulamaya konulan mali serbestleşme, para ve sermaye piyasası kurumlarının serbestleştirilmesi, bankaların aracılık yapmaları, kamu bankalarının özelleştirilmesi ve serbestleştirilmesinden oluşmaktadır (YENTÜRK, 1997:136).

Az gelişmiş ülkelerde ulusal tasarrufların yetersiz kaldığı ve aşırı borçlanmanın neden olduğu borç krizinin giderilmesinde, yabancı tasarrufların yurt içi yatırımlar ve büyüme için önemli kaynak oluşturacağı kabul edilmektedir. Mali serbestleşme politikası, hem uygulama sonuçları açısından, hem de kurumsal açıdan eleştirilmektedir. Mali serbestleşmenin, McKinnon-Show yaklaşımının aksine, ekonomik büyümeyi yavaşlatarak enflasyonu yükselteceğini savunan Keynesçi yapısalcı yaklaşıma göre Az gelişmiş ülkelerde piyasa biçimleri teknelci özellikler gösterdiğinden mark-up fiyatlama esasına dayanmaktadır.

Ayrıca, reel faiz oranlarının yükselmesi, yurt içi tasarruf miktarını da olumsuz etkilemektedir. Çünkü ticaretin ve mali kesimin serbestleştirilmesi uygulamaları, hiçbir denetim mekanizması geliştirilmeden piyasaların kendi işleyişine bırakılması nedeniyle kaynak tahsisi sağlamayan, büyümeyi yavaşlatan ve gelir dağılımını bozucu sonuçlara yol açmaktadır (ÖNDER, 2001:49). 1980'lerde birçok az gelişmiş ülkelerde uygulanan mali serbestleşme politikalarının olumsuz sonuçlar yaratması ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi nedeniyle yaşanan mali krizler,

sermaye akımlarını, özellikle de kısa vadeli sermaye akımlarını kontrol etmeyi gündeme getirmiştir (AKAT, 1988:63).

Sermaye hareketlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde kontrol altına alınmasına yönelik olarak önerilen politikalar şunlardır (YENTÜRK, 1997:141). Tobin vergisi olarak uluslararası mali işlemlerin vergilendirilmesi, portföy yatırımlarının sınırlandırılması, katlı kur uygulaması, dış ticaret ve kambiyo işlemlerinde kısıtlamalar ve bankacılık sektörüne yönelik düzenlemeler önerilmektedir. Tobin, uluslararası mali işlemlere % 1 oranında bir vergi alınmasını önermiştir. Tobin vergisinin kısa vadeli sermaye hareketleri üzerinde kısıtlayıcı etkide bulunurken, uzun vadeli sermaye hareketleri üzerinde etkili olamayacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca, Tobin vergisinin etkin olabilmesi için global düzeyde uygulanması gerektiği belirtilmektedir (ÖNDER, 2001:51).

Yapısal uyum programının üzerinde durduğu en önemli konu ise, devlete yönelik reformlardır. 1980'lerde, yeni liberal stratejilerin yapısal uyum programları çerçevesinde önerdikleri en önemli politikalardan biri de devletin küçülmesidir. Devletin küçülmesine ilişkin yeni liberal düşünce, devletin ekonomiye yaptığı dolaylı ve dolaysız müdahaleleri sınırlamayı hedeflemektedir. Devletin müdahalelerinin azaltılmasını amaçlayan bu politikalar, bir yandan devletin makro düzeyde istikrarı sağlayamadığını, öte yandan da vergilerin harcamalar ve kontroller yoluyla yapılan müdahalelerin kaynak dağılımını bozduğunu savunarak devletin ekonomideki yerini sınırlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla yapısal uyum programı çerçevesinde kamu kesiminde bir dizi yapısal reform önerilmektedir.

Kamu kesiminde gerçekleştirilmesi istenen reformlar, kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerinin artırılması ve KİT'lere yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır (WORLDBANK, 1987:11). Yeni liberal, yeniden yapılanmayı gerçekleştirecek yapısal uyum programları, devletin sorumluluk alanını daraltarak özelleştirmeyi öngörmektedir. Özelleştirme Dünya Bankasının uyum programlarında yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. KİT'lerin açıklarını gidermek ve faaliyetlerini iyileştirmek amaçlanmıştır. Bu da KİT'lerin piyasa talebine ve rekabete göre yatırım önceliklerini belirleyecek finansman ve kapasiteden yoksun bırakmıştır. 1980 yılından itibaren üretimde ve sermaye kesiminde serbestleşmeyi sağlayan yapısal

uyum programları çerçevesinde kamu kesimini küçültüp, özelleştirme politikalarının ağırlığı giderek artmaya başlamış ve son dönemlerde özelleştirme yapısal uyum programlarının en önemli koşulu haline gelmiştir (SÖNMEZ, 1992:24). Yeni liberal stratejiye göre, tarımsal alanda reform önerilmektedir. Tarımsal alanda gerçekleştirilecek reformların en önemli kısmını fiyat reformu oluşturmaktadır. Fiyat reformu, üretici fiyatları, tüketici fiyatları, girdi fiyatları ve dış ticaretin serbestleştirilmesini kapsamaktadır. Üretici ve girdi fiyatları için genel koşul fiyatların arttırılması yönündedir. Piyasalar üzerindeki kısıtlayıcı kontrollerin kaldırılması ve makro ekonomik reformlardan oluşmaktadır (ERSOY, 1990:68).

Kapitalizm krizi, işgücü süreci ve üretim ilişkilerinin yeniden yapılanması ve başarılı olması için yeni üretim sistemlerinin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Üretim, entegrasyon sistemleri uygulamaya konulmuştur (SEYİDOĞLU, 1986:82). Yeni teknolojiler sayesinde fabrika ya da üretim sistemleri hızla değişmiştir. Bilgisayar ve enformasyon teknolojisinin gelişmesi firmaları birbirine yakınlaştırmıştır. Aynı şekilde büyük firmaların destekleyici iş hizmetleri işlemlerde daha fazla esneklik sağlamak ve üretim kapasitesini genişletme yararları sağlamıştır (GÖKÇE, 1991:119). Üretim sürecinde kullanılan teknolojinin gelişmesiyle ilk olarak işçilerin farklı işlerde kullanılabilmesi ve hareketliliği ortaya çıkmaktadır. Yeni düzenlemeler ile çoklu işlevli takım çalışması ve firmaların hızla değişen piyasa ve teknolojinin gereklerini karşılayabilme olanağı sağlanarak, yüksek düzeyde çok yönlü becerilerin ve sürekli eğitimin öncelik kazanmasına çalışılmıştır (CUTHBERTSON, 1987:67).

İşgücü piyasasının yeniden yapılanması çerçevesinde, işgücü miktarının, çalışanların sayısının ve çalışma saatlerindeki değişimi de ele alınmıştır. Ayrıca işçilerin işe alınmasında ve çıkarılmasında kolaylıkla işten çıkarılma tazminat ödemeleri, sosyal güvenliğine katkı gibi yüklerin kaldırılması işverenlere işgücü miktarını belirtmede büyük esneklik sağlar. İşgücü piyasasının yeniden yapılanması çerçevesinde işçi sınıfının istihdam biçimleri de esnekleştirilmiştir. Birincisi tam gün çalışan, sürekli statüye sahip iş güvencesi ve ücretleri görece yüksek, yükselme ve yeni beceri edinme şansı olan grup; ikincisi tam gün çalışmakla birlikte çoğunlukla büro işi, sekreterlik, rutin işler ve daha az vasıflı işler gibi yükselme olanakları kısıtlı olan, işgücü piyasasında her an bulunabilecek ve işten atılma oranının yüksek olduğu

grup; üçüncüsü kısa dönemli, gereksinim oldukça istihdam edilen geçici sabit süreli sözleşmeye göre çalışan, taşeron firmaca çalıştırılan işçilerden ve stratejilerden oluşan, iş güvencesinden yoksun, sıklıkla işten çıkarmalara uğrayan, sayısal esnekliğin en yüksek olduğu gruptur (SEYİDOĞLU, 1986:86). Artan uluslararası rekabet karşısında hareketli ve esnek kalma amacıyla olan çok uluslu şirketler, kriz karşısında firmalar gelişen teknolojik yenilenmeye yetişebilmek ve fonlarını süreli sabit sermayeye yatırmamak için taşeron ilişkilerini geliştirmiştir. İşgücü piyasalarının esnekleştirilmesine yönelik yeniden yapılanma politikaları çerçevesinde, ücreti maliyet unsuru olarak gören ve bu maliyeti düşürmeye çalışan sermaye kesimi, sendikasızmaya amaçlamışlardır. 1980'li yıllarda hükümetleri yeni liberal yeniden yapılanma politikaları izlemeleri, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimi başlatmıştır (APAK, 1993:156).

1970'lerden itibaren derinleşen kriz ve yeniden yapılanma çabaları, yapısal uyum programlarının özellikle, devletin sosyal güvenliğinin sağlanmasında oynadığı rolün sınırlanmasına ve giderek bu role son verilmesine çalışarak, piyasa mekanizması tarafından sosyal politikalarda yeniden yapılanma politikalarının belirlenmesi amaçlanmaktadır (DURMAZ, 1988:65). Sosyal güvenlik reformunda mali sorumluluk ya da prim ödemesi çalışan kesime yüklenmektedir. Ayrıca devletin kontrolünden çıkarılan sigorta sistemi piyasalara fon kaynağı yaratmaktadır (ÇUBUKÇU, 1983:38).

Sonuç olarak istikrar programları, ekonomik kriz yaşayan ülkelerde krizin atlatılması ve ekonominin yeniden dengeye getirilmesi sürecinde uygulanan bir dizi önlemler paketidir. Bu programlar ekonomik dengeyi kurmada faydalanılan mucizevi araçlar değildir ve literatürde kabul gören sıkı maliye ve sıkı para politikası temeline dayanmaktadır. Bununla birlikte, programlar içerdikleri politikaların özelliklerine göre farklılaşmaktadırlar. Örneğin, Ortodoks programlar genel hatlarıyla sıkı maliye ve sıkı para politikalarından, Heterodoks programlar da fiyat ve ücret kontrollerinden oluşmaktadır. Bu politikalara ek olarak, ekonomik dengesizliğin giderilmesi sürecinde, enflasyonist beklentileri kırmak için önceden ne olacakları belli olan temel parametrelerden, yani nominal çıpalardan yararlanılmaktadır. Kronik enflasyon ülkelerinde döviz kuru ve enflasyon arasındaki güçlü ilişki nedeniyle, kurun nominal çıpa olarak kullanılması yaygındır. Pek çok

ülke örneğinde kura dayalı istikrar programları sıklıkla uygulanmakla birlikte, paraya dayalı program uygulamalarına da rastlanmaktadır. Genellikle kur ya da para arzının temel nominal çıpa olarak seçildiği programlarda, fiyat ve ücretlerin belli bir süre dondurulması politikasından ek çıpa olarak faydalanılmaktadır. İstikrar programları ve istikrar süreçleri birbirinden farklı, fakat birbirini tamamlayan olgulardır. İstikrar programları içsel veya dışsal faktörlerin neden olduğu bir kriz sonrasında, kısa dönemde ekonomide yaşanan darboğazı gidermek için, acil önlem paketi olarak uygulanan programlardır. İstikrar süreçleri ise ekonominin varolan yapısını yeni bir yapıya dönüştürmek için gerekli görülen yapısal reformların ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirildiği uzun bir süreçtir.

Ekonominin kısa dönem dengesi, istikrar programları ile sağlanabilmekte ve fakat, ekonomiyi yeniden sağlıklı bir yapıya ve sürdürülebilir büyüme trendine taşımak istikrar sürecinin tamamlanmasıyla mümkün olmaktadır. İstikrar süreçlerinde istikrar programlarından çeşitli şekillerde yararlanılmaktadır. Bu süreçte, tek bir istikrar programına sıkı sıkıya bağlı kalmak yerine, bazı temel prensiplerden vazgeçmemek kaydıyla birden fazla, birbirini tamamlar nitelikte programlar uygulanmaktadır. İstikrarın büyük ölçüde sağlandığı Latin Amerika ülkeleri ve İsrail’de başarı, bir defada çıkarılmış ve çok kısa sürede uygulanmış istikrar programlarıyla sağlanmış değildir. Ülke deneyimleri, bu tür programların ardışık olarak ve birbirini tamamlar nitelikte birkaç kere uygulamaya konduğunu ve başarının belli bir süreden sonra elde edildiğini göstermektedir.

Demek ki, istikrar sürecinin tamamlanması için “uzun bir süre”ye ihtiyaç duyulmaktadır. Her ülkenin kendine özgü ekonomik, toplumsal, kültürel, politik, coğrafi ve tarihsel özellikleri vardır. Ülkelerin istikrar arayışlarını ve istikrara ulaşma süreçlerini bu özellikler belirlemektedir. Bu nedenle, Ortodoks ya da Heterodoks özellikler taşıyan istikrar programlarının uygulama sonuçları, ülkelerarasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin, İsrail’de 1985 yılında uygulanan Heterodoks istikrar programı başarılı iken, aynı yıl Arjantin’de uygulanan Austral Planı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İstikrar programlarının uygulandığı dönemde ülkelerin siyasi rejimleri programların başarı performansını etkilemektedir. Totaliter rejimler altında sert tedbirler içeren programların uygulanması daha kolay, ve fakat sosyal maliyeti oldukça yüksek olmaktadır. Diğer yandan, demokratik rejimlerde toplumun

çeşitli kesimlerinin çeşitli taleplerini karşılama ve çoğunluğun desteğini alma gereği vardır. Toplumun her kesimini memnun etmeye çalışırken, istikrarın maliyetleri gruplar arasında eşit olarak paylaştırılmazsa, ödenmesi gereken maliyetler ileriki dönemlere ertelenmektedir. Fakat, istikrar gelecek dönemlere ertelendiği sürece, uzun dönemde artan kredibilite sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Sorunlar küçük ve az iken çözümlenmediği sürece, büyüyerek ileriye taşınmakta ve daha sert tedbirlerin uygulanması zorunlu hale gelmektedir.

Ülke deneyimlerinden, başarılı bir istikrar programının beş temel politikayı içerdiği görülmektedir. Bunlar; sıkı maliye ve para politikasından oluşan Ortodoks önlemler, fiyat ve ücret kontrollerine dayanan Heterodoks politikalar, döviz kurunun temel nominal çıpa olarak seçilmesi, ekonomik dönüşümün gerektirdiği ticaretin, finans piyasalarının ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile kamu kesiminin yeniden yapılandırılmasından oluşan yapısal reformların uygulanması (ya da başlatılması), dışarıya net kaynak (borç ana parası ve faiz) aktarımının azaltılmasıdır. Bu önlemleri içeren bir istikrar programının başarısını, programın hazırlanmasında ve uygulanmasında sağlanan toplumsal uzlaşmanın derecesi önemli ölçüde etkilemektedir.

Ayrıca bu tür bir programın IMF tarafından hazırlanıp ülkeye sunulması, dış kaynak imkanı sağlamasına rağmen, hükümetlere bazı sorumluluklar yüklemektedir. Programın başarısını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen bir faktör de, bu tür dış kısıt etkenidir. Yapısal reformlar istikrar programlarının ve istikrar süreçlerinin bir gereğidir. Fakat, geniş kapsamlı reformların bir anda gerçekleşmesi beklenmemeli, bu reformların uzun zaman aldığı göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan da, zaman kaybetmeden gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemelerin hızla gerçekleştirilmesine çalışılmalıdır. Başarının en önemli koşullarından biri yapısal reformların gerçekleştirilmesidir. İstikrar programlarındaki başarının en önemli etkenlerinden bir diğeri de, toplumsal uzlaşma ve programı uygulayacak kadroya duyulan güvendir. İsrail 1985 istikrar programı toplumun tüm kesimlerini temsil eden grupların katıldığı, kısa, orta ve uzun dönem hedeflerinin net ve detaylı olarak belirlendiği, uzun bir hazırlık aşamasından sonra uygulamaya konmuştur. Bu nedenle, programa yeterli destek sağlanmıştır. 5 Nisan Kararları'nın ise orta ve uzun dönemli hedeflerinin çok detaylı olmadığı, hazırlık aşamasında toplumun belirli kesimlerini

temsil eden gruplar oluşturulmadığı ve alınan önlemlerle ilgili farklı kesimlerden yeterli desteğin sağlanmadığı görülmektedir. Kredibilitesi düşük olan istikrar programlarının başarı şansı da düşük olmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi istikrar, “uzun ve sancılı” bir süreçten sonra kazanılmaktadır. Yüksek maliyetlerden kaçış yoktur. Bu bilindiğine göre, eğer enflasyon düşürülmek ve istikrara ulaşılmak isteniyorsa, politika uygulayıcılarının bu maliyeti gelecek dönemlere ertelemek yerine, yüreklilikle bugünden üstlenmeleri gereklidir.

Ülke deneyimleri, başarı için toplumsal uzlaşmanın sağlanmasının, ekonomik ve toplumsal seferberliğin bir an önce başlatılmasının önkoşul olduğunu göstermektedir. Kültürel farklılığın yüksek ve gruplar arası talep çeşitliliğinin fazla olduğu demokratik ülkelerde, ekonomik kriz yaşanmadan ve toplumun her kesimi istikrarın gerekliliğine inanmadan, toplumsal uzlaşmanın sağlanması kolay değildir. Diğer taraftan da, kalıcı çözümün sağlanması için ekonominin dibe vurmasını beklemek, rasyonel bir politika seçimi olmayacaktır. Hükümetin enflasyonla mücadeledeki kararlılığını ve istekliliğini, tutarlı ve ciddi politika uygulamalarıyla halka yansıtması gereklidir. Siyasilerin, ekonomik politika uygulamalarında kurumsal-anayasal kontrol mekanizması yoluyla mümkün olduğunca objektif davranmaları sağlanmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE İSTİKRAR POLİTİKALARI VE KRİZLER

2.1. SEÇİLEN ÜLKELER HAKKINDA

Çalışmada incelenecek ülkeler Şili, Meksika, Arjantin, Bolivya ve Brezilya'dır. Neden bu ülkelerin seçildiği sorusuna verilecek yanıt; Latin Amerika ülkelerinin istikrar programlarını sıklıkla uygulayan ülkeler olması ve bu nedenle program uygulama sonuçlarının çokluğu ve çeşitliliğidir. Latin Amerika ülkeleri çoğunlukla ekonomik, politik ve sosyal açıdan birbirlerine benzese ve ekonomileri birbirinden etkilense de, seçilen üç ülke hem krize giriş hem de kriz sonucu uygulanan politikalar bağlamında farklılıklar göstermektedir. 1970'ler ve 80'ler bu ülkeler için istikrar arayış yılları olmuştur. 1980'li yıllar dış şoklara ve artan borç stokuna uyum sağlayamamanın, ekonomik ve politik nedenlerden dolayı gerekli önlemleri zamanında alıp uygulayamamanın yansıttığı içsel dengesizlik yılları olmuştur.

Düşük büyüme ve yüksek enflasyondan kurtulmak için başarılı ya da başarısız pek çok istikrar girişimi yaşanmış, 80'lerin sonu ve 90'lı yılların başında ekonomik istikrar kazanılmaya başlanmıştır. Ayrıca Meksika, Şili ve İsrail yüksek kronik enflasyonun, Arjantin ise hiperenflasyonun yaşandığı ülkelerdir. Türkiye'nin de 1980'li yılların ortalarından beri kronik enflasyonla mücadele ediyor olması, bu ülkelerin incelenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de hiperenflasyon yaşanmamasına rağmen Arjantin'in seçilmesinin nedeni, Arjantin'in uzun ve sancılı bir istikrar sürecinden sonra hiperenflasyona çıkıp sonra istikrara ulaşan bir ülke olması ve son yıl arda önemli başarılar elde ederek istikrara kavuşmasıdır.

Şili, istikrar sürecinde yapısal reformları diğer Latin Amerika ülkelerine göre daha önce tamamlayan ve diğer ülkelere çeşitli yönlerden örnek olan ülke konumunda olduğu ve 1982 yılındaki krizden beri ekonomik istikrarını sürdürdüğü için seçilmiştir. Meksika, yine pekçok istikrar girişiminin yaşandığı bir Latin Amerika ülkesi olarak 1988'de başarılı sayılabilecek heterodoks özellikler taşıyan bir program uygulamasından sonra istikrarını 1989-94 döneminde koruyan, fakat 1994

finans kriziyle dengeleri yeniden alt üst olan bir ülkedir. Arjantin, 1990'lı yılların başına kadar ekonomik dalgalanmanın ve hiperenflasyonun sıkça yaşandığı bir ülkedir. 1985 yılında uygulanan Austral Plan'ı heterodoks özellikler taşıyan fakat başarısızlıkla sonuçlanan bir programdır. Fakat Arjantin 1991 Konvertibilite Planı ile istikrara kavuşmuştur ve bunu sürdürmeye çalışmaktadır. Son yıllarda (1990'lar), Doğu Avrupa ülkelerinde de istikrar programları uygulanmaktadır. Çeşitli çalışmalarda (BRUNO, 1993) bu ülkelerde yaşanan istikrar girişimleri incelenmektedir. Çalışmaya Doğu Avrupa ülkesi katılmamasının nedeni, bu ülkelerin geçiş ekonomisi (transitional economies) olma özelliği taşımalarıdır. Bu ülkeler kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçiş ve liberalizasyon sürecini yaşadıkları için, bu süreci tamamlamış fakat kendi iç dengesizlikleri nedeniyle istikrar arayan Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye'den farklıdırlar.

2.1. LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE İSTİKRAR VE YAPISAL UYUM POLİTİKALARI UYGULAMALARI

Çalışmanın bu kısmında, Latin Amerika ülkelerinde istikrar ve yapısal uyum politikaları incelenecek, Asya Krizlerine genel bir açıdan ele alınacak ve istikrar politikalarının uygulaması ve tüm bu uygulamaların topluca değerlendirilmesi yapılacaktır. Latin Amerika ülkeleri ekonomik ve sosyal olarak birbirlerine benzemelerine rağmen, yaşadıkları kriz ve sonuçları bakımından zaman zaman farklılık göstermişlerdir. Ekonomik krizler ülkelerde ödemeler dengesizliği, enflasyon ve bütçe açıkları gibi makro ekonomik dengesizliklerde kendini göstermiştir.

1980'li yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan dış borçlanma devletçi yaklaşımların terk edilmesine ve liberal yaklaşımların uygulama alanı bulmasına yol açmıştır. Enflasyonun kontrol altına alınarak fiyat istikrarının sağlanması konusunda ortodoks ve heteredoks önlem tartışmaları 1980'li yıllarda yoğunluk kazanmakla birlikte, enflasyonist dönemlerde az gelişmiş ülkelerde izlenen istikrar programları genellikle IMF destekli ortodoks nitelikte olmuştur. Ancak heteredoks nitelikli istikrar programları 1960'lı yıllarda özellikle Latin Amerika ülkelerinde (1964 Brezilya, 1967 Arjantin ve 1968 Uruguay, istikrar programları) uygulanmıştır. Sabit döviz kuru ve gelir politikaları bu

programların hareket noktası olmuştur. Bununla birlikte genellikle 1970’li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelerde finansal ve reel kesimde oluşan dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan istikrar programları sıkça uygulamaya konulmaktadır. 1970’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerde, özellikle Latin Amerika ülkelerinde uygulamaya konulan istikrar programları ortodoks nitelikte olurken, 1980’li yıllarda, heteredoks programları tekrar gündeme gelmiştir. (ASLANOĞLU:13) Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümü ve Latin Amerika (LA) ülkeleri 1970’lerin sonlarından itibaren ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik kriz, iç ve dış ekonomik dengesizlik ve özellikle büyüyen bütçe açığı sorununu yaratmıştır.

Ödemeler bilânçosunda ve kamu kesiminde meydana gelen büyük açıklar makro dengeleri bozarak büyüme hızını düşürmüştü ve enflasyonist sürecin hızlanmasına yol açmıştır. Burada, uluslararası faiz oranlarının aşırı yükselmesi, dış ticaret oranlarının kötüleşmesi ve gelişmiş ülkelerden kaynaklanan şokların yanında, gelişmekte olan ülkelerin izledikleri ithal ikameci sanayileşme modeli politikalarının önemli bir rolü olmuştur (AKYÜZ,1994:10). AGÜ’lerde uygulanan iç pazara dönük ithal ikameci sanayileşme modelinin temeli, ithalatını kısıtlayan korumacılık, aşırı değerlenmiş ulusal para ve katlı kur sistemi, sabit ve düşük faiz, enflasyona dayanan bir kamu finansman politikası, yabancı sermaye girişimlerini teşvik edici önlemler, devletin müdahale etmesi olarak özetlenebilir (ESEN,1989:33).

Ancak ithal ikameci birikim modeli çerçevesinde uygulanan bu politikalar, kısıtlı pazar nedeniyle yeterli sermaye birikimini sağlayamazken, uluslararası pazarlarda rekabet gücünü yaratamamıştır (AKYÜZ:11). Ayrıca yatırım malları ve teknoloji ithaline bağımlılık nedeniyle ödemeler dengesi açığına ve dış borç artışına yol açmıştır. Bu nedenle, AGÜ’lerin büyük bir bölümü ve Latin Amerika ülkeleri, ekonomik siyasal ve toplumsal alanda sermayeyi yeniden yapılandırmak amacıyla yeni liberal iktisat politikalarıyla dünya ekonomisiyle ve yeni uluslararası kuruluşlarla bütünleşmişlerdir (ASLANOĞLU:14). Birçok gelişmekte olan ülkenin 1980’lerin başında dış borç batağına saplanmaları, ülkelerin izledikleri ithal ikameci sermaye birikimi politikalarının yanı sıra gelişmiş ülkelerin 1970’lerin ortalarından itibaren yürürlüğe koydukları monetarist ve arz

yanlı enflasyonla mücadele politikalarının da payı büyüktür. Gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik durgunluğun dünya piyasasında yarattığı talep daralması, ihracatları azalan AGÜ'ler gereksinim duydukları dış kaynakları dış borçlanma yoluna giderek karşılamaya çalışmışlardır (ESEN:34). 1970'lerin sonlarında faiz oranlarının yükselmeye başlaması, dış borçlanmanın maliyetini artırmaya başlamıştır. Faiz oranlarında meydana gelen ve 1980 sonrasında büyük bir hız kazanan artışlar dış borç faiz ödemelerinin de artmasına yol açmıştır. Uluslararası krizin başlangıcı Meksika'da 1982 yılında ilan edilen moratoryumla hızlanmıştır. Çünkü kısa bir süre içinde yaklaşık 14 ülkenin de kriz yaşayacağı sinyallerini vermiştir.

1970'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde Ortodoks nitelikli istikrar programları uygulamaya konulurken, dış borç krizinin Latin Amerika ülkelerinin maliye politikaları üzerindeki etkisi uzun zaman almıştır. Bunun ana nedeni, Latin Amerika ülkelerinde kamu kesiminin de büyük açıklar sonucunda makro dengelerde bozulmaların yaşanmasıdır. Meksika ve Brezilya bunun iyi bir örneğidir (AKYÜZ,1987:43). Bunun yanı sıra özellikle Arjantin ve Şili'de özel kesimin elindeki borç stoğunun devlet tarafından üstlenilmesi yoluna gidilmiştir (ESEN:33). Bu ülkelerde uygulamaya konulan IMF destekli Ortodoks programları enflasyonu önleyememiş, işsizliği arttırmış, büyüme hızını da düşürmüştür. Bu programlar sonucunda Arjantin ve Meksika'nın da yer aldığı gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayenin gelmesi ve iç sermaye birikiminin dışarıya kaçmasını engelleyen iyi bir yönetimin yanında büyümenin de düşük olduğunu göstermiştir (AKYÜZ:44).

2.1.1. Meksika

Meksika 1970'lere gelene kadar hızlı bir büyüme ve istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olmuş, 1970 yılından sonra bütçe açıkları, tasarruf yetersizliği, ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve toplumsal çatışmalar yüzünden Keynesçi istikrar politikalarıyla düzenlemeler yapılmıştır. 1973'de petrol krizinin sonucu petrol fiyatlarının artması, arz yetersizliği, enflasyonun hızlanmasına neden olmuş ancak sabit döviz kuru uygulaması ile sermaye giriş çıkışı hızlanmış, ihracatı olumsuz etkilemiş, ithalatı arttırmıştır.1976 yılından 1981 yılına kadar bu

dengesizlikler katlanarak artmıştır (BRUNO:166). Devletin izlediği genişlemeci politikalar nedeniyle artan kamu harcamaları temelde petrol gelirleriyle finanse edilmiş, fakat bütçe açığının giderek artması, para arzı artışıyla finanse edildiği için de enflasyon yükselişe geçmiştir. Bu dönemde kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı % 10'a yükselmiştir. Bu nedenle, kamu kesimi açıklarını azaltmak amacıyla 1980 yılında bütçede GSYİH'nın % 2,5'i tutarında kısıntı yapılması kararı alınmış ve KİT ürünlerine yapılan zamlar vergi gelirlerinde artışa yol açmıştır. Fakat harcamalarda kararlaştırılan kesinti % 0,5 oranında gerçekleşince beklenen sonuç alınamamıştır (AKDİŞ,1994:23).

Dönemin bir özelliği de ithal ikameci birikim modeli çerçevesinde dayanıklı tüketim mallarında üretimin gerektirdiği ara ve yatırım mallarının ithalat bağımlılığını arttırması nedeniyle petrol ihracatından elde edilen gelirlerin yükselmesine rağmen, ithalat artışının daha yüksek olması dış ticaret açığının kapatılmasını engellemiştir. İkinci petrol şokuyla birlikte ithalat fiyatlarının daha da yükselmesi finansman gereksinimini arttırmıştır. Kamu harcamalarının büyük boyutlara ulaşması nedeniyle petrol ihracatından elde edilen gelirlerin yetersiz kalması, artan kamu harcamaları için para arzı artışına ve ithalat gereksinimini karşılamak amacıyla dış borç finansmanına başvurmayı zorunlu kılmıştır (ASLANOĞLU:15).

Böylece hızlı bir büyüme, enflasyona ayak uyduramayan bir döviz kuru politikası, ulusal paranın aşırı değerlenmesi, dış borç anapara ve faiz ödemeleri nedeniyle ödemeler bilançosu dengesi giderek daha da bozulmuştur (PARASIZ:137). 1982'deki borç krizini takiben, Latin Amerika'daki diğer borçlu ülkeler olduğu gibi Meksika'da uzun yıllarca yüksek enflasyona ve piyasa durgunluğuna mazur kalmıştır. Ancak Latin Amerika'daki diğer borçlu ülkelerle karşılaştırılacak olunursa, Meksika'nın yüksek enflasyon ile mücadelesi oldukça yakındır. 1950'lerin ortalarından 1970'li yılların ilk yıllarına kadar değişmeyen enflasyon, Amerika ve diğer sanayileşmiş ülkelerdeki enflasyon rakamları ile karşılaştırılabilirken 1975'den sonra çift rakamlı enflasyon kronik hale gelmiş ama 1982'ye kadar yıllık oran % 30'un altında seyretmiştir (ASLANOĞLU:14). Meksika, 1980'li yılların ilk yarısında üç rakamlı enflasyonla karşılaşmış ve 1982 yılına kadar fiyat artışları % 30'un üzerinde seyretmemiştir (PARASIZ:136).

Enflasyonu durdurmaya yönelik olarak Meksika ilk defa 1983 yılında, daraltıcı maliye ve sıkı para politikalarından oluşan Ortodoks bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. Programın hedefi enflasyonu düşürmek, büyük şirketlerin iflasını önlemek, işsizliğin artışını engellemek olmuştur. Bütçe açığının kapatılması, programın en öncelikli hedefi olmuştur. 1983-1985 döneminde % 4 düzeyine düşürülmesi planlanmıştır. Bu çerçevede sıkı para ve maliye politikası uygulamalarına başlanılmıştır. Daraltıcı politikalar uygulanmasına rağmen, bu önlemler enflasyonun kalıcı bir şekilde düşürülmesinde etkili olmamıştır. Enflasyon 1983'de % 101,8 iken, 1984 yılında % 65,5'e ancak düşürülebilmştir⁴²⁵. Enflasyonun yavaş düşmesinin en önemli nedeni yapılan yüksek oranlı devalüasyonların ve kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının arttırılması nedeniyle enflasyonist beklentilerin kırılmamasıdır.

Sıkı para ve maliye politikaları sonucu bütçe disiplini sağlanmasına rağmen enflasyonist baskıların kırılmamasının bir nedeni de, yıllardır üretici kesime verilen fiyat sübvansiyonlarının kaldırılmasıdır (SAĞLAM,1996:7). 1983 yılında uygulanmaya başlanan istikrar programı daraltıcı maliye ve sıkı para politikalarından oluşan Ortodoks bir programdır. Uygulama bütçe açıklarını önemli oranda kapatmakla birlikte enflasyonu düşürmemiş, enflasyon %225'lere kadar yükselmiştir. 1986 yılına kadar devam eden bu dönemde ekonominin reel kesiminde de önemli bir duraklama görülmüştür.

Aralık 1982'de IMF ile yapılan 3 yıllık anlaşmayla bütçe açıklarını yarıya indirmeyi, karaborsa döviz kurunu ortadan kaldırmayı, 1982'de %100'e varan enflasyonu 1985'e kadar tedrici şekilde %18'e düşürmeyi ve ücret artışlarını sınırlandırmayı amaçlayan ve Aralık 1987'ye kadar uygulanan Ortodoks istikrar ve uyum politikaları başarısız olmuştur. Ülke, ekonomik ve mali sıkıntılar içine düşmüştür. Bu durum karşısında Aralık 1987'de heteredoks unsurları içeren yeni bir istikrar programı hayata geçirilmiştir (ESEN:57:58). Daha önce uygulanan programın asıl tamamlayıcısı olan "Ekonomik Bağımsızlık Paketi" olarak da adlandırılan bu istikrar önlemleri çerçevesinde; asgari ücretin, temel ürünlerin fiyatlarının ve kamu tarifelerinin dondurulması, nominal döviz kurunun ABD Doları'na sabitlenmesi öngörülmüştür (ASLANOĞLU:13:14). Programda daraltıcı maliye politikaları uygulanarak kamu harcamalarında GSYİH'nın % 1,5'i

oranında kısıntı öngörölmüş, gıda ve ilaç üzerinden alınan KDV sıfırlanırken, düşük gelir diliminde bulunan grupların vergi oranları azaltılmış ve hizmetlerin fiyatı yaklaşık iki ay süreyle dondurulmuştur. Kredi tavanları belirlenerek para arzı kontrol edilmeye çalışılmış, bankacılık kesiminden özel sektöre akan krediler, programın başlangıcından Şubat 1988'e kadar reel olarak % 22,2 oranında daraltılmıştır. 1988 yılı sonunda istikrar programını desteklemek amacıyla yeni bir istikrar programı İstikrar ve Ekonomik Büyüme Anlaşması uygulamaya konulmuştur.

Önce Aralık 1987'de ve sonra Şubat 1988'de olmak üzere % 35 oranında reel devalüasyon yapılmıştır. Özellikle döviz kurunun değerlenmesinden dolayı ithal mallarının yaratacağı rekabet nedeniyle yurtiçi fiyatların düşmesi beklendiğinden, ticaretin serbestleştirilmesi sürecine hız verilmiştir. Gümrük vergileri % 45'den % 20'lere çekilmiş ve tüm ithalat lisansları iptal edilmiştir (APAK:86:87). 1987 yılında uygulanan daraltıcı istikrar politikaları sonucunda enflasyonda düşüş sağlanmıştır. 1987 yılında % 8,3'lerde seyreden aylık enflasyon 1988 sonunda % 1'e gerilemiştir. Programın başarısı kendini üretim artışında göstermiş, uygulanan daraltıcı para ve maliye politikalarının yanı sıra petrol fiyatlarındaki düşüşün yarattığı olumsuz koşullara rağmen GSYİH'da yıllık % 1,3 artış sağlanmıştır.

Öte yandan devletin yurtiçi borçlanma faizleri enflasyonun düşüş eğilimine paralel azalmadığından 1988 yılı içinde reel faiz oranları % 40'lara çıkmıştır (APAK:87). Meksika'da fiyat kontrolleri, istikrar önlemleri ve özelleştirme gibi konuları kapsayan istikrar ve uyum programları 1990 yılı başlarına kadar olumlu bir şekilde devam etmiştir. Ancak yatırımcıların güveninin kazanılması açısından, bütçe kısıntıları ve cari işlemler açığının azaltıcı önlemleri, büyümenin negatife düşmesi ve resesyona doğru bir finansal krizle karşı karşıya kalma durumu söz konusu olmuştur (OKTAR,1995:7). Ekonomik düzenlemeler 1980'lerin sonundan ve 1990'ların başına kadar Meksika'nın uygulamaya koyduğu program özellikle enflasyonu düşürmede başarılı olmuş, olumlu konjonktürün etkisiyle ülkeye gelen çok kısa dönemli sıcak paranın, değerlenmiş kur, cari işlemler açığı ve politik istikrarsızlıklar nedeniyle ülkeden çıkmaya başladığı görölmüştür. Uygulanan daraltıcı istikrar politikaları sonucunda enflasyon oranının düşmesi, üretimde artışın

sağlanması, faiz oranlarının artması gibi gelişmeler yaşanmıştır. 1994'te ortaya çıkan kriz bütçe dengesizliğinden kaynaklanmamıştır. Tersine, 1990–1994 döneminde bütçe faiz dışı fazla vermiştir. Uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programı sonucunda kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) azalmaya başlamıştır (APAK:88).

İstikrar programı ile makro düzeyde olumlu sonuçlar alınmasına rağmen sanayide yapısal reformlar gerçekleştirilememiştir. Özellikle, imalat sanayinin dış rekabet gücü artırılmazken yatırım artışı da gerilemeye başlamıştır. Bu da büyüme hızının 1992'de %2,8 ve 1993'de %0,6'ya inmesine yol açmıştır. Çok sayıda ürün üzerindeki gümrük vergilerinin kaldırılması da ithalatı, ihracattan çok hızlı artırmaya başlatmıştır. Sürekli kısa vadeli sermaye hareketleri ile finanse edilen cari işlemler açığı da hızla katlanarak 1994 yılı sonunda 28 milyar dolar düzeyine tırmanmıştır. Cari işlemler açığının GSYİH'ya oranı 1993'de % 6,4 ile dünya sıralamasında Macaristan'ın arkasında ikinci sırada yer alırken bu oran 1994'de % 8,0'a çıkmıştır (THE ECONOMİST,1994:128).

ABD'nin 1994'ten sonra daha sıkı bir para politikası uygulaması, Meksika'ya yönelen ABD kaynaklı portföy yatırımı girişlerinde azalmalara yol açmış ve bu akımlar Aralık 1994'de tamamen durmuştur. Borsanın % 30 değer kaybetmesiyle birlikte pesoya spekülative bir başlamıştır. Merkez Bankası faiz oranlarını düşürmek amacıyla piyasaya müdahalede bulunmuş 1994'de peso % 40 oranında devalüe edilmiştir. Ancak devalüasyon istikrarı sağlayamamıştır. 1995 yılında döviz rezervleri yarı yarıya azalmış ve devlet tesebono yükümlülüğünü karşılamak için 13 milyar dolar harcamıştır. Spekülative portföy yatırımlarından oluşan yabancı sermayenin ani kaçıışı ülkeyi mali krize sürüklemiştir.1994'te ortaya çıkan kriz bütçe dengesizliğinden kaynaklanmamıştır. Tersine, 1990-1994 döneminde bütçe faiz dışı fazla vermiştir. Uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyum programı sonucunda kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) azalmaya başlamıştır (ALTİOK:174). 1994 yılında ortaya çıkan krizin mali kriz olduğu ve mali genişlemeden kaynaklanmıştır. 1994 yılında Merkez Bankası'nın aşırı genişleyen mali sistemi ve kısa vadeli spekülative sermaye girişini kontrol altına almak için pesoyu 20 Aralık 1994'de % 15 devalüe etmesi krizi daha da derinleştirmiştir. Böylece yaşanan mali kriz, bütün dünyayı etkisi altına alarak uluslararası piyasaları

krize sokmuştur. (KOZANOĞLU,1997:99) Krizin yarattığı ilk etki Latin Amerika ülkelerindeki borsalarda indeksin düşüşüyle kendisini göstermiştir. Rezervlerin azalması ve kısa dönemli dolar borcunun artması panik ortamı yaratarak kendi kendini besleyen beklentilerin oluşmasına yol açmıştır (ASLANOĞLU:15).

1995 yılında krizin durdurulması Meksika'nın en büyük ticaret ülkesi ABD'nin müdahalesi ile olmuştur. ABD 20 milyar dolarını ödediği ve IMF ve Dünya Bankası'nın da katkılarıyla 50 milyar dolarlık bir yardım paketi Meksika'nın kullanımına sunulmuş ve oldukça ağır koşullar içeren yardım paketi kısa vadede Meksika'yı rahatlatmış ve likidite sorununu çözmüştür (SAĞLAM:15). Ancak Meksika ekonomisi uzun vadede düşünüldüğünde geçici rahatlamalarla kapsamlı bir krize direndiği havası ortaya çıkmaktadır. Burada krizin aşılmasında toplumsal uzlaşma ve IMF'nin ek yardım paketleri Meksika'nın günümüz piyasa ekonomisine daha istikrarlı bir şekilde girmesine yardımcı olmuştur.

2.1.2. Arjantin

Arjantin'de 1970 yıllarından itibaren enflasyon hızla yükselmiş 1976 yılında askeri darbe sonucu ekonomik yapıyı değiştirme çabaları başlamış ve IMF destekli istikrar ve liberalleşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Arjantin'de 1980-1985 yılları arasında makro ekonomik dengelerde bir düzelme olmamış, Austral Planı ülkenin enflasyon eğilimi üzerinde önemli düzenlemelerin yapılmasına imkan tanımıştır. Bu istikrar programı istikrarıngerçekleşmesi bakımından Austral planı başarılıdır ve kısa zamanda enflasyonu düşürmüş, politikalar etkili olmuştur. 1985 yılında uygulamaya konan Austral planı özellikle enflasyonun acilen aşağılara çekilmesi için önemli hedefler saptamıştır. Kamu harcamalarının da etkisi ile ortaya çıkan açıklar, sürekli para arzı artışı ile finanse edilmeye çalışılmıştır ki bu enflasyonun en önemli nedenlerinden birisidir (SAĞLAM:87). Arjantin'de 1976 yılında gerçekleşen Askeri darbe ve sonrasında uygulamaya konulan IMF destekli istikrar ve liberalleşme politikaları, Mayıs 1985'te yılda % 2500'e ulaşan enflasyon oranıyla sonuçlanmıştır. Bu hiperenflasyonu derhal kontrol altına almak amacıyla, tedrici politikalara artık güven duyulmaması nedeniyle, şok tedavi yönteminin benimsendiği bir heteredoks

şok istikrar programı, Temmuz 1985'te yürürlüğe konulmuştur (ESEN:42:43).

Austral Planı olarak da bilinen bu Ekonomik Reform Programı'nın temel hedefleri, sıkı para ve maliye politikasının uygulanması, fiyat ve ücretlerin dondurulması ve yeni bir para birimine geçilmesi temelleri üzerine kurulmuş; heteredoks, anti enflasyonist şok önlemlerin yer aldığı bir programdır. Bu program ilk etapta tarımsal mallar dışındaki fiyatların ve ücretlerin dondurulması, ulusal paranın dolara bağlanması, bütçe açıklarının %12'den % 2,5'e düşürülmesi ve parasal reformlar ve özelleştirme konusunda kısa zamanda başarılar kazanmış ancak daha sonraki koşullar olumsuzluk sergilemiştir (MARIO:409). Bu gelişmelere rağmen, özel sektör kârlarının düşmesi engellenememiştir. Tarım üreticileri düşük fiyatlardan şikâyetçi olmuş ve ihracat üzerinden alınan vergilerin kaldırılmasını talep etmişlerdir.

Sanayi sektörü düşük fiyatlara üretim miktarlarını düşürerek karşılık vermiş, böylece tüketim mallarında ve sanayi girdilerinde kıtlık yaşanmıştır. 1986 yılının ilk yansından itibaren Austral Planı'nın ücret ve fiyatların dondurulması ile ilgili kararların tekrar gözden geçirilmesine yönelik politik taleplerini yoğunlaştırmışlardır (PARASIZ:113). Nisan 1986-Eylül 1986 dönemini kapsayan programın ikinci aşamasında fiyat ve ücretlerin dondurulması kararı kaldırılarak, fiyat ve ücret kontrolleri getirilmiştir. Fiyat kontrolleri belli işletmelerde oluşturulmuş ve temel tüketim mallarında özel kesim için maksimum fiyat uygulaması ile sınırlı ücret artışları hayata geçirilmiştir. Fiyat ayarlamaları ve üçer aylık ücret ayarlamalarının yanı sıra ihracatın arttırılmasına yönelik olarak küçük devalüasyonlar ile bir çeşit endeksleme bu aşamada söz konusu olmuştur (PARASIZ:112:113). Arjantin 1988 ve 1989 yılı boyunca kronik enflasyonu kontrol altına almak amacıyla uygulanan birçok istikrar programları enflasyonun kaynaklarının tümünü kapsamadığı için, hataları düzeltmeye yönelik girişimler başarılı olamamıştır (ESEN:45). Arjantin ekonomisinin ağır dış borç servisi yükü de programların önemli başarısızlık nedenlerinden biri olmuştur (AKYÜZ:12). 1990 yılı istikrar programında bir para kurulu oluşturulmuş ve yeni bir ekonomik reform uygulamaya konmuştur.

Burada para kurulunun oluşmasıyla, Merkez Bankasının bütçe ve finansman imkanının ortadan kaldırılarak kurumsal bir yapı oluşturulması, ücret artışlarında endekslemenin kaldırılması, yeni para biriminin konvertibl edilmesi, kamu kesiminde yapısal reformların gerçekleştirilmesi, vergi reformu, kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması için kamu iç borçlanma senetlerinin yerine dövize endekli uzun vadeli tahvillerin değiştirilmesi hedefleri saptanmıştır (GENÇ EKONOMİ,1997:29).

Menem'in yeni liberal yeniden yapılanmayı gerçekleştirecek yapısal uyum programının bir diğer aşaması da Nisan 1991'deki konvertibilite uygulamasıyla gerçekleştirilmiştir. Konvertibiliteyle ulusal paraya istikrar kazandırmak amaçlanmıştır. Bu nedenle, para kurulu uygulaması kabul edilmiştir. Böylece aşırı miktarda para basımı kontrol edilerek yüksek enflasyonun düşürülmesi amaçlanmıştır. Bunun için Arjantin parasının döviz ve altınla % 100 desteklenmesine gidilmiş, endekslemeye son verilmiş ve sözleşmelerin değiştirilmesi ve yabancı paralara göre düzenlenmesi mümkün kılınmıştır (HEYMANN:291).

Uygulanan para kurulu rejimi başlangıçta arzu edilen sonuçlar verip 1996 yılında enflasyon % 0,2'ye düşürülmüştür. Arjantin 1980'lerdeki durgunluktan çıkarak 1991–1994 yıllarında ortalama % 7 büyümüştür (TOPRAK,2001:149). 1991–1994 yılları arasında Arjantin'de sabit kur uygulaması, yavaş düşen enflasyona bağlı olarak değerli reel döviz kuru, dış ticaret açığı, Arjantin Pesosunun birebir endekslendiği ABD Dolarının diğer ülke paraları karşısında değer kazanmasıyla başlayan ihracat yapamaması, 1997 Asya krizinden sonra daha da belirginleşmiştir (YENTÜRK,2003:220). Arjantin ekonomisindeki bu olumsuz gidişat ile devalüasyon şiddetlenmiş bunun sonucu olarak durgunluk hat safhada yaşanmıştır. Arjantin hükümeti IMF desteğiyle piyasalara müdahale etmiş ancak dış finansman sıkıntısı çekilmiştir. Bu süreçte ekonomik büyüme önemli bir sorun olmuştur. Hükümet borç ödemelerini kapatmak için vergileri arttırmak ve ücretlerini kısmak zorunda kalmıştır. Arjantin ekonomisindeki durgunluk 2001 yılında da devam etmiş ve yeni hükümet bankaları büyük miktarlara varan kamu borcunu finanse etmeye zorlamıştır.

Arjantin'de 2001 yılının sonlarına doğru bankaların durumunun istikrarsızlaşması ve işsizliğin büyük boyutlara ulaşması sonucunda halk ayaklanması yaşanmıştır. Hükümetin istifası ile IMF 'de Arjantin'e vereceği 1.3 milyar dolarlık son kredi dilimini serbest bırakmaması sonucu, Dünya Bankası 1.1.milyar dolarlık krediyi dondurmuş, zaten 132 milyar dolar dış borcu olan ülkeyi çok büyük bir krize sokmuştur (APAK,2002:41). Arjantin, 20. Yüzyılın son çeyreğinde konvertibilite planı ile şiddetli bir değişim sürecine girmiş, ülkenin ekonomik sistemi yeniden yapılandırıldığı gibi sosyal doku da olumsuz yönde etkilenmiştir (KOYUNCU,2004:34).

2.1.3. Brezilya

Brezilya, 1929 Dünya Ekonomik Krizinden itibaren 1964 yılına kadar olan dönemde ithal ikameci sanayileşme politikası uygulamış, 1964'ten sonra bu politikayı terk edip ihracata yönelik kalkınma stratejisini dikkate almıştır. Özellikle 1964'te sonra bu politikayı terk edip ihracata yönelik kalkınma stratejisini benimsemiştir. Özellikle 1964'de değişen birikim modelinin ardından 1968 yılında başlayan ve 1973-74'lerde petrol fiyatlarındaki artışlarla sona eren ekonomik mucize dönemi (Brezilya mucizesi) ve ardından ekonomik krize giriş ülkede yapısal bir dönüşümü meydana getirmiştir. 1981-1984 yılları arasında enflasyonu hızla aşağı indirmek amacıyla Ortodoks nitelikte istikrar programları uygulanmıştır. IMF ile anlaşma sonucu % 30 oranında devalüasyon yapılmış, petrol ve buğday sübvansiyonları kaldırılmış, vergiler arttırılmış, faiz oranları yükseltilmiş ve endekslemeye gidilmiştir. Ancak enflasyon % 200'e çıkarken ekonomide ani bir daralma ve işsizlik baş göstermiştir (ESEN:47).Hızla yükselen enflasyon, hükümeti de tehdit etmeye başlayınca 28 Şubat 1986'da bir parasal reform niteliğindeki heteredoks özelliklere sahip istikrar programı Cruzado Planı ismi altında uygulamaya konmuştur (OYAN,AYDIN:55). Plan şu hedefleri kapsamaktadır (ESEN:48:49):

- Tüm fiyatlar ve döviz kuru dondurulmuştur.
- Temel ulusal para birimi olarak Cruzado oluşturuldu. Eski para birimi Cruzeirodan üç sıfır atılarak (1 Cruzado=1 000 Cruzeiro) yeni para birim Cruzado dolaşıma sokuldu.

- Ücret endeksleme sistemi kaldırılmış, ücretler son altı ayın ortalama satın alma gücüne göre Cruzado'ya dönüştürülmüştür.
- 1985'te yapılan vergi reformu ile bütçe açıkları önemli ölçüde kapatılmaya çalışılmıştır.

Planın uygulanmaya konduğu ilk dönemde uluslararası piyasalarda faiz oranlarının ve petrol fiyatlarının düşmesiyle yaşanan olumlu hava, ödemeler bilançosunda ortaya çıkan fazlalar, ekonomide gevşek bir para politikasına, kredi genişlemesine ve reel faiz oranlarının düşmesine yol açmıştır. Gelir dağılımının yeniden düzenlenmesiyle uygulamaya konulan maliye politikaları ise ekonomiyi canlandırmıştır. Böylece enflasyon artış hızı bu önlemler sonucunda yavaşlamaya ve ardından düşmeye başlamıştır. Aylık enflasyon oranı % 15'ten Mart-Ekim 1986 arası aylık ortalama % 1,8'e inmiştir.

Fakat fiyatlardaki bu olumlu değişime ücretlerde ve kamu harcamalarında gerekli düzenlemeler eklenmemiştir. Bu da ekonomide talep artışı, görelî fiyat bozuklukları ve kıtlıklara yol açmıştır. Hükümetin programda belirtmediği halde, fiyatları dondurması ve ücretlerde % 15, diğer maaşlılarda % 8'lik bir prim ödemesi uygulaması, iç talepe artışına yol açmıştır. İç talepte % 23'lük bir artış olmuş sanayi kesiminde kapasite kullanım oranları maksimuma ulaşmış ve işsizlik oranlarında bir azalma sağlanmıştır (YALMAN:128:129).

Bu program ve 1988-1989 döneminde de birbirini takip eden iki program da başarılı olamamıştır. Brezilya için istikrar programları ile kısa süreli başarılar sağlayan ülke demek mümkündür. Sürekli yüksek enflasyon günlük yaşamın bir parçası olmuştur. 1990 yılı başında kabul edilen Novo Brazil ve bir yıl sonra yürürlüğe konulan 2. Collor Planı da ücret ve fiyatları dondurarak enflasyonu durdurmak isteyen heteredoks istikrar programları olmuştur.

Ancak uygulanan bu politikalarda başarısız olmuştur (MARIO:468). Brezilya 1995'te krizi önlemek amacıyla sıkı para ve maliye politikalarını içeren Ortodoks istikrar programını uygulaması başlatılmış, kamu harcamalarını kısıtlayıcı politikaları kararlılıkla sürdürmeye çalışmıştır. 1995 başında Cardoso başkan seçildiğinde kamu borçları milli gelirin % 30'u kadardı. 1997 yılına gelindiğinde ise Güney Doğu Asya krizi derinleşmeye başlamış ve Brezilya'yı etkisi

altına almıştır. Kamu borçları milli gelirin % 55'ini aşmıştır. Cardoso iktidara geldiğinden beri 100 milyar dolarlık özelleştirme yapılmasına rağmen borç küçülmemiş aksine büyümüştür (GÜNEŞ,2002).

Uygulanan istikrar politikalarıyla birlikte ülkeye giren sermaye akışı kısa dönemde para arzı üzerinde var olan baskıları hafifletmiştir (ASLANOĞLU:19). 1998 yılına kadar Brezilya yaklaşık 40 Milyar ABD Doları tutarında döviz rezervine sahip ve döviz kuruna dayalı bir istikrar programı uygulamıştır. Uygulanan politika ile enflasyon oranı tek haneli rakamlara indirilmiştir. Ülkede yapısal tedbirler alınmış ancak reel faiz oranları oldukça yüksek kalmıştır. Bu arada IMF ile 41,5 Milyar ABD Doları tutarında birçok rezerv anlaşması için görüşmeler yapılmıştır. 1999 krizi öncesinde uygulanan Real Planı ile ekonomik dengeler düzelmiştir.

Bu planın ilk hedefi kamu maliyesinin düzeltilmesi, ikinci hedefi enflasyonist beklentilerin ve ekonomideki temel fiyatların Real'le her gün değişen kurlarla endekslenmesi üçüncü hedefi Real'in etkinliği olmuştur. Programda çıpa olarak döviz kuru kullanılmıştır. Ağustos 1998'de Rusya'nın moratoryum ilan edip krize girmesi ile Brezilya'daki yabancı portföy yatırımcıları bütçe ve cari işlemler dengesizliklerinin riskini hızla arttırmaya başlamışlardır. Brezilya'da yabancı sermaye ülkeden çıkmaya başlayınca Brezilya'nın 40 milyar dolarlık rezervi programı sürdürmeye yeterli olmamıştır.(AKDIŞ:88) 1999 yılında derinleşen kriz sonucu Merkez Bankası başkanı istifa etmiş ve Real'in devalüasyonu ile yeni bir programın uygulamasına başlanmıştır. Yeni uygulama dalgalı kur, sıkı para politikası, sıkı maliye politikasından oluşmuştur. Kriz sonrası uygulanan IMF destek programı ile kriz büyük ölçüde sona ermiş, programın ikinci yılında ekonomik büyüme dalgalı bir seyir izleyerek, enflasyon ise 2003 yılı hariç tek haneli rakamlara düşmüştür. Son yıllarda cari işlemler dengesinin artıya geçmesi, bütçe açığının küçülmesi, büyümenin %4'ler düzeyinde olması gibi olumlu gelişmeler olmuştur (TOPRAK,2001:854:859). Bu programın başarılı olması uzun vadeli istikrar programlarının uygulama alanı bulmasından kaynaklanmıştır.

2.1.4. Şili

Şili'nin enflasyonla mücadelesi eskiye dayanır. Devlet Politikası, değişim oranı ve ücretlerdeki artış sonrası oluşan süregelen enflasyon 1960'larda enflasyon yıllık olarak ortalama yüzde yirmi bire ulaşmıştır. Şili kalkınmasını 1970'li yıllara kadar içe dönük ithal ikameci sanayiye dayandırmıştır. Şili'de uygulanan kısa dönemli geleneksel Ortodoks istikrar programı bir dizi uzun dönemli yapısal reformla birleştirilmiştir. Bu programın önemi, hem monetarist yaklaşımın katı bir şekilde uygulanmasına, hem de AGÜ'lerde, daha sonraki yıllarda uygulanması için IMF ve Dünya Bankası tarafından önerilen istikrar politikalarına örnek olmasıdır (MORAN:499).

Fiyat artışlarının nedeninin bütçe açıkları ve para arzındaki artış olduğu vurgulanarak öncelikle bu dengesizliği giderecek kısa dönemli istikrar programı uygulanmıştır. Daha sonra, program ekonominin tümünden bir yapısal reforma ihtiyacı olduğu görüşüyle genişletilmiştir. Ekonominin işlevlerini yerine getirebilmesi için kamu kesiminin ekonomideki payının azaltılması, verimliliğin artırılması için sermaye piyasalarının yaratılması ve gümrük tarifelerinin azaltılması gerektiğinden bir dizi yapısal uyum programı da yürürlüğe konmuştur (ANDREW:95). 1965–1970 arasındaki ortalama GSYİH artışı % 4, ortalama enflasyon % 27 düzeyinde, bütçe açığı % 2, işsizlik ise % 5.6 oranındadır. Piyasada hareketlilik azalmış ve enflasyon giderek artmaya başlamıştır. Bu dönemde döviz sıkıntısı yaşanmamış; bakır fiyatlarındaki yüksek artışlar, toplam ihracatı iki yıl içinde (1968–70) 1 milyar doların üzerine çıkarmış ve döviz rezervleri dört kat artışla 400 milyon dolara (beş aylık ihracat geliri) ulaşmıştır (BRUNO:158). 1970 yılında kamu harcamalarının artması ve vergi gelirlerinin azalmasıyla bütçe açığı 1973 yılında GSMH'ya göre % 25 artmıştır (MIGUEL:287:288). 1972- 1973 yılları arasında enflasyonun üç basamaklı seviyenin altına inmesi için, Ortodoks istikrar programları uzun dönemli olarak uygulamaya başlamıştır. Daha sonra yapısal uyum programlarına geçilmiş burada ise hedef ekonomiyi dışarıya açmak olmuştur.

1973'den itibaren uygulamaya konan istikrar programının belirli yapısal alanlarda başarılı olması enflasyonu düşürmeye yetmemiş, 1978 yılında döviz

kuruna dayalı bir istikrar programı, devalüasyon yapılarak uygulamaya konulmuştur. Bu uygulamada Şili gibi ticaret tarifeleri kademeli olarak düşürülen küçük bir ülkede bu politikanın beklenen enflasyon oranını azaltacağı zannedilmiştir. Yeni programın, ticari malların değerindeki artış oranı üzerindeki artışın aşağı çekebileceği düşünülmüştür. Beklenen enflasyon oranını düşürerek yerli ve uluslararası sermaye pazarlarının daha ileri bir birleşmesine yol açmıştır (BRUNO:161).

1973'ten itibaren uygulanmaya konulan Ortodoks politikaların enflasyonu düşürememesi ve bütçe açıklarının yeniden yükselmeye başlaması nedeniyle 1976 yılında ortodoks istikrar politikalarını destekleyen heteredoks nitelikli şok önlemler alınmıştır. Bu önlemler kamu harcamalarının kısılmasına yönelik olarak uygulanan politikalar ile 1974'de başlatılan özelleştirmelerin hızlandırılması ve sıkı para politikalarını içermiştir. Vergi oranlarında ve bileşiminde düzenlemelere gidilerek % 20 oranında katma değer vergisi, vergilerin endekslenmesi, vergi istisnaları ve sübvansiyonlarının kaldırılması sağlanmıştır. Şok önlemler aynı zamanda enflasyon beklentilerini azaltmak daralan iç piyasanın canlandırılmasını sağlamak için pezoyu %20 oranında revalüe etmiş gerek tarifelerdeki sürekli azalma gerekse revalüasyonun etkisiyle ithal malların maliyetleri düşürülmüş ancak, ithal mallarının maliyeti düşerken ihracat da aynı etkiyle gerilemiştir. (MIGUEL:288) 1978'de enflasyonun düşürülememesi nedeniyle, döviz kuruna dayalı bir istikrar programı gündeme gelmiştir. Bu uygulama 1979 Ekim'ine kadar devam etmiştir. 1978 yılında yürürlüğe konulan bu uygulamalarla enflasyonun aşağıya çekilmesi, fiyat artışlarının yavaşlatılması için küçük çaplı devalüasyonlara birlikte gümrük tarifelerinin düşürülmesi, giderek azalan oranlarda yapılacak devalüasyonlarla beklentilerin kırılması ve faiz oranlarının aşağıya çekilmesiyle sermaye piyasasına istikrar kazandırılmasıdır

(CORBO,1991:899). 1981-1982 yıllarında dış ticaret dengesinin bozulması ve enflasyonun düşülemediği olması, yaşanan petrol krizle birlikte, dünya ekonomisinin durgunluğa girmesi ihracatı olumsuz etkilemiş ve cari işlem açığı % 12,2 düzeyine çıkmıştır. 1982-1983 yılları Şili için krizin derinleştiği dönemler olmuş, ihracatın azalması, cari işlem açığının artması, yurtiçi piyasaların durgunluğu sonucunda 1984 yılında yeni bir istikrar programı

uygulanmaya başlanmıştır (MORAN:494).

1984'ten sonra hükümet yabancı borçlanmayı sınırlamak için makro ekonomik dengeleri düzenlemek amacıyla geniş kapsamlı bir ayarlama planlamıştır. Devamlı devalüasyonlarla sürekli devalüe edilen pezonun artık gerçek değerini bulması için, destekleyici mali ve monetarist politikalar bir arada uygulanmaya başlamıştır. Ticaret sektöründe gelişmeler sağlanarak ihracat ve ithalatta büyük bir genişlemeye ulaşmak devamlı bir düzenleme yoluna gidilmiştir (MORAN:498). Uygulamaya konulan istikrar programıyla, tasarruf ve yatırımlarda sağlanan artış, izleyen yıllarda reel büyüme hızlarının artmasına ve sürdürülmesine olanak vermiştir. Bu dönemde verilen teşviklerle ihracatta önemli artışlar sağlanmıştır (BRUNO:166).

Üretimde sağlanan büyük artışlar, iç talepte yaşanan büyük düşüşler, ithal gereksiniminin yarı yarıya düşmesi ve arka arkaya yapılan devalüasyonlar cari işlemler açığını, 1987'de % 15'ten 1988 yılında % 3,5 düzeyine düşürmüştür. 1986-1989 arasındaki üç yıllık dönemde, Şili önemli bir büyüme kaydetmiş (yılda % 6'nın üzerinde), işsizlik oranı azalmış, enflasyon % 20'nin altına düşmüş ve cari işlem açıkları uzun dönemli sermaye girişleri kontrol altına alınmıştır. Şili 1984 sonrası düzenleme uygulamaları sonucunda, üç yıllık ödeme kolaylığı sağlayan ve geri ödemeleri düzenleyen IMF ve Dünya Bankası ile masaya oturmuştur. 1986 yılı ile 1990 yılları arasında Şili önemli bir büyüme kaydetmesine ve işsizlik oranında azalma, hem de ciddi yerli mali krizin çözümüne rağmen enflasyon içinde önemli bir düşüş olmamıştır (MORAN:498).

1990 yılında olumlu gelişmeler birden ekonomik büyümenin yavaşlaması ve kurun aşın değerlenmesi ve faiz oranlarının yükselmesiyle durmuştur. Yükselen faiz oranları enflasyonu % 20'ler düzeyinden % 30'a çıkarmıştır. Bunun üzerine Merkez Bankası, 1990 enflasyon artışını engellemek için enflasyonun kendisini çıpa olarak kabul eden enflasyon hedeflemesi programını 1991 yılında uygulamaya koymuştur. Bu programa göre, enflasyon için her yıl bir hedef ilan edilecek ve Şili Merkez Bankası önderliğinde bu hedeflere ulaşmak için tüm önlemler alınacaktır. Bu durum 1987 yılından beri para politikası uygulamalarında dolaylı para politikası araçları üzerinde yoğunlaşan Merkez

Bankası'nın uygulamalarını zorlaştırmıştır (CARBO,1991:61).

Paranın reel olarak aşırı değerlenmesinin ithalatta yarattığı etki ekonominin canlanmasını sağlayarak fiyat artışları üzerinde bir istikrar unsuru oluşturmuştur. Enflasyonda bir düşüş süreci yaşanmış ve 1991'de % 21,8 olan enflasyon oranı 1998 yılına kadar sürekli düşerek % 5,1 düzeyine inmiştir. Brezilya Krizinden etkilenen Şili 2000 yılından sonra büyümeyi pozitifte döndürmüş ve 2002 yılına kadar olumlu gelişmeler kaydetmiştir (MORAN:498).

2.1.5. Bolivya

Bolivya ekonomisi 1970'li yılların sonlarından 1990 yılı başlarına kadar ekonomik kriz yaşamıştır. Krizin nedenleri politik istikrarsızlıklar, kamu harcamalarının artırılması ve para arzının sürekli olarak genişlemesi, ülkenin ihracatının %80'ini oluşturan kalayın fiyatının dünya pazarlarında düşmesi, doğalgazın da tek alıcısının Arjantin olması dolayısıyla dış ticaretle ilgili gelirlerdeki dalgalanmalar sayılabilir. Krizin başlangıç dönemlerinde bütçe açıkları GSYİH'nin % 9'una ulaşmış, cari işlemler açığı büyümüş ve ekonomik büyüme oranı sürekli olarak düşmüştür (KOHNER:18). Bolivya 1980'lerin başında başlayan uluslararası borç krizi ile birlikte, derin bir borç krizinin içerisine girmiştir. Kamu açıklarının finansmanında kullanılan dış kaynaklardaki daralma, hükümeti, açıkları enflasyon vergisi ile finanse etmeye zorlamıştır. Enflasyon gittikçe hız kazanmış ve 1980'de % 47'ye ulaşmıştır. Fiyatlar düzeyi 1985'in sonuna doğru hiperenflasyon seviyelerine çıkmış, % 60 bin civarında artış göstermiştir (SACHS:279). Ağustos 1985 yılı itibariyle Bolivya istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Latin Amerika'da aynı zaman dilimi içerisinde başlayan bunun gibi dört istikrar programından sadece bir program ayakta kalmıştır. Dış şok sarsıntılarına fiyat istikrar yönüyle dayanabilecek bu program Ortodoks istikrar politikası özelliklerine sahiptir (KOHNER:18).

Ekonomik kriz 1983-1985 yılları arasında şiddetini artırmıştır. GSYİH'da sürekli düşüşlerin yanında, enflasyon devamlı artmış Ağustos 1985'de ise aydan aya yıllık enflasyon oranı % 23 gibi bir seviyeye ulaşmıştır (THE ECONOMİST:135). Kamu gelirlerini arttırabilmek amacıyla önlemler düşünülmüşse de başarılı olunamamıştır. Gelirlerin sürekli olarak düştüğü sırada,

kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı % 30-33'e kadar yükselmiştir. Yetkililerin yeni programla hedefledikleri noktalar, döviz kurunu gerçekçi bir seviyede tespit etmek, fiyat kontrolünü sağlamak ve vergi sistemini düzelterek vergi gelirlerini artırmak olmuştur. 1982 yılında pesonun para olarak değerini tamamen kaybettiği bu dönemde bu uygulama kaldırılmış ve hatta faiz oranları dahi dolar olarak belirlenmeye başlamıştır (SACHS:280).

Bu krizden çıkabilmek için yoğun bir çaba başlamış ve 29 Ağustos 1985 tarihinde kapsamlı bir program yürürlüğe konmuştur. Hazırlanan istikrar programı aşağıdaki maddelerden oluşturulmuştur (IMF:127:129):

- Kamu sektöründe mal ve hizmet fiyatlarında artış yapılacak ve kamu sektöründe ücretler dondurulacaktır.
- Mal, para ve işgücü piyasalarında serbesti yaratmak amacı ile kısıtlamalar ve kontroller kaldırılacaktır.
- Peso % 90 oranında devalüe edilecek ve döviz kurları günlük olarak merkez bankası tarafından belirlenecektir.
- Sıkı para ve maliye politikaları, döviz kuru ayarlamaları ile desteklenecektir. Faiz oranları ticari bankalarca hem peso hem de dolar olarak tespit edilecek ve mevduat faiz oranlarının da tasarruf yapılmasını teşvik edecek seviyede belirlenmesine çalışılacaktır.
- Petrol ve türevlerin fiyatları başta olmak üzere elektrik ve ulaşım ücretleri artırılabilecektir. Kamu petrol işletmeleri, satışlardan elde ettiği karın % 75-80'ini kamu harcamalarının finansmanına ayıracak ve diğer harcamalar ise gümrük ve vergi gelirleri ile finanse edilecektir.
- Mal satışını artırmak için sürekli yardım edilen devlet üretim merkezleri iptal edilecektir.
- Dış ticarete liberalizasyon gerçekleştirilecektir.
- Dış borçlara konu olan ülke ya da kuruluşlarla ilişkiler normalleştirilecektir.
- Para politikası araçlarının etkin kullanımı için yeni düzenlemeler

yapılacaktır.

- Kamu kuruluşları üzerinde kontrol, iyileştirici şekilde yeniden düzenlenecek ve verimlilik artırılabacaktır.
- Kamu işletmelerinin organizasyonu madencilik sektöründe yapılacaktır ve bunun ardından tüm kamu sektörü işletmelerinde işçi sayısının azaltılması sağlanacaktır.
- Kamu sektörüne ait işletmelerin satışı ile gelir artışı sağlanacaktır.

İstikrar programı ülke içinde sağlanan sıkı para ve finansal politikalarla ve ülke dışında sağlanan borçların hafifletilmesi hususunda destekle bir güven sağlamaktadır. Makro ekonomik açıdan programın ortodoks özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Program aynı zamanda pek çok fiyat kontrollerini de ortadan kaldırmıştır (SACHS:281).

1985 yılı Bolivya programında finansal düzeltmeler üzerinde etkiye rağmen, genel hükümetin açıkları, kamu yatırımlarını kapsayan (ilk yıl hariç) finansal olmayan kamu sektörünün konsolide açıkları yüksekliğini korumuştur. Mevcut tasarruflar 1988 yılı açısından olumlu iken 1987 yılında olumsuz seyretmiştir. Son üç yılın bütçe açıkları, yüksek enflasyon görülen yılların ki kadar önem arz etmektedir. Temelinde katma değer vergisi olan 1986 yılı vergi reformu, bazı umut vadeden ilk sonuçları göstermiş olmakla birlikte henüz tamamen uygulamaya konamamıştır. Kamu yatırımlarından hükümette olan transferler haricinde ülke içinde ve ithalata dayalı tarife gelirleri 1970'lerde yürürlüğe giren seviyelerin hala altındadır (KOHNER:20).

1989'daki harcamaların artması madencilikte çalışan işçilerin işten atılmasıyla işçilere bir kerede ve yüklü olarak ödeme yapılmasından kaynaklanmaktadır. O yılın açığı yapısal adaptasyonlarla netice itibariyle açıklanabilir ve kamu ve uluslararası kredi kuruluşları tarafından bu durum fark edilmiştir. Benzer çıkarlara sahip pek çok ülke daha yüksek oranda ve önemli kabul edilen şekilde enflasyon oranlarıyla karşı karşıyadır. Bolivya'daki normal bütçe açıkları diğer ülkelerin aksine daha fazla genişleme meylinindedir. 1980'li yılların bir kısmında toplam oturmuş yatırımın % 50'den fazlası kamuya aittir (SACHS:282).

İstikrar programının uygulanmasından bu yana oldukça yüksek oranda faiz oranları gözlenmiştir. 1988 ilk çeyreğine kadar iç borçlanma oranları ile uluslararası oranlar arasındaki yayılma sonraki tartışmalarda konu olmuştur. Politik ve makro ekonomik istikrar oluşturulmasına rağmen risk primi artış göstermiştir. Dahası mevduat sahipleri çok kısa vadeli mevduatlarını koruyarak politik risklere karşı tedbirler almaktadırlar (KOHNER:20).

Latin Amerika standartlarına göre düşük olan Bolivya enflasyonu batılı sanayileşmiş ülkelerdeki enflasyon oranlarına göre yüksektir. Başlangıç itibariyle aşırı değer kazanma için yapılan bir teşebbüste hükümet 1987 yılı ve 1988'in ikinci çeyreğine kadar değişim oranının yavaşlama oranını artırmıştır. Dahası yüksek enflasyondan muzdarip olan komşu ülkelerdeki hızlı değerden düşmeyle değişim oranı düzenlemesi şeklinde isimlendirilmiştir. Buna rağmen değişim oranı düzenlemesinin bu safhaları esnasında petrol ürünlerinin iç fiyatları için indeks kuralı tatbik edilmemiştir (KOHNER:23). Programın ikinci önemli unsuru, kamu açıklarının kapatılmasına yönelik önlemlerdir. Kamu harcamalarını kısmak amacıyla, kamu sektöründe çalışanların ücret ve maaşları program öncesindeki nominal düzeylerinde dondurulmuş aşırı istihdamı önlemek amacıyla hem özel hem de kamu sektörüne ilişkin olarak işçi hakları yeniden düzenlenerek işten çıkarma kolaylıkları sağlanmıştır. (SACHS:282) Kamunun ürettiği mal fiyatları artırılmış ve son olarak da Ocak 1987'de Bolivya hükümeti Peso'dan altı adet sıfır atmış ve döviz kurlarında yeni bir ayarlama yaparak "Boliviano"yu dolaşıma sokmuştur (ESEN:25).

1986 Mayıs ayında geniş bir gümrük ve vergi reformlarını içeren yasalar onaylanmıştır. Altı yıldan beri sürekli olarak düşen GSYİH, 1987'de % 2,6 oranında artış göstermiştir. Enflasyon 1987 yılında % 20'nin altına düşerek uluslararası piyasalarda ülkenin kredi itibarı yükselmiştir (ICR:130). Sonuç olarak Bolivya, yüksek enflasyonu takip eden stabilizasyon sonrası dönemde, döviz sıkı para politikası, ticareti yapılmayan mallar ve hizmetler üzerindeki harcamalar ve büyüme hızı üzerindeki sınırlamaların birlikte uygulanması gerçekten fiyat stabilitesini ve dengesini sağlamış, iç ve dış güven yeniden sağlamıştır (KOHNER:24).

2.2. Latin Amerika Ülkelerinde İstikrar ve Yapısal Uyum Programlarının Değerlendirilmesi

Latin Amerika ülkelerinde uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikaları yeniden yapılanmayı sağlamak bir taraftan bütçe açıklarını yükselterek enflasyonu körüklemiştir. 1980'lerde izlenen programlarda uluslararası kuruluşlardan alınan krediler ülkeleri bir dış borç krizine sürüklenmiştir. Bu ülkelerde devlet artan bütçe açıklarını finanse etmek için iç ve dış borçlanmaya başvurmakta ve borç verecek bulmak için de sürekli reel faiz oranlarını arttırmaktadır. Dolayısıyla istikrar amacıyla sağlanan iç ve dış fonlar bütçe açıklarının yarattığı enflasyonu hafifletirken, bütçe açıklarının devam etmesi ve fonların yetersiz kalması enflasyonu tekrar hızlandırmıştır (WORLD BANK,1999:270:272).

Arjantin Haziran 1985'te uygulamaya koyduğu Austral istikrar programı ile GSYİH'nın % 15'ini bulan kamu sektörü açığını kapatmayı, 1984 yılı sonunda % 700'ü bulan enflasyonu indirmeyi ve ödemeler bilançosunda iyileşme sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçlarla, uygulanan Austral planında sıkı para ve maliye politikaları öngörülmuş, fiyat dondurmalarına gidilmiş, yeni para birimi ekonomiye sokulmuştur. Kullanılan araçlar istikrar programının heterodoks özellikler taşıdığını göstermektedir. Planda şok stratejisi izlenerek enflasyon birdenbire durdurulmaya çalışılmıştır. Program uygulamaya konduğunda yüksek oranlı devalüasyon yapılmış ve döviz kuru sabitlenmiştir. Programın kısa zamanda önemli başarılar kazandığı görülmektedir 1986 Nisan ayı itibariyle kısa dönemde sağlanan büyük başarılar, program uygulamalarından uzaklaşılması sonucu sürdürülememiştir. Endeksleme uygulamalarına geri dönülmüş, döviz kuru ve kamusal malların fiyatlarının enflasyonu izleyeceği ilan edilmiştir.

Enflasyon oranı 1988 yılında yeniden üç rakamlı hale dönüşmüş ve % 500'lere ulaşmıştır. Bu durumda uzun dönemde Austral Planının başarısız olduğu söylenebilir. Ekonomide istikrarın sağlanması ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi amaçlarıyla 1987 yılı sonunda bir toplumsal uzlaşma çerçevesinde ekonomik istikrar programı uygulamasına girişilmiştir. İstikrar programı ücret ve fiyatların tavanlarının tespit edilmesi suretiyle heteredoks

niteliktedir. Programla, sabit ve günlük kur uygulamasına geçilerek Pesonun değeri yitirmesi sağlanmış, reel faiz oranı yüksek tutulurken bütçe açığının para basılarak finanse edilmemesine dikkat edilmiş, geniş bir alana yayılan yapısal reform programlarına girilmiş dış ticaret serbestleştirilmiştir. Uygulanan istikrar programı ile enflasyon oranında ciddi bir düşüş sağlanmıştır. 1988'de % 51,7 olan enflasyon oranı 1989'da % 19,7'ye gerilemiştir. GSMH'da 1988'de % 1,0'lık 1989'da % 2,3'lük büyüme sağlanmıştır. Dış ticaretin hızla serbestleştirilmesi ve yüksek miktarda dış borç ödemesi, döviz rezervinin erimesi cari işlemler açığının büyümesine yol açmıştır. Sağlanan düşük oranlı büyüme ve yurt içi istikrarın döviz pozisyonu üzerindeki olumsuz etkisi programın desteklenmesini gerektirmiş ve 1988 yılı sonunda alınan bir dizi kararla hükümetin kamu finansmanı sıkı denetime alınmıştır. 1984-1994 yılları arasında Brezilya, görülmemiş büyüklük ve sürede enflasyon deneyimi geçirmiştir. Bu dönem içerisinde enflasyonun kontrolünü ilk ve son derece önemli politika amacı olarak belirlemişlerdir. 1980'li yılların başında ve 1970'li yıllarda uygulanan ortodoks istikrar politikalarının başarısızlığından sonra politika yapıcılar, ortodoks olmayan ya da heteredoks istikrar politikalarının, enflasyonla mücadelede, Brezilya ekonomisinin özellik arz eden yapısına uygulanabilir çözümler getirilebileceği sonucuna varmışlardır. Sonuçta, 1986-1990 döneminde Brezilyada, Ortodoks programlar ile krizle mücadelede mümkün olamayacağı kanaatine vararak, dört kapsayıcı heteredoks istikrar politikasını uygulamaya konulmuştur. Bu planlar sırasıyla, Cruzado Planı (1986), Bresser Planı (1987), Summer Planı (1988), ve Collar Planı (1990) olup; ücret, fiyat ve döviz kurlarının dondurulması, parasal ve finansal reformlar ve yeni para birimi uygulamasını getirmişlerdir. Bu programlar ve daha az iddialı olan küçük planlar (Cruzada III ve Collar II) enflasyon sorununa çözüm getirmekte başarısız olup ekonominin büyük ölçüde üretim düşüşü ve işsizlikle karşı karşıya gelmesine neden olmuşlardır (WORLD BANK:268).

Brezilya'nın 1985'ten sonra bütçe açıkları dış borçlanmayla finanse edilememiş, daha çok kamudan ve mali kuruluşlardan alınan iç borçlarla finanse edilmek durumunda kalmıştır. Bütçe açığı 1980'lerin sonuna kadar çok düşük reel faiz oranlarıyla finanse edilmiştir. Bu durum, geniş anlamda para arzını artıran

başlıca kaynak haline gelmiştir. Merkez bankasının izlediği para politikaları, bonoların fiyatını düşürme ve reel faiz oranlarını arttırma olanağı vermediğinden, sonuçta Merkez Bankası kamu borçlarındaki payını arttırmak zorunda kalmıştır. 1990'larda uygulanan yeni liberal istikrar ve yapısal uyum politikaları sonucu ulusal para değerli tutulmuş kamu kesimi borçlanma gereksinimi yükselen reel faizler sayesinde iç borçlanma ile karşılanmaya başlanmıştır. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve konvertibiliteye geçişle birlikte bütçe açığının finansmanında ülkeye yabancı sermaye girişinden yararlanılmaya başlanmış, bu da kamu kesimi dengeleri üzerinde olumsuzluklar yaratarak krizi derinleştirmiştir (ALTIOK:181). Brezilya ve Arjantin'de yükselen bir trendi gösteren enflasyon şok bir heteredoks programı uygulanmıştır. Bu da iki ülkedeki enflasyonun farklı olmadığını göstermektedir. Arjantin istikrar politikalarını uygulamadan önce Brezilya'ya göre yüksek bir enflasyona sahipti. Bu farklılığa rağmen her iki ülke de Austral ve Cruzado planını aynı enflasyon istikrar dönemini yakalamak için uygulamışlardı. Başarısız anti enflasyon programı, enflasyon oranını bir öncekinden daha da yükselterek zorlu mücadeleler yaşanmıştır (ÖZGÜNER:74). 1982-1983 borç krizinden sonraki makro ekonomik gelişmelerde enflasyon hep sorun olmuştur (AYDIN:129).

Austral ve Cruzado planındaki ortak yanı gelir politikalarının beraber kullanışıdır. Her iki ülkedeki kontrollerin kullanımı, izleme programlarında daha belirgin hale gelmiştir (ÖZGÜNER:75). Her iki ülkede devirlerin modelleri benzerdir. Genellikle fiyat ve ücret kontrollerine dayanan bir program tarafından durdurulan enflasyon söz konusudur. İki ülkenin sabit olmayan bir idareye girmiş olduğu tavırda önemli bir fark vardır. Arjantin'in durumda, 1982-1984'deki gelir vergisinin aşırı yüksek olması hiper enflasyon programa bir tepki vermiştir. Cruzado planında Brezilya'daki enflasyon tamamen sabit durumdaydı. Ondan dolayı Brezilya'nın durumunda, Arjantin' göre daha dayanıksızlık göze çarpmaktadır (BECKERMAN:94)

Arjantin ve Brezilya'daki ana dengeleyici faktör fiyat kontrollerinin tekrar edilmiş kullanımıdır. Sonuç olarak, bu politikalar bırakılmış yeni gelirler politikaları seçilmiştir. Bundan dolayı parasal kuralların sıkıştırılmasının, otoritelerin farkında olmadığı bir seçenek olduğu görülmüştür. Program uygulayan

ülkelerde kamu gelirlerini artırmaya yönelik reformları gerçekleştirilebilen ülkeler ya da programlar, kamu gelir gider dengesinin sağlanmasını başarırken, bu reformları gerçekleştirilemeyen veya yüzeysel çalışmalar yapan programlar aynı başarıyı gösterememiştir.(YALMAN:29)

Brezilyada ekonominin sıkıntıya girmesi, IMF'nin bu durumu düzeltmek için, tekrar fon sağlama imkanı yaratmasına neden olmuş bu da yine kriz yaşayan Türkiye'yi de etkilemeye başlamıştır. Yani neze olmamızın bir nedeni de Brezilya'nın grip olmasından kaynaklanmıştır. (GÜNEŞ,2002) Bu bağlamda Brezilya'da yaşananlar Türkiye'deki olanlara ışık tutmuştur. Brezilya IMF ile mutabakat içinde faiz dışı bütçe fazlası vererek enflasyonu düşük tutmayı başaran dalgalı kur rejiminde 2000 yılında yaşanan Arjantin krizine karşın ekonomik büyümesini sürdüren ülke olmuştur

Arjantin'de sabit kur rejimi terk edildikten sonra Peso dolar karşısında dörtte üç değer yitirmiştir. On yılı aşkın süredir tek hanelerde dolaşan enflasyon 2002 yılının ilk yarısında yüzde 30'lara dayanmış yılın sonunda milli gelir de düşmüştür. Ancak siyasette güven yitirilmiş, yoksullaşma artmış, ithalatlar düşmüş ve ihracatlar artmıştır. Kamu maliyesi, yasal düzenlemeler ve parasal reformlar yapılacak işlerin başında sayılmıştır (KUMCU,2002). 1984–1994 döneminde Brezilya'nın enflasyonla mücadelesi, yeni gelişmekte olan ülkelere enflasyonla mücadele programları hazırlamada önemli dersler çıkartmıştır.

Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerde, kamu açıklarının finansmanı için araçların ve bağımsız para otoritelerinin gelişmediği bir ortamda kamu açıkları fiyat dengesinin sağlanmasını güçleştirmektedir. Merkez Bankasının bağımsızlığı ve uzlaşmanın, düşük düzeyde enflasyon oranı ile pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Brezilya örneği, enflasyona sürekli bir görünüm kazandıran yapısal etkenlerin olduğunu göstermektedir(OYAN,AYDIN:55:56).

Demokrasiye dönüşten sonra ortaya çıkan sosyal faktörler, Brezilya'da başarılı bir ekonomik istikrar programının uygulanmasına engel olmuştur. Arjantin ve Brezilya örneklerinde olduğu gibi, diktatörlük yönetiminden, demokratik bir yönetime geçişin siyasi dengesizlikleri de birlikte getirdiği gözler önüne serilmiştir (MORAN:491:498). Şili'ye geldiğinde ise Şili'nin uzun bir

enflasyonla mücadele programı vardır. Devlet politikası, değişim oranı ve ücretlerdeki periyodik artış sonrası oluşan süregelen enflasyon 1960'larda yıllık olarak ortalama % 21,1'e ulaşmıştır. Şili 1970'lerin ortalarından bu yana uygulanan istikrar ve yapısal uyumun öngördüğü dönemleri geçirmiştir. 1974-1978 yıllarında öncelikle istikrar politikalarını uygulayarak ekonominin talep yönünü düzenlemiştir. Daha sonra sırasıyla serbestleşme uygulamalarını gerçekleştirmiştir. 1979'da işgücü piyasalarının serbestleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bunu takip eden 1981 yılında yapısal sosyal politikalarla yeniden yapılanma sürecine girilmiştir (WORLD BANK:238). Şili 1982 yılından beri uyguladığı istikrar programları ile ekonomide bir büyüme yakalamış gibi görünmekle birlikte, daha sonraki dönemlerde aşırı birikim krizine maruz kalmıştır.

Latin Amerika'daki diğer borçlu ülkelerle karşılaştırılacak olunursa, Meksika'nın yüksek enflasyon ile mücadelesi oldukça yakındır. 1950'lerin ortalarında 1970'li yılların ilk yarısına kadar değişmeyen enflasyon, Amerika ve diğer sanayileşmiş ülkelerdeki enflasyon rakamları ile aynı seviyede kalmıştır. 1975'den sonra çift rakamlı enflasyon kronik hale gelmiş ama 1982'ye kadar yıllık oran % 30'un altında seyretmiştir (CORBO,FİSHER:63). 1987 yılının sonunda Meksika bu zamana kadar olan planlara aykırı olarak yeni bir istikrar programı geliştirmiş ve bu program birkaç değişlikle iki yıldan daha fazla yürürlükte kalmıştır. Bu program, önemli başarılar kaydetmiştir.

Enflasyon 1987'nin son üç ayında yıllık ortalama oranı olan % 225'in altına düşürülmüş, ekonomik büyüme bir kaç ay içinde kendini göstermeye başlamıştır. Program bütün kötü dış etkenlere rağmen ve dışardan hiç bir maddi destek almadan devam ederken enflasyondaki düşüş dikkate değer bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır (BRUNO:164). Meksika istikrar programının farklı yanı yapısal tedbirlerin, makro ekonomi ve gelir yapısına uygun olarak etkili bir biçimde birlikte yürütülmüşolmasından kaynaklanmıştır. Bununla yanında ticari liberasyon, düzensizlik, devlet yatırımlarının özelleştirilmesi veriminin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Dünya tarihinin kaydettiği en yüksek enflasyonlardan birini yaşamış olan Bolivya ekonomisi 1984 ve 1985 yılları boyunca hiperenflasyonla karşı karşıya kalmıştır. 1980'li yılların başında başlayan uluslararası faiz oranlarındaki yükseliş ve dış borç geri ödemelerinin

başlaması Bolivya hiperenflasyonunun en önemli nedenidir. Bunun yanında 1981 yılından sonra büyük oranda artan para arzı ve vergi sisteminin yetersiz kalması da hiperenflasyona yol açan diğer faktörler olmuştur. Enflasyonu durdurmak amacıyla Ortodoks özelliklere sahip istikrar programı 1985'te uygulamaya konulmuştur. Döviz kuru anahtar fiyat olarak kullanılmış, ücretler, yurtiçi ve ithal girdiler ile sözleşmelerin çoğu dolara bağlı olduğundan, anahtar fiyatın istikrarı sağlanmış ve enflasyon hızla aşağıya çekilebilmiştir. 1986 yılında gerçekleştirilebilen vergi reformuyla vergi temeli hızla genişletilmiş ve buna bağlı olarak bütçe açıklarında hızla kapanma sürecine girmiştir. Nitekim 1984 yılında bütçe açığı GSMH'nin % 27,4'ünü oluştururken, bu oran 1986 yılı sonunda % 2,9'a düşmüştür. İstikrar programı büyük başarı sağlamış, enflasyonu hızla düşürmüş ve yok olan iç ve dış güveni yeniden sağlamıştır (MORAN:499). Sonuç olarak ülkeleri krizlerden kurtaran istikrar programlarından Arjantin, Meksika, Brezilya programları heteredoks nitelikli, Bolivya programı ise Ortodoks nitelikli istikrar programı olarak gözümüze çarpmaktadır. Programlar kısa süreli başarılar kaydetmesine rağmen uzun süreli başarılar kazanılması maliyetli olmuştur. O bakımdan kısa süreli başarıların devam ettirilebilmesi için ek destek programlara önem verilmesi gerektiği görülmektedir. İstikrar programı uygulayan ülkelerde kamu gelirlerini artırmaya yönelik reformları gerçekleştirebilen ülkelerin, bütçe dengesini sağlayabilirken, kamu harcamalarını umarsızca devam ettiren ve bu reformları gerçekleştiremeyen ülkelerin bu konuda başarılı olamadıkları görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1980 VE SONRASI YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERLE MÜCADELEDE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

Ülkelerin ekonomik vizyonu Toplumsal ve Bireysel refah seviyesinin arttırılmasıdır. Türkiye, 1923 yılında kurulan Cumhuriyetin bugüne kadar geçen sürecinde önemli bir ekonomik gelişme göstermiştir. Bu gelişim süreci temelde 1928-1980 ve 1980 sonrası olarak iki dönemde değerlendirilebilir. Her iki dönemde kendi içinde ayrılabilen alt süreçlerin bulunduğu da muhakkaktır. Bu iki dönemin ortak hedefi ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve gelişmiş ülkeler arasına katılmak olarak belirlenmiştir. Ancak iki dönemin arasındaki temel farklılık ekonomik kalkınmanın sağlanmasında uygulanan yöntemler olmuştur. 1980 yılına kadar olan süreçte dışa kapalı ve kamu ağırlıklı, karma bir ekonomik model uygulanırken, 1980 sonrası dönemde dışa açık piyasa ekonomisi modeli uygulanmaktadır. İstikrar programı uygulamalarının ilk döneminde kısa vadeli amaçlara öncelik verilmiştir. Alınan önlemlerle kısa dönemde yoklukların kuyrukunun ve karaborsanın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Enflasyon baskısının kırılması ve piyasaların bir düzene sokulması için çaba harcanmıştır. 1980 sonrası süreci uygulanan ekonomik istikrar politikaları çerçevesinde ayrıntılı değerlendirmek döneme ışık tutması açısından daha verimli olacaktır.

3.1. 24 OCAK 1980 KARARLARI VE EKONOMİK İSTİKRAR

1979 yılında Türk ekonomisi pahalılık, yokluk ve karaborsa ile kilitlenmiştir. Hat safhadaki döviz sıkıntısına bir rahatlama getirecek dış kredi kaynakları ise daha önce moratoryuma başvurulduğu için kurutulmuştur. Böyle bir ortamda uygulamaya konan 24 Ocak kararları Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararlar genelde iç piyasada istikrarı ve dış ödemelerde dengeyi sağlamayı hedefliyordu. Bu amaçlara ulaşmak içinse, hükümet araç olarak, piyasayı olabildiğince serbest bırakarak fiyat kontrollerini kaldırmak, dış ticareti liberalleştirmek, mevzuatta kolaylıklar sağlamak ve özellikle yüksek oranlı devalüasyonları seçmiştir. 24 Ocak 1980 istikrar kararları 1980 öncesi dönemde uygulanan istikrar politikalarından farklı olarak iki yeni yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Devletin küçülmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçilmesi diğeri de 1970'lerde uygulanan içe dönük ekonomi

politikalarının yerine dışa dönük ekonomi politikalarının benimsenerek açık ekonomi modelinin tercih edilmesidir. Programın temelini oluşturan bu yaklaşımlar çerçevesinde alınan istikrar tedbirlerinin başlıca amacı yurt içi piyasalardaki daralmayı gidermek, enflasyonu düşürmek ve dış ticaret açığının azaltmak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda alınan 24 Ocak kararları esnek döviz kuru ve ücretlerin serbestleştirilmesi, mali kesim reformu ,kamu kesiminin sınırlandırılması- , vergi reformu ve KİT'lerin yeniden düzenlenmesi gibi maliye, para ve dış ticaret alanlarında istikrar sağlayıcı tedbirler içermektedir (KOPİTS, 1987;1)

1980-90 döneminde Türkiye de yaşanan enflasyonun iki temel nedeni vardır. Bunlar yapısal nedenler ve takip edilen yüksek oranlı büyüme politikasının ve kamu kesimi açıklarının yarattığı genişleme ve diğer dış şoklardır. Bu yıllarda özellikle uluslararası piyasalardan sağlanan krediler sayesinde acil dış finansman sorunları giderilmiş ve ithalat arttırılmıştır. Arz-Talep dengesi kısmen de olsa sağlanmış ve enflasyon baskı altına alınmıştır. Ancak yine bu dönemde hükümet enflasyonu önemsemeyerek kalkınma hızını yükseltmeyi, fiyat istikrarına tercih etmiştir. Bunun sonucunda ekonomideki istikrar bozulmuştur. Sonuç olarak istikrara ulaşma çabalarıyla ortaya çıkan istikrar paketi beraberinde başla bir ekonomik istikrarsızlık durumunu getirmiştir.

3.1.1. 24 Ocak 1980 Kararları

Ülkemizde, 1978 Nisan ve 1979 Mart da IMF ile anlaşma yapılmış ancak siyasi istikrarsızlıklar ve politikaların etkin bir şekilde uygulanamaması sonucunda, yapısal dönüşümü de içeren geniş kapsamlı bir istikrar programı Ocak 1980'de IMF'nin de desteğiyle uygulamaya konmuştur (KARLUK, 2002:450). 24 Ocak 1980'de uygulamaya başlanılan ekonomik istikrar programı yalnızca ekonominin karşı karşıya bulunduğu istikrarsızlıklar ile mücadeleyi değil yeni bir ekonomik gelişme anlayışını da beraberinde getirmektedir. 1980 sonrası bu önlemler, devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünü azaltıp, piyasa mekanizmasına daha çok ağırlık veren, vergileri azaltarak da özel kesimin elinde daha fazla fon toplanması ve yatırımların arttırmasına dayalı bir ekonomik görüşe dayandırılmıştır (ATAÇ, 2002:190). 24 Ocak kararları, kısmen ithal edilen petrol şoklarının ve kısmen iç bünyeden ve iç ekonomik politikalardan doğan ekonomik istikrarsızlığın sona

erdirilmesi ve ekonominin, istikrara kavuşturulması için alınan bir dizi tedbirleri içeren bir İktisat Politikası Paketidir. Ana hedefi enflasyonu kontrol altına almak ve enflasyonun bozduğu ekonomik istikrarı yeniden kurmaktır. Talebi azaltmak, darboğazları açarak üretimi çoğaltmak, temel strateji olmuştur. 24 Ocak Kararlarının amacı, ulusal tasarrufu artırmak, kemerleri sıkı, bütçe açıklarını azaltmak, KİT'lerin enflasyon yaratan tesirlerini ortadan kaldırmak ve sıkı para politikası olmuştur (KILIÇBAY, 1999:171).

24 Ocak Kararları'yla oluşturulan istikrar programı, 1980 öncesini de uygulamaya konulan istikrar paketleri gibi IMF kökenlidir. Ortodoks nitelikli olması dolayısıyla bu istikrar programının temelinde dengesizliğin ve enflasyonun esas kaynağının artık talep olduğu görüşü yattığı için, alınan önlemlerin önemli bir kısmı kamu harcamaları ve iç talebin kısılmasına yönelik olmuştur. İstikrarsızlığın talep şişmesine neden olan parasal bir olgu olarak algılanması sonucunda da, çare parasal düzenlemelerde aranmıştır (EREN, 1989:48). IMF önerilerinin kararlı bir biçimde uygulandığı bu istikrar programı içinde, ekonomide şok etkiler meydana getirecek tarzda para politikası uygulamaya konulmuştur. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı uygulamasında öngörülen başlıca tedbirler ; fiyat politikasına, faiz politikasına, döviz kuru politikasına, yabancı sermaye politikasına , dış ticaret politikasına, para politikasına ve KİT politikasına ilişkin tedbirler şeklinde sıralanabilir.

3.1.1.1. Fiyat Politikası

Ülkemizde fiyat istikrarını sağlamaya yönelik tedbirler 24 Ocak Kararlarının önemli bir bölümünü teşkil etmiştir. Çünkü 1980 öncesi dönemde bir taraftan fiyatlarda devamlı ve hızlı bir yükselme görülürken diğer yandan da birçok malda çifte fiyat oluşmuştu. Bunlardan başka bir olumsuz gelişme ise, mevcut politikalara bağlı olarak fiyatlardaki ihracat aleyhine görülen gelişmelerdi. Dolayısıyla, fiyatlarda gözlenen söz konusu bu durum ülkede ekonomik istikrarı ciddi bir şekilde zedelemekteydi. Serbest piyasa mekanizmasına geçiş için 24 Ocak 1980 tarihinde fiyat kontrol komitesi kaldırılarak, mal ve hizmetlerin fiyatlarının idare kararlarla tespiti esası terk edildi. Ürün fiyatlarının arz ve talebe göre serbestçe oluşması esası kabul edildi (AKGÜÇ, 1992:228). Fiyat mekanizmasının tam işlemesi için ithalat tedbirleri kaldırıldı, üretim artışı teşvik edildi. Bütün bu önlemlerin sonucunda

piyasada mal kıtlığı önleildi, mal ve hizmetlerde çift fiyat sorunu ortadan kalktı. Serbest piyasa mekanizmasının tam olarak işlemesi için, devletin ekonomik hayata müdahalesini asgariye indirecek politikalar benimsendi. Rekabeti engelleyici uygulamaların azaltılması sağlandı. Kaynak dağılımını bozucu kısıtlamalardan kaçınıldı. Yatırımların ve üretimin dış rekabet düzeyinde gerçekleştirilmesi hedef alındı. Mal ve hizmet üretiminde dış pazarlarda rekabet edebilecek kalite ve fiyat yapısı hedef alındı (URAS, 1993:30).

1980 sonrası fiyat politikasının temel amacı, nispi fiyat yapısının, piyasa şartları içinde yeniden sağlıklı hale dönüştürülerek ihracat aleyhine oluşan sapmanın ortadan kaldırılması olmuştur (AKGÜÇ, 1992:229). Fiyat istikrarını düzenlemeye yönelik tedbirlerin diğer bir ayağını ise, destekleme alımlarına ait yeni politikalar oluşturuyordu. Bu bağlamda, destekleme kapsamındaki tarım malları listesi daraltılmıştır. İhracata konu olan malların fiyatının belirlenmesinde de dış piyasa fiyatları kriter alınmıştır. Bu arada tarım sektörünün kendi içinde kaynak oluşturmasına yönelik, tarımsal girdilerin sübvansiyonu amacıyla Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kurulmuştur (EKİNCİ, 1994:36).

Maaş ve ücret politikası ise, 24 Ocak Kararları'nın diğer önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Bu dönemde maaş ve ücretler baskı altına alınmak suretiyle düşük tutulmuştur. Bu politikanın birçok amacı bulunmaktadır. En önemli hedefi, iç piyasada alım gücünü aşağı çekerek, fiyatların yükselmesini yavaşlatmak ve bütçe açıklarına fırsat vermemektir. Diğer bir amaç ise, iç talebin daraltılmasına bağlı olarak, iç piyasada oluşan arz fazlalığını ihracata yönlendirmektir.

3.1.1.2. Faiz Politikası

4 Haziran 1980 tarihli faiz kararname si piyasa güçlerine dayalı bir ekonomik bir işlevi oluşturmada önemli bir role sahiptir. 1980 öncesinde diğer az gelişmiş ülkelerdeki gibi Türkiye'de de faiz oranlarının kamu tarafından düşük tutulması, yatırımlar için ucuz kaynak sağlamanın bir yolu olarak benimsenen bir politika idi. 1970'lerin basında enflasyonist sürece giren Türk ekonomisinde bu uygulama tasarruf sahiplerinin büyük ölçüde reel kayıplara uğramasına ve tasarrufların mali sistem dışına kayarak verimsiz alanlara yayılmasına neden oldu. 24 Ocak 1980'den sonraki uygulamalarda tasarrufların artırılması ve mali sisteme çekilebilmesi için

faizler üzerindeki kısıtlamaların aşamalı bir biçimde kaldırılarak faiz oranlarının gerçekçi düzeylere yükseltilmesi politikası benimsendi (URAS, 1993:32).

1 Temmuz 1980’de yürürlüğe giren bu kararnameyle faiz oranları serbest bırakılmıştır. Ancak bankaların uygulayacakları mevduat faiz oranları konusunda centilmenlik anlaşması arayışlarına girmesi etkin ve derinliğine olan bir para piyasasının olmayışı, faiz oranlarının gerçekçi seviyelerde tutulabilmesi için yeniden para otoriteleri tarafından üst limitlerin belirlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Faiz oranlarının yükseltilmesi tasarrufların mali sisteme kanalize edilmesini ve spekülâtif davranışların kontrol altına alınmasını sağlamıştır (AKGÜÇ, 1992:30). Uygulanan faiz politikasının amaçları, sanayi, tarım ve turizm sektörüne kredi sağlamak, yatırım ve ihracatı teşvik etmek, tasarrufların bankalara daha etkin bir şekilde girmesini sağlamak, tasarruf sahiplerini vadeli mevduata yöneltmek, fiyat istikrarının sağlanmasını kolaylaştırmak, banka kaynaklarını arttırmak olmuştur.

3.1.1.3. Döviz Kuru Politikası

1980 öncesi dönemde ülkenin en önemli sıkıntılarında olan ödemeler bilânçosu açıkları ve buna bağlı karşılaşılan dış borç krizini ortadan kaldırabilmek için, ülkenin dış ticaret politikasını yeniden düzenlemesi gerekmektedir. Bu noktada uygulanan tedbirlerden birisi de döviz kuru uygulamalarıdır. Döviz gelirlerini artırmaya yönelik alınan kararlar, öncelikle gerçekçi ve esnek kur politikası ile ihracatın teşvik edilmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, 24 Ocak 1980 tarihinde TL, Dolar karşısında devalüe edilerek, 1 \$, 47 TL’den 70 TL’ye çıkarılmış, buna karşılık gübre ve gübre hammaddeleri ile zirai ilaç ve ham maddeleri ithalatında ise, kur 1\$, 55 TL olarak tespit edilmiştir. Döviz kurunun sürekli değiştirilmesiyle amaçlanan, kısa dönemde, TL’nin resmi ve kara borsa fiyatları arasındaki farkı azaltmak, dışarıdan borç alabilmek ve yurt dışında çalışanların daha fazla döviz göndermelerini sağlamaktır. Sürekli devalüasyonlar, uzun dönemde de dış satım ürünlerinin fiyatını düşürerek, dış satımı artırma etkisi yapacaktır. Döviz kurunun hesaplanmasında, iç piyasa fiyatlarının değişimi, yabancı paraların uluslar arası piyasalardaki fiyatı ve bunlar karşısında TL’nin alım gücü etkili olmaktadır (KEPENEK ve YENTÜRK, 2000:192).

1 Mayıs 1981 tarihine kadar küçük oranlı devalüasyonlar ile kur ayarlamalarına devam edilmiştir. Ancak, 1 Mayıs 1981'den itibaren ise, kurların günlük tespiti yetkisi, uluslararası piyasalara ve ekonominin iç gelişmelerine bağlı olarak, Maliye Bakanlığı'ndan T. C. Merkez Bankası'na devredilmiştir (DPT, 1990:15-16). Bütün bu uygulamalarla, ihracat potansiyeli bulunan sektörlerin ilerlemesini yavaşlatacak biçimde TL'nin aşırı değerli tutulması uygulamasına son verilmiştir. Bu amaçla, orta vadede ekonomik yapının, ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler doğrultusunda gelişmesi, ayrıca kısa vadede ise, ithal talebinin denetim altında tutulabilmesi için kur politikalarından yararlanılmıştır (APAK, 1993:180).

Döviz gelirlerini artmaya yönelik önlemler içerisinde ihracata, teşvike özel bir önem verilmiştir. Bu dönemde ihracatçılara çeşitli ihracat kredileri, belirli ihtiyaçlarla ilgili döviz transferlerinde ihracatçılara öncelik sağlanması, gümrük muafiyetli ithalat, ihracata vergi iadesi, imalatçı-ihracatçılara belirli ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ihracatı teşvik belgesine istinaden döviz tahsisi uygulaması, ihracatçı sermaye şirketlerinin kurulmasına yönelik olarak tanınan kolaylıklar, Kurumlar vergisi istisnası gibi teşvikler tanınmıştır (KEPENEK ve YENTÜRK, 2000:194). Döviz tasarrufunu arttırmaya yönelik getirilen yeni uygulamalar sonucu, döviz tevdiat hesapları 1984'den itibaren hızla artmıştır.

Döviz kuru politikası ile faiz politikalarının koordineli bir biçimde yürütülmesi gerekmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle döviz kuru politikaları, bir yandan ihracatta rekabeti sağlarken diğer yandan da, sermaye hareketlerinin hızlanmasında önemli bir etken olmuştur.

3.1.1.4. Dış Ticaret Politikası

24 Ocak 1980 Kararları ile dışa açılma sürecine giren Türkiye ekonomisi o zamana kadar yıllarca uygulanmış bulunan ithalat ikameci para ve döviz kuru politikaları, dış ticaret politikası ve sanayileşme politikaları paketini bir tarafa koymuş bunların hemen hemen tam tersi yönde liberal politikalar geliştirilmiştir. Ülkede döviz gelirlerini arttırmak amacıyla ihracatın gelişmesi için ilk politika gerçekçi kur politikası uygulanması idi. Bunlara ilaveten, ihracatçının desteklenmesi gereğine bağlı olarak bir dizi uygulamaya başlanmıştır. (APAK, 1993:183) :

Ucuz Maliyetli İhracat Kredisi ; ihracatçılar, gerek İhracatı Teşvik Fonu'ndan gerekse, aracı bankalar vasıtasıyla % 80'i Merkez Bankasının reeskont bacağından olmak üzere, ihracata hazırlık aşamasındaki finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, ucuz maliyetli kredi imkânlarından yararlandırılmıştır.

Vergi İadesi Sistemi ; İhracatı desteklemek amacıyla, vergi iadesi sistemi tekrar düzenlenmiş ve bir takvim yılı içinde 4 milyon \$'lık ihracat sınırının aşılması durumunda 5 puan, 15 milyon \$'ın aşılması durumunda da 10 puan ilave vergi iadesi ödenmiştir.

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan Yapılan Ödemeler ; 3.12.1986 tarih ve 86/23 sayılı Para ve Kredi Kurulu kararı ile belirli mallara, malın ihracatında genellikle ağırlığına göre bir fon desteği sağlanmıştır. Prim genellikle ton başına ve prim tutarı 1- 550 dolar arasında değişmiştir.

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonuna Tabi Mallara Yapılan Teşvikler ; 25 Ocak 1980 ve 16880 sayılı mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanmış olan Türk Parasını Koruma Hakkında 25 Sayılı Kararın 5. Maddesi ile desteklemeye tabi tarımsal malların ihracında, bu ürünlerin beher kilosundan veya kıymetinden belli oranda destekleme ve fiyat istikrar primlerinin ödenmesi kararlaştırılmıştır.

İhracat Karşılığı Gümrük Muhafiyeti Mal İthalatı İmkânı ; Değişik kararlarla, ihracatçıların yatırım ve sanayi malları, hammadde ve yarı mamul madde ithalatlarında sıfır gümrük ile resim ve harç alınmaması uygulaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ihraç şartıyla ithal edilen mal ve enerjide de kolaylıklar getirilmiştir.

Katma Değer Vergisi Muhafiyeti ; Belirli mal ve hizmet ihracında Katma Değer Vergisi muafiyeti getirilmiştir.

Döviz Tahsisi ; İhracatçılara, İhracatı Teşvik Belgesi almaları şartıyla, kapasite artırımı, yeni imalat birimleri kurma, ambalaj malzemeleri, hammadde ve yan mamul madde ithal edebilmeleri için hiç bir incelemeye tabi tutmadan gerekli dövizin sağlanmasına imkân tanınmıştır.

Kurumlar Vergisi Muafiyeti ; Kurumlar Vergisi Kanunu'nun ihracatla ilgili muafiyet hükümlerine göre, sanayi ürünü, yaş meyve ve sebze, kesme çiçek, süs bitkileri ve bunların tohumları ile su ürünleri ihracatından sağlanan gelirin belli bir bölümü, kurum kazancından düşülmesine imkân tanınmıştır. Benzer şekilde, döviz olarak sağlanan dış navlun hâsılatı ve bazı döviz şeklindeki turizm hâsılatı da kurumlar vergisinden indirilmiştir.

Yukarıda sayılan teşvikler dışında Kaynak Kullanımı Destekleme Fonunu, navlun primi, Konut Fonu muafiyeti, ihraç karşılığı dövizlerden mahsup, vergi, resim, harç istisnası ve geçici kabul rejimi ile ithalat gibi çok değişik ihracatı destekleyici sübvansiyonlarından bahsetmek mümkündür. Ayrıca 1980 Ocağında ihracatı teşvik amacıyla alınan bazı kararlardan sonra dış ticaretin libere edilmesine yönelik olarak bazı tedbirler alınmış ise de, ithalatta liberalleşme çabaları 1980–1982 döneminde oldukça sınırlı kalmıştır. İthalatta alınan damga vergisi oranı % 25'ten % 1'e indirilmiştir. 1981 Ocağında kotaya tabi mallar listesi kaldırılmış, ithalatı daha az sınırlayıcı bir nolu liberasyon listesi genişletilmiştir. İthalatta alınan teminat oranları düşürülmüştür. Fon ödenmek suretiyle ithal edilecek maddeler listesi oluşturularak bu listeden yapılan ithalat herhangi bir merciden izin alınmaksızın, doğrudan aracı bankalara müracaat edilerek gerçekleştirilmiştir. 1982'de Bir nolu liberasyon listesi oluşturularak ithalatın liberalleştirilmesi eğilimi sürdürülmüştür (TOGAN, 1990:146). Bu önlemlere ilave olarak 1983'te yabancı ülkelerle mal karşılığı yapılan ticarete son verilip bütün ithalat işlemlerinin konvertibl dövizlerle yapılması esası getirilmiştir. Nihayet 1983 Aralığında ve 1984 Ocağında yapılan düzenlemelerle ithalat listeleri ayrı başlıklarla yeniden oluşturulmuş, gümrük ve istihsal vergileri değiştirilmiş, döviz tutma ve kullanma konusunda geniş marjlar tanınmıştır (APAK, 1993:183).

3.1.1.5. Yabancı Sermayeye Yönelik Politikalar

Program, ekonomik büyümeyi hedef aldığından yabancı sermaye yatırımlarına ayrı bir önem vermiştir. Programın uygulanmaya başlamasıyla yabancı sermayeyi özendirmek amacıyla çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Bu konuda yapılan en önemli düzenleme, yabancı sermaye ile ilgili engellerin en aza indirilmesi olmuş ve bu amaçla Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur. Yabancı

sermayenin ÷lkedeki faaliyet alanları genişletilmiş ve girişiyle ilgili özendirici tedbirler alınmıştır. Ülkeye yabancı sermayenin çekilmesinin amaçları ise, ödemeler dengesi açığına önlemek, tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan sıkıntıları gidermek, ayrıca ÷lkeye teknoloji ve know-how transferi sağlamak olmuştur.

Özellikle, gelen dolaylı yabancı sermayenin ÷lkenin ihracatının artmasına fayda sağlamak amacıyla ürettiği malların belli bir oranını ihraç etmesi şartı getirilmiştir. Öte yandan, para politikası çerçevesinde faizlerin yüksek tutulması, yurt dışı finans piyasalarından ÷lkeye yabancı sermaye girişinin hızlanmasında etkili olmuştur (KUYUCUKLU, 1993:102). Kısaca yabancı sermayenin girişiyle ilgili kolaylıklar arttırılmış, faaliyet alanları yaygınlaştırılmış ve çok daha özendirici davranmayı amaçlayan politikalar izlenmiştir. Programda yabancı sermaye, ödemeler dengesini, tasarruf yetersizliğini ve teknoloji transferi sorunlarını çözecek çok önemli bir araç olarak gör÷lmektedir.

3.1.1.6.Para Politikası

1980 öncesine ait para, kredi ve faiz politikaları, ÷lke ihtiyaçlarının çok gerisinde kalmış ve o dönemin mevcut politikaları piyasa işleyişinden tamamen uzaklaşmıştır. Bu sebeple, bir taraftan ÷lkedeki kaynaklar yanlış yönlendirilirken diğer taraftan da ekonomik istikrar bozulmuştur. 1980 sonrasında uygulanan sıkı para politikası ile hem ÷lkede uygulanan para politikalarının etkinliğinin arttırılması ve hem de enflasyonun kontrol altına alınması amaçlanmıştır (DOĞAN, 1997:152-153).

24 Ocak 1980 Kararları ile enflasyon oranını düş÷rmek ve giderek durdurarak, iç dengenin sağlanması için sıkı para politikası izlenmesi öngör÷lmüştür. Kamu açığı olağan borçlanma ile karşılanamadığı takdirde, Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak karşılanması enflasyona yol açmaktadır. Para arzı ile enflasyon arasındaki bu doğrudan bağlantı, enflasyonla mücadelede para arz ve talebinin kontrolüne yönelik araçları ön plana çıkartacaktır. Sıkı para politikası, para arzı artısının denetlenmesi ve reel faizlerin yüksek tutulması anlamına gelmektedir (AKAT, 1992:15-17).

Enflasyon hızını yavaşlatmak için, 24 Ocak Kararları ile izlenen Sıkı Para Politikası'nın amaçları, ekonomide tüketim harcamalarını kısarak tasarrufları

artırmak, tasarrufların bankacılık sisteminde toplanmasını sağlamak, Bankaların ödünç verilebilir fonlarını genişletmek, yüksek faiz politikası ile kredi talebini daraltarak fon arz ve talep dengesini sağlamak, fonların, özendirilen sektörlerle akısını sağlamak olmuştur (AKGÜÇ, 1982:30).

Bu amaçların gerçekleşmesi için, T.C. Merkez Bankası kredilerine sınırlamalar getirilmiş, mevduat sertifikası uygulaması, vadeli tasarruf mevduatı ve kredilerde faiz serbestisi, yabancı sermayeyi teşvik için yabancı bankaların Türkiye’de şube açmaları kolaylaştırılmıştır. Kamu kesimi açığının, T.C. Merkez Bankası kaynaklarından finansmanını azaltmak için, KİT ürünlerine zam yapılmış, vergi oranları artırılmış, toplu sözleşmelerin yüksek hakem kurulunca tespit edilmesi gibi sıkı para politikasının başarısı için bir dizi önlemler alınarak uygulamaya konmuştur (SERİN, 1987:59).

Para politikası uygulaması, ticari bankaların T. C. Merkez Bankası’ndaki TL rezervlerini kontrol altına alınması ile başlanmıştır. Kamu harcamalarının kısılarak KİT’lerin borçlanma gereğinin azaltılması, özel sektörün kredi talebinin kontrol altında tutulması ile Merkez Bankası parasal genişlemeyi kontrol altına almaya çalışmıştır (APAK, 1993:214-215). Sonuç olarak, ülkede yaşanan yüksek enflasyonun talep yönlü olmasından dolayı, talebin kontrol altına alınması ve likidite sorununun çözülmesi için, sıkı para politikası uygulamasına başvurulmuştur.

3.1.1.7. KİT Politikaları ve İstihdam

1980 sonrasında serbest piyasa ekonomisini ve karma ekonomi modelini genişletme amacıyla Kamu İktisadi Teşebbüslerinin mal ve hizmet fiyatları serbest bırakılmış ve bu kuruluşların özelleştirilmeleri kararlaştırılmıştır (KEPENEK ve YENTÜRK, 2000:187). Özelleştirmenin hedefi, piyasa ekonomisine geçiş olup, KİT’lerin özel sektöre devri, özelleştirilmeyen kamu hizmetlerinin kamuca arzı yerine müteahhide verilmesi, fiyatlandırılabilen kamu hizmetlerinin tüketicilerinden bedellerinin tahsili yolu ile tanımlanıp finanse edilmesi, deregülasyon yani devletin piyasaları fiyat, miktar ve kalite yönlerinden mevzuatla düzenlenmesinden vazgeçilmesi özelleştirme kapsamına giren öğelerdir (AKALIN, 2001:117).

24 Ocak Kararlarıyla KİT'lerin karlı çalışabilir bir duruma gelmesi amaçlanmış ve kamunun bunlarla ilgili politikalarının çerçevesinin, piyasa şartlarına uydurulması kararlaştırılmıştır. KİT açıklarının Merkez Bankası ve diğer bankalardan finansmanı en aza indirilmiş, olabilecek açıklar için ise daha ziyade dış piyasalar önerilmiştir. Ayrıca, ekonomideki kamunun payının azaltılması için, KİT'in özelleştirilmesi de alınan kararlar arasındadır (KAZGAN, 1988:138-139). 24 Ocak kararlarının KİT reformu ile ilgili tedbirlerin istikrar politikalarına önemli bir katkı yaptığı söylenebilir. KİT'lerin bütçe üzerindeki yükü azaltılmış ve bütçe açıklarının düşürülmesine dolayısıyla fiyat istikrarının sağlanmasına önemli katkılar sağlanmıştır.

3.1.2. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarında Uluslararası Kuruluşların Etkisi

Türkiye hem 1980 öncesi içe dönük hem de 1980 sonrası dışa açık ekonomi politikaları izlediği dönemde önemli ekonomik krizler yaşamıştır. 1980 istikrar programını hazırlayan koşullar olarak; 1970'li yılların ikinci yarısından sonra kamu açıklarının borçlanmayla karşılanması, 1974 Barış Harekatı'nın sonuçları, 1979 yılına gelindiğinde piyasada ürün bulunamaması, iş yerlerinde grevlerin artması, fabrikaların kapatılması ya da düşük kapasite ile çalışabilmesi, döviz sıkıntısı, dış borç faizlerinin ödenmesi için borç bulunması gerektiği gibi birçok nedeni sıralamak mümkündür. Bu noktada Türkiye 1970'lerin sonlarında içine düştüğü ağır iktisadi bunalımdan kurtulmak ve bir an önce iktisadi istikrarı yakalamak amacıyla, IMF ile 3 yıllık bir Stand-by anlaşması imzalayarak, 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirlerini uygulamaya koymuştur (HATİPOĞLU, 1982:7-336-338).

Her şeyden önce Türkiye'nin Ocak 1980'de uygulamaya koyduğu uzun vadeli istikrar ve yapısal değişim programı IMF, Dünya Bankası İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin birlikte desteklediği ve türünün en geniş yardım programı olmuştur (KOPİTS, 1987:1). Türkiye OECD ülkelerine olan ve daha önce ertelenen borçların yeniden ertelenebilmesi ve de IMF ile anlaşmanın sağlanabilmesi için IMF'ye serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmaya yönelik verdiği taahhütler sonucunda 1980-1983 yıllarını kapsayan üç yıl süreli bir Stand-by anlaşması imzalamıştır. IMF'nin istikrar politikaları uygulamalarını uygun görme şartını

özünde taşıyan ve 18 Haziran 1980'den itibaren geçerli olan bu anlaşmayla 1.250 milyar SDR (yaklaşık 1.650 milyar \$) tutarında bir kredi alınmıştır

24 Ocak kararlarıyla ülkenin 1958 ve 1970'de uyguladığı kararlılık önlemlerinden farklı bir politika benimsediği görülmektedir. Bu program uzun dönemli kalıcı bir ekonomik gelişme programıdır. Uzun döneme yönelik yapısal amaç, kamu kesiminin sınırlandırılması, emek sermaye piyasasının arz ve talep koşullarına göre bırakılması, piyasada serbest koşullara daha çok yer verilmesi, sanayileşmenin ya da kaynakların kullanımının serbest piyasa koşullarına bırakılmasıdır. Böyle bir politikayla Türkiye ekonomisinin uluslararası ülkelerle entegrasyonu amaçlanmıştır.

Türkiye IMF'ye yönelik taahhütlerinden önce Dünya Bankası'nın yeni başlattığı ve program kredisi veren "yapısal uyum programı"ndan 1980 yılında yeniden kredi almak amacıyla taahhütlerde bulunmuştur. Dışa açılma konusunda temel değişimler içeren bu taahhütler sonucunda Türkiye Dünya Bankası'nın bu programından yararlanabilmiştir (KAZGAN, 1988:337). 1980–1984 yılları arasında Dünya Bankası, proje kredilerine ilave olarak toplam 1.6 milyar dolarlık beş adet bir yıllık yapısal uyum kredilerini peş peşe Türkiye'ye açmıştır. Bu beş yapısal uyum kredisi, ekonomiyi içe dönük ithal ikamesi stratejiden ihracat öncülüğünde büyümeye önem veren dışa açık stratejiyi caydırmayı amaçlayan politik reformların desteklenmesi için açılmıştır.

Türkiye ödemeler dengesi destek kredisi olarak IMF ve Dünya Bankası'ndan aldığı kredilerin dışında OECD ülkelerinden de yardım görmüştür (KOPİTS, 1987:1-2). Türkiye yaptığı taahhütler sonucunda 1980'de 2.6, 1981'de 2.26, 1982'de 1.76, 1983'te 1.87 milyar dolar proje ve program kredisi almıştır. 1979–1983 yıllarını kapsayan 5 yıl için OECD tarafından taahhüt edilen 4.42 milyar dolar kredinin 1.3 milyar doları ödenmemiş, gerisi ise kullanılmıştır. IMF'den net olarak kredi kullanımı yaklaşık 1 milyar dolar, Dünya Bankası'ndan ise yalnızca program kredisi kullanımı 1.3 milyar doları bulmuştur.

Bunların yanı sıra Suudi Arabistan'ın 400 milyon, OPEC Fonu'nun 400 milyon, İslam Kalkınma Bankası'nın 340 milyon, Avrupa İskân Fonu'nun 400 milyon dolar'lık program kredisiyle katkıları söz konusu olmuştur. Ayrıca Türkiye

5.75 milyar dolar'lık proje kredisi de alabilmiştir (KAZGAN, 1988:339-340). Liberalleşmeyi hedefleyen bu program uygulanacak politikaları sıralamaya ve önceliğe tabi tutmuş olup, öncelikli olarak enflasyonu azaltma, ihracatı arttırma, yoksulluğu azaltma amaçlanırken, yatırımların azalmasına ve işsizliğin artmasına neden olmuştur (ÇAKICI, 1996:49). Enflasyonla mücadelede uygulanan talep kısıyıcı önlemler işsizliğin ve yatırımların azalmasındaki temel etkidir.

Uygulanan istikrar programlarına, uluslararası kuruluşların desteği ve yardımların dışında, OECD konsorsiyumu ve özel kredi kuruluşları tarafından borç ertelenmesi yapılmıştır. Haziran 1980'de OECD ile yapılan anlaşma sonucunda 1977-1979'da ertelenen borçlarla birlikte 3 milyon dolar tutarında anapara ve faizin beş yıl içinde ödenmesi kararlaştırılmıştır (KOPİTS, 1987:7). 1980'de uygulamaya koyulan bu programda, vergi politikaları göz ardı edilmiş, hem iç hem dış borç faizlerinin payı giderek artmıştır. 1985 yılında Katma Değer Vergisi sistemi getirilmiş, tüketiciye vergi iadesi isteminin uygulanması sayesinde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu uygulamalar bile vergi alanında çok cılız kalmış olup iç tasarruf oranı çok az yükselbilmiştir (KAZGAN, 2006:140).

Böylece, Türkiye'nin 1980'de uygulamaya koyduğu programın ilk aşaması olan 1980–1983 dönemini, istikrarın sağlanmasına yönelik olsa da program iç talep büyümesini engellemenin yanı sıra, yapısal reformlar yoluyla arzın kaynaklarla desteklenerek artması üzerine kurulu olmuştur (KAZGAN, 1988:185). Ekonominin piyasa gücünün yönlendirilmesine açılması, fiyat serbestisi, döviz kuru serbestisi, dış ticaretin liberalizasyonu, finansal sektör, KİT ve vergi reformu hamleleriyle de Türkiye, iç ve dış dengeyi kurmanın yanında serbest piyasa düzenine geçmiştir.

3.1.3. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarının Değerlendirilmesi

Bu program ile Türkiye, ihracata yönelik ekonomik modelini kurmuş, karşılaştırmalı üstünlüklerini gözden geçirmiştir (KARLUK, 2002:338). Para arzındaki genişleme frenlenmiş, kamu harcamaları kısılmış, ücret ve maaş artışları kontrol altına alınmış, ithalat artmıştır.

**Tablo 3.1: Türkiye'nin Ekonomik İstikrar Göstergelerindeki Gelişmeler
(1980-1990)**

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Reel Büyüme (%)	-2,8	4,8	3,1	4,2	7,1	4,3	6,8	9,8	1,5	1,6	9,4
Enflasyon (TÜFE) (%)	101,4	34,0	28,4	31,4	48,4	45	34,6	38,9	73,7	63,3	60,3
Enflasyon (TEFE) (%)	107,2	36,8	27,0	30,5	50,3	43,2	29,6	32,1	68,3	64	52,9
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	36,8	52,6	65,0	62,0	66,3	70,2	67,1	72,0	81,4	73,6	58,1
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-4,6	-3,8	-2,6	-3,0	-2,9	-2,9	3,0	3,2	1,7	4,2	-9,5
Cari İşlemler Dengesi/GSMH(%)	-5,9	-3,3	-1,8	-3,7	-2,9	-1,9	-2,5	-1,2	2,3	1,2	-1,7
Bütçe Dengesi (%)	-26,5	-26,5	27,7	99,2	213,4	-19,7	79,0	84,7	48,6	94,4	77,1
KKBG/GSMH %	8,8	4,0	3,5	4,9	5,4	3,6	3,7	6,1	4,8	5,3	7,4

Kaynak: DPT, 1990: 28 ve 54 Hazine Müsteşarlığı, 2004: 43-44 ve DİE,2003: 445-616

1980'de %-2,8 olan GSMH reel artış hızı, 1981'de çok hızlı bir yükselişe pozitif değere ulaşarak % 4,8 olmuştur. 1982'de % 3,1'e yükselen oran 1983'te % 4,2 olarak gerçekleşmiştir. Ağırlıklı olarak maliye politikasının uygulanması sonucunda, bu dönemde 1980 yılında enflasyon %107,2 ye yükselmiştir. 1981' den itibaren enflasyon sürekli gerilemiştir. Liberal dış ticaret, reel faiz ve gerçekçi döviz kuru politikaları ile ihracat artarken aynı dönemlerde ithalatta yükselmiş, 1989 yılına kadar ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli yükselmiş 1988 yılına gelindiği zaman % 81 gibi bir rakamla rekor seviyeye ulaşmıştır. Dış ticaret açığı 1980 yılında 4.6 milyar dolar iken 1990 yılı sonunda 9.5 milyar dolar iken aynı dönemler için cari işlemler dengesi açığı % 5.9 dan 1.7'ye düşmüştür. 1980 yılının başında, istikrar programı uygulanmaya konduğundan GSMH'de % 2,8 oranında küçülme yaşanmış, 1990 yılına gelinceye kadar düzensiz bir büyüme hızı gerçekleşmiştir (Tablo 3.1).

**Tablo 3.2: Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerindeki Gelişmeler
(1980–1989) (Milyon \$)**

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
İhracat (FOB)	2.910	4.703	5.746	7.134	7.134	7.959	7.457	10.190	1.662.0	11.628
İthalat (CIF)	7.900	6.933	8.843	9.235	10.757	11.344	11.105	14.158	14.335.0	15.763
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	36,8	52,7	65,0	62,0	65,3	70,2	67,1	72,0	81,4	73,8
Dış Ticaret Dengesi	-4.999	-4.230	-3.097	-3.507	-3.623	-3.385	-3.648	-3.968	-2.673	-4.135
İhracat / GSMH (%)	5,0	7,9	10,6	11,1	14,2	14,8	12,7	14,9	16,5	14,4
İthalat / GSMH (%)	13,6	15,0	16,3	17,9	21,4	21,1	18,9	20,1	20,2	19,6
Dış Ticaret Hacmi /GSMH (%)	18,6	22,9	26,9	29,0	35,5	36,5	31,8	35,9	36,9	35,4
San. Ürün İhr. /Top. İhr. (%)	36,0	48,7	59,7	63,9	72,1	75,3	71,4	79,1	76,7	78,2
Deviz ve Altın Rezervleri (Net)	1.209	1.657	1.979	2.089	3.482	3.279	4.346	5.212	6.428	9.283

Kaynak: DPT, 1990: 39

1980 ile 1983 yılları arasında ihracat hızla gelişmiş, özellikle ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiştir. İhracat 1980'de 2.9 milyar dolar iken 1983 yılında 7.1 milyar dolara çıkmıştır. İhracat ve diğer döviz gelirlerindeki artış sonucunda ödemeler dengesindeki açık küçülmüştür (Tablo 3.2). Yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artmıştır. 1981 liberasyonundan sonra ithalat hızla geliştiği için dış ticaret açığı büyümüştür. Enerji sıkıntısı giderilmiş ekonomide kapasite kullanımı artmıştır. Faiz oranlarının arttırılması banka mevduatlarını yükseltmiştir. Maaş ve ücretlere enflasyon oranı altında zam yapılmış, bu durum gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur.

KİT ürünlerine zamlar yapılarak hazine üzerindeki yükleri hafifletilmiştir. 1984 yılında dış borçlar 20.8 milyar dolar iken 1989 yılında 41.7 milyar dolara yükselmiş bu dönemde ihracat ve ithalattaki gelişmeler ihracat lehinde olmuştur. 1984 yılında ihracat 7.1 milyar dolardan, 1989 sonunda 11.6 milyar dolara yükselmiştir. İthalat ise 10,7 milyar dolardan 15.8 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise % 66' dan, % 81 gibi Türkiye tarihinin rekor seviyesine yükselmiştir. 1980-1988 döneminde kur, faiz ve teşvik politikaları ile

ihracat artışı imalat sanayi ürünlerinde kendini göstermiştir. Bu dönemde enflasyon önemli oranda gerilemiştir. 1980’de % 107,2 olan enflasyon oranı (TEFE) 1981’de % 36,8’e, 1982’de % 27’ye düşürülmüştür. Buna karşılık 1983’te bir miktar yükselerek % 30,5 olmuştur. Enflasyonda görünen bu düşüşte; tarım ürünleri destekleme alımlarının kapsamının daraltılması, destekleme fiyatları, ücret ve maaşlardaki artışın enflasyon oranının altında kalması, bu uygulamayla KİT açıklarının kapatılması ve KİT’in Merkez Bankası kaynaklarına başvurmalarının önlenmesi, 1980 Temmuz ayından 1984’e kadar para arzının IMF tarafından denetim altında tutulması ve Merkez Bankasının kamu kesimine yönelik kredilere ve net iç varlıklarına sınırlama getirmesi gibi faktörler önemli rol oynamışlardır. 1984’de faizler % 45’ den, 1988’de % 84 seviyesine yükselmiştir. 1988 yılından itibaren kur makası açılmış, dövize karşı aşırı değerlenmiş talep artmıştır (Bkz Tablo 3.3).

**Tablo 3.3: Türkiye’de Döviz Kuru, Enflasyon Oranlarının Gelişimi
(1980-1989)**

Yıllar	Döviz	Nominal Kur	Toptan Eşya Fiy. İndeksi
1980	76,0	102,5	107,2
1981	110,2	45,0	36,8
1982	160,9	46,0	25,2
1983	224,0	39,2	30,6
1984	364,9	62,9	52,0
1985	518,3	42,1	40,0
1986	669,4	29,1	26,7
1987	855,7	27,8	39,0
1988	1420,8	66,0	70,5
1989	2120,8	49,3	63,9

Kaynak: DİE, 1996 : 275

Sanayi sektörünün yapısı incelendiğinde, tüketim mallarının üretim değerindeki nispi payı gerilerken, ara mallarının nispi payı yükselmiş ve her ikisi 1987’de eşitlenmiştir (tüketim mallarının nispi payı % 42,6 ara mallarının nispi payı % 42,4 olmuştur). Ancak yatırım mallarının nispi payı % 15’i geçememiş hızı % 1’in altına düşerek, bir duraklama söz konusu olmuştur. İmalat sanayi ise nispi olarak daha iyi bir gelişme göstermiş ve 1978-80 arasında % 2,3 azalan yıllık ortalama

katma değer 1981-83'te % 7,4'e yükselmiştir. Sanayi üretiminde duraklama ve gerilemenin yerini büyümenin alması da, 24 Ocak 1981-1983 yılları arasında yılda ortalama % 4'lük GSMH artış hızı küçümsenecek bir gelişme olmamakla birlikte, iç ve dış ticaret hadlerinin önemli ölçüde aleyhte seyrinin, üreticiye ödemelerin uzun gecikmelerle yapılması, mali desteklerdeki azalma ve iç talep düşüşüne eklenmesiyle tarım sektöründe yıllık büyüme 1980 Kararları'nın görünür bir etkisi olmuştur. 1988 yılının ekim ayında alınan tedbirlerin etkisi 1989 yılının ilk yarısında görülmeye başlamış ve özellikle imalat sanayi sektöründe büyüme görülmeye başlamıştır. Ancak, 1989 yılında tarım ürünleri büyüme hızı kuraklık nedeniyle yüksek oranlarda düşüş göstermiştir (Bkz Tablo 3.4).

Tablo 3.4: Türkiye’de Yıllarda Sektörler Bazında Büyüme Hızları (1968 Sabit fiyatlarıyla)(1980-1987)

Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Tarım	1,7	0,1	6,4	-0,1	3,5	2,4	7,9	2,1
Sanayi	-60	7,4	4,9	8,0	10,1	6,3	8,7	9,6
Madencilik	-4,1	-7,3	-5,5	7,5	7,9	11,9	-6,3	4,2
İm, Sanayi	-6,4	9,5	5,4	8,7	10,2	5,5	9,6	9,9
Enerji	-1,5	7,0	11,6	2,2	11,1	7,8	15,5	10,9
Hizmetler	0,8	3,7	3,5	3,9	5,3	4,0	6,4	6,8
İnşaat	0,8	0,4	0,5	0,6	1,9	2,9	8,3	6,7
Ticaret	-2,4	7,4	4,6	6,9	8,0	4,6	9,4	9,8
Ulaş, Haberi.	-0,6	0,9	2,2	3,2	7,7	4,8	4,5	6,4
Devlet Hiz.	5,8	4,0	5,4	4,2	2,6	3,3	3,7	4,8
Diğer Hiz.	1,6	3,2	3,3	2,6	4,5	3,7	5,7	5,1
GSYİH ^a	-0,5	3,6	4,5	3,9	6,0	4,2	7,3	6,5
Net Dış Âlem Faktör Gelirleri	-24,2	-15,4	-47,4	-87,4	401,2	2,7	-92,9	231,1
Dolaylı Vergiler	-3,4	13,4	10,4	1,7	2,7	15,3	18,5	15,7
Sübvansiyonlar								
GSMH ^b	-1,1	4,1	4,5	3,3	5,9	5,1	8,1	7,4

a) Faktör Fiyatlarıyla, b) Piyasa Fiyatlarıyla

Kaynak: DPT, 1990 : 2

Cari işlemler açığı 1980’de 3.408 milyon dolar iken, 1982’de 952 milyon dolar’a gerilemiştir Cari işlemler açığının GSMH’den aldığı pay ise aynı yıllar itibariyle % 3,7’den % 1,8’e inmiştir. Ancak 1983’te cari işlemler açığı 1.923 milyon dolar’a çıkarken, GSMH’den aldığı pay % 2,7’ye yükselmiştir. 1981-1983 yılları arasında cari işlemler açığının GSMH’ye oranı ise alınan büyük dış krediler sebebiyle %3 gibi yüksek bir seviyede seyretmiştir.1984-1986 yılları arasında sanayi sektöründe kapasite genişlemesi sınırlı kalırken, turizm yatırımları artmıştır. 1983’ün sonunda cari işlemler açığı 3.4 milyar dolardan 1.9 milyar dolara düşmüş, 1989 yılına kadar bu düşüş devam etmiştir (Tablo 3.5).

Tablo 3.5: Türkiye’de Ödemeler Bilançosunda Görünmeyen İşlemler ve Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)(1980-1989)

Yıllar	Turizm Gelirleri	İşçi Dövizî Girişleri	Dış Borç Faiz Ödeme.	Cari İşlemler Den.
1980	326	2071	1 138	-3408
1981	380	2490	1443	-1936
1982	373	2 140	1465	-952
1983	420	1513	1511	-1923
1984	548	1807	1586	-1439
1985	1094	1 714	1753	-1013
1986	950	1634	2134	-1465
1987	1476	2021	2387	-806
1988	2355	1776	2799	1596
1989	2557	3040	2807	966

Kaynak: DİE, 1996 : 123

24 Ocak 1980 yılında uygulanmaya başlayan programın birinci aşamasında, IMF destekli Ortodoks programla, yüksek enflasyonu düşürecek doğrultuda önlemler alınmıştır (DOĞAN, 1997:137). 1980–83 yılları arası daha ziyade konjonktürel kararları içermiş, finansal serbestleşme hedef alınmış, 1983–1989 döneminde piyasa mekanizmasına hareketlilik getirecek kurumsal düzenlemeler ve önemli ölçüde yapısal reformlarla ilgilenilmiştir. Bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmesini içeren kararlar alınmıştır (ÖZTÜRK, 2003:21).

24 Ocak 1980 istikrar politikaları, Türkiye’nin önceki yıllarda uyguladığı istikrar politikalarından çok farklı değildir. Bu politikalarda daha önceki politikalar gibi IMF kökenlidir ekonomiyi daraltarak, daha düşük bir gelir düzeyinde, kısa dönemli bir denge sağlamayı amaçlamaktadır. İstikrarsızlık yine, talep şişmesine neden olan parasal bir olgu olarak algılanmış ve çözüm yine parasal düzenlemelerde aranmıştır. 24 Ocak uygulaması piyasa ekonomisi ile ekonomiyi yeniden örgütlemeye çalışırken, ekonomide devletin etkinliğini sınırlamak amacını taşımıştır. 24 Ocak önlemleri ekonominin dışa dönük biçimde yeniden örgütlenmesini hedef almıştır. Bunun anlamı, ithal ikameci kalkınma stratejisini değiştirmek, yerine ihracata yönelik kalkınma stratejisi olarak bilinen ve temelde ekonomiyi uluslararası verilere ve tercihlere göre düzenlemeyi amaçlayan bir yaklaşımı ikame etmektir. Bu

amaçlarla Türkiye, yukarıda ana hatları ile anlatılan ihracatı teşvik ve ithalatı serbest bırakan yeni politikalarını uygulamaya koymuştur. İhracatın artırılması ile ekonominin düzenli ve sürekli döviz geliri sağlama sorunu çözülmeye çalışılmıştır (ÇARIKÇI, 1991:59). Sonuçta bu programlar sorunlara sürekli ve kalıcı çözümler getirememektedir. Kısmi ve geçici değişiklikler uzun dönemli olmamaktadır.

1980 sonrası dönemin Türkiye'deki uygulama sonuçlarına bakıldığında benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. İhracatta sağlanan artışlara rağmen Türk ekonomisinin dış ödeme sorunu çözülememiş, yine dış borçlanmada çare aranmıştır (BERKSOY, 1982 :138). Ekonominin dışa açılarak dünya piyasalarıyla bütünleşme sürecine girmesinde öncülük eden bu kararların alındığı 1980 yılından itibaren on yıllık süreçte, iktisadi yapıda ortaya çıkan değişme düzeyi, ihracat ve ithalatta önemli artışlar, dış ticaret hacminde dikkate değer büyüme ve ihracatın ithalatı karşılama oranında yükselmeler söz konusu olmuştur. Fakat ihracat miktar ve bileşimi itibariyle güvenilir bir temele dayandırılmamıştır.

Tarımın milli gelir ve ihracattaki nispi payı düşerken, sanayinin payı artmıştır. Teknolojisi, büyüklüğü ve verimliliğiyle, özel sanayileşme hamlesine ivme kazandırılmamıştır. Yeni teknolojiler üretiminde somut bir ilerleme sağlanamamıştır. Yasal temelleri kısmen oluşturulsa da, serbest piyasa modeli tamamen kurulamamıştır. Kamu yatırımları doğrudan üretken yatırımlardan, üretken olmayan altyapı yatırımlarına yönelmiştir. Yatırımların ticarete konu olan sektörler yerine, ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşmasıyla birlikte imalat sanayine yönelik yatırımlarda nispi bir durgunluk gözlenmiştir (KAZGAN, 1995:198-201). 1980 istikrar programı köklü ve kapsamlı bir dönüşüm olarak o dönemin siyasi iktidarı tarafından benimsenmiştir. Ancak, beş yıllık uygulama sonuçları 24 Ocak Kararlarının, uzun dönemde başarısız olduğunu göstermektedir. Bugün Türkiye, diğer ülkelerle olan rekabetinde önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. 1980'li yıllarda dünyada ortaya çıkan değişimler sonucunda oluşan daha rekabetçi bir ekonomik ortamda, kronikleşmiş yapısal sorunlar, uyum güçlüklerine yol açmaktadır. Bununla birlikte, ülkemizde özelleştirme konusunda beklenen gelişme sağlanamamıştır. Sonuç olarak, 24 Ocak İstikrar Tedbirleri ve devamında uygulamaya konan yapısal reform programlarının uygulama sonuçları, ilk yıllarda kısmen başarılı sonuçlar vermesine rağmen, ilerleyen yıllarda yerini tekrar istikrarsızlığa bırakmıştır. 1989

yılı, 1991 sonuna kadar süren ve 1994'a süren ve 1994'te tekrar şiddetli bir krizle noktalanmış dört yıllık bir sürecin hazırlandığı yıl olmuştur.

Çünkü 1989 yılı Türkiye için stagflasyon yılı olmuştur. GSMH'nin yıllık büyüme hızı % 2'nin altında kalırken, enflasyon biraz yavaşlamış olsa da yine % 60'ı aşmıştır. Göreli olarak serbestleşen siyasal ortamda, işçi ücretleri ve memur maaşları hızla reel olarak yükselmiş ve 1988'de net yurtdışı faktör gelirlerindeki paylarını % 17.4'e indirilen baskıları üzerinden atarak bu payı % 20.5'e çıkarmıştır. Tarımda üretim % 7'yi aşan bir oranda düşmüştür. Kamu kesimi açıkları ise tırmanmaya geçmiştir. Ama yine de 1990'lı yıllara çok farklı bir ortamda girilmiştir (KAZGAN, 2006:148 ve 150).

Türkiye 24 Ocak kararları ile bir yandan üç rakamlı hale gelmeye başlayan enflasyonu hiper enflasyona dönüşmeden iki rakamlı düşük yüksek enflasyon olarak tutmak, diğer yandan piyasası olmayan Döviz ve Sermaye piyasalarını oluşturmak amacıyla ekonomiyi yeniden yapılandırmayı amaçlamıştır. 24 Ocak kararlarının alınmasında konjonktürel ve yapısal etkenler vardır. Kararlar, kısa dönemde istikrarı sağlayacak önlemleri almasının yanı sıra, uzun dönemde bir kalkınma stratejisi olarak ortaya koyulmuştur. Bu kalkınma stratejisinin temel hareket noktası enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun kamu sektöründen kaynaklanan etkilerini hafifletmek olarak tespit edilmiştir.

Bunun için de üretim çarkını harekete geçirerek döviz, enerji ve ona bağlı olan öteki girdilerin arzını arttırmaya çalışmıştır. Ekonominin döviz kazanma gücünü harekete geçirmek içinse ihracat teşvik edilerek döviz kazandırıcı aktivitelerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bunun yanında, zorunlu ithalat dışında döviz harcamaları minimize edilecekti. Yine serbest teşebbüs gücüne destek verilerek kısıtlıklar azaltılacak ve bu yoldan da arz talep dengesi sağlanacaktı. İstikrar paketi ile amaçlananlara belirli ölçülerde ulaşılmış olsa da kalıcı bir çözüm elde edildiği söylenemez.

3.2. 5. Nisan 1994 Kararları Ve Ekonomik İstikrar

5 Nisan 1994'de ilan edilen ve "5 Nisan Kararları" olarak adlandırılan ekonomik istikrar önlemleri, ekonomik dengesizlikleri gidermek yanında büyük ölçüde yapısal uyum programlarını hızlandırmak amacıyla kabul edilmiştir. Bunlar,

tarımsal desteğin azaltılmasını içeren tarımsal reform, devletin ekonomik rolünün daraltılması ve sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi uygulamalarıdır (PARASIZ, 1996:188). Böylece, 5 Nisan kararlarıyla kısa vadede istikrar, öncelikle kamu açıklarının azaltılmasıyla orta ve uzun vadede istikrarın sürekliliği ise kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılmasıyla sağlanmalıdır.

Bu anlamda 5 Nisan kararları yeni liberal politikalar olarak, piyasada bozulan dengelerin ve kaybolan güvenin yeniden kazanılmasını hedef alarak ekonomik, toplumsal ve siyasal yapıda önemli dönüşümler yaratacak uygulamaları öngörmektedir (ULAGAY, 1994:303). 5 Nisan kararları kısa vadeli hedefler için Ortodoks şok tedavisi öngören, uzun vadeli hedefler için Heterodoks aşamalı politikaları içeren karma tedbirler paketi olarak adlandırılabilir. 1993 yılı sonunda artan bütçe açığı ve yüksek fiyatların yol açtığı iç dengesizlikler, ithalat artışı ve ağır dış borç ödeme koşulları sonucu bozulan ekonomik denge 5 Nisan kararlarının alınmasını zorunlu hale getirmiştir.

3.2.1. 1994 Krizine Yol Açan Temel Faktörler

1980-1988 döneminde uygulanan kur faiz ve teşvik politikaları ihracat artışını sağlamakla birlikte ihracat sektöründe olumlu değişimlere yol açmıştır. 1980 sonrası görülen ihracat artışlarında etkili olan faktörlerin başında devalüasyon gelmiştir. Devalüasyonun en önemli etkisi aşırı değerlenmiş kur politikalarının ihracat üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmasıdır. İç talebin kısılması ve üretimin iç pazardan dış pazara yönelmesi gümrük vergilerindeki azalma ve vergi iadeleri ihracat üzerinde olumlu etki yapmıştır (KARLUK, 2002:453). Bu dönemde, döviz kuru, faiz haddi, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında önemli değişiklikler yapılmıştır. 1987 yılındaki büyüme hızı %9,8 olarak gerçekleşirken enflasyon fırlamıştır. Çünkü 1987 yılında yapılan genel seçimler nedeniyle hükümet popülist politikalar uygulamıştır (YURDAKUL ve ERDAL, 2003:591). Türkiye’de 1988’lerden itibaren sermayenin serbest dolaşımını sonucu gelen sıcak para ithalat ve tüketimi kamçılanmıştır. Yine aynı dönem ve takip eden yıllarda reel işgücü maliyetlerindeki hızlı artışlar ve aşırı kamu finansmanı açıkları 1993 sonlarında finans sektöründe başlayıp, reel ekonomiye yansıyan şiddetli bir krize zemin hazırlamıştır. Ekonomiyi 5 Nisan’a taşıyan faktörlerin birçoğu, 24 Ocak öncesindeki

nedenlerden farklılık arz etmektedir. Kamu açıklarındaki hızlı artış, ithalat ağırlıklı tüketime dayalı büyümenin getirdiği bir dizi sorunlar ve mali piyasalarda yaşanan istikrarsızlıklar, ülkede ekonomik dengelerin derin bir şekilde sarsılmasına neden olmuştur.

**Tablo 3.6: Türkiye’de Ekonomik İstikrar Göstergelerinin Gelişimi
(1991-1995)**

	1991	1992	1993	1994	1995
Reel Büyüme (%)	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,0
Enflasyon (TÜFE) (%)	66,0	70,1	66,1	106,3	93,6
Enflasyon (TEFE) (%)	55,3	62,1	58,4	120,7	88,5
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	64,6	64,3	52,1	77,8	60,6
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-7,3	-8,1	-14,1	-4,2	-13,2
Cari İşlemler Dengesi/GSMH (%)	0,1	-0,6	-3,6	1,9	-1,3
Konsolide Bütçe Dengesi (%)	152,2	41,5	182,2	13,7	108,1
KKBG/GSMH %	10,2	10,6	12,0	7,9	5,0

Kaynak: HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, 2004: 43-44 ve DİE, 2003: 445 ve 616

1980’lerin ikinci yarısından itibaren ekonomik dengeler sürekli olarak bozulmuş ve kronik hale gelen iç dengesizlikleri 1993 yılının ikinci yarısından itibaren artan ölçüde dış dengeyi de bozmaya başlamıştır. 1990 yılında dış ticaret açığı 9.5 milyar dolar iken 1995 yılında 13.2 milyar dolara, cari işlemler açığı ise 2.6 milyar dolardan 6.4 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye 1994 krizi öncesinde % 3,6 milyar cari işlemler açığı /GSMH oranıyla kriz yaşamıştır. 1990 yılında % 9,4 büyüme hızıyla ekonomi canlanmaya başlamışken, Körfez Savaşı sonunda büyüme oranı % 0,3 düşmüştür. Enflasyon 1990-1995 yılları arasında kronikleşmiş, 1994 krizinde % 120.7’lere tırmanmıştır (Tablo 3.6). Kamu açıklarındaki artış, TL’nin yabancı paralar karşısında değer kazanması, maaş ve ücretlerdeki hızlı reel artışlar, bir yandan iç talebin süratle genişlemesine diğer taraftan da aşırı değerli kur ile birlikte uluslararası piyasalardaki mukayeseli avantajlarımızın azalmasına yol açmıştır.

Tablo 3.7: Türkiye’de Ekonominin Genel Dengesi (1989 -1993)
(Milyon Dolar)

	1989	1990	1991	1992	1993
GSMH	1.6	10.89	2.73	6.61	6.80
Dış Açık	-1.58	-1.30	-1.66	-3.62	-9.06
Toplam Kaynaklar	98.42	101.29	101.66	103.62	109.06
Toplam Yatırımlar	23.37	24.90	23.66	23.79	24.34
Toplam Tüketim	75.04	76.49	78.00	79.89	84.73
Kamu Harcanabilir Geliri	15.58	13.66	10.15	8.17	5.87
Kamu Tüketimi	8.84	9.07	9.47	9.50	9.57
Kamu Tasarrufu	6.74	4.57	0.70	-1.33	-3.70
Kamu Yatırımı	10.29	11.48	10.83	9.38	9.14
Kamu Tas. Yat. Farkı	-3.54	-6.89	-10.15	-10.71	-12.84
Özel Harcanabilir Gelir	84.42	86.34	89.85	91.83	94.13
Özel Tüketim	66.20	67.41	68.53	70.39	75.15
Özel Tasarruf	18.22	18.93	21.32	21.44	18.98
Özel Yatırım	13.09	13.43	12.83	14.30	15.19
Özel Tas. Yat. Farkı	5.12	5.49	8.48	7.08	3.78

Kaynak: Hazine 1998 ; <http://www.treasury.gov.tr.geneldegerlendirme.htm>. (erişim : 11.06.2008)

1990 yılında dış açık 1.6 milyar dolarken 1993 yılında 6.80 milyar dolara yükselmiştir. 1989 yılında toplam tüketim ve kamu tüketiminde artış görülürken, kamu tasarrufları 1989 yılında 6.74 milyardan 1993 yılında eksi seviyelere düşmüştür. 1988 yılında kamu açıklarının GSMH’ya oranı yüzde 4,9 iken bu oran 1993 yılında % 12,1’e yükselmiştir. Kamu açıklarındaki artışın önemli bir kısmını bütçe açıklarındaki artış oluşturmaktadır. Bu dönemde bütçe açığının GSMH’ya oranı % 3,1’den % 6,9’a çıkarak iki kat artış göstermiştir. Bütçe açıklarındaki artışın ise önemli bir kısmı faiz ödemeleri ve personel harcamalarındaki artıştan kaynaklanmaktadır . 1988 yılında personel harcamalarının konsolide bütçe vergi gelirlerine oranı % 35,5 iken, bu oran 1993 yılında % 64,1’e yükselmiştir (ALTINOK ve ÇETİNKAYA, 2001:150). Benzer şekilde, bütçenin iç borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı da hızla artmış ve 1988 yılında % 65,1 iken 1993 yılında % 104,4’e çıkmıştır. Vergi gelirlerindeki artış harcamalardaki artışın gerisinde kalmıştır. 1993 yılında kamu harcamalarının GSMH’ya oranı % 32

iken vergilerin % 18,6 olmuştur. Bu oran, OECD ülkelerindeki vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı olan % 29,2'yle kıyaslandığında oldukça yetersizdir (DPT, 1995:3-5).

Diğer taraftan 1989 sonu itibariyle uluslararası sermaye hareketlerini serbestleştirilmiş olduğu bir ortamda yüksek kamu açıkları nedeniyle artan iç faizler kısa vadeli sermaye girişinin hızla artmasına neden olmuştur. Kısa vadeli sermaye girişi bir taraftan ithalatın finansmanını sağlarken, diğer taraftan da kamu açıklarını iç borçlanma yoluyla kapatılması için ek kaynak yaratmıştır. Kamu kesimi finansman gereğinin karşılanmasında genel olarak iç borçlanma yöntemi kullanılmış, hükümet sürekli artan borç, anapara ve faiz taksitlerinin yeniden borçlanarak ödemek zorunda kalmıştır. Devletin bu borçlanma politikası, yüksek faiz politikası ile birlikte özel kesim yatırımlarının azalmasına neden olmuştur (ŞAHİN, 2002:21). Bu finansman yöntemi bir yandan Türk Lirasını yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasına yol açarken, diğer yandan kısa vadeli ve çok yüksek faizli bir dış borçlanmayı beraberinde getirmiştir. 1993 yılında Türk Lirası yabancı paralar karşısında 1988'e göre reel olarak % 22 oranında daha değerli hale gelmiştir. Kurdaki bu aşırı değerlenme ihracatın karlılığını düşürürken ithalatı nispi olarak ucuz hale getirmiştir. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli olarak 1988'de % 81 iken 1993'de % 52'ye gerilemiştir. Bu gelişmenin yanı sıra dış ticaretimizde önemli bir yer tutan batı ekonomilerinin içinde bulunduğu durgunluk da dış ticaret açığının artmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 1993 yılında dış ticaret açığı 14.2 milyar \$'a cari işlemler açığı ise 6.4 milyar \$'a yükselmiştir. Buna paralel olarak dış borçlanma da sürekli olarak artarak, 1988 yılında 40.7 milyar dolardan 1993 yılında 67.4 milyar dolara çıkmıştır (DPT, 1995:3-5). Körfez Savaşı Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatı olumsuz etkilemiş, petrol boru hattından elde edilen gelir kaybedilmiş bu arada dış ticaret politikasında uygulama değişikliğine gidilmiştir (KOÇYİĞİT, 2003:507).

Yukarıda sıralanan bütün olumsuzluklar içinde, artan dış ticaret ve cari işlemler açığına rağmen, bu açığın finansmanında zorluk çekilmeden ve rezerv artışı sağlanmıştır. Ayrıca, kamu açıkları ve faizlerin yüksek olmasına rağmen, enflasyon hızında aşırı bir artış olmadan kısa vadeli borçlarla tüketime dayalı bir büyüme ortamı içinde yapay dengelere bağlı sağlıklı bir ekonomik yapı kurulmuştur. Bu

sağlıksız ekonomik yapının oluşmasında, krizi önceden görememek ya da yanlış uygulanan para ve maliye politikaları etkili olmuştur (GÖKÇE, 2002:51). Buradan da anlayacağımız üzere büyük bir sorun gibi görünmeyen veriler daha sonra ekonomik dengemize içten içe zarar vermektedir. Yanlış uygulanan ve uygulanmasında ısrar edilerek uzun vadede yararlı gibi görünen yanlış politikalar sağlıksız ekonomik yapının oluşmasının temel nedenini oluşturmaktadır

3.2.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı Kararları

5 Nisan tarihinde uygulamaya konulan ekonomik önlemler uygulama planının amacı, enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamaktır. Bu programla hem ekonominin istikrara kavuşturulması amaçlanmış, hem de sürekli bir istikrar için yapısal reformların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. İstikrarı sağlamanın temeli olarak da çok yüksek olan kamu kesimi açıklarının hızla aşağıya çekilmesi öngörülmüştür.

Kalıcı bir istikrar ve sürdürülebilir bir büyüme ortamı için, kamunun ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve yeniden örgütlenmesi vurgulanmıştır. Burada üretim, sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla islemesini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetten bir devlet yapısına geçmek, temel ilke olarak belirlenmiştir. Programın başarısı için toplumun tüm kesimlerinin gücü oranında fedakârlığını ve desteğini almak temel şart olarak görülmüştür (TÜĞEN, 1994:9-10). 5 Nisan 1994 kararlarına bakıldığında genel olarak dünya da yürürlüğe konulan istikrar programları ile paralellik göstermektedir. Özellikle 1985 yılında İsrail’de yürürlüğe konan istikrar program ile benzerlik içermektedir

3.2.2.1. Kamu Maliyesi

Kamu maliyesiyle ilgili kararların temel özelliği kamunun gelirlerini arttırmak ve giderlerini kısmak olmuştur. Bu çerçevede, vergi denetimlerinin arttırılması ve vergi ödemeyenlerin vergi ödemesi ve herkese bir vergi numarası verilmesi kararlaştırılmıştır. KİT’lerin ve Belediyelerin Hazineye olan borçlarının ödenmesi için düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür. KİT fiyatları, döviz kuru ve

piyasa şartlarına göre yeniden belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca KİT zamlarından elde edilen gelirlerin belli bir bölümü Hazine'ye aktarılması kararlaştırılmıştır. Gelir ve Kurumlar vergisine % 10 ek bir vergi alınması, bir konutu olanlar dışında birden fazla konutu olanlardan da ek emlak vergisi alınması, sahip olunan taşıtın değeri 500 milyonu aşması halinde, % 4, bir milyarı geçenlerden ise, % 8 ek taşıt vergisi alınması kararlaştırılmıştır.

Petrol ürünlerine % 90' oranında zam yapılmıştır. Kamu kuruluşlarına ait paraların sadece Merkez Bankası veya onun olmadığı yerlerde Ziraat Bankası'nda toplanması kararlaştırılmıştır. Kamuya ait sosyal tesis ve lojmanların kullanım bedellerinin piyasa şartlarına göre belirlenmesi ve elde edilen gelirlerin de bütçeye aktarılması hedeflenmiştir (DPT, 1994:7-8). Ülkede iç dengeleri sağlamanın ikinci ayağını da kamunun yapmayı planladığı tasarruflar oluşturmaktadır. Kamu tarafından yeni yatırımların programa alınması sınırlandırılmış ve bitmek üzere olanlar dışındaki bütün yatırımların kaynaklardan % 20 kesinti yapılması kararlaştırılmıştır. Kamuda çalışanların ücret artışlarının bütçe şartlarıyla uyumlu olması, sözleşmeli çalışanların ücret farklarının dengelenmesi, ek personel alınmaması, ancak ihtiyaç durumunda yatay geçiş yapılması ve fazla mesai için ödenen ücretlerden de % 50 kısıntı uygulanması kararlaştırılmıştır. Kamuya ait işyerlerinde, savunma ve güvenlik harcamaları dışında bütün cari harcamalardan % 30 oranında bir kesinti yapılması, kamuda taşıt kullanımının sınırlandırılması ve yatırımları hızlandırma ödeneğinin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Tarımsal destekleme politikalarının yeniden rasyonel bir şekilde düzenlenmesi ve alımların sınırlarının daraltılması planlanmıştır (TOPRAK, 1996:156-157)

3.2.2.2. Para Politikası

5 Nisan 1994'te yürürlüğe konulan Ekonomik Önlemler Uygulama Planı ile para politikası'nın etkin şekilde yürütülebilmesi için bir takım yeni düzenlemeler uygulamaya konulmuştur. Bankalardaki tasarruf mevduatının tamamı sigorta kapsamına alınarak, bankalarda mevduat tutma özendirilmiştir. Karşılıksız repo işlemlerini önlemek amacıyla, Haziran 1994'te repo teminatlarının Merkez Bankası'nda depo edilmesi uygulaması yürürlüğe konulmuştur. Bankalar Kanununda değişiklik yapılarak, bankaların kuruluş, faaliyet ve öz kaynakları ile bankaların mali

yönden güçlendirilmesine yönelik esaslar tekrar düzenlenmiştir. Ödünç para verme tanımı genişletilirken, faiz yanında herhangi bir karşılık ya da ipotekle borç verebilme serbestisi getirilmiştir.

Ayrıca finansman şirketlerinin ve faktöring firmalarının faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi mümkün kılınmıştır. Bankaların uyguladıkları mevduat faiz oranları arasındaki aşırı farklılıkları gidermek ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu üzerindeki riski azaltmak amacıyla, mevduat faiz oranlarının Merkez Bankası tarafından belirlenen, bankalarca uygulanan faiz oranlarının ortalamasının % 20 altında ve üstünde oluşmasına izin verilmiştir. Merkez Bankası'nın özerkliğini arttırmak amacıyla, Merkez Bankası'nın Hazineye ve diğer kamu kuruluşlarına verdiği kredilere sınırlamalar getirilmiştir. Nisan 1994'le birlikte mevduat munzam karşılıkları ve disponibilite sistemi değiştirilmiştir. Buna bağlı olarak, 31.3.1994'ten itibaren mevduatta oluşacak artışlar için disponibilite kapsamında Devlet İç Borçlanma Senetleri bulundurma zorunluluğu kaldırılmıştır. Daha önceden döviz hesapları lehine olan munzam karşılık yükümlülüğü TL. lehine uygulanmaya başlanmıştır. 5 Nisan 1994'ten itibaren Yatırım Bankaları da disponibilite uygulanmasına tabi tutulmuş, Haziran ayında özel finans kurumları için de benzer uygulama getirilmiştir. Mevduatta vade yapısı daha esnek hale getirilerek, 7 gün ihbarlı mevduat uygulaması sisteme dâhil edilmiştir (DPT, 1995:70-72). 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planıyla, TL'nin değeri yabancı paralar karşısında % 30 oranında düşürülmüştür.

Bununla birlikte, döviz kurlarının belirlenmesinde, Merkez Bankası'nın günlük kur belirleme seansı uygulamasından vazgeçilmiş, Merkez Bankası'nın günlük kurlarının belirlenen bankaların günlük kurlarının ortalaması alınarak ilan edilmesi sistemine geçilmiştir. Döviz kurları üzerinde spekülasyonu önlemek amacıyla, bankaların alış satış kurları arasındaki marj % 3 ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca, döviz büfelerine, Merkez Bankasındaki piyasalarda işlem yapabilmek için aylık asgari 1 milyon dolar satma zorunluluğu getirilmiş ve yine 2 milyar TL'lik kısmının hazine bonosu ve devlet tahvili olarak Merkez Bankası'nda depo edilmesi şartıyla, asgari sermaye limiti 10 milyar TL'ye yükseltilmiştir.

Eximbank'a aktarılan kaynaklar arttırılarak ihracat kredi ve sigorta programları güçlendirilmiştir. Bununla birlikte döviz rezervlerinin arttırılması ve ödemeler dengesinin iyileştirmesi için, serbest piyasa koşulları içinde döviz kurlarının belirlenmesini sağlayacak bir kur politikası izlenmesinin yanında, iç talebin daraltılmasına yönelik önlemler, ithalatın yavaşlatılması ve geriletmesinde etkili olmuştur (PARASIZ, 1996:181). İthalattaki gerilemeyle birlikte bankaların kısa vadeli döviz kredilerindeki azalma kısa vadeli yükümlülüklerini de önemli ölçüde daraltmıştır. Uzun vadeli kredi kullanımlarının ve portföy yatırımlarının 1993 yılına göre daha düşük seviyede gerçekleşmesinde rol oynamıştır (ŞAHİN, 2002:83). Ayrıca, 1994 yılının başlarından itibaren uluslararası piyasalardan borçlanmanın önemli ölçüde daralması, cari işlemler dengesi ile olan ilişkisini de ortaya koymuştur.

3.2.2.3. Yapısal Dönüşüm Politikaları

Ekonomide sağlanan iyileşmelerin, istikrarın kalıcı olması ve ekonominin kısa ve uzun vadede sağlıklı büyümesi yapısal değişimin ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Bu kapsamda öncelikle, özelleştirmeye hız kazandırılması, sosyal güvenlik kurumları ve kamu kurumlarının iyileştirilmesi ve vergi reformu düzenlemeleri programa alınmıştır. 1985 yılından 1994 yılına kadar özelleştirme sağlıklı bir şekilde yapılamadığı için, yapısal ve kurumsal faktörler bu başarısızlığın nedenleri olarak ortaya konmuştur. Bu nedenle, bir an önce bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır.

KİT'lerin zararları nedeniyle, bir taraftan bütçe üzerinde yük oluşturmaları ve diğer taraftan da satış gelirleriyle kamu açıklarının finanse edilebileceği düşüncesiyle, istikrar programında özelleştirmeye ayrı bir önem verilmiştir. Sosyal güvenlik kuruluşlarının gelirleri ve giderleri arasındaki dengesizliğin giderilmesi için bir dizi önlemlerin alınması, 5 Nisan Kararları içinde yapısal önlemlerin önemli bir bölümünü teşkil etmiştir.

Bu amaç doğrultusunda, kadın erkek ayrımı yapılmaksızın emeklilik için gerekli olan 5000 iş günü prim sayısı, SSK'nın gelir gider dengelerini düzeltmek ve sosyal güvenlik kuramları arasında standart birliğini sağlamak amacıyla, kadınlar için 7200 ve erkekler için 9000 iş gününe çıkarılması kararlaştırılmıştır (ŞAHİN,

2002:172). Kurumların gelirlerinin arttırılması doğrultusunda, denetimlerin yoğunlaştırılması, prime esas olan ücretlerin yükseltilmesi ve kurumun gayri menkullerinin kira bedellerinin piyasa şartlarına yükseltilmesi ayrıca, kira getirmeyenlerin ise, satılması programa alınmıştır (DOĞAN, 1997:228).

Bunlardan ayrı olarak, özel sağlık ve emeklilik sigortalarının teşvik edilmesi ve SSK ile Bag-Kur'un birikmiş prim alacaklarının tahsilinin hızlandırılması da öngörülmüştür. Yukarıda bahsedilen yapısal tedbirlere ilave olarak, bazı KİT'ler ile kamudaki istihdamın ve mahalli idarelerle ilgili bir takım düzenlemelerinin yapılması da alınan kararlar arasında bulunmaktadır (DPT, 1994:12-14).

Özellikle aşırı istihdamı önlemek için, emekliliği teşvik edici bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır (PARASIZ, 1996:184). Ayrıca, belediyelerin idari yapılarını yeniden düzenlemeyi amaçlayan yasal mevzuatın bir an önce hazırlanıp yürürlüğe konması da programa alınmıştır.

3.2.3. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarında Uluslararası Kuruluşların Etkisi

1994 yılının başlarında yaşanan iktisadi kriz çok hızlı bir şekilde ortaya çıkmış ve bir müddet sonra etkisini mali sektörden reel sektöre kaydırmıştır. Niteliği ve boyutları itibariyle diğerlerinden oldukça farklı olan bu krizin derinleşmesini engellemek ve makro dengelere ulaşmak için hazırlanan 5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nın hemen arkasından, bu programın IMF tarafından destek görmesi için IMF'ye tekrar başvurulmuştur (PARASIZ, 1996:187-189). Yapılan düzenleme ile 14 aylık (Temmuz 1994-Eylül 1995) bir zaman dilimi için 509,3 milyon SDR'lik (742 milyon \$) imkânın, 5 taksit halinde kullanılması öngörülmüştür. IMF desteğinin devamı için, öngörülen performans kriterleri arasında bütçe ve kamu açıklarının hızla düşürülmesi en başta yer almıştır (TOPRAK, 1996:172).

IMF'den ilk defa 1948 yılında 5 milyon dolar kredi alan Türkiye, 1994 yılı için IMF'nin öngördüğü söz konusu imkânlardan yararlanabilmek için gerekli ekonomik standartları sağlayamadığı için yararlanamamıştır. Öngörülen reel büyüme hızı %-1,6 iken, gerçekleşme %-6 gibi daha düşük bir oranda olmuştur. Bütçe açığının GSMH'ye oranı, hedeflenenin (%- 3,6) çok üzerinde seyrederek %-9,3 olmuştur. Bu oran 1994 yılı program değerinin de (%-9) üzerinde olmuştur (DPT, 1994:25). Bunun yanında IMF, kredi dilimi politikalarında 1994 yılı için öngördüğü

% 68'lik kota sınırını 1995 yılında % 100 olarak belirlemiştir. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye, 1995 yılında tekrar bir niyet mektubu düzenlemiştir. IMF ve Türk heyetinin birlikte hazırladığı yeni programla, Stand-by düzenlemesinin süresi 6 ay uzatılarak 20 aya çıkarılmış ve öngörülen miktar 610.5 milyon SDR olmuştur. Bu yeni düzenlemede daha önce kullanılan ilk iki taksit (160.5 milyon SDR+75.0 milyon SDR) dahil olmak üzere taksit sayısı yediye çıkarılmıştır. Ancak 1995 yılı sonlarında Türkiye'de belirsizlik ortamının artarak devam etmesi sonucunda, son diliminin kullanımı IMF tarafından askıya alınmıştır (PARASIZ, 1996:191). Ekonominin genel görünümü, GSMH' deki gelişmeler ve iktisadi büyüme, kamu kesimi (konsolide bütçe, KİT, yerel yönetimler, sosyal güvenlik kuruluşları), borçlanmalar, dış dengedeki gelişmeler, para politikası uygulamaları ve parasal göstergeler, fiyat hareketleri, işsizlik, ücret gelişmeleri ve bir önceki denetim sonrasında alınan önlemlerin sonuçları gibi konuları kapsayan IMF'nin yıllık denetimleri genelde Ekim veya Kasım ayında gerçekleşmektedir. Türkiye'de Hazine koordinatörlüğünde, ilgili birimlerin yetkili kişileriyle IMF uzman grubunun görüşme ve değerlendirmeleri iki ya da üç hafta süreyle yapılmaktadır (HAZİNE, 2002:1).

IMF gelecek yıllar için Türkiye'nin uyması gerekli parasal limitleri ve 2000 yılına kadar tutturması beklenen hedefleri de belirlemiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemini de kapsayan bu süreye ilişkin makro büyüklükler Stand-by anlaşmasında da yer almıştır. Bu durumda 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerinin yerine IMF'nin belirlediği hedefler kabul görmüştür (TOPRAK, 1996:175). 1994 yılı için % 1,6'lık bir gerileme olması beklenen reel iktisadi büyüme hızının 1995 yılı için %3,0'e çıkması, sonrasında ise % 4,5 olması hedeflenmiştir. Özellikle deflatör bazında enflasyon oranında hızlı inişler öngörülmüştür. 1994 yılı için % 111,3 olan deflatörün, hemen bir yıl sonra % 30'a, 1996 yılında % 10'a ve sonrasında % 10'un altında gerçekleşmesi istenmektedir. Bütçe açığının GSMH'ye oranının 1995 yılında %-2,2'ye, 1996 yılında %-0,5'e sonrasında daha da aşağılara çekilmesi hedeflenmiştir. Dış ticaret dengesinde, 1997 yılında 10.3 milyon dolar, 1999 yılında ise 12.0 milyar dolarlık açık, cari işlemler dengesinde ise devamlı ve artan bir açık (1977'da 501 milyar dolar, 1999'da 649 milyar dolar) öngörülmüştür. Buna karşılık

hedeflerde dış borçların GSMH'ye oranı % 50'nin üzerinde seyretmiştir. 1996 yılı için bu oran % 59,3, 1998 yılı içinse % 54,7'dir (TURGUT, 2005:170-175).

3.2.4. 5 Nisan 1994 İstikrar Programının Değerlendirilmesi

IMF reçetelerine göre uygulamaya konulan “5 Nisan kararları” da yine klasik Ortodoks istikrar programının içerdiği sıkı para politikalarına, ücretlerin bastırılarak yurtiçi talebin daraltılmasına ve devalüasyona dayanmakta ve heteredoks istikrar politikalarıyla da desteklenmektedir.

Bu çerçevede hükümet öncelikle % 38.9 oranında bir devalüasyon yapmıştır. Merkez Bankası TL'den kaçışı ve dolarizasyonu önlemek amacıyla para ve döviz piyasasına istikrar kazandırmak için günlük, hatta gecelik faiz uygulamalarına giderek faizi yükseltmiştir. Üç ay vadeli net % 50 süper faizli Hazine bonusu satılmış, banka mevduatları tamamen sigorta kapsamına alınmış ve Hazine'nin Merkez kısa vadeli avans kullanımına sınırlamalar getirilmiştir (YARAR, 1995:3 ve 9). Böylece kısmen de olsa dövizin TL yerine ikame edilmesi önlenmiştir.

Ücretlerin düşürülmesinin somut karşılığı sıfır sözleşmeler ve/veya enflasyonun akabinde zam uygulamaları olmuştur. Bütçe açıklarının azaltılmasına yönelik olarak, kamu harcamalarının azaltılması çerçevesinde faiz ödemeleri ve askeri harcamalar dışındaki yatırım, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamusal alanlarda kısıntıya gidilmesi ve kamuda çalışan işçi ve memurlara bütçe ödenekleriyle sınırlı olmak üzere artış yapılması öngörülmüştür. Kamu personeli alımı durdurulmuştur. Gelirleri arttırmaya yönelik olarak da petrol ürünleri fiyatları arttırılmış, akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan pay % 50'den % 70'e çıkarılmıştır. KİT ürünlerine % 100 zam yapılmış ve altı ay sabit tutulması öngörülmüştür. 1994 yılında ücretliler dışındaki vergi mükelleflerinden beyan ettikleri gelir matrahları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere Net Aktif Vergisi, Ekonomik Denge Vergisi ve ek Emlak Vergisi alınmıştır (TOPRAK, 1996:191).

Ayrıca devletin ekonomideki rolünün daraltılması hedefi nedeniyle özelleştirme uygulamalarına hız vermek gerekmiştir. Özelleştirme politikalarının hızlandırılması için yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması ve kamu bankalarının özelleştirilmesi öngörülmüştür. Büyük borç yükü altında olan ve özelleştirilemeyecek KİT'lerin kapatılması amaçlanmıştır. Sosyal güvenlik reformu

kapsamında özel sağlık ve emeklilik sigortasının teşvik edilmesi, prim gün sayısı ve prim oranlarının arttırılması ve emeklilik yasının yükseltilmesi çalışmalarına hız verilmesi ngrlmştır (PARASIZ, 1996:219). Tarımsal destekleme politikasında yapılacak değişiklikle doğrudan fiyat desteklemeleri kaldırılarak, çiftçilere doğrudan gelir desteği sağlanması ve kayıt sisteminin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Uygulamaya konulan 5 Nisan kararları ile kısa vadede para ve döviz piyasaları hızla istikrar kazanmış, döviz kuru kontrol altına alınmış, TL'ye güven sağlanmıştır. Yapılan yüksek oranlı devalüasyon ithalatı azalttığından dolayı cari işlemler açığı fazlaya dönmüş ve bunun sonucunda uluslararası rezervler artmıştır. Bütçe açıkları azaltılmıştır. Kurun kontrol altına alınması ve iç talebin daraltılması, enflasyon artış hızını yavaşlatmıştır. Ancak iktisat politikalarının değerlendirilebilmesi, öncelikle amaç-araç ilişkisinin düzenli bir Şekilde kurulmasına bağlıdır. Bu bağlamda, 5 Nisan kararlarını büyüme, fiyat istikrarı, demeler dengesi ve istihdam açısından ele almak gerekmektedir. Ayrıca ilgili kararların ne oranda uygulamaya konduğunun da ayrı bir değerlendirme konusu olduğu gerçeğini dikkate almamız gerekmektedir.

5 Nisan 1994 kararlarıyla uygulamaya konulan istikrar politikaları sonucunda, enflasyon oranı 1994 Eylül'nden itibaren artış trendi göstermiştir. Türkiye tarihinde ilk kez % 150 sınırını aşmıştır. Enflasyondaki artış önemli ölçüde maliyet enflasyonu seklinde gelişmiştir. Kamu kesimindeki Şok zamlar ve girdi fiyatlarındaki artış, imalat sanayine de yansımıştır (MÜSİAD, 1995:5-6). TEFE 1995 yılının Mart ayında 1994 yılının Mart ayına göre % 144,3 oranında artış göstermiştir. Bu durumda endeks artışı bir önceki yılın Aralık ayına göre % 23,1; 12 aylık ortalamaya göre % 139,5 olarak gerçekleşmiştir. 1994 Mart ayı itibariyle 2617.5 olan endeks, 1995 Mart ayı itibariyle 6395,4'e yükselmiştir (PARASIZ, 1996:225).

GSMH' deki gerileme 1994'n dördüncü üç ayında da sürmüş ve büyüme hızı 1993 yılının aynı dönemine oranla cari fiyatlarda % 111,2, sabit fiyatlarda %-6,8 olarak gerçekleşmiştir. Kamu kesiminde kapatılmasına yönelik yapısal reformlar henüz yürürlüğe konulamamıştır. Bu nedenle kamu açıkları 1994 yılında da devam etmiştir. Bütçe açığında hedefin altında kalınmasına rağmen, KİT ve fon açıkları tahminlerin ötesinde gerçekleşmiştir. Geçici rakamlarla KİT zamları 124.5 trilyon TL olarak kabul edilirken, KİT'in 1994'te borçlanma gereği 79.4 trilyon TL., ertelenen demeler ise 111.4 trilyon TL'dir. Kamunun taahhütleri altında ezilen fonların

gelirleri ile tahakkuk etmiş borçları arasında 90 trilyon TL'lik bir açık bulunmaktadır. Sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları da 80 trilyon TL. civarındadır (TÜSİAD, 1995:17). Konsolide Bütçe 1994 yılı Kasım ayında 20.436 milyar TL fazla vermiş; ancak Aralık ayında 91756 milyar TL. açık vermiştir. Bununla birlikte 1994 yılında konsolide bütçe açığı reel olarak önemli ölçüde küçülmüştür. 1995 yılının Ocak ayında bütçe 5,5 trilyon TL. fazla vermişse de, ilk üç ay için açık devam etmiştir. 1995 yılının Ocak-Mart döneminde, 1994 yılının aynı dönemine göre bütçe gelirleri % 129,3 oranında artarak 255.767 milyar TL'ye, bütçe harcamaları ise % 90,2 oranında artarak 3099,707 milyar TL'ye yükselmiş ve bütçede geçen yıla göre % 5,2 oranında bir artışla yaklaşık 54 trilyon TL. bir açık oluşmuştur. Bütçe gelirleri içinde ise en büyük artışı % 136,6 ile özel gelir ve fonlar gerçekleştirmiştir (KAZGAN, 1995:231-234). Geniş anlamda para arzı ise, 1994 yılı Ocak-Mart dönemine göre % 169,8 oranında artarak 24.03.1995 tarihi itibarıyla 768.629 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir. Parasal büyüklüklerde artış söz konusudur. 24.03.1995 tarihi itibarıyla, dar anlamda para arzı (M1), 1994 yılının Ocak-Mart dönemine göre % 122,6 oranında artmış ve 246.200 milyar TL'ye yükselmiştir (Bkz Tablo 3.8).

Tablo 3.8: Türkiye'de 1994 Yılı Makroekonomik Büyüklükler

Temel Büyüklükler 1994	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK
TOPTANESYA FİYATLARI Endeksi (%)	5,3	10,1	8,5	32,8	9,0	1,9	0,9	2,7	5,4	6,9	6,4	8,3
Tüketici Fiyatları Endeksi (%)	4,4	6,0	5,2	24,7	10,0	0,9	1,7	2	7,2	9,5	8,1	6,3
Bütçe Dengesi (Milyar TL.)	-4.377	-14.755	-32.140	-4.260	6.335	8.005	-14.185	-2.906	-9.838	-6.493		
Bütçe Nakit Dengesi (Milyar TL.)	-9.305	-23.183	-25.352	-6.258	11.281	1.070	-9.474	-9.524	-14.628	-19.476		
H. K. Vjv. (Milyar TL.)	87.804	116.976	122.370	121.444	121.727	92.783	96.742	102.735	97.000	106.029	114.981	122.278
Vergi Gelirleri / Bütçe Harcamaları (%)	67,2	48,7	42,7	69,6	84,5	84,8	66,2	78,0	73,5	74,1		
İhracat (Milyon \$)	1.313	1.194	1.320	1.233	1.220	1.379	1.578	1.517	1.720	1.671		
İthalat (Milyon \$)	2.154	1.752	1.982	1.725	1.448	1.781	1.606	1.890	1.920	2.060		
Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-841	-558	-661	-492	-229	-402	-28	-373	-200	-389		
Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	-421	-243	-456	349	584	488	801	495	596	341		
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	61	68	67	71	84	77	98	80	90	81		
M. B. Döviz Rezervleri (Milyon \$)	5.524	4.448	3.294	3.321	3.572	4.257	5.496	6.242	3.741	6.723	7.070	7.065
Kısa Vadeli Dış Borçlar (Milyon \$)	17.103	16.081	15.891	14.614	13.505	13.221	12.656	12.058	12.154	10.078	10.030	
Toplam Mevduat (Milyar TL)	249.346	252.613	245.619	274.672	327.752	401.190	487.877	475.280	486.238	479.364	507.990	513.620 (*)
Bankalararası Piyasada Ortalama Günlük Faizler (%)	91,1	192,7	350,5	258,4	262,8	51,7	43,4	87,4	69,1	71,0	65,0	84,9

(*) 16 Aralık 1994 Tarihi İtibarıyla.

Kaynak: DPT, 5 Nisan Kararları ve Uygulama Sonuçları, Ankara, 1995, s. 22.

TÜFE ise, 1995 yılı Mart ayında, 1994 yılının aynı ayına göre % 127,7, bir önceki aya göre % 4,1, bir önceki yılın Aralık ayına göre % 17,5; 12 aylık ortalamalara göre de % 119,4 oranında artış göstermiştir. 1994 Mart ayında 3163,3 olan endeks, 1995 Mart ayı sonunda 7201,8'e yükselmişti (Bkz Tablo 3.9).

**Tablo 3.9: Türkiye'de Toptan Eşya Ve Tüketici Fiyatları Endeksi
(1994-1995)**

	Aylar	TEFE (%)	TÜFE (%)
1994	Eylül	5,4	7,2
	Ekim	6,9	9,5
	Kasım	6,4	8,1
	Aralık	8,3	6,3
1995	Ocak	8,4	6,8
	Şubat	7,0	5,7
	Mart	6,1	4,1
	Nisan	3,9	6,4

Kaynak: DİE, *Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler*, Nisan 1995, Ankara, 1995, s.106. ve 111.

İmalat Sanayi üretim endeksi, 1994 yılının IV. üç ayında da gerilemiş ve 1994'de yıllık ortalama % 7,3 olmuştur. Bu oran 1993 için % 7,1' idi. 1995 yılının ilk iki ayında da gerileme devam etmiştir (Bkz Tablo 3.10). İmalat sanayi kapasite kullanım oranları 1994 yılının IV. üç ayında % 7,6'lar düzeyinde seyretmiştir. 1995 yılının ilk iki ayında % 7,2'lere inmiştir. Oranlar bir önceki yıla göre oldukça düşüktür (Bkz Tablo 3.10).

Tablo 3.10: Türkiye'de Büyüme Hızları (1993-1994)

		%
1993	IV. üç aylık	6,9
1993	Yıllık	7,6
1994	IV. üç ay	-6,8
1994	Yıllık	6,0

Kaynak: DİE, *Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler*, Nisan 1995, DİE Matbaası, Ankara, 1995, s. 11.

DİE'nin hesaplamalarına göre 1995'in birinci üç aylık dönemine ait GSMH cari, fiyatlarla 1.195.118 milyar TL. 1987 yılı sabit fiyatlarıyla 18.972 milyar TL.

olarak belirlenmiş, büyüme hızı ise 1994 yılının aynı dönemine oranla cari fiyatlarla % 135,2 sabit fiyatlarla %-0,2 olarak açıklanmıştır (Bkz Tablo 3.11).

Tablo 3.11: Türkiye’de Sektörler İtibarıyla GSMH’nin Gelişimi (%)

Sektörler	I. Üç Aylık Dönem			
	Sabit Fiyatlarla		Cari Fiyatlarla	
	1994	1995	1994	1995
Tarım	0,6	1,6	54,8	129,6
Sanayi	6,4	-1,3	81,3	138,3
İnşaat	6,2	-6,2	98,0	67,6
Ticaret	7,1	-1,6	82,1	143,2
Ulaştırma-Haberleşme	0,3	4,4	75,7	149,9
Sektörler Toplamı	4,9	-0,4	65,5	145,0
GSYİH (Alıcı Fiy.)	5,1	-1,4	67,2	131,8
GSMH (Alıcı Fiy.)	4,0	-0,2	65,7	135,2

Kaynak: DİE, **Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler**, Nisan 1995, DİE Matbaası, Ankara, 1995, s.46.

1995 Ocak-Mart döneminde Konsolide bütçe harcamalarında en yüksek artış % 118,2 oranı ile transfer harcamalarında gerçekleşmiş, 201 trilyon TL. olan bu harcamalar içinde iç ve dış borç faizleri transferi 131 trilyon, KİT transferi 7 trilyon, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler ise 25 trilyon TL’yi bulmuştur. Transfer harcamalarını % 66 oranı ile cari harcamalar izlemiş: yatırım harcamalarında ise geçen yıla göre % 38,1’lik azalma olmuştur . Yüksek faiz politikasıyla, döviz kurlarındaki hızlı yükselişler geç de olsa kontrol altına alınmıştır. Merkez Bankası bir taraftan döviz rezervlerini arttırarak döviz arzını güçlendirirken, diğer taraftan TL miktarını kısıtlı tutarak piyasalarda ABD dolarına yönelik talebi kontrol altına almıştır. Böylece Merkez Bankası kur artışlarını istediği hedeflerde tutabilmiştir (TÜSİAD, 1995:8-10).

Yine bu dönemde alınan tedbirler neticesinde dış ticaret açığında %35 lik bir azalma ve ihracatın ithalatı karşılama oranında % 25 lik bir artış gerçekleşmiştir. Yüksek döviz kuru politikası ithalatı azaltırken ihracatı arttırıcı bir etki yaratmıştır. (Bkz. Tablo 3.12

Tablo 3.12: Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (Ocak/Aralık) (Bin \$)

	1993	1994
Ihracat	15.345.067	18.106.058
İthalat	29.428.370	23.270.021
Dış Ticaret Dengesi	-14.083.303	-5.163.963
Ihracat/İthalat (%)	52,1	77,8
Cari İşlemler Dengesi	-6.380.000	2.631.000

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Dış Ticaret İndeksleri 1995 Aralık**, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Sayı:2, Ankara, 1995 s.86

Toplam iç borç stoğu 1994 yılı sonu itibariyle önemli artış göstermiştir. 1993 yıl sonunda 356.555 milyar TL. olan toplam iç borç stoğu, 1994 yılın sonunda 799.309 milyar TL'ye yükselmiştir (Bkz Tablo 3.13).

Tablo 3.13: Türkiye'nin İç Borç Stoğu (Milyar TL)

	1993	1994
Tahvil	189.713	239.385
Bono	64.489	304.230
Avans	70.421	122.278
Konsolide Borçlar	3.932	133.416
Toplam	356.555	799.309

Kaynak: HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Hazine Aylık İstatistikleri**, Temmuz-Ağustos 1996, Ankara

Toplam dış borçlar 1994 yılı sonu itibariyle gerilemiştir. 1993 yılı sonu itibariyle 18.5 milyar dolar kısa vadeli olmak üzere 67.4 milyar dolar olan dış borçlar, 1994 yılı sonunda 65.6 milyar dolara gerilemiştir. Bunun 11.3 milyar dolarlık kısmını kısa vadeli borçlar oluşturmuştur (Bkz Tablo 3.14).

Tablo 3.14: Türkiye'nin Dış Borç Stoğu (Milyon \$)

Dönemler		Toplam	Orta ve Uzun Vade	Kısa Vade
1993	I	56.800	44.204	12.596
	II	59.381	44.896	14.485
	III	65.875	49.332	16.543
	IV	67.356	48.823	18.533
1994	I	67.247	51.356	15.891
	II	66.581	53.360	13.221
	III	68.779	56.625	12.154
	IV	65.601	44.291	11.310

Kaynak: DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Mayıs 1995, 1996, s. 275.

1995 yılı başında ise IMF ile dövizde “çıpa modeli”ne geçilmesi için anlaşma yapılmıştır. 1995 yılı Mart ayında ABD Dolar 41.726 TL.’den, Alman Markı ise 30.181 TL’den işlem görmüştür (PARASIZ, 1996:187) (Tablo 3.14). 1995 yılının ilk çeyreğinde ise, dış ticaret dengesi 2.339.000 bin Dolar açık verirken, ödemeler dengesi 1995 yılının ilk iki ayında 582 milyon dolar fazla vermiştir (KAZGAN, 1995:233). Gelir dağılımındaki bozulmanın yanı sıra 1994 yılı işsizlik oranı, 1994 yılı Ekim ayı itibariyle % 8,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1993 yılında % 7,8 olmuştur (Bkz Tablo 3.15, 3.18).

Tablo 3.15: 1994-1997 Dönemi Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
(Milyar TL ve GSMH'ya Oran %)

	1994	Oran (%)	1995	Oran (%)	1996(1)	Oran (%)	1997(2)	Oran (%)
Konsolide Bütçe	152.180	3,91	316.623	4,03	1.300.000	8,80	0	0,00
KIT'ler	54.870	1,41	-16.928	-0,22	40.455	0,27	48.671	0,19
- İşletmecisi	47.254	1,22	-48.162	-0,61	35.235	0,24	54.493	0,21
- Tasarrufçu	7.616	0,20	31.234	0,40	5.220	0,04	-5.022	-0,02
Mahalli İdareler	14.597	0,38	33.956	0,43	36.336	0,25	62.880	0,25
Döner Sermaye	261	0,01	3.119	0,04	1.321	0,01	1.351	0,01
SGK'lar	22.568	0,58	49.577	0,63	22.475	0,15	44.249	0,17
Fon'lar	35.049	0,90	49.542	0,63	20.144	0,14	-43.291	-0,17
Özel. Kap. Kur.	26.142	0,67	-10.314	-0,13	-463	0,00	-8.975	-0,04
Toplam Kamu	305.667	7,86	425.575	5,42	1.420.268	9,61	104.883	0,41
Toplam Kamu (Faiz Hariç)	7.381	0,19	-150.540	-1,92	-86.732	-0,59	-1.759.115	-6,94
Toplam Kamu (Özel ve Gay. Men. Hariç)	324.744	8,35	450.790	5,74	1.448.768	9,80	1.380.526	5,44
Toplam Kamu (Faiz+Özel+Gay. S. Hariç)	26.459	0,68	-125.325	-1,60	-58.232	-0,39	-483.474	-1,91

Kaynak: DPT, **Temel Makro Ekonomik Göstergeler**, Ocak 1997, Ankara, 1997, s.11.

1995'in ilk üç ayında gerçekleştirilen Hazine ihaleleriyle iç borç cari ödemelerinin bir bölümü 1996 yılına kaydırılmıştır. Böylece bütçe üzerindeki faiz yükü bir ölçüde hafiflemiştir. Ancak, 1995 yılının geri kalan döneminde reel bütçe açığının kısılmaya devam edilememesi durumunda hükümetin fon ihtiyacı 1996 yılında yeniden makroekonomik dengeleri bozabilecek bir seviyeye ulaşacaktır (YILDIRIM, 1999:127). Kriz döneminde 3 milyar dolar azalan, 1994 Nisan ayında 3.3 milyar dolara gerileyen Merkez Bankası rezervleri, Haziran ayından itibaren sürekli yükselerek 1994 Mart ayı içinde ilk defa 11 milyar dolar seviyesini aşmıştır. Uluslararası toplam rezervler ise 1994 Nisan ayında 12.7 milyar dolar iken, Mart 1995'te 21 milyar dolara ulaşmıştır (PARASIZ, 1996:190) (Bkz Tablo 3.16).

Tablo 3.16: 1994-1996 Dönemde Para Stoğundaki Gelişmeler

	1994(1)	1995(2)	1996(*)(3)	2/1	3/2
Dolaşımdaki Para	102.328	189.465	307.498	85.15	62.30
M1	230.847	388.185	632.187	68.16	62.86
Kaydi Para	399.501	868.447	1.631.033	117.38	87.81
M2	630.348	1.256.632	2.263.220	99.360	80.10
Döviz Tevdiat Hesabı	565.005	1.157.965	1.894.384	104.95	63.60
M2Y	1.195.353	2.414.597	4.157.604	102.0	72.19
M3	668.533	1.337.218	2.432.802	100.02	81.93

(*) Eylül 1996 itibariyledir.

Kaynak: TCMB, **Üç Aylık Bülten Aralık 1996**, Ankara, 1996, s.7-9.

Ortalama ücret ve maaşların fiyat artışlarının gerisinde kalıp reel olarak daralmasıyla ve reel faiz politikasıyla büyük tasarruf sahipleri önemli rantlar kazanmıştır. 1995 Şubat ayından itibaren Hükümet, iç borçlanma politikasında vadeyi uzatarak ve faiz oranlarını düşürerek belirli bir başarı sağlamıştır. 1994 krizinde kullanılan yöntem yeniden denenerek ilk ihalede verilen şok faizlerle Hazine'nin 3 aydan uzun vadelerde borçlanmasının önü açılmıştır (Bkz Tablo 3.16). Arka arkaya açılan ihalelerde talebin tamamı karşılanmayarak faiz oranlarının kademeli olarak düşürülmesi sağlanmıştır. Vade uzatma operasyonunda başta döviz kurları olmak üzere, diğer yatırım araçlarının getirisinin yüksek olmaması da etkili olmuştur.

Ayrıca yılın geri kalan bölümünde yüklü iç borç geri ödemelerinin bulunmaması, mali piyasalardaki dalgalanmaların azalacağını ve fonların sanayi kesimine yönlendirilmesini kolaylaştıracağını düşündürse de, problemin temelde çözülmemiş olduğu, sadece 1996 yılına ertelendiği çok açıktır (TÜSİAD, 1995:9-11). 5 Nisan kararları, ödemeler dengesinde ortaya çıkan cari işlem açığını, bütçe açığında olduğu gibi yine para politikaları önlemleriyle aşmaya çalışmıştır. Devalüasyon yapılarak ithalatın frenlenip ihracatın artırılması ve cari işlemler açığının azaltılması yoluna gidilmiştir.

Benzer politikalar 1980'lerin başında ihracatı arttırmış, fakat parasal teşviklerden reel teşviklere geçilemediği için ihracat tıkanma noktasına gelmiştir. Böylece reel kur değer kaybederken reel ücretlerde de önemli düşüşler yaşanmıştır (Bkz Tablo 3.17).

Tablo 3.17: 1994-1996 Dönemi Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1994	1995	1996
Dış Ticaret Dengesi	- 5 164	-14 072	-20 500
Cari İşlemler Dengesi	2 631	-2 339	-6 850
Sermaye Hareketleri	-4 194	4 722	10 022

Kaynak: TCMB, **Türkiye Ödemeler Dengesi İstatistikleri**, Aralık 1997, Ankara, 1997, s. 10. ve 40.

İthalatın kısılması cari işlemler dengesini iyileştirmiştir. Ancak devalüasyonun ekonomiyi dışa yönlterek ihracata dönük büyümeyi gerçekleştirebilmesi için yatırım, teknolojik gelişme ve üretim gibi ekonominin reel yanının da uyarılması ve özendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle yapılan devalüasyonlar tek başına uluslararası pazarda rekabeti arttıramaz ve ödemeler bilançosu dengesizliğini çözemez. Aksine, AGÜ'lerde enflasyonu azdırmaktan öteye gidemez. Çünkü dengesizlik parasal sorunlardan çok üretim sorunlarından kaynaklanmaktadır.

Dış talebin artırılması, ancak, üretim ölçeğinin, teknolojinin, girdi maliyetleri ve öz kaynak yetersizliği gibi sorunların azalmasıyla sağlanabilir. Sonuçta 1995 yılından itibaren tekrar dış kaynak kullanımına dayalı büyüme politikasına dönülmesiyle birlikte artan ithalat talebi dış ticaret açığına neden olmuştur. Faiz oranları yüksek belirlenmiş ve enflasyon oranı da 1989-1993 dönemindeki düzeyinden daha yüksek bir düzeye oturmuştur (EKİNCİ, 1994:23). 1994 yılı sonu itibariyle dış ticaret açığı 5.164 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiş ve 1993 yılına göre % 63,3'lük bir düşüş söz konusu olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 77,8'e çıkarken, ödemeler dengesi 2.631 milyon dolar fazla vermiştir (Bkz Tablo 3.18).

Tablo 3.18:1994-1996 Döneminde Dış Ticaret Açığı ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

	1994	1995	1996
İhracat	18.106	21.636	24.500
İthalat	23.270	35.708	45.000
Dış Ticaret Dengesi	-5.164	-14.072	-20.500
İhracat/İthalat	-77,81	-60,59	-54,44

Kaynak: DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Şubat 1997, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1997, s.151

Türkiye 5 Nisan istikrar önlemlerinin hemen sonrasında 1995 yılında ani bir dış ticaret açığı ile karşı karşıya kalmıştır. 1995 yılında ithalat 35 milyar 708 milyon dolar, ihracat 21 milyar 636 milyon dolar olmuştur. Dolayısıyla dış ticaret açığı 14 milyar 073 milyon dolara yükselmiştir. 1994 yılına göre 1995'te ithalattaki artış oranı ise % 53,5, ihracattaki artış ise % 19,5'dir. Dış ticaret açığındaki artış oranı ise % 172 olmuştur. Bu açık 1996'da ise % 45'lik artışla 20 milyar 500 milyon dolara ulaşmıştır. 1995 yılında 2 milyar 339 milyon dolar açık veren cari işlemler dengesi ise 1996'da 6 milyar 850 milyon dolar açık vermiştir (Bkz Tablo 3.18).

5 Nisan kararları da kemer sıkma politikaları aracılığıyla çalışan sınıfların satın alma gücünü azaltmasına ve enflasyonla gelir dağılımının çalışanlar aleyhine yeniden düzenlenmesine yol açmıştır. Bu yolla bir yandan ekonomide, mal piyasalarına durgunluk içinde istikrar kazandırılırken, öte yandan da yüksek faiz politikasıyla iç ve dış borçlanma olanakları genişletilmiştir (KAZGAN, 1995:234). Dolayısıyla 5 Nisan kararlarının, döviz kuru-faiz-borsa üçgeninde faaliyet gösteren spekülatif sermayeye yönelik talebi yerine, hazine bir yandan borçlanabilmek bir yandan da döviz kuru baskısını azaltabilmek amacıyla faiz oranlarını hayli yükseltmek zorunda kalmıştır. Nitekim kamu yatırımları reel olarak % 30, ücret ve maaşlar % 22 oranında azaltılırken, faiz oranlarının yükseltilmesi nedeniyle mali kesime borç faiz ödemeleri aracılığıyla reel olarak % 24 oranında bir gelir aktarımı söz konusu olmuştur (MÜSİAD, 1995:44). Böylece toplumun geniş kesimlerinden sermaye kesimine gelir aktarımı, var olan gelir dağılımı eşitsizliğini daha da arttırmıştır.

Görüldüğü kadarıyla, esas nedeni ekonominin yapısındaki çarpıklıklar olan 1994 krizinden sonra, önlemlerde öngörülen yapısal reformlar gerçekleştirilmemiş ve kamu kesimi büyük açıklar vermeye devam etmiştir. 5 Nisan istikrar önlemlerinin alınma nedeni olan iç ve dış dengesizliklerle ilgili önlemlerin amaçlanan sonuçlara ulaşamadığı görülmektedir. Krizin en büyük nedeni olan kamu kesimi dengesinin önlemler sonrasında sağlanamadığı ve 1995-1996 yıllarında ekonominin % 7-8 arasında büyümüş olmasına rağmen bu büyümenin ihracata dayalı bir büyüme olmadığı için sürdürülebilir olmadığı ve sonuçta dış dengenin de kurulamadığı görülmektedir. Yapılmış olan bu kısa analizlerde de görülebileceği gibi günümüz itibariyle mevcut ekonomik ortamın daha önceki istikrar programı uygulamalarından pek farklı olmadığı görülebilir (TEZER, 1996:27).

Sonuç olarak, heterodoks programların başarılı olması, ilgili programın kredibilitesine bağlıdır. Bu açıdan da 5 Nisan Kararlarının yeterli olduğunu söylenemez. Programda ortodoks ve heterodoks programların araçları bir arada kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak heterodoks kararlar açısından güvenilirlik, ortodoks kararlar açısından da orta vadede gerekli düzenlemelerin yeterince yapılmaması programın başarısını büyük ölçüde engellemiştir (AYDIN, 1995:13).

3.3. 9 Aralık 1999 İstikrar Programı Ve Ekonomik İstikrar

Daralan bir ekonomik konjenktürde, yüksek enflasyon oranının düşürülmesi ve ekonominin istikrara kavuşturulması amacıyla 2000 yılı enflasyonu düşürme programı uygulanmaya başlamıştır. İstikrar Programı, üç yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Programın temel amaçları aşağıdaki gibidir (ERÇEL, 1999:1 ve 6) :

Enflasyonla mücadelede ciddi önlemlerin alınması, bu çerçevede tüketici enflasyonu; yapısal reformlarla desteklenen, birbiriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve --- 2002 yılında %7'ye indirmek,

Ekonominin büyüme potansiyelini artırmak,

Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,

- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak,
- Kamu açıklarının azaltılması,
- Özelleştirmeye hız verilmesi,
- Sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek,

Kamu mali yönetiminde şeffaflığın sağlanması,

- Vergi politikası ve idaresinde reform,
- Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve bu alanda düzenlemelere gidilmesi

Tablo 3.19: Temel Makro Ekonomik Hedefler (2000-2002)

	2000	2001	2002
GSMH Büyütme Oranı	5,6	5,2	5,8
Enflasyon (TÜFE-Yıl Sonu % değişim)	25,0	12,0	7,0
Enflasyon (TEFE-Yıl Sonu % değişim)	20,0	10,0	5,0
Cari İşlemler Dengesi/GSMH	-1,8	-1,6	-1,5
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi/GSMH	2,2	3,7	3,7
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi (Özelleştirme hariç) / GSMH	3,7	-	-
Kamu Borç Stoku / GSMH	57,9	56,6	54,6

Kaynak: Feyda Kadıoğlu, Zelal Kotan, Gülbin Sahinbeyoğlu, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”,

Erişim : <http://www.Tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpaper51.pdf> s.3 (17.05.2008)

Enflasyonu Düşürme Programı üç temel unsur üzerine kurulmuştur. Bunlardan ilki;Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması,

yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması. İkincisi ;Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası . Üçüncüsü ise Enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikasıdır. Bu istikrar programının önceki dönemlerde hazırlanmış olan istikrar programlarından en önemli farkı süreli bir istikrar programı olması ve enflasyonla mücadele hedefleri ve stratejileridir. Uzun dönemden bu yana Türkiye’de yaşanan yüksek enflasyon göz önünde bulundurularak enflasyonun bir anda tek haneli oranlara indirilmesi yerine üç yıllık bir program ile tek haneye indirilmesinin daha gerçekçi olacağı kabul edilmiş ve bu üç yıl için aylık olarak enflasyon oranlarının ne olacağı belirlenmiştir. Daha önce yapılmış programlarda enflasyonun düşeceği hedeflenmesine rağmen bu düşünün hangi zaman diliminde ve ne kadar olacağı tespit edilmemekteydi (GÖKÇEN, 2001:590- 591).

3.3.1. Döviz Kuru Politikası

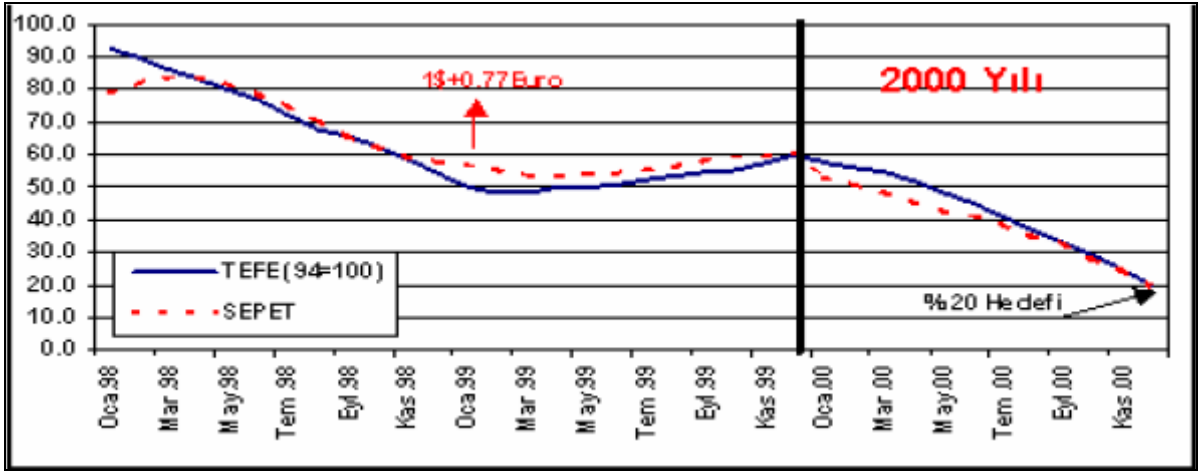
2000 yılı enflasyonu düşürme programıyla, uygulamaya konulan döviz kuru çapası yardımıyla ekonomideki gelişmelerin öngörülebilirliğinin sağlanarak yatırımcılar için finansal yatırımların getirisi üzerindeki belirsizliğin minimuma indirilmesi amaçlanmaktadır (YILDIRIM, 2003:102).

Merkez Bankası döviz kurlarını önceden açıklayarak;

- Enflasyonist beklentilerin azaltılması,
- Programa olan güvenin yüksekliği, sürekliliği ve benimsenmesi ile doğru orantılı olarak geçmiş enflasyonun gelecekteki enflasyonu belirlemesinin önüne geçilmesi,
- Risk priminin döviz kurunun belirsizliğinden kaynaklanan bölümünün kalkması ve sermaye girişlerinin artması amaçlanmaktadır.

Programın uygulanması 18’er aylık iki ana döneme ayrılmıştır. Birinci 18 aylık dönem 1.1.2000-31.6.2001 tarihlerini, ikinci 18 aylık dönem ise 1.7.2001-31.12.2002 tarihlerini kapsamaktadır. Merkez Bankası 1 ABD Doları +0.77 EURO’dan oluşan bir kur sepeti açıklamış ve 2000 yılı sonu itibari ile %20 oranına kadar artacak olan günlük kur oranını ilan etmiştir (YELDAN, 2002:573). İkinci 18 aylık dönemde ise günlük kur oranını ilan etmek yerine , daha esnek bir pariteye

geçmek üzere, altışar aylık dönemler itibariyle kur bandı tespit edilmiştir.(Bkz Şekil 3.1)

Şekil 3.1: Toptan Eşya Fiyatları ve Kur Sepeti (Yıllık % Değişim)

Kaynak: Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.12

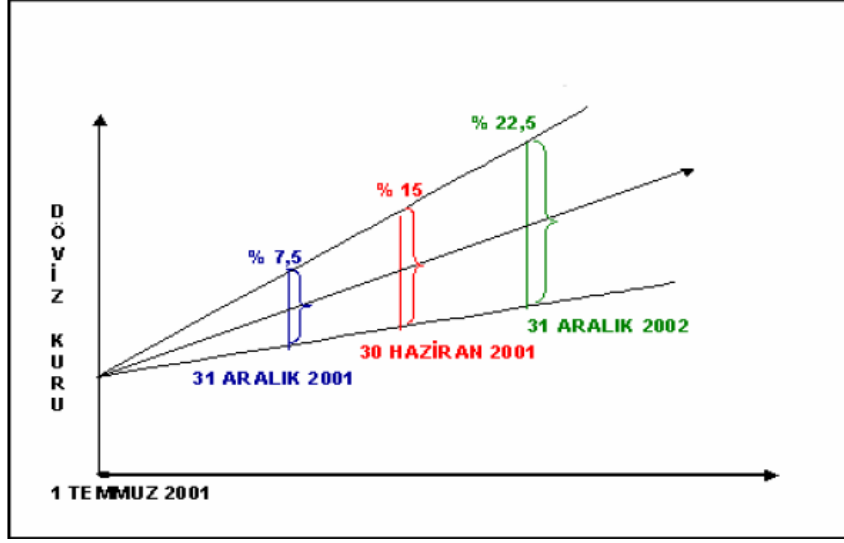
Birinci dönem için döviz kuru için bir bant uygulaması düşünülmemiştir. Önceden ilan edilen sepete göre devalüasyon oranları 2000 yılı birinci çeyreği için %2.1, ikinci çeyreği için %1.7, üçüncü çeyreği için %1.3 ve son çeyreği için de %1.0 olarak belirlenmiştir (GÖKÇEN, 2001:591). 2000 yılı için istikrar programının koyduğu döviz kuru sepeti hedefleri aşağıda belirtilmiştir. (Bkz Tablo 3.20)

Tablo 3.20: 1 ABD Doları + 0.77 Euro'dan Oluşan Döviz Kuru Sepeti Hedefleri,

	Ay Sonu Sepet Değeri (1 USD + 0.77 EUR)	SEPET DEĞİŞİMLERİ		
		Aylık Artış Oranı(%)	Kümülatif Artış Oranı(%)	Günlük Artış Oranı (%)
Aralık 1999	959,020.46			
Ocak 2000	979,159.89	2.1	2.100	0.067
Şubat	999,722.25	2.1	4.244	0.072
Mart	1,020,716.42	2.1	6.433	0.067
Nisan	1,038,068.59	1.7	8.243	0.056
Mayıs	1,055,715.76	1.7	10.083	0.054
Haziran	1,073,662.93	1.7	11.954	0.056
Temmuz	1,087,620.55	1.3	13.410	0.042
Ağustos	1,101,759.61	1.3	14.884	0.042
Eylül	1,116,082.49	1.3	16.377	0.043
Ekim	1,127,243.31	1.0	17.541	0.032
Kasım	1,138,515.75	1.0	18.717	0.033
Aralık 2000	1,149,900.90	1.0	19.904	0.032

Kaynak: Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.14.

İkinci 18 aylık dönemde ise günlük kur belirlemek yerine, daha esnek bir pariteye geçmek üzere, altışar aylık dönemler itibariyle kur bandı tespit edilmiştir. Söz konusu aralığın toplam genişliği aşamalı olarak artırılabilecektir. Buna göre, 1 Temmuz 2001'den 31 Aralık 2001'e kadar kademeli olarak %7,5'e, 30 Haziran 2002'ye kadar %15'e ve 31 Aralık 2002'ye kadar %22,5'e yükseltilecektir. Bant uygulamasında, kurun bandın içindeki hareketlerine Merkez Bankası'nın müdahalesi olmayacaktır (ERÇEL, 1999:14). Döviz kuru sepetinin uygulanacağı kur bandı aşağıda verilmektedir. (Bkz Şekil 3.2)

Şekil 3.2: Temmuz 2001- Aralık 2002 Yılları Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı

Kaynak: Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.15.

3.3.2. Para Politikası

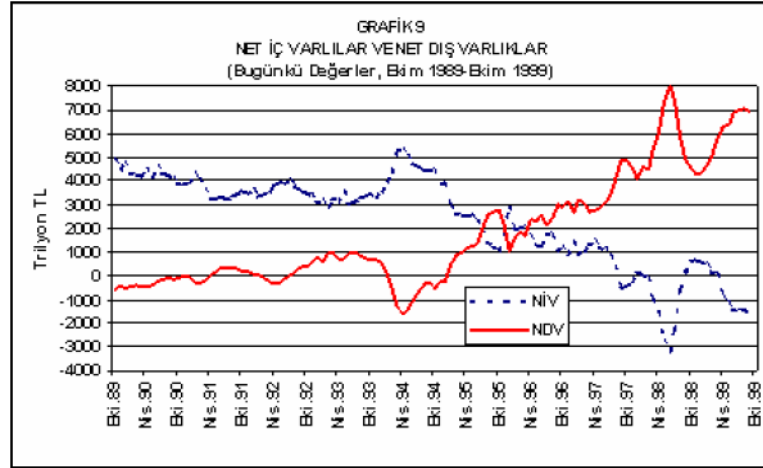
Açıklanan kur politikasını desteklemek amacıyla, Merkez Bankası bilançosunda yer alan parasal tabandaki değişme sadece net dış varlıklar kalemindeki değişme ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda MB'nin net iç varlıkları için belirli tavanlar konulmuştur. Ayrıca, bankacılık sisteminin likidite ihtiyacının karşılanabilmesi için, zorunlu karşılık oranları düşürülmüştür. Buna göre net iç varlıkların, toplam para tabanının +/-%5'ine eşdeğer bir bant içinde seyretmesine izin verilmiştir (YELDAN, 2001:573). Net iç varlıklara ilişkin gelişmeler aşağıda gösterilmektedir. (Bkz Tablo 3.21)

Tablo 3.21: Net İç Varlıklar (Trilyon TL.)

30 Eylül	1999 (Gerçekleşme)	-1,400.5
31 Aralık	1999	-1,200.0
31 Mart	2000	-1,200.0
30 Haziran	2000	-1,200.0
30 Eylül	2000	-1,200.0
31 Aralık	2000	-1,200.0

Kaynak: Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.20.

MB'nın para politikasına müdahalesi net iç varlıklarla sınırlı hale getirilmiştir. MB net iç varlıkları da her çeyreğin sonunda, 1999 Aralık ayı düzeyini aşamayacaktır. Böylece net iç varlıklar sabit hale getirilmiştir. Bu durumda para tabanı, ödemeler dengesi yolu ile yaratılacak ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur (GÖKÇEN,2001: 592). Net iç ve dış verilere ilişkin gelişmeler aşağıda verilmiştir. (Bkz Şekil 3.3)

Şekil 3.3: Net İç Varlıklar Ve Net Dış Varlıklar (Bugünkü Değerler, Ekim 1989-1999)

Kaynak: Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999, s.21

Bu anlamda sadece ihracat sonucu elde edilecek döviz gelirleri doğrudan doğruya parasal tabanın genişlemesine yol açmaktadır. İhracat malları üretimi için ekonomide reel sektör tarafından para talebi yaratıldığı sürece, söz konusu parasal

genişlemenin enflasyonist etkileri olmayacaktır. Dolayısıyla, para arzının genişlemesi, sadece yurt dışından döviz girdisine bağlanırsa, enflasyonist eğilimlerin de önüne geçilmiş olacaktır (YELDAN, 2001: 12).

Böylece, MB'nın para arzını artırması veya azaltması ülkeye döviz girişine ve çıkısına bağlanmıştır. Diğer bir ifade ile para kurulu uygulaması benzeri bir para politikası izlenmeye başlanmıştır (MORGİL, 2001:612). Bu para kurulunun dünyadaki diğer uygulamalarından tek farkı, her gün sabit bir kurdan işlemlerin yapılması yerine, her gün değişen fakat önceden bilinen kurdan bu işlemlerin yapılacak olmasıdır (OLGUN, 2001:3).

3.3.3. Maliye Politikası

Maliye Politikası'nın temel hedefi faiz dışı fazlayı artırmak suretiyle kamu borç stoğunun GSMH'ye oranını 2000 yılında %58'e indirmek ve izleyen yıllarda bu oranı daha da aşağıya çekerek kamu kesimi mali dengesinde kalıcı bir iyileşme sağlamak olmuştur. Bu hedefe ulaşmak için gelir artırıcı ve harcama kısıcıcı bir dizi tedbirin yanı sıra özelleştirmenin hızlandırılmasına çaba sarf edilmesi, iç borçlanmada da uzun vadeli ve değişken faizli tahvil ihracına ağırlık verilmesi planlanmıştır (TEMEL, 2001:559).

3.3.4. Gelirler Politikası

Reel sektöre, hedeflenen enflasyon doğrultusunda ücret ayarlamaları ve fiyat artışları konusunda yol göstermek amacıyla gelirler politikası çerçevesinde memur maaşlarının hedeflenen TÜFE oranında artması hedeflenmiştir. 2000-2002 yılları arasında 18 milyar dolar özelleştirme geliri elde edilmesi, Petrol Ofisi, Tüpraş, GSM lisansı, Türk Telekom, Vakıfbank, Çaykur, MKEK, Eti Holdingin bazı fabrikalarının ve TEKEL'in bazı bölümlerinin özelleştirilmesi öngörülmektedir (DEMİR, 2001:61).

3.3.5. Yapısal Reformlar

Yapısal reformlar alanında, tarımsal desteklemede doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi, 2000 yılı için destekleme alım fiyatlarının dünya fiyatları ve hedeflenen enflasyona göre belirlenmesi, girdi ve kredi desteklerinin azaltılması hedeflenmiştir. Sosyal güvenlik reformunun yapılması, fonların kaldırılması, kamunun mali yönetiminde şeffaflık, vergi reformu, özelleştirme, kamu bankalarının

yeniden yapılandırılması gibi yapısal reformların yapılacağı belirtilmiştir (TEMEL, 2001: 560).

3.4. 2000’li Yıllara Girerken Ekonomik Gelişmeler

1994’deki ciddi ekonomik bunalımda GSMH %6 gibi rekor bir düşme gösterdi, fakat 1995’ten itibaren tekrar toparlandı ve 1995-1997 döneminde yılda ortalama %7’nin üstünde büyüdü. Buna karşılık tüm öteki makro göstergeler bunalım alarmı vermeye devam etti. Türkiye ekonomisi 1998 yılının ikinci yarısından itibaren içeride biriken sorunların taşınamaz hale gelmesi ve dışarıdaki gelişmeler üzerine yeniden ağır bir krize sürüklendi. Güney Asya ve Rusya’da yaşanan ekonomik kriz Türkiye’yi yeni bir stagfasyona sürükledi. Sözü edilen bölgelerde yaşanan ekonomik kriz üzerine başta ABD olmak üzere G-7 ülkelerinin krizdeki ülkelere sermaye aktarmaları, uluslar arası kısa vadeli sermaye akımını etkiledi. Türkiye’den birkaç ay içinde 7 milyar dolar gibi bir sermaye çıkışı oldu.

Bu arada Güney Asya ülkelerinin ihtiyaçlarını arttırmak için devalüasyona gitmeleri ve damping uygulamaları Türkiye’nin ihracatını etkiledi. Tüm dünyada talep daralması yaşanmaya başladı, ülkeler arası rekabet yoğunlaştı. Başta tekstil ürünleri olmak üzere Güney Asya ülkeleri ile rekabet ettiğimiz ürünlerin dış satımında ciddi güçlükler yaşandı. Türkiye’de öncelikle tekstil sektörü 1998 yılının ikinci yarısından itibaren etkilendi, sonra kriz, otomotiv sanayiini ve öteki sektörleri etkisine aldı. Bu gelişme tekstil sektöründeki hesapsız yatırımlar sonucu ortaya çıkan kapasite fazlasının rolünü unutmamak gerekir. 1998 yılında ihracatımız sadece %2,7 oranında büyüdü, ithalat %5,6 oranında küçüldü. Buna rağmen 1998 yılında GSMH ikinci yarıda küçülmesine rağmen, yılın ilk yarısındaki veriler göre, 1999 yılında hem dış ticarete, hem turizmde hem de iç sektörlerdeki, kötü gidiş dolayısıyla GSMH’da ciddi daralma olduğu anlaşılıyor. GSMH’nın 1999 yılının ilk çeyreğinde %8,4 ve ilk dokuz ayında %6,1 oranında küçüldüğü tespit edilmiştir. 1995-1999 döneminde enflasyon ile döviz kuru değişimleri farkı açıldı. KKBG’nin yükselmesi ve bankaların denetim altına alınması faizlerin yükselmesine, reel faiz oranının %20’lere çıkmasına neden oldu.

Sorun tek başına ekonomik değildir. Sorun ekonomik olduğu kadar siyasi ve hukuksaldır. Türkiye'nin 1999 yılının ilk yarısını TBMM'nin çalışmaması nedeniyle bütçesiz geçirdiğini unutmayalım.

Devlet ödemelerini yapabilmek için %150 faiz ile borçlanıyor. Türkiye'de ortalama faiz oranı %60'ların üstünde seyreden enflasyonun 20-25 puan üzerinde bulunuyor. Bu kadar yüksek reel faiz oranıyla yatırım yapılması beklenemez. Bu durumda büyümenin durması, işsizliğin artması, sosyal dengelerin biraz daha bozulması kaçınılmaz gelişmelerdir. Türkiye 2000'li yıllara girerken gecikmelide olsa kamu kesimindeki dağınıklığa çeki düzen vermek için bazı yasal düzenlemeleri gerçekleştirdi. Vergi gelirlerini arttırmak için bazı gelir yasalarında düzenlemeler yapıldı. Sosyal güvenlik kurumları ve Yeni Emeklilik kanunun sayesinde Haziran 2000'den itibaren SSK zarardan kurtuluş, Hazine'den yardım ihtiyacı ortadan kalkmıştır. SSK'nın yıllık zararı 2 milyar dolar idi. Böylece yılın 2. yarısında 1 milyar dolarlık tasarruf (zarardan kar) sağlanmıştır.

Gümrük kanunu, Bakanlar kanunu ve Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Üst Kurulunun faaliyete geçmesine ilaveten, hükümetin kararlı tutumu sonucu, yolsuzlukların üzerine ilk defa en ciddi bir şekilde gidilmekte,

- Sermaye Piyasası kanunu,
- Uluslar arası Tahkim Yasası çıkartılmıştır,
- Vergi kanunlarında ve
- Anayasamızda yapılmış olan değişikliklerle de özelleştirmenin ve Doğrudan Yabancı sermaye yatırımlarının önü açılmıştır,
- İlaveten Telekomünikasyon Kurulu ve Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu faaliyete geçirilmiştir,
- Türkiye'de mevcut bütçe dışı fonlar keyfi harcamalara ve israfa yol açıyordu. Mevcut 74 fondan 52'si kapatılmış, 16'sıda Haziran 2001 sonuna kadar kapatılmış olacak, böylece DETİF dahil sadece 6 fon kalacaktır,

- Elektrik piyasasını düzenleyen kanun da Şubat 2001’de çıkartılmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi Kasım 2000’ne kadar, İstikrar Programının başarılı bir uygulaması sonucu 1999’da 2000’e

- Yıllık enflasyon; TÜFE’ye göre %68,8’den %39’a, TEFE’ye göre %62,9’den %32,7’ye inmiş,
- Yıllık büyüme hızı %-6,4’dan %6 dolayına,
- İmalat sanayiindeki üretim artışı %-5’den %6,6’ya çıkartılmış,
- Kapasite kullanım oranının %72,1’den Kasım ayında %78,2’ye çıkmış,
- Faiz dışı bütçe fazlası 2 katrilyondan 7,6 katrilyon liraya (11,3 milyar dolara) fırlamış,
- Faiz dışı bütçe fazlası (GSMH oranı %2’den %5,6’ya,
- Vergi geliri / GSMH oranı %18,9’den %19,2’ye çıkmış,
- Bütçe açığı / GSMH oranı %11,6’den %9,3’e inmiş,
- Yıllık faiz ve Anapara geri ödemelerinden oluşan borç servisinin / bütçe gelirine oranı %145’ten %115’e gerilemiş,
- 2000 yılı için 14,1 katrilyon lira olarak hedeflenen bütçe açığı yıl sonunda 12,8 katrilyon liraya,
- 2000 yılı için faiz ödemeleri / vergi gelirleri oranı da %88 olarak hedeflenmiş iken bu oran %77’ye inmiştir.

İstikrar Programının Ana Hatları

- Sıkı maliye politikası uygulanarak faiz dışı fazlanın artırılması,
- Yapısal reformların gerçekleştirilmesi
- Özelleştirmenin hızlandırılması
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası
- Ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandıracak kur ve para politikası

Bu unsurları ekonomide işlerlik kazandırmak için programa yüklenen temel hedefleri ise şunlardır;

TÜFE’de 2000 yılı artış oranı %20 2001 yılı artış oranı %12 ve 2002 yılı artış oranı %7 olarak hedeflenmiştir. Yıllık devalüasyon oranı %20 olarak tespit edilmiştir. Nakit içi borcun GSMH’ya oranının %27 ve toplam borç stokunun GSMH’ya oranı %61 olması hedeflenmiştir. Programda bu hedeflere ulaşmak için para kurulu sistemi dayanak alınmıştır. Para kurulu sistemi merkez bankasının (TCMB) işlevi farklılaştırılmakta ve ülkenin para arzı mekanizmasını sabit kurdan, bankanın döviz karlılıklarına dolayısıyla para azdı da ülkenin döviz rezervine bağlanmıştır.

Sistemin işleyişinde sabit kur bir başka ülkenin para birimine bağlanmıştır. Para kurulu sisteminde kamu açıkları TCMB tarafından karşılanmamaktadır. Dolayısıyla bütçe açıklarının para arzı yoluyla kapatılması mümkün değildir. Para kurulu sisteminde para razı para kurulunca yapılırken, diğer işlemler merkez bankasınca yürütülmektedir. Ancak ülkemizde böyle bir ayrıma gidilmemiştir. Uygulanan para programında enflasyona kaynaklık eden kamu harcamalarını disipline etmeye yönelik kararlar alınmış ve böylece bütçede faiz dışı fazla arttırılmak istenmiştir. Programın işleminde sorun yaratacak olan kesimin kırılğan bir yapıya sahip olan Bankacılık sektörünün olacağı daha başından biliniyordu.

A- Finansal Kriz ve Bankalar

Bankacılık sektöründeki dönüşüm büyük ölçüde 24 Ocak kararları ile yurt içi tasarrufların arttırılmak istenmesinden kaynaklanmıştır. Dönemin siyasal erkinin faizi bugünkü tüketimi geleceğe ertelemenin ödülü olarak Neoklasik iktisat kuramından hareketle sektöre yönelik olarak ilk olarak aldıkları karar Haziran 1980’de faiz oranlarının serbest bırakmak oldu. Ancak bu düzenlemeye bankacılık sektörü hazırlıksız yakalandı ve düzenlemeye uygun etkin bir yönetim becerisi gösteremedi. Hazine ve TCMB ise bu yeni oluşumu tamamlayacak düzenlemelere gitmedi ya da gidemedi. Bunun sonrasında bankalar likidite yönetiminin temele ilkelerini göz ardı ede bir şekilde yabancı para cinsinden kaynaklara yöneldiler. Bu yöneliş 1994 krizi ile

kesintiye uğradı ve 3 banka (Marmara bank, TYT bank, Impex bank) sistem dışına itildi.

Bankacılık sektörüne yönelik düzenleyicilik gücü ve yetkisi olan kurumlar 1994 krizini aşarken tasarruf mevduatının tamamını da sigorta kapsamına aldılar. Tasarruf mevduatının tamamının sigorta kapsamına alınması 1994 krizini aşmada önemli bir işlem yüklenmesine karşın 1998-2000 ve halen yaşamakta olduğumuz 2001 finansal krize derinlik kazandırmıştır. Türk Bankacılık sisteminin bugünkü kırılma yapısının nedeni izlenen iktisat politikalarıdır. Kamu kesiminin borçlanma gereksinimi iç borçlanma yoluyla sağlamaya yönelmesi bankaları kamu kesimini fonlayan kurumlara dönüştürmüştür.

Bankalar bu fonlamayı Türk lirasını belli marjlar ile yabancı borçlar karşılığında aşırı değerlendirilmesine yönelik bir politika izlemesi ile yapmıştır. Bankalar bu yolla yurt dışı bankalardan borçlanmışlar daha sonra da ulusal paraya dönüştürerek kamuya borç vermişlerdir. Bu yapılanma istikrar programıyla daha da güçlenmiştir. Bankaların taşıdıkları yabancı para net genel pozisyon açığı taşınmaz hale geldiğinde ise finansal sistem krize girmiştir. Nitekim 1998-2000 yılları arasında Türkbank, Interbank, Bank Ekspres, Egebank, Yurtbank, Sümerbank, Yaşarbank, Esbank, Bank Kapital ve Etibank tasarruf mevduat sigorta fonuna (TMSF) devredilirken, 2001 yılında Demirbank TMSF kapsamına alınmıştır. Kamusal sermayeli bankalar ile fon kapsamındaki bankaların bankacılık sistemi içindeki payı %39 düzeyindedir. Kamu kesiminin bankacılık sistemi içindeki taşıdığı bu ağırlığı bugün sistemin taşıdığı olumsuzluğun ana kaynağıdır.

B- Programın Aksamasının Nedeni

İstikrar programında faiz ve ücret oranları ile fiyatlar serbest bırakılırken, döviz kurunu sabit oranlı arttırmaya yönelik döviz kuru politikası izlendi. Programın bu özelliği ile işleyebilmesi için öncelikle mali sektörün kırılma eğiliminin düşük olmasının yanında sermaye hareketliliğinin de olmaması gerekmektedir. Küçük açık ekonomiler için para kurulu sistemini büyük açık ekonomi özelliği taşıyan bir ülkeye uygulamaya çalışmak çok zordur.

Programın başarıya ulaşması için enflasyon oranının program hedefi düzeyinde tutturulması gerekmektedir ki TL'sinin aşırı değerlenmesi ve cari işlemler açığı engellenebilsin. Ancak bu yapılmadı. Bunun nedenleri; 1.iktisadi birimlerin istikrar programına desteğinin sürekli kılınamaması, 2.bankacılık sistemine istikrar sağlamaya yönelik alınan önlemlerin yetersizliği, 3.özelleştirmenin aksaması, 4.siyasal istikrarsızlık, 5.kamu kesimi iç borçlanma gereklerindeki düşüşün yetersizliği.

3.4. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri

Tam olarak uygulanamayan 5 Nisan 1994 istikrar kararlarından sonra Türkiye yeni istikrar politikası önlemleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu önlemler Dünyadaki mevcut konjonktüre uygun olarak içinde heterodoks unsurlar içeren bir takım yapısal dönüşüm politikalarını kapsamaktadır. Türkiye'deki ekonomik göstergelerde diğer dönemlerden çok büyük farklılıklar olmamasına rağmen olası bir krizi önlemek amacıyla yeni bir istikrar programı yapması gerekmiştir. Bu yeni programla Türkiye'nin özellikle son 25 yıldır yaşadığı ekonomik sıkıntılar yüksek oranlı ve sürekli enflasyona bağlanmıştır. Ekonominin genel yapısını ve büyüme hızını olumsuz yönde etkileyen, gelir dağılımını bozan ve toplumun önemli bir kısmını spekülative faaliyetlere yönelten enflasyon temel sorunların başında yer almıştır. Bunun yanında 1997 Haziranında Güney Doğu Asya'daki kriz petrol fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bu da özellikle kamunun ürettiği imalat sanayi ürünlerinin fiyatlarını arttırmıştır. 1998 yılındaki Rusya krizi de ülkeden yoğun miktarda sermaye çıkışına sebep olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde dünya petrol fiyatlarındaki artış, doların aşırı değerlenmesi, 11 Eylül olaylarının da etkisi ile dünya ticaret hacmindeki daralmaya koşut olarak gelişmekte olan ülkelerin IMF ve Dünya Bankasından sağladıkları kredilerde güçlükler yaşamaları bütün dünya ekonomilerini durgunluğa itmiştir. Bu durgunluğun ülkemizdeki yansımaları 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri olarak karşımıza çıkmıştır.

3.4.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Nedenleri

A. Kasım Krizinin Doğuş Nedenleri ve Gelişimi

Türkiye ekonomisi finans kesiminde 22 Kasım – 5Aralık tarihleri arasında yaşanan olaylar krizin belirtileri olup özetlersek,

1. Gerçek TL'ye gerekse yabancı paraya talep artmış olup artan talep karşılanmayarak piyasada likidite yetersizliği oluşturmuştur.

2. Artan talep piyasa tarafından karşılanmayınca gerek faiz oranları gerekse kurlar artış seyrine girmiştir. Üç gün içinde overnight faiz oranları %700, %1200 ve hatta %1700-2000 seviyesine ulaşmıştır.

3. Ekonomide yabancı sermaye çıkışının yaklaşık 6,2 milyar dolar olduğu belirtilmektedir.

4. IMKB Endeksi 3 Kasım 2000'de 2,19 sent düzeyinden 4 Aralık 2000'de 1,08 sent düzeyine inmiştir.

5. Demirbank, Park yatırım TMSF'ya devredilmiştir.

6. Piyasa ile ilgili beklentilerin olumsuz olması ve gerek cari açığın giderek artması gerekse TMSF'na devredilen bankaların çoğunluğu bankacılık sektörünün yapısal sorunlarını açıklar niteliktedir.

7. Kamu Bankalarının görev dışı zararlarının 20 milyar dolar olması, Finansal kesiminde bu olaylar yaşanırken para piyasasının istikrarını sağlamakla görevli olan TCMB piyasasının likidite ihtiyacını karşılaması bunun sonucu olarak faiz oranları döviz kurları yükselme seyrine girmiştir.

B. Neden Likidite Talebi Artmıştır?

Bankacılık sisteminde fon talebinde bulunan bankaların dikkat etmeleri gereken önemli bir nokta vardır. bankaların fonlama riski yüksek yabancı kaynağın likidite riski düşük olmalıdır. Türkiye ekonomisinde faaliyette bulunan bankalar hem fonlama riski yüksek hem de likidite riski yüksek olduğundan sektörün sorunları bitmemektedir. Bankaların likidite talepleri hem döviz hem de TL cinsinden artmıştır. sektörde bulunan bankaların likidite taleplerindeki artışın nedeni yukarıda belirttiğimiz fonlama prensibine uymamalarından kaynaklanmıştır. Faaliyette bulunan bankaların hem döviz hem de TL talebinde bulunmaları alışıl gelmiş bir durum değildir.

Normal koşullarda bir bankanın yabancı parada (dövizde) kısa pozisyonda, TL'de ise uzun pozisyonda olması gerekir. Yada tam tersi durumun olması gerekir, yani TL'de kısa pozisyonda ise dövizde uzun

pozisyonda olmasıdır. Türkiye ekonomisinde bankacılık faaliyetlerinde bulunan bankaların hem TL’de hem de dövizde yetersiz (kısa) pozisyondadır. Çünkü bankaları TL’deki donuk aktifleri yüksek ve net çalışma sermayeleri serbest öz varlıklar değildir. Sektörde bulunan bankaların ellerinde yeterince döviz olmadığından TL’ye sıkıştıklarından döviz satarak TL sağlayamamaktadırlar ve yeterli TL’leri olmadığından dövize ihtiyaç duyduklarında döviz alamamaktadırlar.

Genel durum böyle olunca TCMB’ye büyük görev düşmektedir. TCMB bankalara ihtiyaçları doğrultusunda TL verecek onlarda bu TL’lerle döviz satın alacaklar. TCMB’nin bankalara TL vermesi açık piyasa işlemleri ile gerçekleşmektedir. 17-24 Kasım 2000 tarihleri arasında TCMB’nin bilançosuna baktığımızda TCMB’nin bankalardan alacağını 2,556 trilyon liradan 4,266 trilyon liraya yükselmiştir. Diğer bir deyişle TCMB bankalara 1,610 trilyon lira vermiştir. bankalarda elde ettikleri bu TL’ler ile TCMB döviz almışlar ve bu dönemde TCMB’nin brüt döviz rezervleri 18,736 trilyon liradan 17,066 trilyon liraya yani 1,677 trilyon liraya azalma olmuştur. Bunun anlamı TCMB tarafından bankaların nakit ihtiyaçlarını giderilmiştir. Bankaların likidite taleplerindeki artışın bir diğer nedeni de devletin bankalara sattığı iç borçlanma senetleridir (DİBS). Devlet iç borçlanma yöntemi olarak bankalara fonlattığı senetlerle finansman ihtiyacını gidermektedir.

Bankalar devletten DİBS satın alırken, kendi öz kaynakları yetersiz olduğundan finansman kaynağı olarak yurt dışındaki yabancı bankalardan kredi alıyor (borçlanıyor) bu kredi talebinde bulunurken de ellerindeki devlet tahvillerini teminat olarak veriyorlar ve döviz cinsinden borçlanıyorlar. Yaşanan kriz ile birlikte piyasa faiz normlarındaki artış piyasasının geleceği ile ilgili beklentilerin net olmayışı nedeniyle yabancı bankaların, verdikleri kredileri geri istemeleri ulusal bankaların borçlarını ödeyebilmek için para talepleri artmıştır. İMKB sermaye çıkışı da para talebini arttırmıştır. Piyasadan çıkan para miktarının yaklaşık 6,2 milyar dolar olmuştur. Yabancı sermaye çıkışının nedeni giderek bankacılık sektörünün zayıf yapısı gerekse Türkiye Ekonomisi ile ilgili beklentilerin olumsuz olmasıdır.

3.4.2. 2000 Kasım Krizi

Türkiye Ekonomisi 1994 krizinden sonra hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. 1988 yılına kadar her yıl %7 ile %8 gibi çok büyük bir hızla büyüyen ekonomiye rağmen sağlam ve istikrarlı bir ekonomik yapı oluşturulamamış ve enflasyon düşürülememiştir. 1997 sonu itibariyle bütçe gelirleri 5 katrilyon 854 trilyon 300 milyon liraya ulaşmıştır. 1997 yılında mali piyasalarda istikrarı sağlamaya ve döviz kurlarında aşırı dalgalanmayı önlemeye ağırlık verilmiştir. 1997 yılı enflasyonu, 1994 yılından beri yaşanan en yüksek enflasyon olmuş, tarımsal destekleme fiyatları ile ücret ve maaşlardaki artışların yanı sıra kamu açıklarına bağlı olarak faiz oranlarının yükselmesi enflasyonu körüklemiştir (KARAÇOR, 2001:88). Banka mevduatlarının tam sigorta kapsamına alınması bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Çünkü mevduat sigortasının olması, mevduat sahiplerini riskli bankalara yöneltmiştir (YILMAZ, 2002:28). 1997 yılı sonlarına kadar kısa dönemli sermaye girişleri devam etmiş ancak yabancı sermayenin çok küçük bir kısmı yabancıların TL cinsinden verdikleri krediler, yaptıkları plasman ve yatırımlardan oluşmuş kur riskinin önüne geçilememiştir (ERİNÇ, 1997:3). 1995 yılında ülke parasının yabancı paralar karşısında değer kazanması ve ticaret açığındaki hızlı artış bu yıllardaki kısa dönemli sermaye girişlerinden dolayıdır (YENTÜRK, 2003:124). Büyüme oranlarının yüksek oranlı gerçekleştiği yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı 1997 yılında %53,2 olup, geçmiş yıllara oranla gerilemiştir. 1999 yılında dış borçlanmanın aşırı gerçekleştiği görülmüştür. 1998 yılında Asya ve Rusya krizlerinden Türkiye Ekonomisi büyük ölçüde olumsuz etkilenmiş ve bu krizler, ihracat gelirlerinin düşmesine, iç talebin daralmasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur (ÖZBİLEN, 2002:174). 1998 yılında Türkiye ekonomisinin kronikleşen enflasyonu ve yüksek düzeylerdeki kamu açıklarını hedef alan orta vadeli istikrar programı hazırlanmıştır.

Üç yıllık istikrar programında kullanılacak politikalar, döviz kurunu düşük tutarak maliyetlerin düşürülmesi, sıkı para politikaları ile iç talebin daraltılması, kamu tüketim ve yatırım harcamalarının kısılması, maliye politikalarına ek olarak tarım, vergi ve sosyal güvenlik reformları ile kamu açıklarının disiplin altına alınması, KİT zamlarının geciktirilmeden yapılması, kamu kuruluşlarının hazine kefaletinde aldıkları dış borçlara sınırlama getirilmesi, son üç yıldır iç borçları dış

borçlarla ödeyen hazinenin gelecek yıllara sarkacak faiz yükünün azaltılması, enerji ve eğitim yatırımlarına öncelik verilmesi, sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının azaltılması, özelleştirmenin süratli bir şekilde yapılması, kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılması ve kayıt dışı ekonominin kayda alınarak bütçe gelirlerinin arttırılmasıdır (MÜSİAD, 1995:47-51). 1998 yılında yürürlüğe konan orta vadeli enflasyonla mücadele programının sonucunda, 1998 yılında yüksek faizler, sermaye çıkışları, likidite sıkışıklığı, vergi sistemi içindeki belirsizlik, kamu kesimi borçlanma gereğinin yükselmesi ve iç borç stoğunun artması Türkiye'nin ekonomik krize sürüklenmesinde etkili olmuştur. 1997 yılı ortasında başlayan ve yayılarak devam eden küresel kriz ithalat ve ihracatımızda düşüşe neden olmuştur. 1999 yılı Türkiye ekonomisi'nde ön görülen kamu kesimi hedeflerini gerçekleştirilemediği yıllardan biri olmuştur. 1999 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı % 15,5'e yükselmiştir. 1999 yılında faiz oranları gerçekleşen enflasyon oranlarına göre yüksek seyretmiş ve kamu kesimi finansmanının iç borçlanmayla yapılması faiz harcamalarının bütçe içindeki payını arttırmıştır. İstikrar amacına yönelik olarak Merkez Bankasını 1999 yılında finansal kuruluşların kısa dönemli oluşan likidite ihtiyaçlarını açık piyasa işlemleri aracılığıyla karşılamıştır. Kur politikası veri kabul edilerek yıl genelinde piyasada oluşacak faiz oranlarının net dış varlıklardaki artış eğiliminin sürdürülmesi hedeflenmiştir (TURGUT, 2005:186-188).

1999 yılında GSMH %-6.1 oranında düşmüş, işsizlik tırmanışa geçmiştir. İç borcun GSMH' ya oranı % 29, dış borcun GSMH' ya oranı % 55'i aşmış, reel faizler hat safhalara yükselmiştir. Bu ortamda 1999 yılı Haziran ayında IMF ile yapılan görüşmelerde Yakın İzleme Anlaşmasının programa bağlı ve mali destekli Stand-by anlaşmasına dönüştürülmesi benimsenmiştir (KAZGAN, 2005:237). Yeni programa göre reel faiz oranlarının makul düzeylere düşürmek, ekonominin büyüme potansiyelini artırmak ve ekonomideki kaynakların etkin ve adil gelir dağılımını sağlamak genel amaçlar olmuştur. Bu kapsamda IMF'ye sunulan 9 Aralık 1999 tarihli niyet mektubunun sıkı maliye politikası ve enflasyonun düşürülmesi odaklı kur ve sıkı para politikası, bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve gelirler politikası temelini oluşturmuştur.

2000 yılı basında uygulamaya konmuş programda hedefler tutturulamamıştır. Türkiye'nin artan nüfusuna rağmen çalışma alanları azalmış, milli gelir paylaşımı

giderek bozulmuştur. Enflasyonun yavaş düşmesine rağmen, döviz çıpası uygulamasında ve döviz kuru sepetinde düzeltme yapılmamış, bu nedenle de TL'nin aşırı değer kazanmasına, ihracatın zorlaşmasına ve ithalatın cazip gelmesine zemin hazırlamıştır. 2000 yılında rekor dış ticaret açığı ve cari ödemeler açığı gerçekleşmiş, dış borçlarda artışlar olmuş, kısa vadeli dış borçlanma ithalatı finanse etmiştir. İç borçların dış borçlarla ikame edilmesi ise reel faizlerin negatife dönüşmesine neden olmuş, iç borçların faizleri de önemli bir sorun haline gelmiştir (ERTUNA, 2005:137).

Kasım 2000 krizinden önce Türkiye ekonomisinin genel görünümü hiç de iç açıcı görünmemektedir. Döviz kurlarındaki sabitleme sonucunda faiz oranlarının düşmesi tüketim ve tasarruflar aleyhine gerçekleşmiştir. Halkın yabancı paralarının bozdurup, yerli paraya geçmesi, Merkez Bankasının para arzını arttırmasına yol açmış, bankaların kredilerini de arttırmıştır. Ayrıca programa güvenin tam olmaması ve uygun koşullarda ortadan kalkabileceği olasılığı tüketimi arttırmış enflasyonu yükseltmiştir (ALP, 2001:680). Programın odağında bulunan enflasyonun düşürme hedefi 2000 yılı sonunda % 25 olarak belirlenmiş ancak % 39 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranı % 5-5,5'lük hedefi %6,3 olarak gerçekleştirmiştir.

Dış ticaret açığı 22.3 milyar dolara, cari açık ise 9.8 milyar dolara yükselerek hedeflenen rakamların çok üstünde gerçekleşmiştir (ÇARIKÇI, 2001:477). Programın kamu kesiminin mali yapısının revize edilerek yıl boyunca güçlü mali performansı sürdürülmüştür. Para programı performans kriteri net iç varlıklar ve net uluslararası rezerv büyüklüğü için açıklanan taban değerleri tutturulmuştur. Ancak bu dönemde faiz oranlarına müdahale edilememiştir. İstikrar programının sonuçları açısından en olumsuz gelişme ödemeler dengesi göstergelerinde yaşanmıştır. İthalatın arttığı, ihracatın düştüğü ve cari işlem dengesinin bozulduğu görülmüştür. Ekonomik faaliyetlerde 1998-1999 yıllarında yaşanan derin resesyon akabinde 2000 yılı başlarında tüketim harcamaları, yatırım ve ihracat kaynaklı güçlü bir toparlanma yaşanmıştır (KARAÇOR, 2001:74-106).

1994 ile 2001 yılları itibariyle Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı AB'dir; dış ticaretin yaklaşık yarısı bu alanda yoğunlaşmıştır. Bu iki tarih arasında AB'nin Türkiye'nin toplam ihracatı ve ithalatındaki payında ortaya çıkan değişimdir. 2000

yılıının kriz yılı olması bu değişmede etkilidir. Diğer OECD ülkeleriyle birlikte, dış ticaretin yaklaşık üçte ikisi bu grupta toplanmıştır (KAZGAN, 2006:405-406). Türk ekonomisi 2000 yılı Kasım ayında baş gösteren ve 2001 Şubat ayında şiddetlenen tarihin en büyük kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Çalışmanın bundan önceki kısımlarında işlenen, 1980 ve 1994 krizlerinden sonra, son yirmi yılda bu üçüncü büyük krizdir.

1980’li yıllarda ekonomi ve finans sektörlerinde başlatılan reform hareketleri, 1990’lı yıllarda liberal ekonominin çerçevesini çizen hukuki yapılanma ve devletin yeniden yapılandırılması devam ettirilememiştir. 1980’li yıllarda ekonomik ve ticari fizibilitesi olan dış borçlanma sürecine giren Türkiye, 2000’li yıllara tekrar siyasi ve devlet destekli borçlanma sürecine girmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu da, ülkenin hassas konularda siyasi baskılar altında kalmasına ve uluslararası ilişkilerde tavizkar davranmasına yol açmıştır. Türkiye, siyasi istikrarsızlığın da etkisi ile 1980’li yıllarda başlatılan açılımı devam ettirememiş, 1990’lı yıllarda yeniden içe dönmüş ve modern dünya ile yarıştan kopmuştur (PALAMUT, GİRAY, 2001:30-32).

2000’li yıllara, Türkiye’yi tıkayan bir yapı ile girilmiştir. 2000 yılında yüksek enflasyon, yüksek reel faiz ve güven eksikliği, kısa vadeli rant geliri ve spekülative yatırımlar, yüksek faizle kur transferi, yatırım yapamayan ve rant gelirine dayalı, yeteri kadar üretmeyen ve tüketime yönelik bir ekonomik düzende işsizlik sürekli artmıştır. Köylü, esnaf başta olmak üzere dar ve orta gelir grubunun milli gelirden aldığı pay küçülmeye devam etmiştir. Toplumda huzursuzluk, ümitsizlik hâkim olmuş ve ahlaki değerler aşınmıştır. Siyasi malzeme olarak kullanılan ve ciddi bir müzakere edilmeksizin girilen Gümrük Birliği, beklenen hiçbir mali destek de sağlanmadığından, ekonomiye ilave bir yük getirmiş, ithalatta patlama olmuş, ödemeler dengesi daha da bozulmuştur (ERDEM, 2001:11-13). Türkiye artan kamu açığı ve borç yükü, yüksek faiz ve yüksek enflasyon gibi ağır sorunlarla krize girmiştir (ALTIOK, 1998:245-174)

Türk lirası, olması gerekenin üzerinde reel değer kazanmış, iç talep hızla yükselmiş, ihracatın azalması, ithalatın hızla artması sonucu cari işlemler açığı artmıştır. Sadece kur çıpasına dayalı para politikası ile uzun süre gidilemeyeceği,

ekonomik çevrelerce fark edilmiştir. Türkiye'ye dış kaynak girişi süratle azalmaya başlamış buna bağlı olarak likidite azalması baş göstermiştir. 2000 yılı Ekim ayı ortalarında başlayan TCMB döviz rezervlerindeki azalma Kasım ayında da hızlanmıştır (ALP, 2001:680). Kasım 2000 krizine yol açan nedenler arasında Niyet Mektubu ile taahhüt edilen özelleştirmelerin gerçekleştirilemediği için, 780 milyon dolarlık Dünya Bankası kredisinin askıya alınması, Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın görev zararlarının 2000 yılına kadar 21 milyar dolara yükselmesi, 1999 yılında ortaya çıkan iki büyük depremin devlete maliyeti 12 milyar dolar olup, devlet bütçesinin 1999 yılında 1.8 milyar dolar, 2000 yılında 4.3 milyar dolar olması, 2000 yılı boyunca TL'nin %36,5 dolayında aşırı değerlenmesi, petrol fiyatlarındaki artış, Euro'nun değer kaybetmesi, faiz oranlarının düşmesi sonucu küçük ve orta büyüklükteki bankaların hazine kağıtlarını zararına satmaları ve küçük bankaların işlemlerinin büyük bankalar tarafından yapılmaması sayılabilir (ÇARIKÇI, 2001:475-476).

Bankacılık kesiminin içinde bulunduğu zayıf durum ve uluslar arası piyasalarda dalgalanmaların da etkisi ile 2000 yılı Kasım ayında faiz oranlarının hızla yükselmesi, borsada keskin düşmeler Kasım Krizini tetiklemiştir (BORATAV, 2000:24-25). Bankalardaki çöküş yaşanan krizlerin temel nedenlerinden birisi olmuştur. Çünkü bankaların bir kısmında bankacılık kurallarına uyulmayıp, uygunsuz işlemler artmıştır. Yeni banka kurulmasını teşvik eden uygulamalarının ve ahbap-çavuş ilişkilerinin varlığı bankaların zayıf yapısını iyice istikrarlı bir ortama hazırlamıştır. 2000 yılında TMSF'ye (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) toplam 11 banka aktarılmıştır. Kasım 2000 kriziyle TMSF'ye devredilen bankaların 12'si birleştirilmiş, 5'i satılmış, 1'i tasfiye edilmiştir (KAZGAN, 2005:249-253).

Bankalardaki açık pozisyon kapatma telası, nakit sıkışıklığı, Demirbank'ın uluslararası piyasadan borçlanamaması sonucunda iç piyasadan borçlanmaya girişmesi; ancak iki bankanın buna engel olması nedeniyle Demirbank'ın kamu kağıtlarını satmaya başlaması ve Demirbank'ın birden bire diğer bankalarla arasındaki Elektronik Fon Transferine (EFT) son verilmesi piyasalarda güven bunalımına neden olmuştur. Merkez Bankası başta piyasaya para aktarmış, ancak güvensizlik sonucu bu ek likidite de dövize yönelmiştir. Kısa sürede Merkez Bankası likidite girişini durdurunca gecelik faizler % 2000 düzeyine çıkmış, devlet

kağıtlarının fiyatlarında keskin düşüşler yaşanmış ve kriz sonucu piyasadan 6 milyar dolar çıkmıştır (TOPRAK, 2001:189). Faizler İMKB repo piyasasında yüzde 250'ye, bankalar arası piyasada ise yüzde 210'a yükselmiştir. yabancı yatırımcıların toplu halde çıkış kararları Kasım krizine sürüklemiştir. Diğer bankalar da yoğun bir şekilde Hazine Bonosu satmaya ve döviz almaya başlamıştır. Reel sektördeki olumsuz etkiler de üretim daralması ve işsizlik olarak kendini göstermiştir. Daha sonra toplumsal rahatsızlıklar artmış ve en sonunda da siyasette bazı değişiklikler olmuştur. Kriz sonrasında para politikasının hedeflerinde değişikliğe gidilmiştir. Net iç varlıklarda koridor uygulamasına son verilmiş, TL mevduatlarına uygulanan zorunlu karşılık oranları 12 Ocak 2001'de %6'dan %4'e indirilmiş, bunun sonucunda parasal taban 8 Şubat'ta %18 oranında büyük bir daralma yaşanmıştır (TOPRAK, 2001:184-185). Kriz sonrasında finans piyasalarında özellikle bankaların ödemeler mekanizması kilitlenmiş, yabancılar da sürekli ülkeyi terk etmiş, reel piyasalar da iyice durulmuş, büyüme özellikle yılın son çeyreğinde iyice yavaşlamıştır. Kasım Krizinde ekonomi yönetimi ile IMF arasında daha iyi bir müzakere yapılamamıştır.

Cari işlemler açığı 2001 yılında iyice daralmış kurdaki reel revalüasyon da atlatılamamıştır ve likidite konusunda bankaları daha fazla disiplin altına alma gereği ile 2001 yılına oldukça kötümser beklentilerle girilmiştir (BORATAV, 2000:26). Buna rağmen, IMF'nin 7.5 milyar dolar rezerv desteği olmak üzere, toplam 10.4 milyar doların Türkiye'ye tahsis etmesi, kısa süreli de olsa Türkiye'yi rahatlatmıştır (KARABULUT, 2002:133). 2000 Kasım Krizinden sonra ekonomi politikalarının amacı iç ve dış borçlarımızı çevrilebilecek dengeleri sağlamak olmuştur. Kriz sonrasında cari işlemler dengesindeki en ön kalem olan dış ticaret dengesindeki açığı asgariye indirerek, cari işlemler fazlası sağlamak ve dış borçlarımızın bir kısmının ödeyebilme gücüne kavuşmak amaçlanmıştır.

Reel faizlerin kısa sürede çok düşmesi ya da eksi olması ise gerçekleşmesi zor bir beklenti olmuş, Merkez Bankası'nın enflasyon hedeflemesine geçeceği bir dönemde ve enflasyonun düşmesinin diğer bütün gelişmeler yanında öncelik aldığı bir ortamda, reel faizlerin kalıcı bir esnekliğe arttırılması gündeme gelmiştir. Kasım 2000 krizi ile ilgili olarak, yabancıların yoğun hisse satışları, başta Turkcell olmak üzere yapılan halka arzlar, enerji ihalelerindeki iptaller ve diğer mali dengesizlikler borsa da 20.000'lerden 9.000'lere bir düşüş başlatmıştır. 14 Kasım 2000 tarihli

“Kasırga” adı verilen banka operasyonlarına rağmen borsa en derin dibe vurmaya doğru yönelmiştir (ŞENGÖZ, 2004:53-55).

2001 yılının ilk yarısında GSMH ilk çeyrekte % 4.5, ikinci çeyrekte % 11.8 oranlarındaki azalışlarla yılın ilk yarısında % 8.5 oranında gerilemiştir (TOPRAK, 2001:188). Büyüme borçlanabilmeyi, borçlanabilme büyüme körükleyeceğinden kamu sektörüne yönelik alınacak tedbirler daha kolaylaşmış iç talepte ise bir toparlanmanın gerçekleşmesi için kısa dönemdeki önceliklerin belirlenmesi gecikmiştir. Özellikle döviz kuruna yönelik belirsizlikler azaldıkça, iç talepte bir toparlanmanın gerçekleşmesi beklenmiştir. Döviz kurlarındaki istikrarın enflasyona göre belli bir düzeyin üzerinde gerçekleşmesi Türkiye'nin içinde bulunduğu bu kriz ortamında mümkün olmamıştır.

2000 yılında yaşanan siyasi belirsizliklerin ekonomiyi etkileme gücü mali ve reel piyasalarda kendi göstermiştir. Ekonomi açısından olumlu çıkan enflasyon rakamları gibi sanayi üretim rakamları da söz konusu siyasi istikrarsızlar yüzünden pek ciddiye alınmamıştır. Borsanın en düşük seviyelere inmesi, döviz kurundaki yükselmelerin özellikle doların tüm faizler ve diğer alternatif yatırım araçları üzerindeki belirleyici özellikte olması, faizlerden dolayı maliyetlerin yüksek olması, iç faktörlerden sonra yabancı sermaye yatırımlarında temkinli davranılması nedeniyle reel sektör de belli bir süre kendini toparlayamamıştır (SÖNMEZ, 2002).

Kasım 2000 krizi çok yüksek faiz oranları, döviz rezervlerindeki erime ve IMF 'nin 7.5 milyar dolarlık ek finansman kolaylığı ile geçiştirilebilmiştir. Ancak IMF'nin bu nitelikteki kredisi kısa vadeli ve yüksek faiz oranlı olmuştur (TOPRAK, 2001:193). Türkiye 1994 krizinden sonra hızlı bir büyüme trendine girmiştir. 1996 yılında % 7.1, son çeyrekteyse % 8.3'lük bir artışla, yılı % 7.2'lik bir büyümeyle kapatmıştır. 1998 yılı sonunda başlayan küçülme 1999 yılında da devam etmiş 17 Ağustos Depremi'nin etkisiyle 2000 yılı GSMH artışı ise % 6,3 oranında negatif olmuştur. Enflasyon oranı 1998'e kadar % 80'lerin üzerinde iken 2000 yılı başlarında % 32,7'ye kadar düşmüştür. Büyüme oranlarının yükseldiği bu yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılında % 51'e kadar gerilemiştir. 2000 yılı sonu itibariyle cari açık/GSMH' ye oranı, 9,8 milyar dolar ile % 4,9 oranında olmuştur. 2000 yılında dış ticaret açığı 10.4 milyar dolardan 22.3 milyara; cari

açık ise 1.3 milyar dolardan 9.8 milyar dolara yükselmiştir. 2001 yılında dış ticaret açığı önemli ölçüde daralmış ve 4.4 milyar dolara düşmüştür. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 75'lere çıkmıştır. Cari açık ise 3.3 milyar dolar fazla vermiş, enflasyon ise %86,6 ya kadar yükselmiştir. KKBG/ GSMH oranı 2000 yılına oranla % 4,6 artarak %16,4 olarak gerçekleşmiştir. GSMH 2001 yılında % 9,4 olarak gerçekleşmiş ve 2000 yılına oranla % 26,5 küçülmüştür. 2001 krizi sonrası Türkiye ekonomisinde, 2004 yılı sonunda ortalama % 9,9 büyüme hızına ulaşıldığı, enflasyonun da % 9,3'e düştüğü gözlemlenirken, cari işlemler açığının büyümesi, reel ücretlerin artmaması, işsizliğin % 10,3 gibi yüksek seviyelerde gerçekleşmesi, Türk Lirasının aşırı değerlenmesi ve kamu borç stoğunun artması olumsuz gelişmeler arasında sayılabilir (Bkz Tablo 3.23).

Tablo 3.22: Türkiye'nin Makroekonomik Büyüklükleri (1996-2002)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Reel Büyüme (%)	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,4	7,8
Enflasyon (TÜFE) (%)	80,4	85,7	84,6	64,9	39,0	68,5	29,7
Enflasyon (TEFE) (%)	85,9	81,8	71,8	53,1	32,7	88,6	30,8
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	53,2	54,1	58,7	65,4	51,0	75,7	69,8
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-10,5	-15,3	-14,2	-10,4	-22,3	-4,4	-4,4
Cari İşlemler Dengesi/GSMH (%)	-1,3	-1,3	1,0	-0,7	-4,9	2,3	-1,0
Konsolide Bütçe Dengesi (%)	291,0	81,0	65,0	147,5	40,4	122,4	36,8
KKBG/GSMH %	8,6	7,7	9,4	15,5	11,8	16,4	12,8

Kaynak: Hazine , 2004: 48-44

1999 yılında GSYİH'nin harcamaları açısından tasnifine göre % 3,1 oranında düşüş seyreden özel nihai tüketim harcamaları, 2000'de toplam % 6,4'lük bir büyüme göstermiştir. Bu patlama özel tüketimin GSYİH içindeki payını cari fiyatlarla, 1999'da % 67,4'ten 2000'de % 69,8'e çıkarmıştır. Özel nihai tüketimin alt başlıklarına göre tasnifinden anlaşılacağı gibi, bu talep patlaması özellikle dayanıklı tüketim mallarında yoğunlaşmıştır. Bu kalemdeki artış oranı % 27,5'tir. Dayanıklı tüketim malları harcamalarını % 7,2'lik bir sıçrayışla hizmetler ve % 3,2'lik bir büyümeyle gıda ve içki tüketimi takip etmektedir. Diğer tüketim kalemlerinde ise bir büyüme söz konusu değildir 2000 yılı içinde hemen tüm menkul ve gayrimenkullerin enflasyonun altında bir kazanç bırakması ve yılın ilk yarısında faizlerin düşüşüyle birlikte tüketici kredilerinde yaşanan patlama, bireylerin yatırım-tüketim tercihlerini

tüketim lehine etkilemiş, yatırım güdüsü de dayanıklı tüketim mallarına yönelmiştir. Keza kamu nihai tüketimi % 7,1 oranında artmıştır. Bu oran 1999'da % 6,5 olmuştur (YETİM, 2000:23). 1999 yılında % 15,7'lik bir gerileme kaydeden gayri safi sabit yatırımları, 2000'de % 16,5'luk bir büyüme göstermiştir. Kamu sektörü sabit sermaye yatırımları aynı dönemde % 19,7'lik bir artış kaydederken (1999 yılında % 8,7'lik bir daralma yaşanmıştı) 1999'da %17,8 oranında daralan özel sektörün sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme % 15,4 olarak belirlemiştir (PARASIZ, BAŞOĞLU, 2001:144).

Sabit sermaye yatırımlarının alt kademelerine bakılacak olsa, nihai tüketim harcamalarında ortaya çıkan yoruma benzer bir manzarayla karşılaşılacaktır. Buna göre, gerek kamu gerekse özel sektör ağırlıklı olarak makine, teçhizat yatırımlarında bulunmuştur. Kamu sektörü 1999'da bu kalem yatırımlarında % 4,3'lük bir kısıtlama yaparken 2000 yılını % 20,5'e varan bir artışla kapatmıştır. 1999'da % 24,1'lik daralma kaydeden özel sektör makine teçhizat yatırımları da, benzer şekilde 2000'de %37,3'lük bir büyüme kaydetmiştir. Diğer bir patlama da kamu sektörü inşaat yatırımlarında gözlenmektedir. 1999'da % 1,6 oranında daralan kamu bina inşaatı, 2000'de % 31,6 oranında büyümüştür. Buna mukabil özel sektör inşaat yatırımları 1999'da yaşanan % 8,8'lik daralmanın ardından 2000'de % 11 oranında bir daralma daha yaşamıştır.

2000'de gayri safi yurt içi hâsılanın yurtdışı kalemlerinde de ciddi büyümeler gözlenmiştir. 1999'da % 7'lik bir daralma gösteren ihracat kalemi, bu dönemde % 19,3 oranında büyümüştür. Buna mukabil mal ve hizmet ithalatı kalemi 1999'da ortalamanın altında kalan % 3,7'lik daralmaya nispetle 2000'de önemli ölçülerde (% 25,4) artmıştır. Bu artış, ithalat kaleminin GSYİH içindeki payını büyük ölçülerde (cari fiyatlarla % 25,1'den % 30,6'ya) ve yurtiçinde yapılan tüketim ve yatırım harcamalarındaki artışın temel kaynağını oluşturmuştur (BAŞOĞLU, 2001:152). Sektörel bazda incelendiğinde, talep patlamasının üçüncü çeyrekte de ivmelenerek devam ettiği ve özellikle sanayi ve ticaret kalemlerinde önemli artışların gözleendiği fark edilecektir. Nitekim 1999'da %5,7 daralan imalat sanayi, yılın ilk iki çeyreğindeki yavaş büyümenin ardından üçüncü çeyrekte %10,9'luk, son çeyrekte de % 6,1'lik bir büyüme göstererek bir patlama yapmıştır. Keza ticaret sektörü de % 10,1, % 11, % 13 ve % 11,6'lık büyüme oranlarıyla yılı % 11,6'lık toplam

büyümeyle kapatmıştır. Böylece, söz konusu sektörler 1999'daki daralma öncesi konumlarına büyük ölçüde dönmüş olacaktır. Öte yandan tarım sektörü, 1999'da yaşadığı % 5'lik daralmanın üstesinden henüz gelememiştir. 2000'de tarımdaki büyüme % 4,1'le sınırlı kalmıştır. Bunda istikrar programı tarımsal ürünlere yapılan sübvansiyon ve destekleme fiyatı yapılan kısıtlamaların da etkisi olduğu düşünülebilir (Tablo 3.24).

Zira bugüne kadar tarımda şirketleşmeyi ve sermaye birikimini özendirici yeni yapılanmalar yerine söz konusu popülist uygulamaları tercih edilmiş olması sonucu, ziraat tamamen devlet desteğine muhtaç bir hale gelmiştir. Nitekim ilk dokuz ayda oldukça yavaş büyüyen tarım sektörü, patlamayı ancak son çeyrekte gösterebilmiştir. İmalat sanayinde üretim artışı görülmüştür. Çünkü üretimde ihracatın artışına dayalı büyümenin verimlilikten kaynaklandığı görülmüştür. Kriz döneminde İmalat sanayinde çalışanların sayısında azalma olmuştur. Daha az işçi ve daha az ücretle çalışan imalat sanayinde ile daha çok üretim gerçekleştirilmiştir. Ancak kayıtlı işçilerin reel ücretlerinin gerilemesi diğer bir ifadeyle ucuz fiyatla daha çok mal satılarak ihracat gelirini arttırmaya başlamıştır. Yani Türkiye kriz döneminde ucuz işçi sayesinde (kayıt dışı ve kaçak işçiler dahil) ihracatta üretim artısını sağlamıştır.(Bkz Tablo 3.24)

Tablo 3.23: Gayri Safi Milli Hâsıla (1997 Fiyatlarıyla Büyüme) (1999-2000)

	1999					2000				
	I	II	III	IV	TOP	I	II	III	IV	TOP
Tarım	5,5	-8,3	-5,8	-3,6	-5	1,8	2,3	1,9	12,2	4,1
Sanayi	-9,8	0,8	6,3	-2,6	-5	2,8	4,0	9,8	5,5	5,6
Maden	-20,5	5,3	7,4	-6,3	-7,3	0,3	-1,1	-4,0	1,2	-1,1
İmalat	10,8	2,9	-8,1	3	-5,7	2,5	3,8	10,9	6,1	5,9
Enerji	2,4	11,5	-1,8	2	1,3	6,0	8,0	9,2	3,3	6,5
İnşaat	-9,8	4,4	12,9	-15,2	12,5	1,3	4,3	11,1	6,7	5,8
Ticaret	12,6	0,7	6,6	0,2	-6,3	10,1	11,0	19,0	11,6	-11,6
Ulaştırma	-6,2	8	0,2	-4,2	-2,4	5,1	5,1	4,2	6,1	5,1
Mali Müesseseler	8,3	2,1	5,6	4,5	6,5	2,1	1,4	0,7	0,5	0,9
Konut	2	1,3	1	-0,8	1,1	-1,1	-1,1	0,1	1,9	0,0
Serbest Meslek ve Hizm.	-7,6	7,3	-6	-2,9	-4,5	4,1	4,3	6,6	7,4	5,9
(-)İzafi Banka Hizmetleri	7,6	2,2	5,2	4,5	6,1	2,9	0,8	0,2	-0,9	0,7
Sektörler Toplamı	-8,2	0,7	-6,5	3	-5	4,3	5,5	7,2	7,9	8,4
Devlet Hizmetleri	7,8	-2,2	0,8	2	2,7	0,8	2,3	2,2	2,2	1,9
Kar Amacı Olm. Özel Hizm.	1,9	0,8	2,3	5	2,5	0,7	0,4	0,7	3,2	1,1
İthalat Vergisi	-21,6	-4,7	-6	12,8	-5,7	32,3	28,3	26,4	22,5	27,3
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	-8,2	-2,2	-6,3	-2,1	4,7	5,6	-8,4	7,8	8,3	7,2
GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla)	-7,9	-3,7	-7,6	-4,9	-6,1	4,2	4,9	7,2	7,6	6,1

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/> erişim :11.08.2008

Krizden sonra ihracat yapan sektörlerde durum nispeten iyi durumda olurken, ihracat yapamayan sektörlerin içinde bulunduğu durum hiç de iç açıcı olmamıştır. Yurtiçindeki talep patlamasının önemli bir kısmının ithalatla karşılandığı, bu gelişmenin mevcut döviz kuru politikası ile uyumlu olduğu, milli gelir rakamlarına da yansımaktadır. GSMH verileri, ithalat vergileri her ne kadar yılın sonuna doğru kısmen yavaşlamış da olsa, önemli ölçüde arttığını göstermektedir (GÜLOĞLU, 2001:524. ve 531). 2000'in ilk on iki ayına yansıyan talep patlamasıyla birlikte sanayi üretimi de, 1999'daki daralmayı müteakip özellikle yılın ikinci yarısından itibaren üretim artışlarına şahit olmuştur.

1999'da % 5 civarında üretim daralması yaşayan sanayi, ayından itibaren bir önceki yılın aynı aylarına nispetle üretimdeki daralmayı telafi edecek ölçüde üretim artışları yaşamıştır (GİRAY, 2001:31-33). DİE sanayi üretimi verilerine göre, Ağustos'a kadar, bir önceki yılın aynı ayına göre sanayi üretimindeki yüzde değişimler, 1999'daki daralmayı geçmemesine rağmen, bu ayda bir önceki yılın Ağustos'una nispetle üretimdeki artış % 17,3 olmuştur. Ekim ve Kasım aylarında da benzer ölçekli (sırasıyla % 13,5 ve % 11,3) büyümeler yaşanmıştır. Bu artışlarda imalat sanayi öncülük etmiştir. Nitekim imalat sanayindeki üretim artışları Ağustos-Kasım ayları için sırasıyla % 19,9, % 7,2, % 14,5 ve % 12,7'dir. Buna mukabil,

sanayi üretim endeksine göre üretim endeksi Kasımdan sonra belli bir yavaşlamanın etkisi altındadır. (Bkz Tablo 3.25)

Tablo 3.24: Aylık Sanayi Üretim Endeksi (1997= 1 00) (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme)

	Yıl	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ortalama
Toplam	1999	-9,5	7,1	-12	5,1	-3,8	1,1	-3,5	-12,1	-11,8	-8,9	-2	3,3	5,2
Sanayi	2000	3,7	7,2	0,5	2,3	2,1	2,1	3,2	17,3	6,5	13,5	11,3	4,1	5,5
İmalat	1999	-11,1	-8,1	-13,2	5,2	-4,8	1,1	-4	-13,4	-10,3	-9,9	-2,9	3,6	5,7
Sanayi	2000	4	8,3	0,6	2,0	2,2	2,5	3,7	19,9	7,2	14,5	12,7	-4,3	5,7

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/erişim>: <http://www.tuik.gov.tr/> erişim: 17.07.2008

2000 yılında mükellefler reel rakamlarla, Cumhuriyet tarihinin en yüksek vergi miktarlarını ödemişlerdir. Toplanan vergilerin GSMH içindeki payı % 20'ye ulaşmıştır. 2000 yılında 33.75 katrilyon liralık gelir tahsilâtı gerçekleştirilmiş olup, bu tutar % 72'lik hedefe karşın % 78,3'lük (daha yüksek) bir artışa tekabül etmektedir. Benzer bir eğilim vergi gelirleri için de geçerlidir. Vergi gelirleri 2000 yılında 1999 yılına kıyasla % 79.1 oranında artış (hedef % 62 idi) kaydetmiştir. Vergi gelirleri içinde en yüksek oranlı artışlar % 124.8 ile ithalde alınan KDV, % 84,4'le dahilde alınan KDV, % 110.4'le taşıt alım vergisinde meydana gelmiştir (Bkz Tablo 3.26).

Tablo 3.25: Konsolide Bütçe Gelirleri (1999-2000) (Yıllık: Trilyon)

	1999	2000	YÜZDE DEĞİŞİMİ
1. GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	18.933	33.756	76,30
A. VERGİ GELİRLERİ	14.802	26.514	79,10
A. 1. Gelirden Alınan Vergiler	6.537	10.503	60,70
a)Gelir Vergisi	4.937	6.212	25,80
b)Kurumlar Vergisi	1.550	2.357	52,10
c)Faiz Vergisi	21	96	357,1
d)Faiz Vergisi	0	1.641	1,64
e)Ek Kurumlar Vergisi	30	197	557
A. 2. Servetten Alınan Vergiler	178	347	94,50
A. 3. Mal ve Hizmetlerden Alınan Ver.	6.109	11.374	85,2
A. 4. Dış Tic. Alınan Verg.	1.978	4.289	117,0
A. S. Kaldırılan Vergi Artıkları	-	1	258,10
B. VERGİ DIŞI NORMAL GELİR.	1.883	3.486	85,10
C. OZEL GELİRLER VE FONLAR	1.972	3.290	66,80
2. KATMA BÜTÇE GELİRLERİ	275	466	69,20

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/org/> <http://www.hazine.gov.tr/> erişim: 19.07.2008

Bütçe giderlerinin GSMH içindeki payının artış trendi 2000 yılında da devam etmiş ve % 37'yi aşmıştır. Buna karşılık personel harcamalarının payı, uzun yıllardan sonra azalarak GSMH'nın % 7'si seviyesine gerilemiştir. Faiz ödemelerinin GSMH içindeki payındaki artış ise rekor düzeye ulaşmıştır. 1999 yılında % 13,7 olarak gerçekleşen bu oran 2000 yılında % 16'yı aşmıştır (GÜLOĞLU, 2001:532).

2000 yılı sonu itibariyle 20.44 katrilyon liralık faiz ödemesi yapılmıştır. 1999 yılına göre faiz harcamalarındaki artış oranı % 90,7'ye tekabül etmektedir. Gayri safi milli hasılanın yaklaşık % 17'si kadar miktar faiz ödemelerinin finansmanında kullanılmıştır. 1995 yılına göre kıyaslandığında faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı 2.5 kat artış göstermiştir. 2000 yılında bütçe gelirlerinin % 43,8'i faiz ödemelerine aktarılmıştır. Faiz ödemeleri toplamı, vergi gelirlerinin % 77,1'ine ve toplam bütçe gelirlerinin % 60,6'sına eşittir (Bkz Tablo 3.27).

Tablo 3.26: Konsolide Bütçedeki Bazı Temel Eğilimler (1995-2000)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
1- Vergi Gelirleri/Toplam Gelirler	77.3	83.1	81.0	77.7	78.0	78.5
2-Vergi Dışı Normal Gelirler/Toplam Gelirler	20.08	16.4	7.0	19.1	9.9	10.3
3 -Personel Harcamaları/Toplam Harcamalar	29.4	24.7	25.8	24.8	24.6	21.4
4-Yatırım Harcamaları/Toplam Harcamalar	5.4	5.7	7.9	6.4	5.5	5.3
5-Faiz Harcamaları Toplam Harcamalar	33.7	38.2	28.3	39.6	36.3	43.8
6-Faiz Harcamaları Toplam Harcamalar	53.0	68.5	48.0	66.9	72.4	77.1
7-Faiz Harcamaları Toplam Gelirler	41.10	56.9	38.9	52.0	56.5	60.6
8-Bütçe Açığı Toplam Gelirler	22.5	49.0	37.2	31.1	47.7	38.1
9-Toplam Gelirler Toplam Harcamalar	81.6	67.0	72.8	76.3	67.7	72.4

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/org/> erişim : 01.07.2008

2000 yılında faize ayrılan kaynak yatırım harcamalarının 8.3 katı kadardır. Hangi ölçü kullanılırsa kullanılsın ortaya çıkan gerçek, 2000 yılı bütçesine faiz harcamalarının damgasını vurduğudur (Bkz Tablo 3.27). Cumhuriyet tarihinin en büyük faiz ödemesi 2000 yılında yapılmıştır. Devlet adeta faiz ödemelerinin finansmanını sağlamak üzere vergi toplar hale gelmiştir (ERDİNÇ, 2001:694-698). Faiz ödemeleri bütçe ödeneklerinin yarısını yutunca, Devlet'in asli fonksiyonlarını ifa edebilmek için gerekli kaynak bulunamamış ve bu hizmetlerde ciddi aksamalar meydana gelmiştir. Sağlık, eğitim, şehircilik, ulaşım ve diğer temel hizmetlerdeki yetersizlik ve düşük kalite ile bütçe kaynaklarının dağılımı arasında doğrusal ilişki mevcuttur.

Konsolide bütçe imkânlarının yarısı, verimli olmayan faiz ödemesine ayrıldıktan sonra kalan imkânlarla Devletin, vatandaşlarına kaliteli ve yeterli hizmet sunması imkânsız hale gelmiştir (ERDEM, 2001:14). 2000 yılı başında uygulamaya konan ve birincil hedefi enflasyon oranını üç yıllık süre sonunda tek haneli rakamlara indirmek olan istikrar programı, toptan eşya fiyatları ile ölçülen enflasyon oranını 2000 yılı sonunda % 20'ye, 2001 yılı sonunda % 10'a, 2002 yılı sonunda da % 5'e indirmeyi öngörmüştür. Benzer şekilde; program tüketici fiyatları ile ölçülen enflasyon oranını 2000 yılı sonunda % 25'e, 2001 yılı sonunda % 12'ye, 2002 yılı sonunda % 7'ye indirmeyi hedeflemiştir (GİRAY, 2001:35). Toptan eşya fiyatları ile ölçülen yıllık enflasyon hızı 1999 yılı sonunda % 62,9'dan, 2000 yılı Haziran ayında

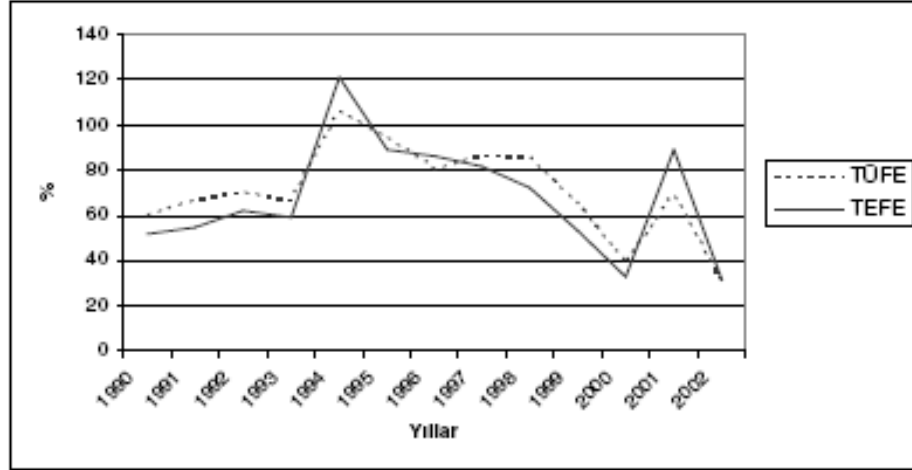
% 56,8 ve Aralık ayı sonu itibariyle % 32,7'ye gerilemiştir. Aylık bazda tüketici fiyat artışları genelde toptan eşya fiyat artışlarının üstünde seyretmektedir. Bu durum 2000 yılında enflasyonun oluşumunda talep faktörlerinin maliyet faktörlerine göre daha ağırlıklı hale geldiği şeklinde yorumlanabilir. Tüketici fiyatları ile ölçülen yıllık enflasyon hızı (tüketici enflasyonu) 1999 yılı sonunda % 68,8'den 2000 yılı sonunda % 39'a gerilemiştir. Toptan eşya fiyatlarına göre, 2000 yılının tamamında kamu fiyatları % 24,7, özel kesim fiyatları da % 35,7 artış göstermiştir. Kamu imalat sanayi fiyatları % 20,2 artış gösterirken, özel sektör imalat fiyatları % 33,6 artmıştır. Diğer bir ifade ile kamu fiyat artışları hem özel kesim fiyat artışlarının hem de genel fiyat artış düzeyinin altında kalmıştır (Bkz Tablo 3.28).

Tablo 3.27: Yıllık Enflasyon Hızı (Yüzde) (1999-2000)

	TOPTAN EŞYA		TÜKETİCİ	
	1999	2000	1999	2000
OCAK	50,0	66,4	65,9	68,9
ŞUBAT	46,3	67,5	63,9	59,7
MART	48,2	66,1	63,5	67,9
NİSAN	50,0	61,5	63,9	63,8
MAYIS	50,0	59,2	63,0	62,7
HAZİRAN	50,3	56,8	64,0	58,6
TEMMUZ	52,4	52,3	65,0	56,2
AĞUSTOS	53,7	48,9	65,4	53,2
EYLÜL	54,4	43,9	64,3	49,0
EKİM	55,2	41,4	64,7	44,0
KASIM	56,3	39,1	64,6	43,8
ARALIK	62,9	32,7	64,8	39,0

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr/> erişim : 23.06.2008

1988 yılının üçüncü üç aylık döneminde mevduat faizlerinin düşürülmesi ve ardından döviz piyasasının kurulması tasarrufların dövize yönelmesine ve enflasyonist beklentilerin canlanmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1980'li yılların başında düşme eğilimi gösteren enflasyon oranı 1980'lerin sonunda tekrar yükselmiştir. 1990 yılında enflasyon verilerine bakıldığı zaman TÜFE'de % 60 iken, TEFE'de % 52 olarak gerçekleşmiştir. 1993 verileri TÜFE'de % 66, TEFE'de ise % 58 olarak 206 gerçekleşmiştir. 1990-1993 yılları itibariyle enflasyonda aşırı bir değişiklik olmasına rağmen enflasyonun % 60-70 arasında kronikleştiği görülmektedir. 1993 yılındaki enflasyonun 1992 yılına kıyasla birkaç puan düşük seyretmesinin nedeni ertelenen kamu zamlarından kaynaklanmaktadır (Bkz Şekil 3.4).

Şekil 3.4: Enflasyon Göstergeleri (1990-2002)

Kaynak: DİE, 2003: 445-616

2000 yılının en belirgin ve yaşanan finansal krizin de psikolojik alt yapısını oluşturan gelişme, dış ticaret açığında meydana gelen büyük artıştır. 1999 yılında 207 ithalatta yaşanan daralmaya paralel olarak dış ticaret açığı küçülmüş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı % 66'ya ulaşmıştı .2000'de ithalat adeta patlama yapmış ve 53.98 milyar dolar tutarında ithalat gerçekleştirilmiştir. Bir önceki yıl yapılan ihracat tutarı ise 40,68 milyar dolar olmuştur.

2000'de ithalat 1999 yılına kıyasla % 32,7 oranında artmıştır . İthalattaki rahatsız edici artışının nedeni, 2000 yılı başında ortaya konulan programda paranın yönünün belirlenmemesi ve boşta kalan paranın tüketime yönelerek toplam talebi artırmasıdır. Gerçekçi olmayan ve Türk Lirasında aşırı değerlemeye yol açan kur politikası ithalatı, beklentilerin çok üzerine çıkarmıştır. İthalattaki dramatik artış ve ihracattaki artışın hedeflerin altında kalması dış ticaret, açığının büyümesine yol açmıştır. 1999 yılında 14,1 milyar dolar olarak gerçekleşen dış ticaret açığı, 2000 yılında 26,65 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığındaki artış oranı % 89,12'dir.

Tablo 3.28: Dış Ticarete Gelişmeler (Milyon Dolar)

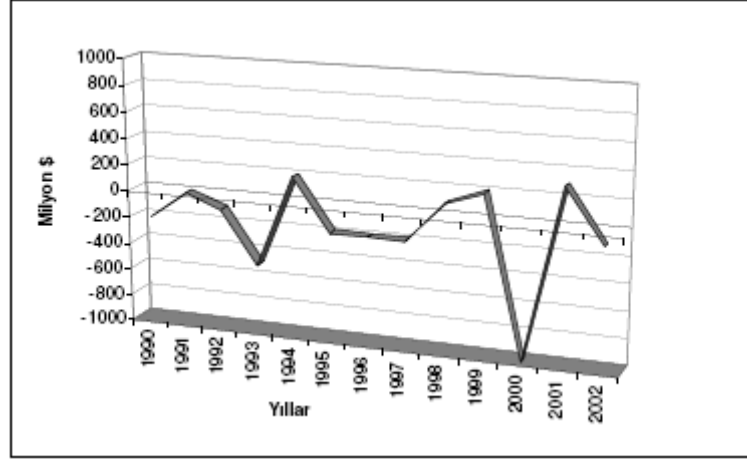
	1999	2000	Değişim (%)
-İhracat	26.587	27.324	2,8
-İthalat	40.687	53.983	327
-Dış Ticaret Açığı	-14.100	-26.658	681
-İhracatın İthalatı Karşılama Rasyosu	% 65,3	% 50,6	-

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/> erişim : 21.07.2008

Dış ticaret açığındaki büyümeye paralel olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı da 2000 yılında en düşük düzeye inmiştir. 1999 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 65,3 iken bu oran 2000 yılında % 50,6 ya kadar gerilemiştir. % 50,6 lık oran 1980 sonrasındaki dönemin en düşük çıkmıştır. İthalatın hedeflerin çok üzerinde gerçekleşmesi cari işlemler açığını tarihi bir seviyeye yükseltmiştir. 2000 yılı sonu itibariyle 2.848 milyon dolar olarak planlanan cari işlemler açığı yıl sonunda 9.765 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece cari işlemler açığı planlanandan % 243 oranında daha fazla artmıştır (Tablo 3.29) 1999 yılında ise cari işlemler dengesi 1.360 milyon dolarlık açık vermişti. Kasım 1999 ayında yaşanan ve ekonomisinin uçurumun eşiğinden döndüğü krizin sorumlusu olarak gösterilen cari işlemler açığı, turizm gelirinde önemli artışa rağmen tahminlerin çok üzerine çıkmıştır (AKDİŞ, 2000:85).

Cari işlemlerdeki dalgalanmalar Türkiye ekonomisindeki krizler öncesinde de kendisini göstermiştir. Sermaye hareketlerinin serbest olduğu 1990'larda büyük oranda yabancı sermaye girişi olmuştur. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonrasında hem kısa vadeli sermaye hareketlerine bağımlı hale gelmiş hem de ekonominin dış şoklara karşı duyarlılığı artmıştır. Türkiye ekonomisindeki dış ticaret üzerindeki engellerin kaldırılması ve uygulanan kur politikaları sonucunda 1990'lardan sonra cari işlemlerde büyük dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Cari işlemlerin 1991-1992 'de dengede olması 1993'te ulaşılan cari işlemler açığını göz ardı etmek anlamına gelmeyeceğini göstermektedir. Cari işlemler açığının en düşük seviyeye ulaştığı iki büyük dönemden birisi olan 1993'ün arkasından 1994 krizi patlak vermiştir. 2000 Kasım krizi öncesinde de ithalattaki hızlı artış dış açığı kaygı verici boyuta çıkarmıştır. Daha önce 1994 krizinde ortaya çıkan cari hesaplardaki dalgalanmalar 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri öncesinde de kendini göstermiştir.

1995'ten itibaren üç yıl boyunca belirli seviyede kalarak fazla dalgalanma göstermeyen cari hesaplar 1988'den sonra 2000'e kadar belirli bir artış eğilimine girmiştir. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri öncesinde cari açıklarda ciddi bir artış dikkati çekmektedir. Diğer yandan 2001'de fazla veren cari işlemlerin 2002'den itibaren yeniden artan miktarlarda açık vermeye başladığı da göze çarpmaktadır (Şekil 3.5).

Şekil 3.5: Cari İşlemler Göstergeleri (1990-2002)

Kaynak: TCMB, 2004 : 19

Kamu finansman açığı ve dış ödeme açıklarının kapatılmasında cazip ve etkili gibi görünen ve yüksek dövizle yabancı tasarrufların ülkeye girişini teşvik etmek esasına dayanan sıcak para politikalarının, ülkemizin kaynak problemini çözmediğini göstermiştir (KÖK, 2001:1194-1199). Uygulanan istikrar politikaları daha çok maliye politikaları ağırlıklı olduğundan, bunlar insanların alım güçlerini iyice düşürmüştür. Halkın geniş kesimi üzerine binen vergiler, kişilerin gelir seviyesinin daha da düşmesine sebep olmuştur. Alınan vergiler talebi kısma ve bunun yanında bütçe açığını kapatma gayesinde olduğundan, ekonomi canlılığını yitirmiştir (GİRAY, 2001:34). Kontrollü döviz politikası Türk lirasının değerlenmesini sağlamış bu da ihracatın azalmasına, ithalatın artmasına neden olmuştur. Kamu harcamalarındaki azalmalar da ekonomik durgunluğun başka bir nedeni olmuştur. Uygulanan politikalar, işsizliğin artmasına ekonominin daralmasına kişilerin gelir seviyesinin düşmesine bunun yanında da enflasyonun % 40'lar düzeyine düşmesine yol açmıştır. Uygulanan politikaların döviz ayağı çökünce genel denge bozulduğundan IMF ile yeni bir müzakereye başlanmıştır. Türkiye'de daha önce

başvurulan ve başarısız olan 1988 enflasyonla mücadele programı yalnız döviz kurlarını çıpa olarak kullanmıştır. 2000 yılı programında enflasyonun kontrol altına alınmasında, ücretlerin çıpa olarak kullanılması da göze çarpmıştır. Programa bir yıl boyunca ücretlerin % 25, kurların ise % 20 dolaylarında artması eklenmiştir. Kaynak ihtiyacının yurt dışından ve özelleştirmeden karşılanması gerektiğinin vurgulandığı bu programda faizler serbest bırakılmıştır. 2000 istikrar programı bütçe harcamalarının kontrol altında tutulmasını, faiz öncesi bütçe dengesinin % 5 dolaylarında fazla vermesini hedeflemiştir (ERTUNA, 2005:80-84).

IMF destekli istikrar programında, uygulama değişikliğine gidilmiştir. Buna göre istikrarı kalıcı hale getirerek, büyümenin başlatılması için, faizlerin düşürülmesini, tüketime ve sanayi kesimine kaynak akışının başlamasını sağlayacak bir ekonomik programa geçilmiştir (MUTLU, 2002). Yeni enflasyonla mücadele programında, ücret ve döviz kurunu bir çıpaya bağlanmış, faiz ve enflasyonun piyasalarda oluşacak baskılar sonucu inmesini hedeflemiştir. Program sonunda, döviz kuru 2000 yılının tamamında, önceden ilan edilen seyrini izlemiş ve cari enflasyon hızının altında artış göstermiştir.

Nominal faiz oranları, aşırı satın alınmış beklentilerinde etkisiyle, yılın ilk yarısında sert düşüşler göstermiş daha sonradan yeniden yükselmeye başlamıştır. Döviz kurunun ve faiz oranlarının özellikle yılın ilk yarısındaki seyri maliyet artışlarını kısmen de olsa olumlu yönde etkilemiş, çekirdek enflasyon gerilemiştir. Döviz kurundaki artışların beslediği maliyet artışları yavaşladıkça, maliyet enflasyonu da yavaşlamıştır. Yaz aylarında büyük ölçüde mevsimsellik sebebiyle düşük düzeylere inen aylık enflasyon oranı, Eylül ayı ve son çeyrekte enflasyon hedefiyle tutarlı olmayan aylık fiyat artışları yaşanmıştır (BAŞOĞLU, 2001:155). Son aylarda yaşanan fiyat artışları cari enflasyonu, enflasyon hedefinden uzaklaştırırken, 2001 yılına da kayda değer bir enflasyon stoğu devretmiştir.

Döviz çıpasına dayalı kur rejimlerin spekülatif hareketlere karşı uygulanmasının zor olduğu görülmüştür. Ayrıca döviz çıpasına dayalı kur politikasında döviz cinsinden borçlanmayı ve yüksek oranlarda döviz kuru riski almayı teşvik etmesinden dolayı ülkeye kısa vadeli sermaye girişi hızlanmış ve tüketim ve ithalatta artışlara neden olmuş ve ödemeler dengesini olumsuz

etkilemiştir. Faiz oranlarının devamlı yükseltilerek döviz talebini bastırma politikalarının mali sektöre çok büyük zararlar vererek krizlere neden olmuştur.

Ayrıca TL'nin aşırı değer kazanmasını önleyecek tedbirler alınmamış, devalüasyon kaçınılmaz olmuştur. Türk Bankacılık sisteminin sorunları göz ardı edilmiştir (KARLUK, 2002:479). Çünkü 1998–2000 yılları arasında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların birçoğu holdinglerin elinde olup, birçoğu halktan topladıkları mevduatın büyük bölümünü kendi bünyelerindeki şirketlere usulsüzce aktarmışlardır. Yüksek enflasyon kamu borçlanma gereğinin bir sonucu olarak bankaların kamu kesimini finanse etmesi, bankaların dış borçlanması arttırmıştır. Kamu bankalarının görev zararları ve açık pozisyon miktarının çok yüksek olması Bankacılık sisteminin temel sorunu olmuştur (ATEŞ, 2004:195-215).

2000 yılı istikrar programının kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'nin ancak % 10,9'una indirilebilmiştir. 2000 yılı içerisinde sadece bankacılık sektöründe biriktirilen görev zararları ve TMSF kayıplarının 35 milyar dolar civarında olduğu saptanmıştır. İç ve dış borç stoğumuz artmaya devam etmiş, 150 milyar doları aşmıştır. Konsolide bütçe içerisindeki faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı % 80' i aşmıştır.

Özelleştirme giderleri stoğu, özelleştirme gelirleri kümülatif tutarından fazla olup, giderler ise artmıştır (AKALIN, 2001:257). 2000 Yılı istikrar programının başarısız olması, ekonomi yönetiminin, hatalardan ders almamış olması ve programı katı bir şekilde uygulamaya devam etmesi ile açıklanabilir. Böyle bir tutum programın ekonomi üzerindeki maliyetini artırırken, bir yandan da yeni kriz risklerini ortaya çıkarmaktadır (ERTUNA, 2005:127).

3.4.3. 2001 Şubat Krizi

Kasım 2000'de yaşanan likidite krizi, IMF'den sağlanan ek rezerv kolaylığı ve kısa vadeli sermaye girişleriyle birlikte programı güçlendirici ek önlemlerle durdurulmuştur. Böylece faiz oranlarında kısmen düşüş sağlanmış ve piyasalardaki tedirginlik az da olsa azalmıştır. Şubat ayında Hazine ihalesinin hemen öncesinde Cumhurbaşkanı'nın Başbakanı yolsuzluk konusunda azarlaması ve Başbakan yardımcısının Cumhurbaşkanı'na uyararak toplantıyı terk etmesi uygulanan programa

olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş, dövize hücum başlamıştır (TOPRAK, 2001:196).

2001 Şubat krizi, 2000 Kasım krizinin “Döviz Krizi” şeklinde ortaya çıkan devamı niteliğindedir. Çünkü iki kriz arasındaki sürenin çok az olması ve Kasım krizinin etkileri geçmeden Şubat 2001 krizinin yaşanması krizleri birbirine bağlamıştır. 2001 yılının başında Kasım krizinde yurt dışına çıkan sermayenin tekrar dönmeye başlaması, kamu hesaplarındaki iyileşme, fondaki 11 bankanın ayakta durmak için yeni kaynaklara ihtiyaç duyması, kamu bankalarının zayıflaması, özelleştirme çalışmalarının yavaşlaması, reformların yavaşlaması ve 2000 yılındaki net sermaye çıkışı esnasında cari işlemler açığı da ülkenin durumunu krize sokmuştur (ÇARIKÇI, 2001:477).

Şubat 2001 Krizi, ekonomik istikrarın yanında siyasi istikrar ve güven unsurunun da altüst olduğunun görüntüsüdür. Yüksek enflasyondan kurtulmayı ve ekonomiyi istikrarlı bir yapıya kavuşturmayı amaçlayan enflasyonu düşürme programı, Kasım 2000’de derin yara almış, Şubat 2001’de de tamamen çökmüştür. Gecelik repo faizleri birincide % 1500'lere, ikincide % 7000'lere kadar çıkmış; İMKB 100 endeksi birincide 17000'lerden 7000'lere, ikincide 11000'lerden tekrar 7000'lere düşmüştür. Bazı bankalara aktarılan 3 katrilyon TL karşılığı satılan yaklaşık 4 milyar dolar piyasadaki likidite krizini engellemeye yetmemiş, 16 Şubat'ta 27.9 milyar dolar olan TCMB'nin döviz rezervi 5.4 milyar dolar azalarak 23 Şubat'ta 22.5 milyar dolara düşmüştür. 19 Şubat'ta 1\$=686500 TL olan döviz kuru 23 Şubat'ta 920000TL'ye çıkmıştır. Bunun sonucunda 21 Şubat 2001'de dalgalı kura geçilmiştir. Gerekli görüldüğü durumda piyasaya likidite sağlanması öngörülmüştür. Programda, ekonomideki yapısal sorunlar ele alınarak ve kısa vadeli parasal hedefleme yapılarak enflasyonun kontrol altına alınması planlanmıştır. Programda kısa vadeli parasal hedefleme yapılarak, enflasyonun kontrol altına alınması, orta vadede ise enflasyon hedeflemesine geçilerek fiyat istikrarının sağlanması hedeflenmiştir. Kısa dönemde toplam talep ve döviz kuru ile enflasyonist baskının azaltılması amacıyla kısa vadeli faiz oranlarının arttırılması ve TL'nin değerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Uzun dönemde yapısal ve bankacılık sistemin reformları ile beklentilerinin olumlu etkilenmesi suretiyle nominal ve reel faizlerde düşme öngörülmüştür (GÜLOĞLU, 2001:526).

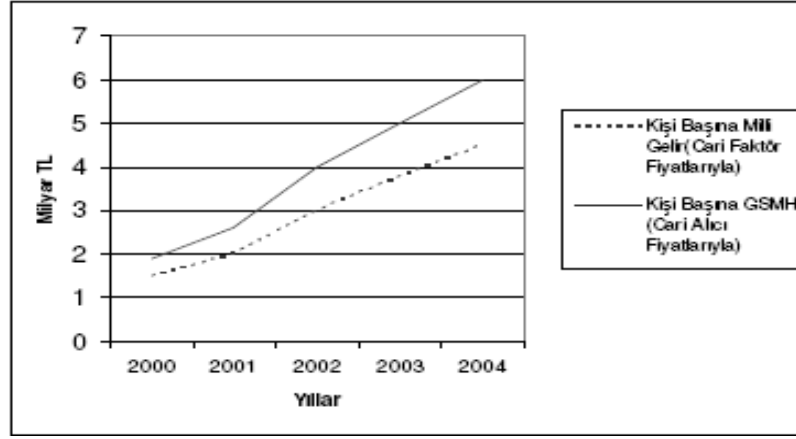
2001 yılı Şubat ayında ortaya çıkan kriz, 2000 yılı basından bu yana sürdürülen “nominal çıpa” olarak adlandırılan döviz kuru politikasının artık sürdürülebilir bir kur politikası olmadığını ortaya çıkarmıştır (AKDİŞ, 2000:85). Döviz kurunun uzun dönemdeki denge değerinin etkilenmemesi temel ilke olarak benimsenmiş, sadece döviz kurunun enflasyonist baskıyı çok arttırdığı durumlarda döviz arz ve talebini belirleyen unsurların yüksek faizlerle etkilenmesi hedeflenmiştir. Döviz kurunda aşırı dalgalanma eğiliminin olduğu durumlarda Merkez Bankası'nın müdahalelerinin daha çok ihale yöntemiyle gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Para politikasıyla ilgili olarak para tabanına ve net iç varlıklara tavan değerler, net uluslararası rezervlere ise dönemsel hedef taban değerler konulmuştur. Para tabanı gösterge, net iç varlıklar ve net uluslararası rezervler ise performans kriteri olarak saptanmıştır (GÜLOĞLU, 2001:528).

2001 Krizi ile ekonominin % 9,4 oranında küçüldüğü görülmektedir. % 75' ere varan devalüasyonun da etkisi ithalatı pahalılaştırırken, ihracatı arttırmıştır. Dış ticaret açığı ise, 4.4 milyar dolara düşmüştür. Cari açık 3.3 milyar dolar fazla vermiştir. Enflasyon TEFE' de %86,6' ya yükselmiştir. Dış borçlanmanın GSMH'ya oranı % 77' ye yükselmiş, iç borç stoğunda da artış gözlenmiştir. Kısa vadeli yabancı sermayenin azalması, TL'ye güvenin azalması ve kişi başına GSMH dolar cinsinden 2123 dolara düşmüş 2001 yılının Türkiye ekonomisi için talihsiz bir yıl olduğunu göstermektedir. IMF tarafından desteklenen bu politikaların uygulamada başarısızlık nedenleri arasında IMF'nin sıkı para politikasının uygulanması için baskıcı tutumunun sürmesi, özelleştirmenin gecikmesi, politikalardaki belirsizlik, programa olan güvenin azalması, ayrıca bankacılık sisteminde aşırı hızlı değişmeye Türk Bankacılık Sisteminin hazır olmaması sayılabilir (TEZMEN, 2001:462). Kriz döneminde Merkez Bankası, döviz rezervlerini kullanmamakla birlikte, yurtdışında yerleşik kişilerin Türk Bankalarında açtığı döviz hesapları artmış, döviz fiyatı Merkez Bankası sayesinde değil, manipülasyonlara ve spekülasyonlara açık bir şekilde oluşmuş, Merkez Bankası IMF'den gelen dövizlerin bir bölümünü Hazine'ye kredi olarak vermiştir (7-8 milyar dolarlık). Hazine de bu IMF dövizlerini bozdurarak bu paralarla batan ve batırılan bankalardan hortumlanan paraları ödemiştir. Batan bankalar için kullanılan bölüm dışındaki IMF kredilerinin tamamı Merkez Bankasının kasalarında ülkenin döviz rezervi hesabında kalmıştır. 1999-2002

yılları arasında Dünya Bankasından 3 milyar dolar kredi kullanılmış, 1.5 milyar doları ödenmiştir. 1999 yılından 2002 yılına kadar IMF 'den 25.7 milyar dolar kredi kullanılmış ve 2002 yılına kadar 7.6 milyar dolar faizi ile birlikte geri ödemiştir (BDDK, 2001:21).

Şubat 2001 krizi sonucunda dövizde sabit kurdan vazgeçilmesi, bankacılık sektöründe faizlerde yaşanan ani yükselme ile gerçekleşen maliyet artışlarına, bankaların ellerinde bulunan büyük miktardaki kağıtların piyasa değerlerindeki gerçekleşen düşüğe paralel olarak kaybedilen zarardaki artışlara ve bankaların geri dönmeyen kredilerindeki artışlara neden olmuştur. Bankacılık kesiminde özellikle Şubat 2001 krizini de kapsayan dönemlerde banka kredilerinin yüksek olduğu fakat kredilerin azaldığı görülmektedir. Kredilerdeki bu azalışa karcılık olarak özellikle bankacılık sektörünün menkul değerler stoğunda ciddi bir artış dikkati çekmektedir.

Diğer taraftan taşınılan risklerin realize olması sonucu oluşan zararların da etkisiyle özkaynakların hızla erimesi ile bankaların kullandıkları kredilerle ilgili limitler daralmıştır. Kamu borçlanmasını çönlükla bankacılık sektörü üzerinden sürdürmeye devam etmiştir. Krizden sonra yüksek faiz ve kurlar, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sonucunda kamu ve fon bankalarına nakit ve devlet iç borçlanma senedi olarak aktarılan kaynaklar nedeniyle kamunun borçlanma ihtiyacı daha da artmıştır. Bankaların daha risksiz ve daha yüksek getirili olmaları nedeniyle plasmanlarını bu yöne kaydırmış olması, kamu borçlanmalarının önemli bir kısmını bankacılık sektörü üzerinden karşılanmasına yol açmıştır (İŞCAN, 2003:85). Kişi başına gayri safi hasıla 2000 yılından sonra 2001 yılında bir kırılma yaşamış 2001 de sabit fiyatlarla % 9.4 dolar bazında ise % 26,5 oranında küçülmüş ve 145.6 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2001 yılındaki kişi başına GSMH dolar cinsinden 2123 dolar olup, dolar bazında büyük oranda herkesin fakirleştiği görülmektedir. Ekonominin giderek iyileşme sürecine girmesiyle yılın ikinci yarısından itibaren büyümenin tekrar pozitive dönmesi ve yılın tamamında GSMH'nın % 3 küçülmesi hedeflenmiştir. Dalgalı kura geçilmesi dolayısıyla enflasyon oranlarındaki artışın TEFE'de % 57.6, TÜFE'de % 52.5 olması ve yıl sonuna doğru aylık % 2 civarında bir artış göstermesi hedeflenmiştir (HAZİNE, 2001:11) (Bkz Şekil 3.6).

Şekil 3.6: Kişi Basına Milli Gelir ve GSMH (2000-2004)

Kaynak: DİE, 2004 : 272

Program etkin ve hedeflerden taviz vermeden uygulanmış olmasına rağmen büyüme açısından uygulama sonuçlarının hedeflerden çok sapsmış olduğunu göstermektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 2001 yılı 3 aylık dönemler itibariyle açıklamış olduğu GSMH rakamlarına göre büyüme her üç dönemde de negatif olmuştur. Büyüme oranları birinci üç aylık dönemde $-4,4$, ikinci üç aylık dönemde $-11,4$, üçüncü 3 aylık dönemde $\% -8,5$ ve 9 aylık dönemde ise $\% -8,3$ olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar programlanan ve hedef alınan ortalama $\% -3$ oranından oldukça yüksektir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanırken, kamu kesiminin dış ve iç borç stoklarının ekonomik makro dengeleri çok bozduğu ve sürdürülemez iç borç dinamiğinin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Program döneminde de iç ve dış borç stoklarındaki artışlar hızlı bir şekilde devam etmiştir. 1999 sonunda 22.9 katrilyon olan iç borç toplamı 2000 yılında $\% 58,9$ artarak, 36.4 katrilyona ve 2001 Ekim ayı sonunda ise $\% 200,3$ artarak 109.3 katrilyona çıkmıştır. Aynı dönemde kamu ve özel sektörün toplam dış borcu 1999 yılında $\% 6,7$ oranında artarak $\% 3,4$ milyar dolar, 2000 yılında da $\% 13,9$ oranında artarak 117.8 milyar dolar olmuştur. 2001 yılının Haziran ayı sonu itibariyle dış borç stoğu 111.9 milyar dolar olup 2000 yılına göre bu dönemde yüzde oranında azalış olmuştur (AKALIN, 2001:603-609).

Ocak-Şubat 2002 döneminde nakit bazda 9.124,6 trilyon TL gelir elde edilirken, 8.238,1 trilyon TL faiz dışı harcama ve 7.388,6 trilyon TL faiz ödemesi yapılmıştır. Ocak-Şubat 2002 döneminde nakit bazda 886,5 trilyon TL faiz dışı fazla

oluşurken, genel nakit dengesi 6.502,1 trilyon TL açık vermiştir. Diğer mal ve hizmet gelirleri 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 20.705 milyon ABD Doları iken, 2001 yılı Ocak- Kasım döneminde 16.982 milyon ABD Doları seviyesine düşmüştür. Diğer mal ve hizmet gelirlerinin önemli bir kalemi olan turizm gelirleri ise 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde 2000 yılının aynı dönemine göre % 6,4 oranında artarak 7.345 milyon ABD Doları seviyesinden 7.820 milyon ABD Doları seviyesine yükselmiştir.

Öte yandan 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 13.633 milyon ABD Doları olarak gerçekleşen diğer mal ve hizmet giderleri 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde 12.758 milyon ABD doları seviyesine düşmüştür. Karşılıksız özel transferler 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde bir önceki senenin aynı dönemine göre % 23,8 oranında bir azalış sergileyerek 4.517 milyon ABD Doları seviyesinden 3.439 milyon ABD Doları seviyesine düşmüştür. Bu düşüşte işçi gelirlerinin 2000 Ocak-Kasım dönemindeki 4.112 milyon ABD Doları seviyesinden, % 37,9 oranında düşüş kaydederek, 2001 Ocak-Kasım döneminde 2.551 milyon ABD Dolarına inmesi önemli rol oynamıştır. 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde karşılıksız resmi transferler ise 2000 yılının aynı dönemindeki net 181 milyon ABD Doları seviyesinden 197 milyon ABD Doları seviyesine yükselmiştir. 2000 yılı Ocak- Kasım döneminde 9.110 milyon ABD Doları açık veren cari işlemler dengesi, 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde 3.536 milyon ABD Doları fazla ile sonuçlanmıştır. 2001 yılı Ocak-Kasım dönemine ilişkin doğrudan yatırımlar kaleminin alt başlıkları incelendiğinde, yurtdışında yerleşiklerin yurtiçinde yaptıkları net yatırımın bir önceki yılın aynı dönemine göre 2.259 milyon ABD Doları artarak 3.161 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında yaptıkları net yatırımın ise bir önceki yılın aynı dönemine göre 372 milyon ABD Doları azalarak 401 milyon ABD Dolarına düştüğü gözlemlenmektedir. Söz konusu gelişmeler ışığında, bir önceki senenin aynı döneminde 129 milyon ABD Doları olan doğrudan yatırımlar, 2001 Ocak-Kasım döneminde 2.760 milyon ABD Doları net giriş olarak sonuçlanmıştır(Bkz Tablo 3.30).

Tablo 3.29: Konsolide Bütçe (kümülatif) (Ocak-Ekim 2001)

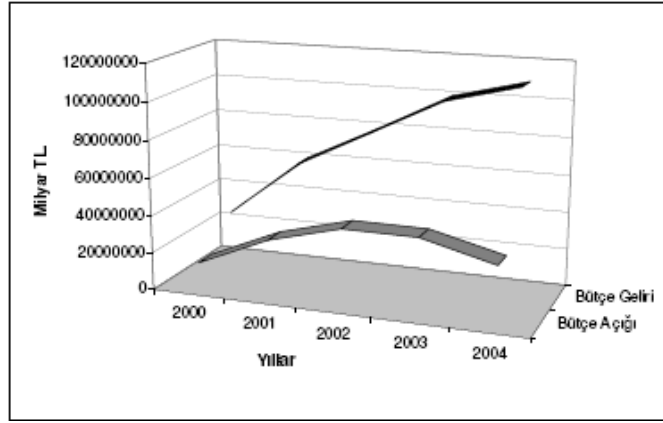
(Milyar TL)	Ocak-Ekim 2001
Toplam Gelirler	40.601.890
Vergi Gelirleri	3.155.334
Diğer Gelirler	9.143.432
Özelleştirme Geliri	1.533.493
TCMB transferleri	1.347.571
Faiz gelirleri	393.026
Toplam Harcamalar	64.957.616
Faiz Dışı Harcamalar	28.865.257
Temel Denge	11.736.633
Bütçe Dengesi	-24.355.726
Temel Denge (IMF tanımı)	8.788.168
Bütçe Dengesi (IMF tanımı)	-27.304.191

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/> erişim: 29.08.08

Toplam iç borç stoğu Ocak 2002 itibariyle 128.140 trilyon liraya ulaşmış bu stoğun 107.864 trilyon TL'lik kısmı tahvil iken, 20.275 trilyon TL'lik kısmı Hazine bonosundan oluşmaktadır. Ayrıca toplam iç borç stoğunun 61.454 trilyon TL'lik kısmı nakit, 66.685 trilyon TL'lik kısmı ise nakit dışı borçlardan oluşmaktadır. Toplam dış borç stoğunun 2000 yıl sonuna göre 754 milyon ABD Doları tutarında azalma kaydederek 2001 yılının üçüncü çeyreği itibariyle 118.848 milyon ABD Dolarına düşmüştür. Orta-uzun vadeli dış borç stoğu 98.009 milyon ABD Doları tutarına ulaşmakla birlikte toplam dış borç stoğunun % 82,47'sini oluşturmaktadır. Toplam dış borç stoğunun 20.839 milyon ABD Doları tutarındaki bölümü ise kısa vadeli dış borçlardan oluşmakta olup, toplam dış borç stoğuna oranı %17,53'dür. 2001 yılı sonu itibariyle 37.650,0 milyon ABD Doları olan Konsolide Bütçe Dış Borç Stoğu Ocak 2002 itibariyle 977,0 milyon ABD Doları net borçlanma (kur farkları dahil) sonucunda 38.627,7 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır.

2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 25.286 milyon ABD Doları olarak gerçekleşen ihracat 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde % 13,2 artarak, 28.620 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı Ocak- Kasım döneminde 50.065 milyon ABD Doları olan ithalat harcamaları ise, 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde % 25,8 azalarak, 37.154 milyon ABD Dolarına düşmüştür (HAZİNE, 2002:11). Konsolide bütçe gerçekleştirmelerinde ise 2001 yılı bütçe harcaması 80 katrilyon 579 trilyon 065 milyar şeklinde gerçekleşirken bütçe açığı 29 katrilyon 036 trilyon 095

milyar şeklinde olmuştur. 2002 yılı bütçe harcaması da 115 katrilyon 685 trilyon 350 milyar şeklinde gerçekleşirken bütçe açığı 40 milyar 090 trilyon 26 milyar şeklinde oluşmuştur. 2003 yılında ise bütçe harcamaları biraz daha yükselmiş 140 katrilyon 454 trilyon 842 milyar iken bütçe 40 milyar 204 trilyon 415 milyarda kalmıştır (Bkz Şekil 3.7).

Şekil 3.7: Bütçe Geliri ve Bütçe Açığı (2000-2004)

Kaynak: DİE : 2004 : 278

2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 24.779 milyon ABD Doları olan dış ticaret açığı, 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde % 65,6 oranında azalarak 8.534 milyon ABD Dolarına düşmüştür. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılının ilk 11 aylık döneminde % 50,5 seviyesindeyken 2001 Ocak-Kasım döneminde % 77,0'a yükselmiştir. 2000 yılında (Ocak-Aralık) 27.775 milyon ABD Doları olarak gerçekleşen ihracat, 2001 yılında % 12,3 artarak, 31.186 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında 54.503 milyon ABD Doları olan ithalat harcamaları ise, 2001 yılında % 25,7 azalarak, 40.507 milyon ABD Dolarına düşmüştür. 2000 yılı Ocak-Aralık döneminde 26.728 milyon ABD Doları olan dış ticaret açığı, 2001 yılında % 65,1 oranında azalarak 9.320 milyon ABD Dolarına düşmüştür. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılında % 51 seviyesindeyken 2001 yılında % 77,0'a yükselmiştir (Bkz Tablo 3.31).

Tablo 3.30: Dış Ticaret Gelişmeleri (2000-2002)

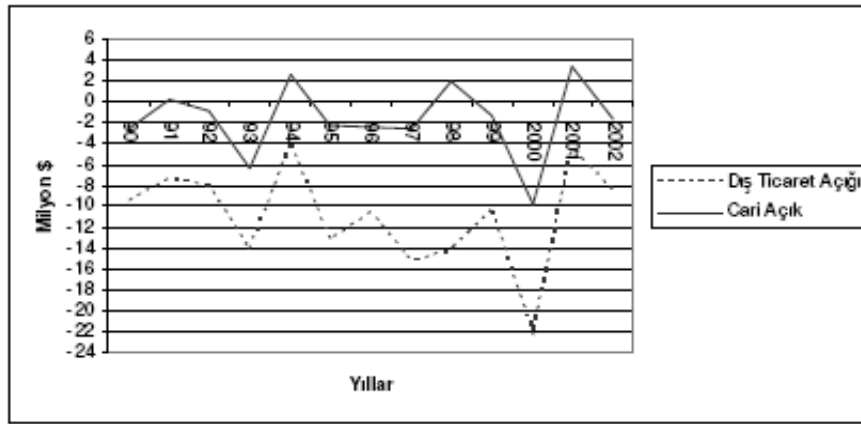
Ocak-Kasım					
Değer: 000\$	2000		2001		Değişim (%)
	Değer	(%)	Değer	(%)	
İHRACAT					
Genel Toplam	25.285.879	100,0	28.620.466	100,0	13,1
Sermaye Malları	1.945.304	7,7	2.339.596	8,2	20,2
Ara Malları	10.509.943	41,6	12.240.848	42,8	16,4
Tüketim Malları	12.782.425	50,6	13.993.827	48,9	9,4
Diğer	48.208	0,2	46.195	0,2	-4,1
İTHALAT					
Genel Toplam	50.065.324	100,0	37.154.376	100,0	-25,7
Sermaye Malları	10.279.211	20,5	6.385.238	17,2	-37,8
Ara Malları	32.898.255	65,7	26.703.599	71,9	-18,8
Tüketim Malları	6.711.486	13,4	3.35.613	10,1	-44,3
Diğer	176.373	0,4	329.926	0,9	87,0

Kaynak: DİE, **Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni**, DİE Matbaası, Ankara, 2002, s.16

Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması ihracatı kısıtlarken, ithalatı kolaylaştırmıştır. Bunun doğal sonucu olarak dış ticaret açığı 1990 yılında 9.5 milyar dolar iken 1993 yılında 14 milyar dolara, cari işlemler açığı 2.6 milyar dolardan 6.4 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığının büyüklüğü cari açıkların derecesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu yüzden dış ticaret açığının büyük olması kriz olasılığı açısından oldukça zayıf bir ekonominin varlığı anlamına gelmektedir. İstenen hızda düşmeyen ve süren enflasyonla sabit döviz kurunun birleşmesi sonucunda cari işlemler açığının artması ile bunun daha sonraki dönemde talebi azaltıcı, resesyona yol açıcı bir etki yaratacağı beklentisi oluşmuştur. Dış ticaret açığı ve cari açıkta beklenenden çok yüksek gerçekleşmenin 1999 yılında 10.4 milyar dolardan 2000 yılında 22.3 milyar dolar; cari açığında 1.3 milyar dolardan 9.8 milyar dolara yükselmesinin başlıca nedenleri;

2000 yılı boyunca dünya petrol fiyatlarının 1999 yılına göre ikiye katlaması sonucu, Türkiye'nin ithalatının yükselmesi diğeri ise Euro/Dolar paritesinin dolar lehine gelişmesi ve özellikle Alman Markı gibi birçok AB parasının TL cinsinden ilk on aylık dönemde yerinde saymasıdır. Bu durumda dış ticaret açığı ve cari işlemler dengesi açıkları Türkiye'nin kontrolü dışındaki ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Görüldüğü gibi 1997 yılında dış ticaret açığı 15.3 milyar dolar iken 1999 yılında 10.4 milyar dolara düşmüş, 2000 yılında dış ticaret açığı 22.3

milyar dolara yükselmiştir. Aynı şekilde cari açık da buna paralellik göstermiştir. 1999 yılında 364 milyon dolar olan cari işlemler açığı 2000 yılında 9.8 milyar dolara yükselmiştir. 2001 Şubat krizinden hemen sonra dış ticaret açığı 2000 yılına göre önemli ölçüde daralmış ve 22.3 milyar dolardan 4.4 milyar dolara düşmüştür. Cari açık ise 2000 yılında 9.8 milyar dolar iken 2001 yılında 3.3 milyar dolar fazla vermiştir. Bu sonuçta çok hızlı düşen ithalatın yanında artan ihracatında önemli rolü olmuştur (Bkz Şekil 3.8).

Şekil 3.8: Dış Ticaret Göstergeleri (1990 – 2002)

Kaynak: DİE, (2003),1990-2002 İstatistiki Göstergeler, DİE Matbaası, Ankara, s.445-616 arasından oluşturulmuştur.

Türk lirasındaki aşırı değerlenme sonucunda dövizin baskı altında olması dış ticaret dengesini ithalat lehine değiştirirken, cari işlemler dengesinin de negatif değerler almasına neden olmaktadır. Türkiye yüksek hızla büyüdüğü ve cari açık verdiği için borçlanmamakta aksine büyük hacimli sıcak para girişlerinin yarattığı borçlanma neticesinde cari işlemler açığı vermektedir. Portföy yatırımlarının varlıklar kalemi incelendiğinde menkul değer alım satımları 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 649 milyon, 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde ise 588 milyon ABD Doları yerleşiklerin yurtdışında net menkul alımı olarak sonuçlandığı gözlemlenmiştir.

Portföy yatırımlarının yükümlülükler kalemine ilişkin olarak, 2000 Ocak-Kasım döneminde 6.252 milyon ABD Doları olarak gerçekleşen tahvil ihracı yoluyla borçlanma 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde gerçekleştirilen geri ödemelerin

etkisiyle net 79 milyon ABD Doları geri ödeme olarak sonuçlanmıştır. Yurtdışında yerleşiklerin yurtçinde menkul alım satımlarının izlendiği menkul değer kalemi, 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 4343 milyon ABD Doları net satımla sonuçlanmışken, 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde yurtdışında yerleşiklerin 6.967 milyon ABD Doları tutarında menkul satımı ve 3.096 milyon ABD Doları tutarında menkul alımı neticesinde net 3.871 milyon ABD Doları menkul değer satımı ile sonuçlanmıştır. 2001 yılında Türkiye ekonomisine IMF Haricinde giren mali sermaye bazda negatiftir. Yani Türkiye'den yabancı mali sermayenin çıkışı azalarak da olsa devam etmiştir. Yukarıda belirtilen gelişmeler ışığında portföy yatırımları, 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 1.260 milyon ABD Doları net girişle sonuçlanmışken, 2001 yılı aynı dönemde 4.538 milyon ABD Doları tutarında net çıkış sergilemiştir. Uzun vadeli sermaye hareketlerinin sağlanan krediler kalemi Ocak-Kasım 2001 döneminde, geçen senenin aynı dönemindeki 15.627 milyon ABD Doları seviyesinden 11.243 milyon ABD Doları seviyesine düşmüştür. Bankalar tarafından temin edilen krediler, 2000 Ocak-Kasım dönemindeki 1.715 milyon ABD Doları seviyesinden, 2001 yılının aynı döneminde 831 milyon ABD Doları seviyesine, diğer sektörlerce temin edilen krediler ise 11.716 milyon ABD Doları seviyesinden 7.989 milyon ABD Doları seviyesine gerilemiştir. Buna karşın genel hükümet borçlanması, 2.196 milyon ABD Doları seviyesinden 2.423 milyon ABD Doları seviyesine yükselmiştir. 2001 Ocak-Kasım döneminde anapara geri ödemeleri kalemi 2000 yılının aynı dönemine göre 271 milyon ABD Dolarında bir artış sergileyerek 12.660 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

Kısa vadeli sermaye hareketlerinin varlıklar kaleminde yaşanan gelişmeler incelendiğinde, verilen krediler kaleminin 2000 Ocak-Kasım döneminde, net 123 milyon ABD Doları yurtdışından kredi geri ödemesi, 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde ise net 757 milyon ABD Doları tutarlarında yurtdışına kredi açılması şeklinde sonuçlandığı gözlemlenmiştir. Bankaların Döviz Mevcutları kaleminde ise 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 643 milyon ABD Doları artış kaydedilmişken, 2001 yılının aynı döneminde söz konusu kalem 1.332 milyon ABD Doları azalış göstermiştir. Yükümlülükler kalemine ilişkin gelişmeler göz önüne alındığında, 2000 Ocak-Kasım döneminde 5.351 milyon ABD Doları net kullanım olarak sonuçlanan sağlanan krediler kalemi, 2001 Ocak-Kasım döneminde genel hükümetin 1.000

milyon ABD Doları, bankaların 5.797 milyon ABD Doları ve diğer sektörlerin 1.547 milyon ABD Doları tutarındaki net kredi geri ödemelerinin etkisiyle 8.262 milyon ABD Doları net geri ödeme olarak sonuçlanmıştır. Kısa vadeli sermaye hareketleri yükümlülükler kaleminin bir diğer alt başlığı olan mevduat hesapları ise 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 187 milyon ABD Doları tutarında bir azalış sergilemiş ve DTH hesaplarında yaşanan düşüşle birlikte 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde 1.669 milyon ABD Doları tutarında azalma göstermiştir. Böylelikle, 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde, 5.164 milyon ABD Doları artış olarak gerçekleşen net yükümlülüklerin, 2001 yılının aynı döneminde 9.931 milyon ABD Doları azalış sergilediği gözlemlenmiştir. 2000 Ocak-Kasım döneminde 4.332 milyon ABD Doları tutarında kısa vadeli sermaye girişi gerçekleşmişken, 2001 yılının ilk 11 ayında 9.681 milyon ABD Doları tutarında kısa vadeli sermaye çıkışı yaşanmıştır.

Yukarıda bahsedilen gelişmeler ışığında rezerv hariç sermaye hareketleri 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 9.537 milyon ABD Doları tutarında net girişle sonuçlanmışken, 2001 yılı aynı döneminde 12.384 milyon ABD Doları tutarında net çıkış gerçekleştirmiştir. 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 2.679 milyon ABD Doları tutarında azalış gösteren toplam rezervler, 2001 yılı Ocak-Kasım döneminde 12.540 milyon ABD Doları azalış sergilemiştir. Ancak, Uluslararası Para Fonu'ndan Ocak-Kasım 2001 döneminde sağlanan toplam 8.258 milyon ABD Doları tutarındaki kaynak dikkate alındığında, Ocak-Kasım 2001 döneminde resmi rezervlerdeki azalış 4.282 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (Bkz Tablo 3.32).

Tablo 3.31: Türkiye’de 2000-2002 Yılları Arasındaki Sermaye Hareketleri Dengesi (Milyar)

	2000	2001	2002
Sermaye Hareketleri Dengesi	9.6	-14.6	1.2
Portföy Yatırımları	1.0	-4.5	-0.6
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	4.2	-11.3	-0.4
Doğrudan Yatırımlar	0.1	2.7	0.9
Uzun Vadeli Yatırımlar	4.2	1.1	2.2

Kaynak: DİE , 2003 : 447- 448

Toptan Eşya Fiyatları Sektörler itibariyle 2002 yılı Ocak ayında; bir önceki yılın aynı dönemine göre tarımda % 16,2'lik, Madencilikte % 15,2, İmalat sanayinde % 18,4, Elektrikte % 40'lık bir düşüş gerçekleşmiştir (Bkz Tablo 3.33).

Tablo 3.32: Toptan Eşya Fiyatları 2000-2004

(12 Aylık Ortalamalara Göre % Değişim Oranı)

	2000	2001	2002	2003	2004
Genel indeks	51,4	61,6	50,01	25,6	11,1
Tarım, avcılık ve ormancılık	38,0	42,3	56,4	33,9	13,6
Madencilik ve taş ocakçılığı	73,7	68,9	46,7	26,1	10,0
İmalat sanayi	56,1	66,7	48,3	23,8	11,0
Elektrik, gaz ve su	52,0	89,7	49,7	11,0	-1,0

Kaynak: DİE, 2004 :305

Konsolide bütçe gerçekleştirmelerinde ise 2001 yılı bütçe harcaması 80 katrilyon 579 trilyon 065 milyar şeklinde gerçekleşirken bütçe açığı 29 katrilyon 036 trilyon 095 milyar şeklinde olmuştur. 2002 yılı bütçe harcaması da 115 katrilyon 682 trilyon 350 milyar şeklinde gerçekleşirken bütçe açığı 40 katrilyon 090 trilyon 26 milyar şeklinde oluşmuştur. 2003 yılında ise bütçe harcamaları biraz daha yükselmiş 140 katrilyon 454 trilyon 842 milyar iken bütçe 40 katrilyon 204 trilyon 415 milyarda kalmıştır (Bkz Tablo 3.34).

Tablo 3.33: 2000-2004 Döneminde Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri

(Milyar TL)

	2000	2001	2002	2003	2004
Bütçe harcaması	46705028	80579065	115682350	140454842	140200045
Bütçe geliri	33440143	51542970	75592324	100250427	109886834
Bütçe açığı	13264885	29036095	40090026	40204415	30313211

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2004 :10 ve DİE, 2004 :225

Genel bütçeye dahil kuruluşların ödenek ve harcamalarında 2002 yılı yıl sonu genel bütçe toplamı 119 katrilyon 303 trilyon 441 milyar şeklinde gerçekleşmiştir. Hazineye aktarılan ödenek 64 katrilyon 128 trilyon 123 milyar, Maliye Bakanlığına 21 katrilyon 887 trilyon 776 milyar, Milli Savunma Bakanlığına 10 katrilyon 012

trilyon, 174 milyar iken daha önceki yıllarda olduğu gibi Milli Eğitime aktarılan ödenek 8 katrilyon 889 trilyon 475 milyarla sınırlı kalmıştır (Bkz Tablo 3.35).

Tablo 3.34: 2002-2004 Döneminde Genel Bütçeye Dahil Kuruluşların Ödenek ve Harcamaları (Milyar TL)

	2002		2003		2004	
	Yılsonu Ödeneği	Harcamalar	Yılsonu Ödeneği	Harcamalar	Yılsonu Ödeneği	Harcamalar
Genel bütçe toplamı	119.303.441	114.963.019	145.557.858	139.488.824	154.538.958	138.404.199
Hazine Müsteşarlığı	64.128.123	63.404.576	69.173.975	683.36.892	74.290.784	63.048.551
Milli Savunma Bakanlığı	1.002.174	7.742.947	12.179.340	8.841.296	13.445.321	9.361.252
Maliye bakanlığı	21.887.776	22.043.751	28.486.751	28.109.132	22.569.017	222.264.399
Milli Eğitim Bakanlığı	8.889.475	8.043.014	10.694.287	10.582.870	12.905.484	12.972.688

Kaynak: DİE, 2004 : 224-226

Ödemeler dengesi gerçekleştirmelerinde dış ticaret açığı 2000 yılında 21 milyar dolar iken 2001 yılında 3 milyar dolar ve 2002 yılında 7 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında toplam ithalat da 52 milyar dolar olmuştur. 2001 yılında toplam ihracat 34 milyar dolar, toplam ithalat 38 milyar dolar şeklinde gerçekleşirken, 2002 yılında toplam ihracat 40 milyar dolar toplam ithalat ise 47 milyar şeklinde gelişme göstermiştir (Bkz Tablo 3.36). Kriz yurtiçi piyasayı iki noktada sıkıntıya sokmuştur. Bunlardan biri devalüasyon sonucu döviz kurunun aşırı yükselmesi, diğeri de krizin toplumun geniş kesiminde yol açtığı gelir ve iş kaybıdır.

Tablo 3.35: 2000-2004 Yıllar Arasındaki Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004
Cari İşlemler Hesabı	-9.819	3.390	-1.522	-9.037	-15.573
Dış Ticaret Dengesi	-21.959	-3.733	-7.283	-1.4010	-23.901
Hizmetler Dengesi	11.368	9.130	7.879	10.505	12.770
Yatırım Geliri Dengesi	-4.002	-5.000	-4.554	-5.559	-5.569
Cari Transferler	4.774	2.993	2.436	1.027	1.127
Sermaye ve Finans Hesapları	12.581	-1.719	1.373	2.994	12.506
Net Hata Noksan	-2.762	-1.671	149	5.043	3.067

Kaynak: TCMB, 2005 : 7-16 <http://hazine.gov.tr/> erişim tarihi : 29.08.08

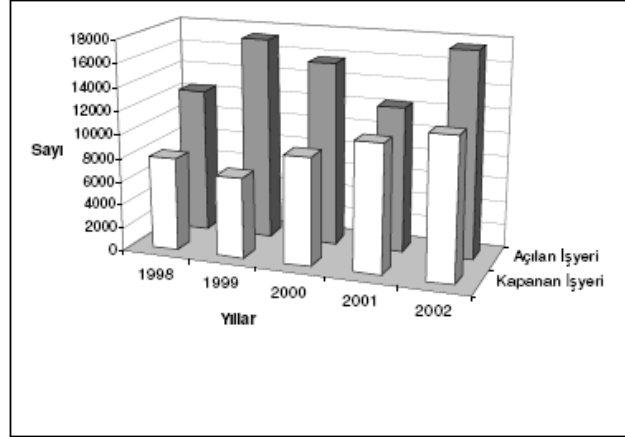
Kurulan, statü ve sermayesi değişen ve kapanan şirket/kooperatiflerin sayı ve sermayelerinde olan değişmelerde 2000 yılında 1887, 2001 yılında 2464, 2002 yılında 3667 şirket kapanırken, 2000 yılında 13 bin 815 şirketin sermayesi artmış, 2001 yılında 12 bin 295 ve 2002 yılında 42 bin 354 şirketin sermayesinde artış gerçekleşmiştir (Bkz Tablo 3.37).

Tablo 3.36: 2000-2004 Döneminde Kurulan, Statü ve Sermayesi Değişen ve Kapanan Şirket, Sayı ve Sermayeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
Sayı					
Yeni kurulan	33161	29665	30842	32259	40919
Statüsü değişen	166	175	159	183	174
Sermayesi artan	13815	12295	42354	43637	41326
Sermayesi azalan	8	6	20	10	17
Kapanan	1887	2464	3667	5436	7660
Sermaye (Milyar TL)					
Yeni kurulan	2551633	2430148	2118500	2872952	482973
Statüsü değişen	47147	43286	127891	115833	182591
Sermayesi artan	8311298	11277014	23548489	29615862	3063949
Sermayesi azalan	7810	97	10696	6089	32926
Kapanan	1349	10825	6314	13970	18938
Sermaye artışı					
Gayri safi	10862931	13707162	25666989	32488814	35451922
Safi	10853771	13696240	256449979	32468755	35400058

Kaynak: DİE, 2004 : 120 - 125

2001 Şubat ayında krizin hemen ertesinde pek çok işyeri faaliyetlerini durdurmuş bir kısmı da kapanmıştır. 2001 yılında açılan işyeri sayısı azalmış, kapanan işyeri sayısı artmıştır. 2002 yılına geldiğinde kapanan işyeri sayısındaki artış sürerken açılan işyeri sayılarında artış gözlenmiştir (Bkz Şekil 3.9).

Şekil 3.9: Açılan ve Kapanan İşyerleri Sayısı (1998-2002)

Kaynak: DİE, 2002 : 11

IMF ile yapılan anlaşma doğrultusunda 1999 yılında kamu kurumlarında ciddi boyutlarda bir özelleştirme yapıldığı gözlenmektedir. 2001 Şubat krizi sonrasında kamuya ait işyerleri sayısında azalma olmazken işçi sayısında azalma dikkat çekmektedir. Azalma bu dönemdeki zorunlu emekliliklerden kaynaklanmaktadır. Özel sektörde ise hem işyeri sayısında azalma hem de zorunlu sigorta sayısında azalma görülmüştür. Sigortalı işçi sayısındaki azalma kriz sonrasında pek çok küçük işyerinin kapanması sonucu birçok kişinin işsiz kalması nedeniyle olabildiği gibi daha fazla işten çıkarma veya sigortasız çalıştırma nedeniyle olmuştur.

Merkez bankası bilançosunda ise 1999'da varlıklar açısından 20 katrilyon 430 trilyon 431 milyar mevcudu varken, 2000 yılında 30 katrilyon 894 trilyon 507 milyar, 2001 yılında 82 katrilyon 768 trilyon 063 milyar, 2002 yılında ise 80 katrilyon 945 trilyon 861 milyar varlık kaydedilmiştir. 2002 yılında uygulanan programda Merkez bankası sorunlu bankalara olası likidite krizlerinde sınırsız ölçüde likidite sağlama güvencesi vermiştir (Bkz Tablo 3.39).

Tablo 3.37: 1999-2003 Döneminde Merkez Bankası Bilançosu (Milyar TL)

	1999	2000	2001	2002	2003
Varlıklar	20.430.431	30.894.507	82.768.063	89.145.861	81.959.294
Yükümlülükler	20.430.431	30.894.507	82.768.063	80.945.861	81.959.294

Kaynak: DİE, 2004 : 120 - 125

3.5. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Ekonomik İstikrar

Türkiye'nin 2000 yılı boyunca uygulamış olduğu kur çıpasına dayalı enflasyonu düşürme programı, bütünüyle Avrupa Birliği Ulusal Programı ile uyumlu hale getirilmiştir. Programda bankacılık kesimine ayrı bir önem verilmiş olup, üç aşama söz konusudur. Bu aşamalarda ilk olarak bankacılık sektörüne ait tedbirler kısa zamanda alınarak kriz ortamından çıkılması hızlandırılmıştır. İkinci olarak, özellikle yükselmiş olan faiz ve döviz kurlarını, belirli bir süre içinde istikrara kavuşturmak üzere tedbirler alınacağı ve böylece ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif kazandırılmasıdır. Üçüncü olarak ise, makro ekonomik dengeler kurularak ekonomide yılın ikinci yarısından itibaren istikrarlı büyüme ortamı sağlanmasıdır (TEZMEN, 2001:93). Şubat 2001 krizi sonrası GEGP (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) adlı ile uygulamaya başlatılan istikrar programı daha çok kriz sonrası oluşturulan bir programın yanı sıra bir dizi reform çalışmalarını yansıtmaktadır (AKDİŞ, 2000:89).

GEGP programında enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi, büyümenin % 5-6 oranına yükselmesi, dış cari açık seviyesinin GSMH'nin % 3'nün altında olması hedeflenmiştir. Döviz kurunu "nominal çıpa" olarak kullanan mevcut kur politikası uygulamasına geçilmiştir (TOPRAK, 2001:1424-1429). GEGP, 2001 yılının Mayıs ayında Türk toplumuna yeni bir krizden çıkış programı olarak sunulmuş ve istikrar programının son halkasını teşkil etmiştir. Programın temel hedefi, sürdürülemez boyutlara varmış olan kamu borçlarına yol açan borç dinamiğinin ortadan kaldırılması ve Türkiye ekonomisinin olağanüstü bir dış yardıma muhtaç kalmayacak bir yapıya kavuşturulmasıdır (HAZİNE, 2001:1).

Bu program çerçevesinde, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına öncelik verilmiş, mali bünyeleri bozulan veya içi boşaltılarak iflas noktasına gelen bankalar Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na devredilmiştir Diğer bankaların mali yapılarının iyileştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmış, kamu bankalarının biriken görev zararları devlet iç borçlanma senedi verilerek tasfiye edilmiştir (GİRAY 2001:38). Güçlü ekonomiye geçiş programının temel amaç ve araçları, ekonominin yeniden yapılandırılması ve istikrarın kalıcı kılınmasına yöneliktir. Buna göre programın temel amacı kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eş anlı olarak bu duruma bir daha geri dönmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik alt yapıyı oluşturmaktır.

Bu temel ilkeler çerçevesinde program, dayalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı biçimde sürdürmeyi, bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırmayı, böylece bankacılık sektörü ile reel kesim arasında sağlıklı bir ilişki kurmayı, kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak biçimde güçlendirmeyi, toplumsal uzlaşmaya dayalı, adil ve enflasyon hedefi ile uyumlu bir gelir politikası sürdürmeyi ve bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal alt yapısını oluşturmayı alt hedefler olarak seçmiştir. Nihai amaç olarak ise, ekonomide büyümek, yatırım ve istihdam artırarak halkın refah düzeyini kalıcı biçimde yükseltmek hedef alınmıştır (SERİN ve BASTI, 2001:1216).

Bu hedefleri gerçekleştirmek üzere ana alanlarda yapısal yenilenmeler yapmak üzere yasal düzenlemeler yapılması planlanmıştır. Bu alanlarda mali sektörün yeniden yapılandırılması, Devlette şeffaflığın artırılması ve Kamu Finansmanının güçlendirilmesi, ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi ile ilgili düzenlemeler planlanmıştır. Mali sektörle ilgili olarak genellikle bankalar ile ilgili düzenlemeler gündeme getirilmiştir. Devletin şeffaflığı artırıcı ve kamu finansmanını güçlendirici düzenlemeler çerçevesinde KİT'lerin ve kamu bankalarının görev zararlarının ortadan kaldırılması ve görev zararı meydana getirecek uygulamalardan vazgeçilmesi, devletin borçlanma sisteminin ve idaresinin yeniden düzenlenmesi ve bütçe içindeki ve dışındaki fonların tasfiye edilmeleri sayılmaktadır (TEZMEN, 2001:91).Mali sektörün yeniden

yapılandırılmasına ilişkin olarak Merkez Bankası Kanunu değiştirilmiş ve Bankacılık Kanununda değişiklik yapılmıştır. Bütçe Kanunu değiştirilmiş, görev zararları ile ilgili kararname ve kanun yürürlüğe konarak görev zararlarına son verilmiş, kamulaştırma kanunu yasalaşmıştır. Ekonomide rekabetin arttırılmasını sağlamak amacıyla, seker, doğalgaz, Telekom ve sivil havacılık ile ilgili kanunlar çıkarılmıştır (ERDEM, 2001:11-15).

Bu program çerçevesinde Uluslararası Para Fonu'nun yeniden desteği sağlanmıştır. 2000 yılı basından bu yana olan dönem içerisinde dış finansmana yönelik olarak IMF'den 19.5 milyar dolar taahhüt edilmiş, bu tutarın 12.1 milyar doları kullanılmıştır. 2001 yılı sonuna kadar 6.1 milyar doların daha kullanılması öngörülmüştür (KÖK, 2001:1201). 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör olayını takiben ABD'nin teröre karşı açtığı savaşta Türkiye'nin ABD'nin yanında yer alması ve bütün taleplerin yerine getirilmesine karşılık ABD'nin Türkiye'nin ekonomik zorluklarına destek vaadi, IMF ve Dünya Bankasına Türkiye lehine telkinleri, Türkiye'ye moral destek sağlamıştır (ERDEM, 2001:17).

Ekonomide rekabeti ve etkinliği arttırıcı düzenlemeler çerçevesinde şeker, tütün, doğal-gaz gibi kanunların çıkarılması sayılabilir. Programın diğer bir önemli hedefi de reel ekonomiye yönelik bir kısım düzenlemeler ve tedbirlerle ilgili olanlardır. Bunlar daha çok ihracatın arttırılmasına ve doğrudan yabancı sermayenin gelişini teşvik etmektir (SERİN ve BASTI, 2001:1218). GEGP ile dalgalı kur rejimine geçilmesi kararlaştırılmış olup, ekonomideki yapısal sorunlara reformlar yapılması hedeflenmiştir. Programda kısa vadeli parasal hedefleme yapılarak, enflasyonun kontrol altına alınması planlanmıştır. Orta vadede ise enflasyon hedeflemesine geçilerek fiyat istikrarı sağlanması hedeflenmiştir. Kısa vadeli faiz oranlarının arttırılarak TL'nin değerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Uzun dönemde bankacılık sektörüne ilişkin tedbirler süratle alınarak, mali piyasalarda belirsizliğin azaltılması amaçlanmıştır.

3.5.1. Kamu Maliyesi

2001 yılı konsolide bütçe faiz dışı fazlası hedefine ulaşmak için alınması gereken kararlardan bazıları şunlardır; politikalar, başta enerji ve petrol sektörü olmak üzere ithale dayalı ürünlerin fiyatları ve kurdaki değişiklikleri, artan

maliyetleri tümüyle ekonomik gerçekleri yansıtacak şekilde geciktirilmeden ayarlanmıştır. Akaryakıttaki otomatik fiyatlandırma mekanizmasına devam edilmiş ve Akaryakıt Tüketim Vergisi en az hedeflenen enflasyon ölçüsünde ayarlanmıştır. Dar gelirli çiftçilerin doğrudan gelir desteği sistemi ile güçlendirilmesi temel ilke olmuştur. Bu çerçevede devlet destekleme fiyatları, hedeflenen enflasyonu (TÜFE) aşmayacak şekilde artırılmış ve kuruluşların finansman imkânları dikkate alınarak miktar kısıtlamasına gidilmiştir. Kamu kesiminde çalışan memur ve sözleşmeli personelin maaşları hedeflenen enflasyon oranını yansıtacak şekilde artırılmıştır.

Tüm kesimleri ilgilendirmeyen ve ücret adaletini hedeflemeyen münferit ücret artış talepleri dikkate alınmamıştır. Kamu işçilerinin ücretleri, istihdam kaybına yol açılmadan 1999 -2000 dönemini kapsayan toplu iş sözleşmeleriyle sağlanan reel artışlar, bütçe imkânları ve kamu işletmelerinin ödeme kabiliyeti dikkate alınarak, kamu kesimi çalışanları arasında ücret adaleti gözetecek şekilde ayarlanmıştır. Aralık 2000'de alınan gelir getirici önlemler eksiksiz uygulanmıştır. Banka kredileriyle ilgili özel karşılıkların tamamen vergiden düşürülmesine imkân veren kanuni düzenleme çıkarılmıştır. Gider artışına yol açacak yeni teşkilat kurulması ve yeni kadro ihdası dahil kaynağı olmayan harcama artırıcı hiç bir öneri gündeme getirilmemiştir.

Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan, fonlardan ve döner sermayelerden konsolide bütçe kapsamındaki kurumlara ve KİT'lere kesinlikle işçi nakli yapılmamıştır. İşletmelerin verimliliği ve etkinliği dikkate alınarak, emekliliği gelmiş kamu işçileri her türlü kanuni hakları verilerek emekliliğe sevk edileceklerdir. Maliye Bakanlığı'nın uygun gördüğü ödenek kalemlerinde blokaj uygulanmıştır. Vergi gecikme zammı oranı piyasa faiz oranları dikkate alınarak ve mükellefin vergi ödemekten kaçınmasını önleyecek düzeyde belirlenmiştir. Vergi numarası uygulamasının yaygınlaştırılmasına hız verilmiştir. Çok zorunlu haller dışında yatırım programına yeni proje alınmamıştır (HAZİNE, 2001:2). Kamu harcamaları içinde faiz harcamalarının payı giderek yükselirken, eğitim ve sağlık harcamalarının payı giderek gerilemiştir. Bu arada devlet iç borçlanma senetlerinin sunduğu faiz arbitrajı, dışa açık sermaye hareketleri altında, olağanüstü bir spekülatif gelir olanağı yaratmıştır (VOYVODA, YELDAN, 2006:2). Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin Gayri Safi Milli Hasılaya oranının 2002 yılında % 12,8 olarak gerilediği

görülmektedir. Bu gerileme GEGP sonrası mali disipline uyulması ve kamu kesimi harcamalarının azaltılması olarak ortaya çıkmıştır. 2001 yılında net kamu borç stoğu 160.6 milyar dolar iken 2002 yılında 216.4 milyar dolara yükselmiştir. Ancak kamu kesimi net borç stoğunun GSMH'ye oranı düşmüştür.

GEGP, makroekonomik hedefleri arasında iç borç dinamiğine ilişkin olarak 2000 yılında %4,6 olan konsolide bütçe faiz dışı fazlasının ulusal gelire oranını 2001 yılında %5,1 düzeyinde yükseltmeyi hedeflemiştir. Bunun için de faiz dışı harcamalardaki artışın ulusal gelirin nominal artısının altında tutulmasına özen göstereceğine işaret etmiştir. Ancak bu hedefe ulaşmak için servet vergisi ve net aktif vergisi gibi bir düzenlemeye gidilmeyerek kamu harcamalarındaki daralmayla karşılanmasını planlanmıştır. GEGP' nin sürdürülemez iç borç dinamiğinde dış etkenleri, yani spekülative sermaye hareketlerinin görmezden gelindiği ortaya konmuştur. GEGP Türkiye'deki vergi tabanının yetersizliğine ve vergi adaletsizliğine değinmektedir ama bunlara çare olacak ciddi ve kapsamlı bir vergi reformu önermemiştir. Kamu borcunun ödenmesi için benimsenen çare, özelleştirme ve harcamalarının kısılmasıyla fon sağlamaktır. Ancak bu öneriler halka sunulan kamu hizmetlerini kısmış ve kamu çalışanlarını fakirleştirmiştir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2006:14-16).

3.5.2.Gelirler Politikası

Özellikle faiz ve döviz kurunun belirli bir istikrar kazanmasıyla uzun dönemde denge değerinin etkilenmemesi benimsenmiştir. Döviz kurunda aşırı dalgalanma eğiliminin olduğu durumlarda, Merkez Bankası'nın döviz müdahalelerinin daha çok ihale yöntemiyle gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu temel stratejiler çerçevesinde, enflasyonla mücadele kararlılıkla sürdürüleceği öngörülmüştür. Programın 2001 yılının sonuna kadarki temel hedefleri, büyümede %- 3 ve enflasyonda TEFE %57,6 ve TÜFE'de % 52,5 olarak belirlenmiştir. Ancak enflasyon % 88,6 (TEFE) ve %68,5 (TÜFE); ekonomik büyüme %-9,4 olarak gerçekleşmiştir (GÜLOĞLU, 2001:528) . Türkiye ekonomisinin 2002 ve 2003 'ün birinci çeyreğindeki %7'yi aşan büyüme performansı da faiz dışı fazla hedeflerini tutturmadaki ve genel olarak yapısal reformları uygulamadaki başarılarının sonucu olarak değerlendirilmektedir (BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, 2006:1).

Hedeflenen enflasyonla uyumlu gelirler politikası uygulanması esastır. Ayrıca, özelleştirmenin istihdam boyutu ve yoksullukla mücadele ile ilgili olarak uluslararası kuruluşlarla koordineli bir strateji yürütülmesi kararlaştırılmıştır. İş çevreleri ve işçi temsilcileriyle yoğun diyalog kurularak ılımlı ücret ve fiyat artışları sağlanmıştır. Kamu ücretlerinin tespiti konusunda kamu işveren sendikaları; Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI ile koordinasyon içinde tespit edilecek ortak ücret stratejisi çerçevesinde müzakereleri yürütülmüştür. Yüksek Planlama Kurulu düzenli olarak toplanmış, Ekonomik ve Sosyal Konsey ekonomik gelişmeler hakkında düzenli olarak bilgilendirilmiş ve sosyal kesim temsilcileri ile bire bir görüşmelerde bulunarak fiyat ve ücret konularında ekonomik programın hedefleri ile uyumlu hareket etmeleri sağlanmıştır (HAZİNE, 2001:3).

GEGP'nin en sakıncalı ve stratejik olarak sürdürülemez yanı toplumsal bölüşüme yapacağı olumsuz etkilerdir. Öncelikle işçi ücretlerinin ve maaşların genelde hedeflenen enflasyona göre ayarlayacağı ilkesi kaçınılmaz olarak reel ücretlerin gerilemesi sonucunu doğurmuştur. Çalışanlar arasında verimlilik ve adalet sorununun sadece kayıtlı çalışanlar arasında çözümlenecek bir sorun olmadığıdır. Böylece programın başarısı için gerekli olan ücretleri bastırma politikasına toplumsal ve siyasal destek sağlamaya çalışılırken bir yandan da programa karşı oluşması olası toplumsal muhalefeti bölmek hedeflenmiştir (BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, 2006:23).

3.5.3.Özelleştirme

KİT'lerin sektör ve kuruluş özellikleri farklı olduğu için GEGP'nda özelleştirme süreçlerini kuruluşlar itibariyle tek tek ve ayrıntılarıyla tanımlamıştır. Örneğin Türk Telekom'un özelleştirilme şansının artırılması için aşağıdakiler yapılması kararlaştırılmıştır. Türk Telekom'un % 51'inin blok olarak, kalan hisselerinin halka arz yöntemi ve çalışanlarına satılması yoluyla tamamının özelleştirilmesine olanak sağlayacak yasal değişiklikler hızla yapılmıştır (HAZİNE, 2001:6).

Sonuç olarak, Türk Telekom, Tüpraş, THY, Erdemir, Tekel, Seker, Teaş ve Tedaş gibi önem taşıyan KİT'lerdeki çoğunluk hisselerinin özelleştirilmesindeki işletmeler portföyündeki mülkiyet devirlerini sürdürmeyi kararlaştırılmıştır. Gerçekçi olma kaygısı ile hareket eden GEGP, özelleştirmelerden 2000 ve 2001 yıllarında beklenen hasılat elde edilememiştir. Öte yandan GEGP'in önemli bularak ismen saydığı girişimler tekel durumunda olup, GEGP tekel sorunu karşısında sessiz kalmış ve bir sanayi politikasına dayanmadığı için denetim meselesini kurullara devretmekten öteye gitmemiştir (BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, 2006:41).

3.5.4. Bankacılık

Bankacılık sektörü ekonomik programın acil olarak çözüm bulması gereken en büyük sorundur. Zaten büyük sorunları olan bankacılık sektörünün yapısı, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile daha da bozulmuştur. Kamu bankaları, gecelik piyasadan çok yüksek miktarda borçlanma mecburiyetindedir. Bu bankacılık sistemini tehdit eden en acil sorundur. Bu sorunun çözümü için 3 kamu bankasına yaklaşık 13 katrilyon TL tutarında bir kaynak sağlanması gerekmektedir.

Bu bankaların % 8'lik sermaye yeterliliği oranına ulaşmaları için ise sermaye katkısı olarak ilaveten Hazine tarafından 3 katrilyon TL civarında sermaye aktarılması gerekmektedir. Bu acil sorunun bir ölçüde çözümü için, oluşmuş görev zararları karşılığında piyasa koşullarında Hazine tarafından devlet iç borçlanma senedi ihraç edilmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra, görev zararları karşılığı verilen bu kağıtlar nakde çevrilmek suretiyle kamu bankalarının bilançoları önemli ölçüde küçültülmüştür. Yurtdışından sağlanacak kaynaklar öncelikle bu amaca tahsis olunmuştur. Ayrıca, getirilecek çözümlerin kalıcı olması, benzer sorunların zaman

içinde tekrar oluşmaması ve piyasanın güveninin tesis edilebilmesi için önemli yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi şarttır. Bundan sonra kamu bankalarına zarar oluşturacak görev verilmeyeceği kararlaştırılmıştır. Hükümetin sosyal açıdan gerekli gördüğü hallerde yardıma gerçekten muhtaç bazı kesimlere kamu bankaları kanalıyla verilecek desteğin bütçeye konulacak ödeneklerden karşılanması kararlaştırılmıştır.

Bu yeniden yapılanma sürecinde, ekonominin ve özellikle küçük ve orta ölçekli özel girişimin en verimli şekilde çalışabilmesi için, sadece kamu bankaları değil tüm bankacılık sistemi göz önünde tutularak, yeni bir perspektif getirilmesi amacıyla her türlü çaba gösterilmiştir. Kamu bankalarının piyasa kurallarına ve karlılık esasına uygun bir şekilde çalışması esastır. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) Kapsamındaki Bankaların bir plan dahilinde tasfiye edilmesine karar verilmiştir (HAZİNE, 2001:10).

Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması sürmektedir. Bu çerçevede özel sermayeli bankaların kuvvetlendirilmesi, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına alınan bankaların hızlı tasfiyesi veya satışı, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ve bankacılık sektörünün denetlenmesi ve düzenlenmesi açısından yapılan çalışmalar çok önemli aşamalar geçirmiştir (BELGENET, 2006:8). Esasen bankacılık sektörü, kamu ve özel sektör bankalarının yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak, yeni krizlere karşı düzenlemeler yapılmıştır.

Çizilen bu çerçevede düzenlemelerin çoğu gerçekleştirilmiş, toplumun hem enerjisi hem de kaynakları bu alana yönlendirilmiştir. Buna rağmen sektör hala işlevlerini tam olarak yerine getirememekte ve güven sorunu yaşanmaktadır. Bankacılık sektörü, sermaye hareketleriyle, nominal ve reel kurlarla, menkul değerlerin fiyatlarıyla ve enflasyonla yakından ilişkilidir (ESEN, 2005:19). Bu konuda bankacılık sisteminin, temel fonksiyonu temel fonksiyonu olan reel sektöre kaynak aktarımı fonksiyonunu yerine getirecek biçimde yapılandırılması, güçlendirilmesi ve denetlenmesi de büyük önem taşımaktadır (SEYİDOĞLU, 2003:141-156).

3.5.5. Para Politikası

İleriye yönelik belirsizlikleri azaltmak ve bekleyişleri azaltmak için parasal hedefleme ve enflasyon hedeflemesine dayalı para politikasına geçilmiştir. Para tabanı uygulamasına geçilmiştir. Para tabanı uygulaması ile nominal milli gelirin artması hedeflenmiştir. GEGP ile uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanması beklenen ek dış finansmanın Hazine tarafından bütçe ihtiyaçlarında kullanımı ile piyasaya ek likidite çıkması amaçlanmıştır (BELGENET, 2006:8). GEGP uygulamasıyla süre gelen TL'deki değerlenmenin 2002-2004 yılları arasında aşırı değerlenmesi, dövizin baskı altında olmasına neden olmuştur. Dış ticaret dengesi ithalat lehine değişmiş, cari işlemler açığında büyüme, yüksek faiz getirisinin sıcak para akımlarının cazip hale getirmiştir. Net Hat ve Noksan kalemindeki kaynağı belirsiz döviz girişlerinin yarattığı döviz bolluğuyla ithalat talebi artırmıştır. Açığın finansmanında uzun vadeli doğrudan yatırımlar ve ihracata dayalı büyüme stratejileri kullanılmıştır. 2001 krizi sonrası kısa vadeli dış borçların TCMB Net rezervlerine oranı GEGP ile %58,6 ile yükselişe geçmiştir.

Bu da büyük hacimli kısa vadeli sıcak para girişleri sonucunda cari işlemler açığını artırmıştır. 2001 krizi sonrası uygulanan GEGP ile büyüme hızı 2004 sonunda %9,9 olmuştur. Yüksek oranlı büyüme gerçekleşmesine rağmen yok denecek kadar az bir istihdam artışının gerçekleşmesi büyümenin motorunun sabit yatırımlar olmadığını göstermektedir. Dalgalı döviz kuru rejimine geçilmesi ile birlikte Merkez Bankası'nın para politikası yeni bir çerçeveye almıştır. Yeni dönemde para politikasının nihai politika amacı fiyat istikrarı olmaya devam etmiştir. Tek ve nihai hedef olan fiyat istikrarını desteklemek amacıyla finansal piyasalardaki istikrarı korumak da Merkez Bankası'nın öncelikleri arasındadır. Mali piyasalardaki istikrarı sağlama ve koruma amacına yönelik olarak, kamu bankalarının sorunlarının çözülmesi ve mali sistem üzerinde yarattıkları baskının en aza indirgenmesine yönelik uygulamaların hayata geçirilmesi ve bankacılık sisteminin tümüne yönelik politikanın açıklanması büyük önem taşımaktadır. Merkez Bankası nihai amacı doğrultusunda kendi bilançosundan Net İç Varlıklar ve Net Uluslararası Rezervler büyüklüklerini operasyonel hedef olarak izlemeye devam etmiştir. Net iç Varlıklar için belirlenecek değerler Merkez Bankası'nın para talebinin üzerinde para yaratmasını kısıtlayarak iç varlık genişlemesinin enflasyona yol açmasını

engellemiştir. Net Uluslararası Rezervler yeni program öncesi geçerli olan kur rejimi çerçevesine göre dengeleyici değişken rolünü önemli oranda yitirmesine rağmen yeni politikaların kredibilitesini yansıtacak bir sinyal mekanizması olarak algılanması, Net Uluslararası Rezervlerin açıklanan hedefle birlikte izlenmesini gerektirmektedir. Dalgalı kur rejimiyle birlikte Merkez Bankası'nın döviz piyasalarına müdahaleleri döviz kurunda kısa dönemde oluşmuştur. Tek ve nihai hedef olan fiyat istikrarı Merkez Bankası'nın kurumsal altyapısını güçlendirmeye yönelik olarak hazırlanan yeni Merkez Bankası Kanunu'nda açık ve net bir biçimde yer almaktadır. Merkez Bankası aktif para politikası gereği, iç varlık genişlemesini kontrol altında tutmaya devam edecek orta vadede ise kısa dönem faizleri daha etkin olarak kullanılabilir ve gerekli ön koşulların oluşması ile beraber enflasyon hedeflemesine geçilebilecektir (HAZİNE 2001:10).

3.5.6.Yapısal Dönüşüm Politikaları

GEGP, temel yapısal değişim kararları ilgili alınan kararlardan bazıları şunlardır: Şubat 2001 Krizi'nin mali etkisini yansıtacak şekilde Ek Bütçe Kanunu'nun çıkarılması ve Bütçe Kanunu'nun bazı maddelerinde (borçlanma limiti ve görev zararı gibi) değişikliklerin yapılması, Bankalar Kanunu'nda gerekli değişikliklerin yapılması, Kalan fonların kapatılmasına yönelik yasal düzenlemenin yapılması, İcra ve İflas Kanunu'nda banka tasfiyesinin kolaylaştırılması amacıyla gerekli değişikliklerin yapılması, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na Avrupa Birliği normlarına uygun bir yapı getirecek yeni Merkez Bankası Kanunu'nun çıkarılması, Telekom'un % 51'inin satışına izin veren Kanun'un çıkarılması, Tütün Kanunu ve Şeker Kanunu'nun çıkarılması, Kamu ihale Kanunu ve kamulaştırmalara ilişkin yasal değişiklikler yapılması, Borçlanma Kanunu'nun çıkarılması, Sivil Havacılık Kanunu'nda gerekli değişikliğin yapılması, Petrol ve Doğalgaz Kanunlarının çıkarılması, Mevcut görev zararlarına ilişkin Kanun ve Kararnamelerin iptali ile ilgili yasal düzenlemeler yapılması, Banka kredileriyle ilgili özel karşılıkların tamamen vergiden düşürülmesine imkân veren kanuni düzenleme çıkarılmasıdır (HAZİNE, 2001:25).

GEGP sürekli olarak başarılı olabilmesinin temel bir kıstası olarak “Güçlü bir toplumsal ve siyasal destek” gerektiğini tekrarlamaktadır. Buna göre GEGP ile

öncelikle kamuoyunda hükümete olan güven unsurunun sağlanması, vergi oranlarının düşürülmesi, faiz giderlerinin düşürülmesi, gelir hedeflerinin gerçekleşmesi, bütçede revizyonun yapılması, makro büyüklüklerin örneğin, büyümenin 2002 yılı sonunda TEFE % 31, TÜFE % 35, GSMH'nın 155,7 milyar dolar, ithalatın 45.5 milyar dolar ve Dolar kuru 1 milyon 801 bin lira, ihracatın 32 milyar dolar olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir (KIZILOT, 2001:6). İstikrar programı içerisinde iki üç yıllık takvime sıkıştırılmış yapısal reform paketlerinin sonuncusu GEGP'da büyümenin kaynağı olan yurtdışı tasarrufların artırılması ve iktisadi örgütlenmenin etkinliğinin geliştirilmesi ile ilgili önlemler alınabilmiş, %7'yi aşan büyüme performansına ulaşılmıştır (AKALIN, 2001:263).

Makroekonomik hedefleri arasında yer alan 2006 sonuna kadar kamu kesimi bütçe dengesinde % 6.5 faiz dışı fazla verilmesi ve genel olarak yapısal reformları uygulamadaki başarılar Türkiye'nin üzerine düşen ev ödevini yaptığının somut bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Gerçek anlamda "güçlü" bir ekonomi, dünya ekonomisinden gelebilecek talep dalgalanmalarına, teknolojik değişimlerin etkilerine veya tabii kaynak tedarikindeki olası şoklara dayanma gücü olan bir ekonomidir. GEGP 2001 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Türkiye toplumuna yeni bir krizden çıkış programı olarak takdim edilmiştir.

Program, Sunuş bölümünde sürdürülemez borç dinamiğine son verilmesinin, devlet ile toplum ve siyaset ile ekonomi arasındaki ilişkilerin düzeltilmesinin sonucunda "çok daha hızlı" büyüyeceğimizi ve "daha yüksek refah düzeyine hızla" ulaşacağımızı bildirmektedir. Programın "daha güçlü, uluslar arası ekonominin olanaklarından yararlanabilen ve ileride de bugünkü gibi olağanüstü bir dış yardıma muhtaç kalmayacak bir Türkiye için" hazırlandığı ifade edilmektedir. Ancak uygulamanın sonuçları açısından bakıldığında yola çıkış amacına ulaşamadığı açıkça görülmektedir. (BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER 2004 :43) Öyle ki Ocak 2002'de bir Niyet Mektubu ile IMF'e başvurularak yeniden destek aranmak zorunda kalınmıştır.. Niyet mektubu'nun öngördüğü makro ekonomik hedefler, GEGP'nin hedeflerine benzer şekilde ekonomik istikrara ve büyümeye yönelik önlemleri kapsamaktadır. 2002 yılının ikinci yarısında siyasi alanda yaşanan gelişmeler neticesinden hükümeti kurma görevini üstlenen Adalet ve Kalkınma Partisi 16 Kasım 2002'de yayımladığı Acil Eylem Planı ile yeni hükümetin ekonomik alandaki

hedeflerini ortaya koymuştur. (ŞİMŞEK 2007 : 54) Bu süreç ve sonrasına da kısaca değinmek ülkenin geldiği ve gitmeyi planladığı yol haritasını daha yakından görebilmek adına yerinde olacaktır

3.5. Kriz Sonrası Politikalar: Farklı Yaklaşımlar ve Makro Ekonomik Değerlendirmeler

Türkiye’de 2001 Nisan-Mayıs ayından itibaren IMF onaylı ve destekli bir programın uygulanması beklendiğine göre, kriz politikalarında özellikle IMF görüşünün dikkate alınması gerekiyor.

1) Finansal Kriz sonrasında uygulanacak politikalar konusunda birbirinden farklı kabaca iki yaklaşım vardır. Bu konuda geleneksel yaklaşım, ki IMF yaklaşımı bu konunun içindedir, dış dengeyi sağlamak, dış ödemeleri aksatmamak, döviz çıkışlarını durdurmak ve döviz kurunda büyük sıçramaları engellemek için sıkı para politikasının, yüksek faizin ve sıkı maliye politikasının gerekli olduğunu düşünmektedir. IMF ve bu yaklaşımdakiler, bu tür daraltıcı politikaları iç talepte gerileme ve ekonomide küçülme yaratabileceğini kabul etmektedir.

Şöyle ki, eğer böyle bir ülkeye dış kaynak girişi olmuyorsa, yani çıkan dövizin en azından bir bölümü bir şekilde geri gelmiyorsa, veya ülkenin yeterince yüksek döviz rezervi yoksa, IMF’ye göre dış dengeyi sağlamak için talebi daha fazla kısımdan başka çare yoktur. Eğer böyle bir ülkede daraltıcı politikalar uygulanmazsa, dış dengeyi sağlamak için bütün yük döviz kurunun üzerine binecek, kurun çok hızlı artması gerekecektir. Ancak bu durumda bir devalüasyon-enflasyon sarmalına girme riski yüksektir.

2) IMF’nin Asya krizinde izlediği yaklaşım daraltıcı politikalarla iç talebi kısma, dış dengeyi kurma ve kur artışını belli düzeyde tutma yaklaşımıdır. Büyüme, daha doğrusu küçülme dikkate alınmamıştır. Asya krizi sırasında, özellikle Endonezya, Kore ve Tayland’ta sıkı maliye ve para politikalarına, yüksek faize ve hızlı küçülmeye karşılık döviz kurunda da önemli artışların olabileceği gözlemlendi.

3)Bu gelişmeler faiz ile kur artışı arasında ters bir ilişki olduğunu söyleyen geleneksel IMF yaklaşımıyla bağdaşmıyordu. Dolayısıyla IMF yaklaşımına yoğun eleştiriler gelmeye başladı. Bu eleştirilerden ikinci bir kriz politikası yaklaşımı doğdu. P. Krugman, J. Sachs ve J. Stiglitz gibi Dünya Bankası’nda çalışmalar yapmış

önde gelen iktisatçıların öne çıkardığı ikinci yaklaşım, krizle birlikte maliye ve para politikalarının gevşetilmesi, reel faizinde düşürülmesi gerektiğini, çünkü kriz sonrasında reel ekonominin değişik nedenlerle zaten daralma eğilimine girmiş olduğu ifade etmektedir.

4) Finansal krizle ilgili olarak “finansal hızlandırıcı etkisi” ve “bilanço etkisi” gibi kavramlar kullanan ikinci yaklaşıma göre, faiz artışı döviz kurunda istikrar sağlamak bir yana, şöyle bir mekanizma ile döviz kurunun daha da yükselmesine neden olmaktadır.

5) Yüksel reel faizin yüksek devalüasyon getirmesi şöyle bir bilanço etkisiyle de açıklanabilir. Krizin getirdiği dövize saldırı, devalüasyon ve daralma eğilimi ile şirket bilançoları zaten bozulmaya başlamıştır. Reel faiz arttıkça hem borç maliyeti yükselecek, hem ekonomi daha da daralacak böylece bilançolar daha da bozulacaktır.

6) IMF, hem Tayland’da hem de özellikle Kore’de daraltıcı politikalarla birlikte reel faizin çok yükseldiğini kabul etmektedir. Diğer yandan IMF, Asya krizde her ülkede faizin çokta yükselmediğini, özellikle Endonezya’da çökmekte olan bankacılık sistemini kurtarmak için gerçekleştirilen parasallaşmanın yarattığı enflasyon beklentisiyle nominal faizin arttığını, reel faizin yükselmediğini ifade etmektedir.

3.5.1. 16. Kasım 2002 Acil Eylem Planı ve Sonrası

2002 yılında uygulamaya konulan acil eylem planı aslında 2000 yılında başlayan sürecin devamı niteliğindedir. Programa herhangi bir yenilik katmamakla birlikte ilkelerinin uygulanmasında önceki dönemlere göre sıkı politika izlenmiştir. Uygulanan yeni ekonomik programın öngörülleri geçmiş programlardan farklı olmasa da kriz döneminin sona ermesinin getirdiği nispeten istikrarlı süreç, 2002 sonrasında uygulanan programların ekonomi üzerinde daha olumlu etkiler doğurmasına yardımcı olmuştur.(ŞİMŞEK 2007 : 56) Bu etkileri en açık şekilde kişi başına milli gelirden gerçekleşen artışla görebiliriz. Nitekim 2000 yılında ekonomi %6.3 büyümüş, kişi başına düşen milli gelir 2948 \$ olmuştur. Kriz nedeniyle 2001 yılında %9.4’lük bir küçülme yaşanmış ve kişi başına düşen milli gelir 2160 \$ seviyesine düşmüştür. 2002 yılında büyüme oranı %7.8, kişi başına düşen milli gelir de 2584 \$ olarak

gerçekleşmiştir. Ekonomik büyümeyle birlikte kişi başına milli gelirdeki artış eğilimi de devam etmektedir. Nitekim 2004 yılında kişi başına milli gelir 4172 \$ seviyesine ulaşmıştır.

Planın temelini kısaca ; vergi-harcama reformları, özelleştirme , reel sektörün yeniden yapılandırılması ve dış ticarete yönelik tedbirler olarak özetleyebiliriz. Mali alandaki tedbirler ise vergi ve harcama politikaları ile ilgilidir. Mali miladın kaldırılması, vergi yükünün tabana yayılması, vergi mevzuatının basitleştirilmesi ve vergi barışı projesinin uygulanması programın vergileme ile ilgili hedeflerini oluşturmaktadır. Hükümetin bu çalışmalar ışığında göreve gelir gelmez gerçekleştirdiği ilk uygulama mali miladın kaldırılması olmuştur. Daha sonra ise vergi barışı kapsamında oldukça geniş içerikli bir vergi affı Meclis'ten geçmiştir. Vergi sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve adaletli bir vergi sistemine işlerlik kazandırılması amacı ile mali miladın kaldırılması gerçekleştirilmişse de bu uygulama ile diğer yandan kayıt dışı ekonominin sınırlandırılması yönünde atılacak önemli bir adımdan vazgeçilmiş ve yeni vergi kaynaklarına ulaşma imkanı ortadan kalkmıştır.

Vergi affı uygulaması ise yeni vergi yükümlülerini vergileme kapsamına alarak vergi gelirlerini arttırmayı hedeflemişse de diğer yandan vergisini ödeyen yükümlüler ile vergi borcu olanlar arasında finansal açıdan eşitsizliğe yol açmıştır (BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, 2003: 15). Yapısal reforma yönelik tedbirler ise özelleştirme uygulamalarına ağırlık verilmesine ve özel sektörün canlandırılmasına yöneliktir. Özelleştirme kapsamında; özelleştirilecek olan KİT'lerin gruplandırılarak yapılarına uygun stratejiler çerçevesinde hızla özelleştirilmesi hedeflenmiştir. Nitekim Ocak 2003'de açıklanan özelleştirme takvimi AKP Hükümeti'nin kamu varlıklarının satışı ile ilgili temel stratejisini ortaya koymaktadır. Özelleştirme programı kapsamına alınan ve Türkiye'nin doğal kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan bor işletmelerinin, özelleştirme yoluyla özerk bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Benzer şekilde madencilik sektöründe de özelleştirme çalışmalarının hızlanması ve kamuya ait olan maden alanlarının tedricen özel sektöre devredilmesi söz konusu olmuştur (BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, 2003:11) Acil Eylem Planı'nı takiben 3 Mart 2003 tarihinde açıklanan istikrar tedbirleri ise içerik olarak yeni düzenlemeler

kapsamamakta, ancak kamu mali dengesinde bazı rakamsal sınırlamalar getirmektedir. Buna göre kamu gelirlerinin 5.9 katrilyon TL artırılması, kamu harcamalarının ise 9.8 katrilyon TL azaltılması böylece kamu bütçesinde 15.7 katrilyon TL fazla sağlanması hedeflenmiştir.

2002 yılı bütçesindeki gerçekleşme oranlarına bakıldığında ise hedeflenen rakamlardan ciddi sapmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim gerçekleşen harcama miktarı yaklaşık 11 katrilyon TL sapma göstererek 113.5 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu sapmanın 9.3 katrilyon TL'si faiz harcamalarındaki sapmalardan kaynaklanmaktadır. Enflasyon azalmasına rağmen faiz oranlarındaki %50 sınırının aşağıya çekilememesi, bütçe üzerindeki faiz yükünün hedeflenen oranın çok daha üzerinde gerçekleşmesine yol açmıştır. (ŞİMŞEK 2007 : 56) Planın koyduğu hedefler ile gerçekleşen rakamlar arasındaki farklılığa bakacak olursak 2003 yılı için hedeflenen ve gerçekleşen vergi gelirleri ile harcama miktarlarının birbiri ile çok fazla uyum içinde olmadığını görmekteyiz . Nitekim 2003 yılı için bütçede 85 trilyon 900 milyar TL vergi geliri toplanması hedeflenmiş, 67 trilyon 300 milyar TL vergi geliri elde edilmiştir.

Bütçede hedeflenen harcama miktarı ise 145 trilyon 949 milyar TL iken gerçekleşen harcamaların toplamı 121 trilyon 734 milyar TL olmuştur. Plan çerçevesinde yıllara yaygın olarak döviz kuru, faizler ve işsizlik konularında çeşitli gelişmeler sağlanmıştır. Bu gelişmelerde Türkiye'de uzun bir aradan sonra tek bir partinin iktidara gelmesinin sağladığı siyasal istikrar ortamının büyük bir payı vardır. Acil Eylem Planı gerekse bu planın uzantısı olan 3 Mart İstikrar Tedbirleri'nin mali hedeflerinin IMF programı çerçevesinde “faiz dışı fazla oluşturma “ yoluyla piyasa beklentilerinin olumlu bir seyir izlemeye devam etmesi yönünde belirlendiği görülmektedir. Dolayısıyla 2003 yılında da diğer yıllarda olduğu gibi borç ödemeye yönelik bir kamu bütçe politikasının izlenmesi söz konusudur. Ayrıca 2003 bütçesinde yer alan %6.5 faiz dışı fazla hedefinin reel sektörde yol açtığı daraltıcı etkiler pahasına bu bütçe hedeflerini tutturmaya yönelik politikalar izlenmesi, bu yıl da geçici iyileşmeler dışında ekonomiye henüz bir yeniliğin getirilmemiş olduğunun bir göstergesidir. Bu geçici iyileşmeler ve siyasal istikrar çerçevesinde bazı olumsuzluklar olmakla birlikte 2004 yılı hedef ve gerçekleştirmelerinde büyük sapmaların olmadığı görülmektedir 2004 yılında Toplam 110,721 milyon YTL kamu

geliri toplanmış, buna karşılık 141,021 milyon YTL harcama yapılmıştır. Yine de geçmiş yıllara nispeten bir iyileşme yaşandığından bu dönemde bütçe açığı hedeflenen oranın altına düşerek -30,300 milyon YTL olurken faiz dışı bütçe dengesi 26,188 milyon YTL şeklinde ortaya çıkmıştır.

2005 yılına gelindiğinde de Türkiye ekonomisinde 2000 li yıllarda uygulanmaya başlayan daraltıcı mali önlemler içeren istikrar programına devam edilmiştir. Dolayısıyla bu sıkı politikalar kamu maliyesinde yaşanan iyileşmenin sürekliliğine hizmet etmiştir. Bunun sonucu olarak 2005 yılı bütçesinde hedeflenen ve gerçekleşen harcama ve gelir kalemleri geçmiş yıllara göre büyük bir uyum sergilemektedir. Nitekim 2005 yılı için 143,696 milyon YTL gelir toplanması hedeflenmiş, 152,712 milyon YTL gelir elde edilmiştir. Diğer bir deyişle gerçekleşme oranı hedefin üzerindedir. Bütçede hedeflenen harcama miktarı ise 145,529 milyon YTL iken gerçekleşen harcamaların toplamı 159,165 milyon YTL olmuştur ki bu durum harcamaların da hedefin üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Bununla birlikte bütçe açığı /GSMH oranı (%-1,3), hedefe (%-3,0) oldukça yaklaşmış, dolayısıyla harcamalar artmasına rağmen gelirlerin harcamaları karşılama oranı da arttığı için bütçe dengesi iyileşme göstermiştir. 2005 sonrası dönemde geçmiş yıllara nispeten kamu maliyesinde daha istikrarlı bir sürece girildiği görülmektedir. Özellikle daraltıcı mali tedbirlerin bütçe dengesi üzerindeki iyileştirici etkileri 2006-07 döneminde de devam etmiştir (ŞİMŞEK 2007 : 64) 2006-07 döneminde kamu maliyesi açısından yaşanan iyileşme süreci ekonomiye yansımış ve dönemsel dalgalanmalar dışında gerek enflasyon oranında gerekse iç borçlanma oranlarında bir azalma ortaya çıkmıştır. 2007 yılı ortalarında yapılan yeni bir genel seçim ile AK Parti Hükümeti bir kez daha idareye gelmiş ve daraltıcı önlemler içeren ekonomik programın uygulanmasına devam edilmiştir. Devam edilen bu program çerçevesinde kamu bütçesinde hedeflenen harcama ve gelir miktarları 2007 sonu itibarıyla ulaşılmıştır. Türkiye ekonomisinde 2000 yılından itibaren farklı adlar altında ele alınmasına rağmen aslında 2000-2007 dönemini kapsayan uzun vadeli bir istikrar programı uygulanmaktadır. Bu programın temelini ise uluslararası finans piyasalarına güven verilmeye devam edilmesi, bunun için ise daraltıcı maliye ve para politikalarının uygulanmasının sürdürülmesi oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, uygulanan daraltıcı maliye politikaları ve ekonominin içerisinde daha az rol alan devlet yaklaşımına paralel uygulanan istikrar programının başlıca amacı; yabancı sermaye girişlerinin özendirilmesi için yurt içi mali piyasalarda yüksek reel getirinin elde edilmesi ve devalüasyon riskinden arındırılmış bir döviz kuru sisteminin kurulmasıdır. 2000 yılından itibaren uygulaması süren istikrar politikalarının ulaşmayı hedeflediği bu amaçlar ekonomik istikrarın ve sağlam bir finansal sistemin olmazsa olmazları olarak nitelendirilebilir.

3.5.2. Ekonomik Kriz Sonrası Kurumsal Yeniden Yapılandırma Süreci

Mali kriz yaşayan ülkelerde sanayi, hizmetler ve mali sektörde yer alan kurumlar ciddi zararlar görmüştür. Kaldıraç oranı yüksek firmaların sorunları, aktif fiyatlarında meydana gelen ani düşüşler neticesinde iyice artmış, döviz kurları ve faiz oranlarındaki artışlar, pasiflerde ciddi artışlara ve toplam talebin düşmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda bir çok firmanın kredibilitesi azalırken, bir çoğu da ödeme gücüne düşmüştür.

Öte yandan, bankalar da durumu hızla kötüleşen firmalar nedeniyle zor duruma düşmüştür. Nitekim, bankaların krediler için ayırmak zorunda oldukları yüksek karşılıklar, gelirlerinin düşmesine neden olmuş, mali durumu kötüleşen bankalar, böyle bir ortamda daha fazla risk almak istemeyerek varlığını sürdürebilecek durumda olan firmalara bile kredi açmaktan kaçınmıştır. Mali sektör dışındaki firmalar (bundan böyle firmalar diye anılacaktır) ve mali sektörlerdeki kurumların üzerinde krizin etkilerinin azaltılması ve ekonomide kaybolan güvenin tekrar kazanılması için hem firmaların hem de mali sektördeki kurumların zaman kaybetmeden yeniden yapılandırılmaları büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada esas olarak kurumsal yeniden yapılandırma süreci ele alınmakta olup, mali sektörün yeniden yapılandırılması bu süreçteki rolü itibariyle incelenmektedir.

Kurumsal yeniden yapılandırma ile;

- Varlığını sürdürebilecek durumda olan firmaların yeniden yapılandırılması, buna karşılık varlığını sürdüremeyecek durumda olanların tasfiye edilmesi,
- Mali sektörün güçlendirilmesi,

- Uzun dönemli ekonomik büyüme için gerekli koşulların sağlanması hedeflenmektedir.

Kurumsal yeniden yapılandırmanın başarılı olabilmesi için devletin makroekonomik politikaları ve yasal altyapıyı çok iyi oluşturması yanında, bankaların da bu süreçte yer alması ve kredi akışının yeniden başlayabilmesi için yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu süreçte devlete;

- Bankalar ve borçlu firmalar ile bankaların kendi aralarında aracılık görevi yapmak,
- Taraflara gerekli teşvikleri sunmak,
- Bankaları yeniden sermayelendirerek, kurumsal sektöre kredi verilmesi sorununu ortadan kaldırmak,
- Aktif yönetim şirketi kurmak,
- Yeniden yapılandırma sürecini yönetmek üzere bir koordinatör kurum atamak, gibi görevler düşmektedir. Ancak devletin yeniden yapılandırma sürecinin tamamlanmasını takiben sorumluluklarının azaltılması önem taşımaktadır.

Tablo 3.38. Ekonomik Kriz Sonrası Yeniden Yapılandırma Süreci

A. Altyapının Oluşturulması

Sürdürülebilir makro-ekonomik istikrarın sağlanması	Kurumsal sorunların büyüklüğünün ve yapısının belirlenmesi	Tüm sektörleri kapsayacak bir strateji belirlenmesi	Yasal, düzenleyici çerçeve ve muhasebeye ilişkin düzenlemelerin yapılması	Kurumsal yönetimin geliştirilmesi	Krizin ve yeniden yapılandırmanın sosyal maliyetinin karşılanması
---	--	---	---	-----------------------------------	---

B. Mali Yeniden Yapılandırma

Varlığını sürdürebilir durumda olan bankalar ile varlığını sürdüremeyecek durumda olanların ayrımının yapılması	Varlığını sürdüremeyecek durumda olan bankaların kapatılması	Varlığını sürdürebilecek durumda olan bankaların yeniden sermayelendirilmesi	Kötü bankanın aktiflerinin aktif yönetim şirketlerine aktarılması
---	--	--	---

C. Kurumsal Yeniden Yapılandırma

Varlığını sürdürebilir durumda olan firmalar ile varlığını sürdüremeyecek durumda olanların ayrımının yapılması	Varlığını sürdüremeyecek kurumlar için yeni tasfiye mekanizmalarının kurulması	Varlığını sürdüreceği durumda olan kurumların bilançolarının yeniden yapılandırılması
---	--	---

D. Devletin Sorumluluğunun Azaltılması

Tasfiye edilen firmaların aktiflerinin elden çıkarılması	Kamusal sermayeli mali kurumların aktiflerinin yeniden özelleştirilmesi	Yeniden yapılandırmadan sorumlu kurumların kapatılması
--	---	--

A. Altyapının Oluşturulması

1. Kurumsal yeniden yapılandırmada ekonomik istikrarın sağlanması, güven ortamının oluşması açısından büyük önem taşımaktadır. Gerek borçluların gerekse alacaklıların istikrarlı fiyat ve faiz oranının mevcut olduğu ve döviz kurlarında belirsizliğin olmadığı bir ortamda faaliyet göstermeleri, işlemlerin sağlıklı şekilde gerçekleştirilebilmesi için önemlidir.
2. Hem bankalar hem de firmalardan kaynaklanan sorunların sistemik sonuç doğuracak düzeyde olup olmadığı ve krizin atlatılması sürecinde devletin lider rolünü üstlenip üstlenmeyeceği hususları en kısa zamanda açıklığa kavuşturmalıdır. Söz konusu sorunlar değerlendirilirken, konsolide bazda firmaların borç-ana para ödemelerini yapma kapasiteleri ve bunların banka kredilerine olan talepleri, takipteki kredilerdeki artış oranı ve iflas eden firma sayısı esas alınmalıdır.
3. Krizin, sistemik bir kriz olarak nitelendirilmesinden sonra hem firmalar hem de mali sektördeki kurumlar için yeniden yapılandırma stratejisi belirlenmelidir. Bu stratejinin oluşturulmasında bütün tarafların yer alması, stratejiyle hedeflenenlerin ve bu süreçte uygulanacak yöntemlerin şeffaf şekilde ortaya konması stratejinin kredibilitésini artırmaktadır.
4. Başarılı bir kurumsal yeniden yapılandırma için yasal altyapı, düzenleyici çerçeve ile muhasebe kurallarının yeniden yapılandırmayı destekleyici şekilde oluşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede İcra-İflas Kanunlarında tahsilatı hızlandırıcı önlemlerin alınması, birleşme ve devralmanın önündeki yasal engellerin kaldırılması, yabancı sermaye yatırımlarının artması için kuralların esnekleştirilmesi, borcun hisseye dönüşümü ve aktif satışları ile ilgili düzenlemelerde değişiklikler yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda mali bilgilendirme standartlarının uluslararası seviyelere yükseltilmesi ve yeniden yapılandırmanın şeffaf şekilde gerçekleştirilmesi özendirilmelidir (STONE,2000).
5. Kurumsal yönetim, varlığını sürdürebilecek durumdaki firmaların bilançolarını yeniden yapılandırmaları için gerekli teşviklerin sağlanmasını

teminen uluslararası standartlara yükseltilmelidir. Yönetimin iyileştirilmesi, yöneticileri mevcut borç stokunu yeniden yapılandırmaya ve karlı şekilde faaliyet göstermeye özen göstererek, gelecekteki karları artırmaya teşvik etmektedir.

6. Yabancı yatırımların serbestleştirilmesi, birleşme ve devralmalar ile aktif satışlarının önündeki yasal düzenlemelerden ve vergiden kaynaklanan engellerin kaldırılması, muhasebe standartlarının uluslararası standartlarla uyumlulaştırılması kurumsal yönetimin gelişmesini sağlamaktadır

B. Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması

Kurumsal yeniden yapılandırma için sadece altyapının oluşturulması yeterli olmayıp, aynı zamanda mali sektörün de yeniden yapılandırılması şarttır. Kriz yaşayan ekonomilerde bankacılık sektörünün sermayesinin önemli ölçüde azalması, kurumsal sektöre verilen kredilerin azalmasına neden olmaktadır. Bankaların kurumsal yeniden yapılandırma sürecinde yer alabilmeleri için yeterli oranda sermayeye ve gerekli teşviklere sahip olmaları gerekmektedir.

Mali sektör yeniden yapılandırılması kapsamında ilk atılması gereken adım, varlığını sürdürebilecek durumda olan bankalarla varlığını sürdüremeyecek durumda olan bankaların ayrımının yapılmasıdır. Sonraki aşamada varlığını sürdürebilecek durumda olan bankalar yeniden sermayelendirilmeli, varlığını sürdüremeyecek durumda olan bankalar tasfiye edilmeli, bunların aktifleri satılmalı ya da kurulacak bir aktif yönetim şirketine devredilmelidir. Bankalar ya doğrudan operasyonlarla yeniden sermayelendirilmeli ya da kendileri, rekabetçi baskıların bulunmadığı ortamda faiz oranları marjlarını yükselterek yeniden sermayelendirmeyi dolaylı yoldan gerçekleştirmelidir. Aynı zamanda devlet, istikrarlı bir bankacılık sektörü için banka düzenlemelerini gerçekleştirerek, denetim ve gözetimi güçlendirmelidir (STONE, 2000, s.8).

C. Kurumsal Yeniden Yapılandırma

Kurumsal yeniden yapılandırma, en erken bankaların, aktif yönetim şirketlerinin ve piyasa oyuncularının bu süreçte yer almak istemeleriyle başlayabilir. Bu çerçevede ilk olarak kurumlar,

- operasyonel olarak varlıklarını sürdürebilir ve mali açıdan güçlük içinde olmayanlar,
- operasyonel olarak varlıklarını sürdürebilir, ancak mali güçlük içinde olanlar,
- hem mali hem de operasyonel açıdan varlığını sürdüremeyecekler şeklinde sınıflandırılmalıdır. Varlığını sürdüremeyecek durumda olan firmaların kapatılmasındaki amaç takipteki kredilerin ve banka zararlarının daha da artmasını önlemektir. Ancak, kriz sırasında ve sonrasında varlığını sürdüremeyecek olan firmanın tanımlanması çok kolay değildir. Bu sınıflandırma kar simülasyonları ve bilanço projeksiyonları aracılığıyla yapılmaktadır.

Varlığını sürdüremeyecek kurumların tasfiyesi, yasal iflas prosedürlerinden farklı *yeni tasfiye mekanizmalarının* kurulmasını gerektirmektedir. Amerikan İflas Kanunu devletin tasfiye sürecinde asgari düzeyde yer aldığı kanunlara örnek gösterilebilir. Ancak, bu kanunda tasfiye hükümleri fazlaca yer almıştır. Nitekim, davaların yüzde 90'ı tasfiye ile sonuçlanmış, firmaların rehabilitasyon süreci uzun sürmüştür.

Sistemik krizlerde tasfiyelerden ve rehabilitasyon sürecinin uzun sürmesinden kaynaklanan refah kaybı ciddi boyutlarda olmuştur. Bazı ülkelerde mahkemelerin çok fazla sayıdaki tasfiye işlemi iyi idare edememesi, zaman zaman da belli grupların etkisinde kalması, tasfiye işleminin özel mahkemeler aracılığıyla ya da yeni iflas kanunları çıkartılmak suretiyle gerçekleştirilmesine yol açmıştır (STONE,2000). Kurumsal yeniden yapılandırma sürecinin hızlı bir şekilde yürümesi için etkin iflas prosedürleri oluşturmak gerekmektedir. Nitekim, 1990'ların ortalarında ve sonlarında iflas reformlarının gerçekleştirilmesindeki uzun süreli gecikmeler bazı ülkelerdeki büyük ölçekli kurumsal yeniden yapılandırma çalışmalarını yavaşlatmıştır (STONE,2000).Doğu Asya'da da etkin işlemeyen iflas kanunları, varlığını sürdüremeyecek durumda olan firmaların varlıklarını sürdürmelerine imkan tanımış,

böylelikle bankaların teminatlarını almalarını engellediği gibi varlığını sürdürebilecek durumda olan firmaların borçlarını ödemelerinde de caydırıcı etki yaratmış ve kurumsal yeniden yapılandırma sürecini zora sokmuştur. Bu durum bankaların mali durumlarının daha da bozulmasına yol açmıştır.

Devlet, tasfiye edilen kurumların aktiflerinin satılmasına karar verebilmektedir. Aktiflerin satışındaki gecikme ekonomik kaynak kıtlığından, ekonomik iyileşmenin yavaş olmasından ve kurumsal yeniden yapılandırmanın gecikmesinden kaynaklanmaktadır. Aktiflerin satış yöntemi yeniden yapılandırma stratejisi ile bütünlük göstermelidir. Bankalar, kurumsal yeniden yapılandırma sürecinde yer alıyorsa aktiflerin satışında lider rolü oynayabilir. Krizin etkilerinin sınırlı olduğu durumlarda ise satış piyasalara bırakılabilir. Ayrıca, son yıllarda yaygın olduğu şekilde, devlet tarafından düzenlenen özel aktif yönetim şirketleri aracılığıyla da aktiflerin satışı gerçekleştirilebilmektedir.

Varlığını sürdürebilecek durumda olan firmaların bilançolarının yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Yeniden yapılandırmada, özel yerli ve yabancı alacaklılar, kamu alacaklıları, aktif yönetim şirketleri ve birlikler alacaklı konumunda bulunabilmektedir. Bilanço yeniden yapılandırması genellikle borç veya borcun özkaynağa oranının azaltılması yoluyla yapılmaktadır. Çoğu zaman azınlıktaki alacaklılar, borçluları, büyük alacaklıların onları tasfiyeye zorlayacakları gerekçesiyle tehdit ederek borç yeniden yapılandırma sürecini yavaşlatmaktadır. Bu sorun etkin iflas prosedürlerinin kurularak veya alacaklıların kendi aralarında anlaşmaya varmasını sağlayacak kurallar konularak çözümlenebilmektedir.

Yeniden yapılandırma, makroekonomik istikrarın sağlanamaması ve firmalara ilişkin sağlıklı bilgi edinilememesinden dolayı gecikmektedir. Örneğin, Endonezya'da yabancı alacaklılar rupi istikrar kazanıncaya kadar yeniden yapılandırma anlaşmalarına girmekte isteksiz davranmışlardır. Bunun gibi kurumsal sektörün bilanço bilgilerine olan güvensizlik, çoğu ülkede yeniden yapılandırma sürecini yavaşlatmıştır.

Japonya'da kurumsal yeniden yapılandırmada geç kalan ülkelerden biridir. 1990'ların başından itibaren ekonomik durumu iyi olmayan Japonya, bu durumdan ancak kapsamlı bir yeniden yapılandırma sürecine girerek çıkılabileceğinin farkına

varmıştır. Otoriteler 2002 yılında kurumsal yeniden yapılandırma sürecini hızlandırmak için çeşitli önlemler almıştır. Banka ve firmalara yeniden yapılandırma sürecine katılmaları için çeşitli teşvikler sağlanmıştır. Firma iflasları için Sivil Rehabilitasyon Kanunu çıkartılmış, kurumsal yeniden yapılandırmanın çerçevesini güçlendirmek için yeni kılavuzlar yayınlanmış, banka bilançolarının yeniden yapılandırılmasını kolaylaştırmak için Alacakları Tahsil Etme Kurumu'nun (Resolution and Collection Corporation) sorumlulukları artırılmıştır.

3.6.3. Kurumsal Yeniden Yapılandırma Yöntemleri

Kurumsal yeniden yapılandırma programlarının başarıya ulaşması için devletin, krizin ekonomik ve sosyal maliyetinin hafifletilmesinde, piyasada meydana gelen aksaklıkların düzeltilmesinde ve farklı çıkar grupları arasındaki çatışmaların giderilmesinde lider konumda olması gerekmektedir. Kurumsal yeniden yapılandırma sürecinde devletin konumu, yapılandırmanın boyutuna ve sosyal sonuçlarına bağlı olarak her ülkede farklılık gösterebilmektedir. Burada beş temel kurumsal yeniden yapılandırma yöntemi ele alınmaktadır.

a. Devletin Borçlu Firma ve Bankalar ile Bankaların Kendi Aralarında Aracılık Yapması Devlet, alacaklıların kurumsal yeniden yapılandırmayı yönetmelerini engelleyen faktörlerin olması durumunda, firmalar ve bankalar veya bankaların kendi arasında aracılık görevini üstlenmektedir. Bu duruma yol açan faktörler arasında banka sermayesinin olmaması, borçlularla alacaklılar arasında müzakere gücünün bulunmaması veya bankaların firmaların zayıf denetim ve kötü yönetimden dolayı borcu yeniden yapılandırmak için gerekli teşviklerin olmaması sayılabilir. Bu faktörler ciddi maliyetler getirmekte ve borçluların gereksiz yere tasfiye edilmelerine neden olarak yeniden yapılandırmayı uzatabilmektedir. Bunu engellemek için devlet, resmi olmayan veya daha sistemli oluşturulmuş bir çerçevede aracılık görevini üstlenebilir.

Devletin aracılık yaptığı yeniden yapılandırma modellerinden en çok bileneni “Londra Yaklaşımı”dır. İlk kez İngiltere’de uygulanan Londra Yaklaşımı bankalara ve diğer alacaklı kuruluşlara mali güçlüklerle karşılaşan firmaların bu sorunlara nasıl yaklaşmaları gerektiği konusunda yol göstermektedir. Ancak, bu konudaki tavsiyeler kanunla belirlenmemiş olup, Merkez Bankasının hiçbir yaptırım

gücü yoktur. Bankalar ve diğer taraflar burada kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Londra Yaklaşımı'nda, bankaların ve diğer alacaklı kuruluşların gereksiz zararlara uğramasını önlemek ve sorunlara çözüm bulmak amaçlanmakta, fakat mali güçlük içinde olan bir şirketin varlığını sürdürmesi garantilenmemektedir. Düzenleyici otoriteler sürece herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır. Londra Yaklaşımının temel prensipleri şunlardır:

- Sürece geniş katılım vardır ve gönüllülük esasına dayanır
- Zor durumda olan firmalar için bankalar kredi kolaylıkları sağlar ve onların iflası için baskı yapmaz.
- Bankalar uzlaşma süreci içinde birlikte hareket eder.
- Borçlu firmanın geleceği hakkındaki kararlar, firma hakkında edinilen kapsamlı bilgi esas alınarak bütün bankalar tarafından verilir. İngiltere Merkez Bankası'nın katılımıyla uygulanan Londra Yaklaşımı sayesinde 1989-1997 yılları arasında 160'ın üzerinde firma yeniden yapılandırılmıştır.

Londra Yaklaşımı ilk olarak Meksika'da UCABE (Şirket Borçlarının Yeniden Yapılandırılması Kurumu) adıyla uygulanmıştır. Daha sonra Doğu Asya ülkeleri olan Kore, Tayland, Malezya ve Endonezya'da uygulanmıştır. Londra Yaklaşımı normal bir sözleşme veya Ticaret Kanunu'yla düzenlenen mahkeme-dışı anlaşma içermektedir. Bu Anlaşmayla alacaklıların büyük çoğunluğu normal yasal prosedürlere başvurmadan kendi aralarında anlaşmakta diğer alacaklıları da anlaşmaya zorlamaktadır. Ayrıca Anlaşma, çıkabilecek anlaşmazlıkların normal yasal prosedürlere başvurmadan çözülebilmesi için Hakem Kurulu oluşturulmasını ve bir takım özel yaptırımları içerebilmektedir. Söz konusu yaptırımların derecesi ülkeden ülkeye değişebilmektedir.

Londra Yaklaşımı'nın Doğu Asya ülkelerinde uygulanması sırasında devlet, kurumsal sorunlar sistemik sonuçlar yarattığından ve İngiltere'de olduğu gibi güçlü bir ekonomik alt yapı olmadığından süreçte önemli rol oynamıştır.

b.Devlet Tarafından Finanse Edilen Teşvik Modelleri: Kurumsal sorunların sistemik olduğu durumlarda, devlet tarafından sağlanan teşvikler, sorunların giderilmesinde etkili olabilmektedir. Söz konusu teşvikler alacaklılara

vadenin ve ödemesiz dönemlerin uzatımı için tazmin imkanının sağlanmasını, faiz oranı ile kur garantisini ve özsermaye aktarımını içermektedir. Devlet tarafından sağlanan teşvik modellerine, Meksika’da 1980’lerin başında uygulanan FICORCA (Şirket Borçlarının Yeniden Yapılandırılması Kurumu) ile 1990’ların ortalarında uygulanan UCABE, Endonezya’da tatbik edilen INDRA (Endonezya Borç Düzenleme Örgütü) ve Şili’deki uygulamalar gösterilebilir.

c. Bankaların Yeniden Sermayelendirilmesi : Bankaların yeniden sermayelendirilmesi, firmalardan kaynaklanan borç sorunlarının bankacılık sisteminin mali durumunu kötüye düşürecek kadar yaygın olması ve bankaların firmaları kendileri yapılandırmak istemeleri halinde gündeme gelmektedir. Firmaların kredilerini geri ödemekte zorlanmaları bankaların sermayelerinin azalmasına ve büyük ölçüde iyice erimesine neden olmakta ve makroekonomik istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Bankalar firmaların borçlarının yeniden yapılandırması için yeni sermayeye ve kendi faaliyetleri için çalışma sermayesine ihtiyaç duyduklarında, bunu kendi kaynaklarından sağlayamadıkları takdirde devlet desteğine ihtiyaç duyabilmektedir.

Kriz yaşayan çoğu ülkede yeniden sermayelendirme sürecinden beklenen başarının sağlanması için banka yeniden yapılandırma kurumu kurulmuştur. Söz konusu kurum banka yeniden sermayelendirmesi için gereken fayda-maliyet analizini yaparak, bankaların sorunlu aktiflerinin yönetimi konusunda karar verilmesinde (bankanın sorunlu aktiflerini kendisinin yönetmesi, aktif yönetim şirketi veya başka bir kuruma aktarması) çok önemli rol oynamaktadır. Bankaların yeniden sermayelendirilmesi için şu yöntem ve araçlar kullanılmaktadır:

Bankaların yeniden sermayelendirilmesinde *tahvil aktarımı* diğer araçlarla (örneğin takipteki kredilerin yerine tahvil verilmesi) birlikte en yaygın kullanılan yöntemlerden birisidir. Tahvil aktarımı, devlet desteği gerektirdiğinden bazı ülkeler (STONE,2000) tahvil yerine koşulları açıkça belirlenmiş *düşük faizli krediler* kullanmışlardır. Bu yöntem de banka bilançolarında benzer etki yaratmakta, ancak bankaya daha önceden likidite aktarılmasını sağlamaktadır.

Devlet aynı zamanda devlet fonlarının zayıf bankalara verilmesi suretiyle *mevduat aktarımı* yapabilir. Bu yöntemin etkisi mevduatın kaynağına bağlıdır. Mali

durumu güçlü bankalardan çekilen fonların mali durumu zayıf olan bankalara aktarılması, mevduatın çekildiği bankalarda yeni sorunlara neden olabilmektedir. Benzer şekilde devlet *ikincil borç* (subordinated debt (banka tahvilleri)) alabilir. İkincil borç tahvil transferine göre daha zayıf bir enstrümandır. Bununla birlikte, ikincil borçlar makroekonomik açıdan bankaların kredi verebilmeleri için ilave fon yaratması ve bunun sistemdeki kredi genişlemesini sağlamasından dolayı tercih edilmektedir

**Tablo 3.39: Banka Yeniden Sermayelendirmesinin Maliyeti:
(GSYİH'in yüzdesi)**

	Dönem	Maliyet
Şili	1981-1983	41,2
Macaristan	1991-1995	12,2
Endonezya	1997-2000	56,3
Kore	1997-2000	26,5
Malezya	1997-2000	16,4
Meksika	1981-1982	2,0
Meksika	1995-1999	20,0
Polonya	1993	5,7
Tayland	1997-2000	32,8
Türkiye	2000-2001	31,9

Kaynak: IMF, "Large -Scale Post-Crisis Corporate Sector Restructuring, Mark STONE, 2000,BDDK (2002), Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu, www.die.gov.tr

Ayrıca devlet *hisse senedi almak* suretiyle mülkiyet hakkı elde ederek bankaya nakit transfer edebilmektedir. Banka yeniden sermayelendirme maliyetleri yüksek olup, normal bir bankacılık krizinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'in yüzde 7-17 oranı civarında gerçekleşmektedir. Bu oran Endonezya'da yüzde 50'den fazla, Şili'de ise yüzde 41 civarında gerçekleşmiştir.

d. Aktif Yönetim Şirketi: Kamusal veya özel sermayeli bir aktif yönetim şirketi, sorunlu firmaların çok olması ve mikroekonomik faktörlerin yeniden yapılandırmayı zorunlu kılması durumunda devreye girmektedir. Aktif yönetim şirketi kötü kredileri satın alabilmekte, banka ve firmalara özsermaye

sağlayabilmekte ve yeniden yapılandırmada mali ve operasyonel bir rol oynayabilmektedir. Mahkemelerin etkin olmadığı durumlarda aktif yönetim şirketi mahkeme dışı iflas mekanizması gibi çalışabilmektedir.

Aktif yönetim şirketi tarafından alınan krediler hisselerle dönüştürülerek kamuya veya piyasaya satılabilmektedir. Aktif yönetim şirketi kurumsal borç yeniden yapılandırmada ikincil kredi piyasaları oluşturabilmektedir. Aktif yönetim şirketleri ile bankalar daha fazla sermayeye sahip olduklarında firmalar borçlarının daha hızlı şekilde yeniden yapılandırılacağı beklentisine girebilmektedir. Aktif yönetim şirketleri Macaristan, Endonezya, Kore ve Malezya'da uygulanan yeniden yapılandırma sürecinde önemli rol oynamıştır. Aktif yönetim şirketleri Doğu Asya'da GSYİH'in yüzde 10'nu ve yüzde 35'ine karşılık gelen kredilerin büyük bir kısmını devralmışlardır. Ancak, aktiflerin yönetilmesi ve düzenlenmesi süreci çok yavaş işlemiştir.

Aktif yönetim şirketlerinden beklenen başarının elde edilebilmesi için önceden belirlenen hedeflerin açıkça ortaya konulması, kredi iyileştirmesinin azami miktarda amaçlanması ve aktif yönetim şirketlerinin yeterli fonlamaya sahip olması gerekmektedir. Devlet, 1995-97 yılları arasında Şili ve Meksika'da yaşadığı gibi, aktif yönetim şirketleri aracılığıyla kötü kredilere piyasanın üzerinde faiz vererek bankaları yeniden sermayelendirmekten kaçınmalıdır.

Aktif yönetim şirketleri varlığını sürdüremeyecek kurumlar için iyi bir yöntem olmakla birlikte, yeniden yapılandırma süreci için diğer yöntemlerin uygulanması daha uygun gözükmektedir. (STONE, 2000, s. 17-18)

e.Yeniden Yapılandırma Sürecini Yönetmek Üzere Koordinatör Kurum

Atanması: Kurumsal ve mali yeniden yapılandırma sürecinin karmaşık olması ve krizin sektörler üzerindeki etkisinin kısa sürede giderilmesi için sürecin hızlandırılması gerekliliği, kriz yaşayan çoğu ülkede yeniden yapılandırma sürecini yönetmek üzere koordinatör bir kurum belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu kurumun, yeniden yapılandırma sürecinin hedeflerini belirlemek, alacaklıların ve borçluların yüksek kaldıraç oranı sorununu çözmek, devlet tarafından sağlanacak mali desteğin öncelikle hangi sektörlerle verileceğine karar vermek gibi görevleri bulunmaktadır.

Yeniden yapılandırma sürecini yöneten koordinatör kurumun bu süreçte yer alması görece olarak yeni bir gelişme sayılabilir. 1980'lerde ve 1990'ların başında meydana gelen krizlerde bu tür kurumlar yoktur. Kore'de mali yeniden yapılandırma 1998 yılının başından beri Mali Denetim Komitesi tarafından yönetilmektedir. Mali Denetim Komitesinin başkanı aynı zamanda kabine üyesi olup, Cumhurbaşkanına rapor vermektedir. Yeniden yapılandırma sürecinin yavaş yürüdüğü Endonezya'da, Ocak 2000'de Mali Sektör Politikaları Komitesi kurularak yeniden yapılandırma çalışmalarına yön kazandırılmaya çalışılmıştır. 1990'ların ortasında İsveç mali krizinde Banka Destekleme Otoritesi kurularak yeniden yapılandırma sürecinin desteklenmesi için politik bir görüş birliği oluşturulmaya çalışılmıştır. 1980'lerin başında Meksika'da, 1990'larda Tayland ve Malezya'da merkez bankası yeniden yapılandırma direktörü olarak yeniden yapılandırma sürecinde yer almıştır.

D. Kurumsal Yeniden Yapılandırma Sonrası Devletin Sorumluluklarının Azaltılması

Yeniden yapılandırma sürecinin tamamlanmasını takiben devletin sorumluluklarının azaltılması beklenmektedir. Devlet yeniden yapılandırma sürecinde borçların hisselerle dönüşümü nedeniyle doğrudan veya kamusal sermayeli aktif yönetim şirketleri aracılığıyla veya bankaların kamu kaynakları ile yeniden sermayelendirmesi suretiyle dolaylı yoldan kurumsal sektörde mülkiyet hakkına sahip olabilir. Yeniden yapılandırma sürecinin tamamlanmasını takiben devletin özel sektördeki ağırlığı, mülkiyetindeki tasfiye edilen firmalara ait aktiflerin satılması ve kamusal sermayeli mali kurumların aktiflerinin yeniden özelleştirilmesi gibi yollarla azaltılmalıdır. Bunun yanında yeniden yapılandırma sürecinin yasal altyapısını oluşturmak üzere geçici olarak kurulan kurumlar sürecin tamamlanmasını takiben kapatılmalıdır.

**Tablo 3.40.: Mali Kriz Yaşayan Ülkelerde
Devletin Sahip Olduğu Aktifler, 1999 Ortası**

	Endonezya	Kore	Malezya	Tayland
Toplam mali sistem aktiflerinin yüzdesi	78	58	18	45
GSYİH'in yüzdesi	79	124	62	127

Kaynak: IMF, "Large -Scale Post-Crisis Corporate Sector Restructuring, Mark STONE, 2000.

3.5.4. Türkiye’de Kurumsal Yeniden Yapılandırma

Türkiye’de Şubat 2001’de yaşanan mali krizin, kamu sektöründen başlayarak mali sektöre yayılan ve neticede reel sektör üzerinde büyük sıkıntı yaratan etkileri olmuştur. Bu nedenle, ekonomide büyümeyi ve firmaların tekrar karlı şekilde faaliyetlerini sürdürmelerine olanak sağlamak üzere kapsamlı bir kurumsal yeniden yapılandırma programının uygulanması gerekmiştir. Bunun yanında krizin mali sistem üzerindeki etkisini ve kurumsal sektörün mali sektörde yarattığı sorunları gidermek amacıyla mali sektörde de çeşitli düzenlemeler yapılması gerekmiştir.

3.5.4.1. Kurumsal Yeniden Yapılandırma Amacıyla Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler

4743 Sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Kanun) 31 Ocak 2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun’la getirilen belli başlı düzenlemeler şunlardır:

- 4389 sayılı Bankalar Kanununa eklenen Geçici 4 üncü madde hükmü uyarınca, üç aşamalı denetimden geçecek olan tüm özel sermayeli ticari bankalara, bir defaya mahsus olmak üzere ve belirli şartlar çerçevesinde sermayenin güçlendirilmesi amacıyla ana sermayeye katılım veya sermaye benzeri kredi temini (katkı sermaye) şeklinde destek sağlanabilmesi öngörülmüştür.
- Mali kriz sonucunda ödeme gücünü büyük ölçüde yitiren ve ekonomiye katma değer yarattığına inanılan reel sektör firmalarının faaliyetlerini sürdürmeye devam etmeleri ve ödeme güçlerini yeniden kazandırmalarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye Bankalar Birliği tarafından

"Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmalarının" hazırlanması öngörölmüş ve bu anlaşmaların Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından onaylandığı tarihten itibaren üç yıl içinde banka alacaklarının "Finansal Yeniden Yapılandırma Sözleşmeleri"ne bağlanarak, gerektiğinde borçluya ek finansman desteği de sağlamak suretiyle yeniden yapılandırılması veya yeni itfa planına bağlaması mümkün hale getirilmiştir.

- Bankalar, özel finans kurumları ve diğler mali kurumların alacakları ile diğler varlıkların satın alınması ve yeniden yapılandırılarak satılması amacıyla, kuruluş ve faaliyet esasları BDDK tarafından belirlenecek varlık yönetimi şirketlerinin kurulması öngörölmüştür. "Varlık Yönetim Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Yönetmelik" BDDK tarafından onaylanarak 1 Ekim 2002 tarih ve 24893 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1. Bankaların Sermayelerinin Güçlendirilmesi Programı

Kriz sonrasında bankacılık sektörünün sorunlarına kalıcı çözümler getirmek ve bankaların daha sağlıklı bir ortamda büyümelerinin sağlanması amacıyla BDDK tarafından "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı" 15 Mayıs 2001 tarihinde uygulamaya konulmuştur. 4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun çerçevesinde, Program ilave araçlarla güçlendirilmiş ve özel sermayeli bankalara kamu tarafından sermaye desteği sağlanmasının yasal çerçevesi oluşturulmuştur. Bankaların gerçek mali durumlarının ortaya çıkartılabilmesi için üç aşamalı bir denetim sistemi uygulanmıştır. Bu denetimler sırasıyla; bağımsız denetim kuruluşlarının ilk denetimi, bağımsız denetçilerin uygunluk açısından yaptıkları ikinci denetim ve Bankalar Yeminli Murakıplarının yerinde denetimidir. Denetim sonrası değerlendirme aşamasında Program kapsamındaki 25 bankanın sermaye ihtiyacı 1.326 trilyon lira olarak tespit edilmiştir. Bunun üzerine alınan önlemler ve 2002 yılındaki olumlu gelişmeler sonucunda, sermaye ihtiyacında 1.102 trilyon liralık azalma meydana gelmiştir.

Söz konusu önlemlerin başında; 162 trilyon liralık nakit sermaye girişi ile daha önce sorunlu kredi olarak gösterilip karşılık ayrılan alacaklardan yapılan 738 trilyon liralık tahsilat gelmektedir (bu tutarın 468 trilyon liralık kısmı bankaların

hakim hissedarlarına ait sorunlu kredilerin tahsilatından kaynaklanmaktadır). Ayrıca, Aralık 2001-Mayıs 2002 döneminde bankaların bilanço içi açık pozisyonlarını kapatmaları neticesinde kur riskine esas varlık ve yükümlülüklerinin yaklaşık yüzde 14 oranında azalması; piyasa riski için bulundurulması gereken sermaye ihtiyacını 72 trilyon lira düşürmüştür. Bu tedbirlerin yanı sıra, faizlerdeki genel düşüşlerin, menkul kıymetler cüzdanındaki kağıtların değerlemesini 130 trilyon lira tutarında olumlu yönde etkilemesi, sermaye ihtiyacını azaltan bir başka önemli gelişmedir. Program kapsamına alınan 25 banka için yüzde 14,2 olan sermaye yeterlilik rasyosu yüzde 14,8'e yükselmiştir (BDDK, 2002).

3.5.4.2. 4743 sayılı Kanun ile Taraflara Sağlanan Vergi Teşvikleri ve Diğer Avantajlar

Kanun, Çerçeve Anlaşması'nı imzalayanlara ve yeniden yapılandırılan firmalara vergi avantajları ve teşvikleri getirmektedir. Bu çerçevede uygulama kapsamında düzenlenecek tüm kağıtlar, kıymetli evrak, sözleşmeler, alınan teminatlara ilişkin işlemlerin vergi, resim harç ve fonlardan istisna tutulmuştur.

Yeniden yapılandırma programına alınan firmaların kullandıkları kredilerden kaynaklanan ihracat taahhüt açıkları bulunması halinde uygulanacak müeyyideler protokol sonuna kadar ertelenebilmektedir.

3. Finansal Yeniden Yapılandırma Programı¹ (İstanbul Yaklaşımı)

Türkiye'de firmaların yeniden yapılandırmalarına yönelik olarak kamuoyunda İstanbul Yaklaşımı olarak bilinen ve Londra Yaklaşımı esas alınarak Türkiye Bankalar Birliği tarafından hazırlanan "Finansal Yeniden Yapılandırma Programı"(FYYP) bir süreç içerisinde oluşturulmuştur. FYYP kapsamında BDDK tarafından Kanun'un 2'inci maddesine dayanarak Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmalarının Onaylanması, Kabulü ve Uygulanmasına İlişkin Genel Şartlar Hakkında Yönetmelik hazırlanmış ve Resmi Gazete'nin 11 Nisan 2002 tarih ve 24723 sayılı nüshasında yayımlanmıştır. Yönetmelikte öngörüldüğü üzere, Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşması (Çerçeve Anlaşması) Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından hazırlanarak alacaklı kuruluşlarca imzalanmasını takiben BDDK onayına sunulmuş ve 4 Haziran 2002 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Çerçeve Anlaşması ile ekonomiye katma değer yarattığına inanılan ve finansal darboğaz yaşayan üretici firmaların, fon yaratma kabiliyetleri de dikkate alınarak alacaklı kuruluşlarca uygun görülecek makul bir süreç içerisinde ve makul koşullarla, katma değer yaratmaya devam etmeleri ve öngörülen süre içerisinde mali kesime olan geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine olanak sağlanarak hem reel sektörün hem de mali sektörün bilançolarına düzen, sağlık ve şeffaflık kazandırılması amaçlanmıştır.

Çerçeve Anlaşması'nda FYYP uygulanacak firma kriterleri, Koordinasyon Sekreteryası (KS), Hakem Kurulu (HK), Alacaklı Bankalar Konsorsiyumu (ABK) ve Lider Banka'dan oluşan bir organizasyon yapısı, genel prensipler, uygulama süreci prensipleri, durumun korunması süreci prensipleri gibi hususlar yer almaktadır. Çerçeve Anlaşmasının süresi BDDK'nın onayından itibaren 3 yıl olarak belirlenmiştir. Çerçeve Anlaşması'nda firma bazında gündeme gelen finansal yeniden yapılandırma programları, yine her bir firma bazında oluşturulacak ABK'nın uygun olması halinde,

- mevcut riskin yeniden ve firma bazında belirlenecek koşullarla vadeye bağlanması,
- ilave finansman sağlanması, (işletme sermayesi amaçlı ve/veya gerek duyulduğunda yarım kalmış yatırımın veya yeni yatırımın finansmanı amacıyla),
- firmanın ana faaliyeti ile doğrudan ilgili olmayan faaliyetlerinin tasfiyesi,
- sermaye artırımı,
- yönetim değişikliği,
- halka açılma,
- iştirak ve gayrimenkul satışı,
- ortaklık yapısının değiştirilmesi,
- şirket hisse senetleri üzerinde ABK lehine intifa hakkı tesis edilmesi

dahil, burada yer alanların dışında ancak ilgili firmanın ekonomiye kazandırılmasını teminen gerekli görülen düzenlemeler (tek başına veya bir kısmı ya da tamamı bir arada olmak üzere) yapılabilmesi öngörülmüştür.

4. Varlık Yönetim Şirketi Kurulması

4743 sayılı Kanun ile bankalar, özel finans kurumları ve diğer mali kurumların alacakları ile diğer varlıklarını devralarak yönetmek üzere kurulması öngörülen varlık yönetim şirketlerinin, kuruluş ve faaliyet esasları BDDK tarafından “Varlık Yönetim Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Yönetmelik” (Yönetmelik) ile belirlenmiştir. Yönetmelikle, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu dışındaki kişilerin insiyatifinde varlık yönetimi şirketleri kurulması için gerekli yasal zemin oluşturulmuş olup, ayrıca, uygun koşul ve önerilerin geliştirilmesi durumunda, bu kişilerce kurulacak şirketlere TMSF’nin de 4743 Sayılı Kanun çerçevesinde yüzde 20’ye ulaşan hisseye tekabül edecek şekilde katılması öngörülmüştür. Yönetmelik’te, Türkiye’deki finansal piyasalara özgü koşullar da göz önüne alınarak sorunlu duruma gelen varlıkların çözümlenmesinde faaliyet gösterecek olan varlık yönetim şirketlerinin anonim şirket şeklinde kurulması, ödenmiş sermayesinin on trilyon liradan az olmaması, hisse senetlerinin tamamının nama yazılı ve nakit karşılığı çıkarılması kabul edilmiştir.

Varlık yönetim şirketinin kurucularında, müflis veya konkordato ilan etmiş olmaması, tasfiyeye tabi tutulan bankerler, bankalar, sigorta şirketleri ve para ve sermaye piyasalarında faaliyet gösteren kurumlarda ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilen bankalarda doğrudan veya dolaylı olarak yüzde on ve daha fazla bir oranda pay sahibi olmaması, taksirli suçlar hariç olmak üzere affa uğramış olsalar bile ağır hapis veya beş yıldan fazla hapis cezasıyla cezalandırılmamış olması veya 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine muhalefet yahut basit ve nitelikli zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, kara para aklama veya Devlet sırlarını açığa vurma, vergi kaçakçılığı veya vergi kaçakçılığına teşebbüs ya da iştirak suçlarından dolayı hüküm giymiş bulunmaması ve şirketin kuruluşunda taahhüt ettikleri sermaye miktarını karşılayabilir düzeyde mali gücünün olması gerekmektedir.

Yönetmelik'te ayrıca varlık yönetim şirketlerinin kuruluş işlemlerine, ana sözleşme değişikliği ve hisse devrine, organizasyon yapısı, faaliyet alanına, iştirak edecekleri ortaklıklar için asgari iştirak oranına, bağımsız denetimden geçmeye, BDDK'ya yapacakları bildirimlere ve faaliyetlerinin durdurulmasına ilişkin hükümler yer almaktadır. Mali kriz yaşayan Latin Amerika, İskandinav ve Bazı Doğu Asya ülkelerindeki uygulamalarda da görüleceği üzere, kurumsal yeniden yapılandırmanın başarılı olması birçok faktöre bağlıdır. Yeniden yapılandırma süreci kamu kaynaklarının yeterli olmasını, kurumlarda köklü değişiklik yapılmasını, yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesini, ekonomide istikrarın sağlanmasını, krizin yarattığı sorunların boyutunun belirlenerek kapsamlı bir yeniden yapılandırma stratejisinin uygulamaya geçirilmesini gerektirmektedir. Kurumsal yeniden yapılandırma sürecini, mali yeniden yapılandırma sürecinden ayrı düşünmek imkansızdır.

Kurumların yeniden yapılandırılması ancak, sağlıklı ve etkin işleyen bir mali sistemin varlığıyla mümkündür. Bu bağlamda, ilk olarak mali durumu zayıf ve ödeme güçlüğü içinde olan banka ve kurumların akım ve stok sorunlarının çözümlenmesi gerekmektedir. Bankaların bilançolarındaki sorunlu aktiflerin aktif yönetim şirketi gibi kurumlara aktarılması bankaların stok probleminin çözülmesinde etkin bir yöntem olabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki aktif yönetim şirketlerinin kendisi de bazı riskler içermektedir. Devlet de, varlığını sürdürülebilir bankaların mali durumunu güçlendirmek için sermaye aktarabilmektedir. Ancak, bu durum özel sektörün özsermaye koyması için motivasyon eksikliği yaratmamalıdır. Kurumsal yeniden yapılandırma programlarının başarıya ulaşması için, mali sistemin güçlendirilmesinin yanında devletin, krizin ekonomik ve sosyal maliyetinin hafifletilmesinde, piyasada meydana gelen aksaklıkların düzeltilmesinde ve farklı çıkar grupları arasındaki çatışmaların giderilmesinde lider konumda olması gerekmektedir. Ayrıca,

- Yeniden yapılandırmayı destekleyen makroekonomik ve yasal çerçevenin oluşturulması,
- Kurumsal yönetimin iyileştirilmesi,

- Muhasebe ve bilgilendirme standartlarının uluslararası standartlarla uyumlaştırılması,
- Krizin ve yeniden yapılandırmanın sosyal maliyetini ortadan kaldıran önlemlerin kısa sürede alınması,
- Yeniden yapılandırmanın, kurumsal ve mali sektörü kapsayan şeffaf bir strateji üzerine oluşturulması,
- Etkin iflas prosedürlerinin kurulması ve
- Yeniden yapılandırma hedeflerine ulaşıldıktan sonra devletin sorumluluğunun azaltılması, gerekmektedir.

Türkiye’de kriz sonrasında gerçekleştirilen düzenlemeler daha çok mali sektörün yeniden yapılandırılmasına yöneliktir. Kurumsal yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak daha bir çok düzenlemenin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Haziran ayında uygulamaya konulan Finansal Yeniden Yapılandırma Programı kurumsal yeniden yapılandırma için çok önemli bir adımdır. Kasım 2002 itibariyle 132’si (18 grup) büyük ölçekli firma, 44’ü de küçük ölçekli firma olmak üzere toplam 176 firma Finansal Yeniden Yapılandırma Programı kapsamına alınmıştır. Bunlardan büyük ölçekli 16 firma (2 grup) ve küçük ölçekli 13 firma olmak üzere toplam 29 firma ile Finansal Yeniden Yapılandırma Sözleşmesi bağitlanmıştır. Yeniden yapılandırılan borç tutarı 407 milyon dolardır. FYYP kapsamına alınmak üzere başvuran firmaların bir çoğunun inceleme süreci devam etmektedir.

Bununla birlikte FYYP'den beklenen sonucun alınabilmesi için FYYP'nin oluşturulması sırasında kritik başarı faktörü olarak görülen düzenlemelerin bir an önce gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede;

- Karşılık Yönetmeliğinde, hem sürecin hızlanmasını hem de henüz sorunlu hale gelmemiş firmaların durumunun kötüleşmesini önleyecek kararların alınmasını sağlayacak değişikliklerin yapılması gerekmektedir.
- Alacakların tahsilatını hızlandırmaya ve firmaların iflasının ertelenmesine yönelik İcra İflas Kanununda değişiklik yapılması, bu konuda halihazırda Adalet Bakanlığı nezdinde süren çalışmaların hızlandırılması büyük önem taşımaktadır.
- Vergi resim ve harç istisnaları arasına KDV de dahil edilmelidir.

· Kamu alacakları (vergi, sosyal sigorta prim borçları) diğer alacaklar ile birlikte ele alınmalıdır.

· Alacaklı kuruluşların yeniden yapılandırmadan dolayı üstlendikleri risklerin ve/veya ek finansman taleplerinin karşılanması amacıyla fonlama imkanı sağlanmalıdır. Dünya Bankası tarafından FYYP kapsamında sağlanması öngörülen kredi imkanına ilişkin görüşmeler halihazırda devam etmektedir.

Bunun yanında kurumsal yeniden yapılandırmaya yönelik olarak diğer düzenlemelerin hızla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede öncelikle mevzuattan kaynaklanan tüm engellerin kapsamlı bir çalışma yapılarak belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması sağlanmalıdır. Halihazırda kurumsal yeniden yapılandırmanın önünde engel teşkil eden bazı vergi, yasal ve düzenleyici mevzuatta iyileştirmeler sağlanmıştır. Bu kapsamda yeniden yapılandırma kapsamına alınan firmalara ve şirket birleşmeleri için bazı vergi muafiyetleri tanınmıştır. Ancak yeniden yapılandırmanın önündeki tüm olası engellerin belirlenebilmesi için daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca reel sektör firmalarının mali sektör gibi Uluslararası Muhasebe Standartlarını uygulamalarının zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bu husus, güvenilir bilgi edinilmesi, sağlıklı kredi politikalarının oluşturulması ve FYYP'nin başarılı bir şekilde uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Muhasebe alanında daha sistematik reformlar yapılması için Dünya Bankası da çeşitli kamu kurumlarıyla çalışmalar yapmakla birlikte, bu çalışmaların uygulamaya geçirilmesi zaman alabilecektir. Kurumsal yeniden yapılandırmanın başarılı bir şekilde yürütülmesi için en önemli etkenlerden birisi de kurumsal yönetimin iyileştirilmesidir. Bu çerçevede bilgilerin şeffaflık ve bilgi paylaşımı ilkeleri kapsamında zamanında ve doğru olarak sunulmasını zorunlu kılacak ve azınlık hisselerine sahip kişilerin haklarını koruma altına alacak düzenlemeler getirilmelidir. Kurumsal yönetimin iyileştirilmesi doğrudan yabancı sermayenin gelmesi için de önemli bir etkidir.

SONUÇ

Ekonomik istikrar ; fiyatlar genel seviyesi istikrarı , tam istihdamın sağlanması ve ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması sonucu ulaşılan makro ekonomik bir süreçtir. İstikrar programları ise, ekonomik kriz yaşayan ülkelerde krizin atlatılması ve ekonominin yeniden dengeye getirilmesi sürecinde uygulanan bir dizi önlemler paketidir. Bu programlar ekonomik dengeyi kurmada faydalanılan mucizevi araçlar değildirler Geçmişten günümüze bütün ekonomiler ekonomik istikrara ulaşabilmek adına farklı yollar izlemişlerdir. Bu nedenledir ki pek çok farklı akım farklı programlar geliştirmiştir. Temelde aynı olmakla, programlar içerdikleri politikaların özelliklerine göre farklılaşmaktadırlar. Örneğin, ortodoks programlar genel hatlarıyla sıkı maliye ve sıkı para politikalarından, heterodoks programlar da fiyat ve ücret kontrollerinden oluşmaktadır.

İstikrar programları ve istikrar süreçleri birbirinden farklı, fakat birbirini tamamlayan olgulardır.İstikrar programları içsel veya dışsal faktörlerin neden olduğu bir kriz sonrasında, kısa dönemde ekonomide yaşanan darboğazı gidermek için, acil önlem paketi olarak uygulanan programlardır. İstikrar süreçleri ise ekonominin varolan yapısını yeni bir yapıya dönüştürmek için gerekli görülen yapısal reformların ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirildiği uzun bir süreçtir. Ekonominin kısa dönem dengesi, istikrar programları ile sağlanabilmekte ve fakat, ekonomiyi yeniden sağlıklı bir yapıya ve sürdürülebilir büyüme trendine taşımak istikrar sürecinin tamamlanmasıyla mümkündür

Her ülkenin kendine özgü ekonomik, toplumsal, kültürel, politik, coğrafi ve tarihsel özellikleri vardır. Ülkelerin istikrar arayışlarını ve istikrara ulaşma süreçlerini bu özellikler belirlemektedir. Bu nedenle, ortodoks ya da heterodoks özellikler taşıyan istikrar programlarının uygulama sonuçları ülkelerarasında farklılıklar göstermektedir. Ülkemiz ekonomik dönüşümü gerçekleştirmeye çalışan bir ülkedir. 1980 yılından beri devam eden istikrar sürecinde çok çeşitli programlar uygulamasına rağmen, henüz kalıcı istikrar sağlanmış değildir. Bu süreçte önemli yollar kat edilmiş, serbest piyasa işleyişinin gerektirdiği reformların çoğu gerçekleştirilmiştir. Fakat kamu kesimiyle ilgili reformların yeterince yapılmamış olması, yapısal sorunları artırmış, finans piyasalarının serbestleştirilmesi ve

ekonomik aktivitelerin daha hassas ve kırılğan bir yapıya bürünmesi sonucu ülkemiz ekonomisini derinden etkileyen krizler yaşanmıştır. Sürdürülmeye çalışılan ekonomik istikrar politikalarının yapısal reformlar ile kalıcı hale getirilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim yapısal reformlar istikrar programlarının ve istikrar süreçlerinin bir gereğidir. Fakat, geniş kapsamlı reformların bir anda gerçekleşmesi beklenmemeli, bu reformların uzun zaman aldığı göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan da, zaman kaybetmeden gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemelerin hızla gerçekleştirilmesine çalışılmalıdır. Başarının en önemli koşullarından biri yapısal reformların gerçekleştirilmesidir.

İstikrar programlarındaki başarının en önemli etkenlerinden bir diğeri de, toplumsal uzlaşma ve programı uygulayacak kadroya duyulan güvendir. Türkiye son yıllarda gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yaşanan siyasi ve ekonomik olumsuzluklara rağmen geçmişe nazaran istikrarlı bir görüntü ortaya koymaktadır. Son olarak krizler ile çizdiğimiz kötü tablolara rağmen Türkiye'nin toplumsal gelişme ve dünya ile bütünleşmede önemli atılımlar yaparak yaklaşık 630 milyar dolar düzeyindeki GSMH si ile dünyanın önemli ekonomik güçlerinden birisi haline geldiğini göz ardı etmemeliyiz. Ancak makroekonomik istikrarsızlıklar, düşük verimlilik, işgücü niteliğindeki yetersizlik, kaynak dağılımındaki etkinsizlik, kamu hizmetlerindeki verimsizlik hem ekonomik hem de toplumsal yapıyı olumsuz etkilemektedir.

Bununla birlikte genç ve dinamik nüfus, girişimcilik birikimi, kurumsallaşma yönünden gelişmiş bir piyasa ekonomisi, sanayi yapısı, jeostratejik konumu, Avrasya petrol ve doğalgazının dağıtımını konusundaki doğal terminal konumu Türkiye'nin güçlü yanlarını oluşturmaktadır. 21. Y.Y. da güçlü ve saygın bir devlet olabilmek için üretken ve güçlü bir özel sektörün, sağlıklı bir piyasa ekonomisi içerisinde, sosyal görevlerini ve denetleme görevini yapan bir devletin önemi çok iyi anlaşılmıştır.

Güçlü ekonomiyi güven içinde çalışan bir özel sektör, etkin bir devlet ve geniş bir toplumsal dayanışma yaratacaktır. Türkiye küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı olanaklardan en yüksek oranda yararlanabilmesi için sosyal yapısını

güçlendirmesi, ekonomik ve siyasi istikrarı sağlaması ve bilgi toplumunun gerektirdiği temel dönüşümleri gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ABUŞOĞLU, Ömer, **Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi**, TOBB, Ankara, 1990.

AKALIN, Güneri, **Türkiye’de Piyasa Ekonomisi’ne Geçiş Süresi ve Ekonomik Kriz**, TİSK, Türkiye, İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, 2001.

AKAT, Asaf Savaş, ‘İktisat Politikalarına Bakarken’, **Para ve Sermaye Piyasası**, Sayı: 109, 1988.

AKAT, Asaf Savaş, ‘Kronik Enflasyonla Mücadele, Sorunlar, Çözümler, Tereddütler’ **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl:29, Sayı: 2, 1992.

AKDİŞ, Muhammed, ‘Arz Yönlü Ekonomistlerin Enflasyon Yaklaşımları ve Türkiye’deki Faiz Oranları’, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı: 8, Ağustos, 1991

AKDİŞ, Muhammed, ‘Rasyonel Beklentiler Okulu’nun Enflasyon Yaklaşımları ve Türkiye’deki Faiz Oranları’ **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Haziran, 1992.

AKDİŞ, Muhammed, **Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2000.

AKDİŞ, Muhammed, ‘Dünya da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye’de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler’, **Maliye Yazıları**, Sayı: 43, İstanbul, 1994

AKGÜÇ, Öztin, **Ekonomide Gerçeği Arayış**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1992.

AKTAN, Coşkun Can, ‘Çağdaş İktisat Düşünceler’ , **Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF. Dergisi**, Cilt:5, 1990.

AKYÜZ, Yılmaz, ‘1980’lerde Dünya Ekonomisi: Makro Ekonomi ve Bağımlılık Üzerine Bazı Dersler’, **Mülkiyeliler Birliği Yayınları**, 1987.

AKYÜZ, Yılmaz, ‘Ekonomide Liberalleşme ve Sanayileşme; Latin Amerika Deneyimi **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 165, Ankara, 1994.

ALKIN,Erdoğan,‘**Uluslararası Ekonomik İlişkiler**‘ , Filiz Kitapevi İstanbul 1990

ALTIOK, Metin, **Az Gelişmiş Ülkelerde 1980 Sonrasında Ekonomik Kriz, İstikrar ve Yapısal Uyum Programları: Latin Amerika ve Türkiye Deneyimi**, Doktora Tezi, İstanbul, 2000

ALTIOK, Metin, ‘1980 Sonrası Türkiye’de Sermaye Birikimi ve Kriz’, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, 1998.

ALTINOK, Serdar ve Murat Çetinkaya, “1994 Nisan, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerinin Değerlendirilmesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2001.

ALP, Ali, “Bankacılık Krizleri ve Krize Karşı Politika Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, say:675 – 687, Eylül – Ekim 2001.

APAK, Sudi, **Türkiye’de ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, Anahtar Yayınları, İstanbul, 1993.

APAK, Sudi,, “Arjantin Ekonomik Krizi ve Türkiye”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:14, 2002

ARSLANOĞLU, Erhan, “5 Nisan Kararları ve Dünya’dan Örnekler” **İktisat Dergisi**, Yıl: 30, Sayı: 349, IFMC Yayını, İstanbul, 1994

ATAÇ, Beyhan, **Maliye Politikası**, Anadolu üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2002.

ATAÇ,Beyhan . “ **Maliye Politikası**”, Anadolu Üniv. Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları Eskişehir, 1991

ATEŞ, Koray, “ Finansal Krizlerden Bankacılık Krizlerine Bir Değerlendirme “, **Piyasa Dergisi**, Yaz Sayısı: 11, 2004.

AYDIN, Bahadır, “ Heteredoks ve Ortadoks İstikrar Programları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 185, Ankara, 1995.

BAHÇECİ, S.,1997. “Ortadoks ve Heterodoks İstikrar Programları : Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi”, **DPT 2477**, Ankara, 153s.

BAHÇECİ, Sema , “ **DPT Uzmanlık Tezi**,” Yayın No: 2477, 1997

BERKSOY, Taner, **Türkiye’de İstikrar Arayışları ve IMF**, IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

BDDK, “**Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**”, 15 Mayıs, 2001.

BDDK, “**Bankacılık Sektörü Reformu: Gelişme Reformu**”, 2 Ağustos 2001.

BULUTAY, Tuncer, **Employment, Unemployment and Wage in Turkey**, ILO, 1995

BORATAV, Korkut, “ **Dış Borca Yöneliş Bir Tuzak**”, **TOBB Ekonomik Forum Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 2, Şubat, 2000.

BRUNO ,Michael , **Crisis, Stabilization and Economic Reform the Therapy by Consensus**, Oxford University Pres, Oxford,

CARBO, Volman ve Stanley Fischer, “ **Adjustment Programs and Bank Support: Rationale and Main Results**”, World Bank Working Papers, 1991

CUTHBERTSON, Keith, **Ekonomi Politikası**, Çev: Nazım Engin, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1987.

ÇAKICI, Latif, **Türk Ekonomisi Nereye Gidiyor**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1996

ÇARIKÇI, Emin, “2000 – 2001 Yılı Ekonomik Krizlerin Sebepleri ve sonuçları “, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 41, (Eylül – Ekim), 2001.

ÇARIKÇI, Emin, **Türkiye’de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları**, Adım Yayınları, Ankara, 1991.

ÇEÇEN, A. Aydın ve A. Suud Doğruel, **Türkiye’de Ekonomik Büyüme Yasal Dönüşüm ve Kriz**, Ege Yayınları, İstanbul, 1996.

ÇELEBİ, A.Kemal, (1998), **Türkiye’de Ekonomik istikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaası Manisa.

ÇUBUKÇU, Tuğrul, “Enflasyon Teorisi ve Türkiye’de Enflasyon”, **Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayını**, 1983.

DEMİR, Osman, “ 2000 Yılı Sonunda Yaşanan Finansal kriz ve Uygulanan İstikrar Pogramı Üzerine Düşünceler”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:16, Sayı: 184, Temmuz 2001.

DİE, **İstatistik Göstergeler**, 1923-1995, DİE Matbaası, Ankara, 1995.

DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, DİE Matbaası, Ankara, 2004.

DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Mayıs 1995, 1996

DİE, **1923-2002 İstatistik Göstergeler**, DİE Matbaası, Ankara, 2003.

DİE, **Devlet İstatistik Enstitüsü Yıllığı**, DİE Matbaası, Ankara, 2002,

DİE, **Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni**, DİE Matbaası, Ankara, 2002.

DİE, **Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler**, Nisan 1995, Ankara, 1995.

DİE, **1990-2002 İstatistikî Göstergeler**, DİE Matbaası, Ankara, 2003.

DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Şubat 1997, DİE Matbaası, Ankara, 1997.

- DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 2000-2004**, DİE Matbaası, Ankara, 2004
- DİE, Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni**, DİE Matbaası, Ankara, 2002
- DOĞAN, Seyhun, IMF İstikrar Programları ve Türkiye**, Nesil matbaacılık, İstanbul, 1997.
- DOMBUSH, Rudiger "Lessons From Experiences with High Inflation"** The World Bank Economic Review, Vol:6, No:1, 1992
- DOMBUSH, Rudiger (2001) "A Primer on Emerging Market Prices"** paper presented at the **NBER Conference on Preventing Currency Crises in Emerging Markets**, January 11-13.
- DPT, 1980'de 1990'a Makro Ekonomik Politikalar ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler**, Ankara, 1990.
- DPT, 1995 Yılı Geçiş Programı**, Ankara, 1995.
- DPT, Temel Makro Ekonomik Göstergeler**, Ocak 1997, Ankara, 1997
- DPT, 5 Nisan Kararları ve Uygulama Sonuçları**, Ankara, 1995.
- DPT, Konjonktür, Değerlendirme Raporu**, Aralık, Ankara, 1997.
- DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, 1980-2000**, Ankara 2001.
- DPT, Temel Makroekonomik Göstergeler, Ocak 1997(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Programı**, Ankara, 1997.
- DPT. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisi (1996-2000)** Ankara-1995.
- DURMAZ, Mustafa, "Enflasyon- Enflasyonla Mücadele Yöntemleri ve Türkiye"**, İTO Dergisi, Sayı: 1-2, Ocak-Şubat, İzmir, 1988.
- DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, Dış Ticaret İndeksleri 1995 Aralık**, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Sayı:2, Ankara, 1995
- EKE, Robert B. Lund and, Robert D. Tollison, Economics**, Boston: Little Brounca, 1986.
- EKİNCİ, M. Nazım; "Kriz ve Para Politikası Üzerine" Görüş**, Haziran, Sayı:15, 1994
- ERÇEL, G. "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması"**, TCMB, Ankara, 9 Aralık 1999
- ERDEM, Vahit, " Türkiye'de Ekonomik Krizler" Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Semih Ofset, Ankara, 2001.

EREN, Sadun, **Bir Dönemden Yazılar 1980-1988**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989.

ERDİNÇ, Yaşar, ‘‘Kriz Dinamikleri ve Yapıcı Yıkım’’, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Semih Ofset, Ankara, 2001.

ERSOY, Arif, **İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi**, Abam Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 1990.

ERTUNA, İ. Özer, **Türkiye Ekonomisinin Kayıp Yılları (1989 – 2005)**, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2005.

ESEN, Oğuz, ‘‘Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü’’, **Siyasa Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, İzmir, Bahar 2005.

ESEN, Oğuz, ‘‘Heteredoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama’’, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 16 Sayı: 3-4, Ankara, 1989.

FISCHER, Stanley (1994) "Comments on Dornbusch and Werner" **Brookings Papers on Economic Activity**, No.1

FELDERER BERNHARD, Homburg Stefan, **Makroöekonomik und neue Makroöekonomik**, 5. Auflage, Springer Verlag, Berlin Heidelberg. 1991.

FRIEDMAN, Milton ve **KALDOR** Nicholas, **Para Teorisinde Devrim ve Karşı Devrim**, Çev: Suat Öksüz, IV. Baskı Eskişehir Yayıncılık, Eskişehir, 1978.

GÖKÇE, Deniz, ‘‘Paranın Politikası’’, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 59-60, Şubat-Mart,1991.

GÖKÇE, Deniz, ‘‘Kore Türkiye’yi Nasıl Dörde Katladı’’ Akşam Gazatesi, 05.06.2002

GÖKÇEN, Ahmet, ‘‘İstikrar Tedbirleri ve Ekonomik Kriz’’, **Yeni Türkiye Dergisi**, Eylül – Ekim 2001, Cilt: 1, Yıl: 7 Sayı: 41, s.587-601.

GÜLOĞLU, Bülent, ‘‘İstikrar Programından İstikrarsızlığa; asım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Semih Ofset, Ankara, 2001.

GÜNEŞ, Hurşit, ‘‘Brezilya mı Önce Çökecek, Türkiye mi ?’’, **Milliyet**, 26. 06. 2002

GÜRAN, Nevzat, **Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987.

HATİPOĞLU, Zeyyat, ‘‘24 Ocak Kararları ve Ekonomimizin Geleceği’’ Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ekim, 1982.

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI, Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar, Uygulamalar, Mayıs 2001, T.C Başbakanlık HAZİNE MÜSTEŞARLIğI Matbaası, Ankara, 2001.

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü IMF ile İlişkiler Dairesi, Stand-by Düzenlemesi Aylık Raporu, Kasım – Aralık 2001, 2002.

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI ,Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü, Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar, Ankara, 2001.

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI, Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, politikalar, Uygulamalar, Mayıs 2001, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2001,

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI ,Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü İMF ile İlişkiler Dairesi, Stand-by Düzenlemesi Aylık Raporu,Kasım -Aralık 2001 2002.

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI ,Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü İMF ile İlişkiler Dairesi, Stand By Düzenlemesi Aylık Raporu, Ocak 2002.

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI, Hazine Aylık İstatistikleri, Temmuz-Ağustos 1996.

HAZİNE MÜSTEŞARLIğI ,Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Hazine İstatistikleri, 1980-2003, Ankara, 2004

IMF-International Financial Statistics, Ekim, 1994.

İMKB, Güneydoğu Asya Krizi Türkiye Ekonomisi ve İMKB’Ye Etkileri, İMKB Yayınları, İstanbul, 1998.

INTERNATİONAL CURRENCY REVİEW, Vol: 16, No: 6, 1985.

INTERNATİONAL MONATORY FUND, ‘‘IMF Foct Sheet’’ International MonatoryFund Publications, November, Washington D.C., 1993.

İŞCAN, Ayşe, Banka Kredilerinde Daralmanın Ekonomik Etkileri ve Krizlerdeki Gelişimi, T.C.M.B. Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2003.

KADIOğLU,Feyda.Kotan, Zelal.Sahinbeyoğlu, Gülbin. ‘‘Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000’’,

KARABULUT, Gökhan, Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri, Der Yayınları 328, İstanbul; 2002.

KARAÇOR, Zeynep, İstikrar Politikaları ve Uygulamaları Ders Notları, Dizgi Ofset Matbaacılık, Konya, 2001.

KARLUK, Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Teori, Politika, Sistem ve Kurumlar, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, 2002.

KAZGAN, Gülten, Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995.

KAZGAN, Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.

KAZGAN, Gülten, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 – 2001) Ekonomik Politik Açından Bir İrdeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

KAZGAN, Gülten, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

KAZGAN, Gülten, İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi, III. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

KEPENEK, Yakup ve Nurhan YENTÜRK, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.

KHAN ve KNIGHT, 1982; s. 713'ten aktaran Sema Bahçeci, "DPT Uzmanlık Tezi," Yayın No: 2477, 1997

KILIÇBAY, Ahmet, Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara, 1999.

KIZILOĞLU, Şükrü, "2002 Yılı Bütçesi Yapısı ve Öneriler", TİSK-İşveren Dergisi, Ankara, Kasım 2001.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, (2001), Türkiye'de ekonomik krizler ve hükümetler 1969-2001, Yeni Türkiye dergisi, kriz özel sayısı, <
<http://www.econtürk.com.makaleler.pdf>> 22.08.08

KOÇYİĞİT, Ali, Makro İstikrar Politikası, 1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları, Edit: Turgut Göksu ve diğerleri, Siyasal Kitabevi, Ankara, Nisan 2003.

KOHNERT, Peter, "Bolivyo Breaks Hyperinflation Creating Conditions For Sustained Growth", IMF Survey, January 26, 1986

KOPİTS, George, “Structural Reform, Stabilization and Growth in Turkey” **IMF Occasional Paper**, Washington D.C. 1987

KOYUNCU ,Murat, **Social Policy As Missing Component in Post-Crisis Programs of Bretton Woods Institutions : a Comparative Analysis of the Experiences of Argentina, Indonesia and Turkey**, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004

KOZANOĞLU ,Hayri, “Meksika’da Kriz ve Gelişmeler”, **Ekonomi Dergisi**, s.Nisan-Mayıs, 1997

KÖK, Recep, “ İktisadi Krizlerin Konjonktürel Analizi ve Türkiye Özeline İlişkin Bir Deneme”, **Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Semih Ofset; Ankara, 2001.

KUMCU ,Erkan, “Arjantin’de Neler Oluyor?”, **Hürriyet**, 19. 07. 2002

KUYUCUKLU, Nazif, **Türkiye İktisadı**, Okan Yayınları, İstanbul, 1993.

LİAQUAT, Ahmet, **Stabilization Policies in Developing Countries**, The World Bank Research Observer, 1986.

LIPSEY, G. Richard, and Peter O. Steiner, **İktisat 2**, Çev: Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, 1986.

MALİYE BAKANLIĞI, Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2004

MARİO I. Blojer ord Nissan Liviatan, “Fighting Hyperinflation Stabilization in Argentina and Israel”, **IMF Staff Paper**, 1987

MORAN ,Connars , “Economic Stabilization and Structural Transformation: lessons From the Chileon Experience 1973 –1987”, **World Development**, Vol: 17, No: 4

MORGİL, Orhan, “ Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt: 1, Yıl:7, Sayı: 41, s.610 – 617, Eylül – Ekim 2001.

MUTER B. Naci, Çelebi Kemal, Sakınç Süreyya, **Kamu Maliyesi**, Emek matbaası, Manisa, 2003.

MUTLU, Mustafa, “ Ekonomi Yönetimindeki Çatlağın Asıl Nedeni Faiz “, **Star Gazatesi**, 12.06.2002.

MÜSİAD, Türkiye Ekonomisi 1995, İstanbul, 1995.

OKTAR, Suat, “ Hiperenfilyon ve Heteredoks İstikrar Politikaları”, **Banka ve**

Ekonomik Yorumlar Dergisi, 1995.

OLGUN, Hasan, “ Kasım, Şubat Krizleri ve Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:1, Yıl:7, Sayı: 41, s.626 – 634. ,Eylül – Ekim 2001.

OMOTUNDE, Johnson ve **Joanne Solap**, **Distributional Effects of Stabilization Programs in Developing Countries**, IMF Staff Papers, and Vol: 27, No: 1, 1980

ORHAN, Z. Osman, **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İktisat Politikaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

ORHAN, Z. Osman, **Keynesyen ve Moneterist İstikrar Politikaları**, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, 1989.

ÖNDER, İzzettin, “Ekonomik Kriz” **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Semih Ofset, Ankara, 2001.

ÖZBİLEN, Şevki, “ Global ve Ulusal Ekonomilerde Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Süreçleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:5, Sayı:27, İstanbul, Mayıs – Haziran 2002.

ÖZGÜVEN, Ali “İktisadi Krizler” , **Yeni TürkiyeDergisi** 41: 56-63, Eylül-Ekim 2001

ÖZTÜRK, Salih, “1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Piyasaların Gelişimi (Türkiye Örneği)”, **Maltepe Üniversitesi İİBF Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi**, Sayı:2, Samsun, 2003.

PALAMUT, E. Mehmet ve Giray, Filiz, “ Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Semih Ofset, Ankara, 2001.

PARASIZ, İlker, **Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998

PARASIZ, İlker, **İktisada Giriş**, Prensipler ve Politika, 6. baskı, Ezgi Kitabevi,Bursa 2000.

PARASIZ, İlker, **Kriz Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1996

PARASIZ, İlker, “ Monetarist-Keynesgil Tartışması”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Nisan, 1985.

PARASIZ,. İlker, “**Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar**,” Ezgi Kitabevi İstanbul, 2001

PARASIZ, İlker ve Ufuk BAŞOĞLU, **Dünya Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.

PAYA, Merih, **Makro İktisat**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000

PEKİN ,Tevfik , “**Makro Ekonomi**” Bilgehan Basımevi İzmir 1993

PİRİMOĞLU, A. Baki, **Para Politikası**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1989

ROİSER, Bernard, “**İktisadi Kriz Kuramları**,” Çev. : Nurhan Yentürk, İletişim Yayınları Ocak 1991

SACHS ,Jeffrey, “The Bolivion Hyperinflation and Stabilization”, **American Economic Review**, No : 2, Vol: 77, May 1987

SAĞLAM ,Dündar , “ Meksika Ekonomik Krizi”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı: 35, Ocak 1996

SAVAŞ, VURAL, **İktisat Politikasına Giriş**, Ar Yayıncılık, İstanbul, 1994.

SAVAŞ, Vural, **Keynesyen Teoride Paranın Rolü Ekonomi Politikası**, Seçme Çeviriler, İstanbul, 1982.

SAVRAN, Süleyman, **Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu**, Ankara, TMMOB Yayını, Ankara, 2002.

SAVRAN, Süleyman, **Bunalım,Sermayenin Yeniden Yapılanması, Yeni Liberalizm**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1998.

SERİN, Vildan, **Para Politilası**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No: 4, İstanbul, 1987.

SERİN, Vildan ve Eyüp Bastı, “ Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Semih Ofset, Ankara, 2001.

SEYİDOĞLU, Halil, **Türkiye Ekonomisi ve İstikrar Politikaları**, 1980-1985, İstanbul, 1986

SEYİDOĞLU, Halil, ” Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri “, **Doğuş Üniversitesi Yayını**, Sayı: 4(2), Ankara, 2003.

SÖNMEZ, Sinan, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, İmge Yayınları, Ankara, 2005.

SÖNMEZ, Mustafa, **100 Soruda 1980'lerden "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992.

STONE, R. M, (2002), "Corporate Sector Restructuring" The Role of Government in Times of Crisis, www.imf.org.

ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 553s. 2002

ŞİMŞEK HAYAL, Ayça Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri , Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 2007 Cilt: 44 Sayı:512

TCMB, Türkiye'nin Ödemeler Dengesi İstatistikleri, Ankara, 2005

TCMB, Üç Aylık Bülten Aralık 1996, Ankara, 1996.

TCMB, Türkiye Ödemeler Dengesi İstatistikleri, Aralık 1997, Ankara 1997.

TCMB, T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), 2004.

TEMEL, Adil, "Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makro Ekonomik Gelişmeler", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt: 1, Yıl:7, Sayı:41, s.559 – 569., Eylül – Ekim 2001.

TEZER, Ercan, "5 Nisan Kararlarının Hedefi – Devleti Küçültmek Olmasına Rağmen – Özel Kesim Küçülmek Durumunda", **TİSK, İş Veren Dergisi**, Cilt: 32, No: 10, Temmuz, 1996.

TEZMEN, Oğuz, "Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Tahribat ile Krizden Çıkış Yolları", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Semih Ofset, Ankara, 2001.

THE ECONOMİST, October, 8, 1994.

TOGAN, Subidey, "1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu", **Türk Eximbank Araştırma Dizisi I**, 1990.

TOPRAK, Metin, **Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.

TOPRAK, Metin, **Küreselleşme ve Kriz Türkiye ve Dünya Deneyimi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

TOPRAK, Metin "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, Yıl: 7, Sayı: 42, Kasım-Aralık, 2001

TUĞEN, Kamil, “ 5 Nisan 1994 Tarihli Ekonomik Önlemler Uygulama Planı ve Uygulama Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Maliye Yazıları**, Sayı: 44, İstanbul, 1994.

TURGUT, Ahmet, **Finansal entegrasyon ve finansal Krizler: Türkiye Örneği (1994, 2000 ve 2001 Krizleri)**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005.

TÜRK, İsmail, **Maliye Politikası Amaçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, Turhan Kitabevi, II. Baskı, Ankara, 1999.

ULUDAĞ, İlhan ve Vildan Serin, **Dış Şoklara Karşı Dünya da ve Türkiye’de Geliştirilen İstikrar Politikaları**, İTO Yayınları, No:20, İstanbul; 1987.

ULUGAY, Osman, **Krize Adım Adım**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994

ULUGAY, Osman, “Seçimin Bedeli: Brezilya Dersleri”, **Milliyet**, 01. 07. 2002

URAS, T. Güngör, **Ekonomide Özallı Yıllar 1890-1990**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1993.

UPSEY, Richard G: Peter O. Steiner, **Economics**, Fifth Edition, Hoesper Row Publisher, New York, 1978

VOYVODA, Ebru ve Erinç Yeldan, “ Türkiye Ekonomisi İçin Kriz Sonrası Alternatif Uyum Stratejileri”, <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/V&Yere,20021.pdf>, 2006

WALLACE, C. Peterson, **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çev: Servet Mutlu, İstanbul, 1962.

WORLD BANK, World Development Report, Oxford University Press, Oxford, 1991

WORLD BANK, World Development Report, 1999/2000 Oxford University Press,

WORLD BANK, **Adjustment Lending: An Evaluation of Years Experience**, Policy

YALMAN, Galip L. , “Gelişme Stratejileri ve Stabilizasyon Politikaları: Bazı Latin Amerika Ülkelerinin Deneyimleri Üzerine Gözlemler”, **Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalımı**, Yurt Yayınları, Ankara, 1984,

YARAR, Erol, **Türkiye Ekonomisi 1995’e Önsöz**, MÜSİAD Araştırma Raporları, No: 11, İstanbul, 1995.

YELDAN, Erinç, ‘‘ Birinci Yılında 2000 Enflasyonu Düşürme Programının Değerlendirilmesi’’, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 226, ss: 157 – 158, Ankara, 2001.

YENTÜRK, Nurhan, ‘‘ Arjantin Krizi: Dış Borç ile Tango’’, **Körlerin Yürüyüşü/ Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

YENTÜRK, Nurhan, ‘‘Finansal Serbestlik ve Makro Ekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri’’, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 27, 1997.

YETİM, Sedat, **Türkiye’de ve Dünya’da Karaparanın Aklanması**, Asomedia, Ankara Sanayi Odası, Ankara, 2000.

YILDIRIM, Erol, **Çevirim Kurumları ve Türkiye Ekonomisinde İktisadi Dalgalanmalar**, Türk-İş Yayınları, Adana, 1999.

YILDIRIM, Oğuz, **Kura Dayalı İstikrar Politikalarının Etkinliği 1990 – 2000 Türkiye Örneği**, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1442, Eskişehir, 2003.

YELDAN, Erinç, ‘‘ Behind the 2000/2001 Turkish Crises: Stability, Credibility, and Governance, for Whom?’’, Bilkent University Department of Economic, Ankara, 2002.

YILMAZ, Kamil ve Diğerleri, **Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri, Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri Işığında Türkiye Analizi**, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: 12/341, İstanbul, Aralık, 2002.

YURDAKUL, Elif ve Fuat Erdal, ‘‘ Enflasyon ve Para Politikası’’, **1980-2003 Türkiye’nin Dış Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları**, Edit: Turkut Göksu ve Diğerleri, Siyasal Kitabevi, Nisan, Ankara, 2003.

WEB ADRESLERİ

<http://ekutup.pt.gov.tr/eg/2001/11.html-t5>, 11.02.2005

<http://ekutup,dpt.gov.tr/org/2005/1102.xls>, 11.02.2005.

<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/V-DışTicaretveÖdemelerDengesi/V-1-6-/S,17.02.2006>.

<http://www.hazine.gov.tr/yayın/sureliyayınlar/hazinedergileri//dergi.pdf>,17.02.2006.

<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/VI-KamuMaliyesi/VI 1 1.xls>., 27.07.2006

<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/I-Üretim/I-4-1.xls>, 27.07.2006.

<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/I-Üretim/I-4-1.xls>, 27.07.2006.

<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/I-Üretim/-3-5.xls>, 27.07.2006.

<http://tcmb.gov.tr/cbt.html.2001.2002.>, 20.02.2006.

<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkcel/içindekiler-2004.pdf>.

<http://tcmb.gov.tr/cbt.html.2001.2002.>, 20.02.2006

<http://www.treasury.gov.tr.geneldegerlendirme.htm.01.04.2005.>, 01.04.2005.

<http://www.tuik.gov.tr/Gösterge.do;jsessionid=ilgiliGösterge&id=1627.>,01.07.2006.

<http://www.tuik.gov.tr/Gösterge.do;jsessionid=İlgiligösterge&id=1627.>,01.07.2006.

<http://www.tuik.gov.tr./jsp/arama/arama-tem.jsp?guery=harcamalaryoluyla>
category,20.02.2005.

<http://www.tuik.gov.tr./gösterge.do;jsessionid=metod>,15.08.2005.

<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm.2002>,19.09.2002.

<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org>

<http://ekutup,dpt,gov,tr/org/>

<http://www.tuik.gov.tr/>

<http://www.tcmb.gov.tr/>

<http://www.hazine.gov.tr/>

<http://www.belgenet.com.tr/>
